

CL

శ్రీ ర మ్మ.

అ ప్ప క వీ య ము

కాకునూరి అప్పకవివిరచితము.

రా వు సా హే బు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను
శ్రీమూర్తి ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను
పరిష్కృతము.

(శ్రొత్తకూర్పు.)

చె న్న శ రి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్ర క టి త ము.

1922.

All Rights Reserved,

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమునంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేటొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱుద్దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమసదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులము గావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీమహాకవి యోషికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి సూంధ్రలోకమునకు మహాపకార మొనరించి కృతకృత్యుఁడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంతకాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాశవత్ర గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీపరవస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ దెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడ శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిష్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మాశ్రమను నఫలముచేయుదురని వారకకోరుచున్నాము.

తండయార్చేట,

చెన్నపురి.

1912.

ఇట్లు,

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయ సూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
1 పీఠిక.	1	38 దేశ భాషావిశేషములు.	37
2 బ్రహ్మదిగ్విమయము.	3	29 భాషావర్ణాత్మక వివరణము.	28
3 కవిస్తుతి.	4	30 ప్రకృతివికృతిభేదములు.	30
4 గురుస్తుతి.	4	31 తద్భవస్వరూపము.	31
5 స్వప్నప్రకారము.	5	32 ప్రాకృతవ్యాకరణనూత్రములు.	31
6 భగవద్వాక్యము.	6	33 త్రిలింగశబ్దతద్భవము.	33
7 గ్రంథప్రభావము.	7	34 ఆంధ్ర భాషాభేదచతుష్టయము.	34
8 కర్తృవంశావతారము.	8	35 తజ్జలక్షణము.	35
9 కవివిచారము.	11	36 తత్సమలక్షణము.	36
10 పద్యవర్ణనములు.	12	37 దేశ్యలక్షణములు.	37
11 భాషాపరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	13	38 ఆంధ్ర దేశ్యభేదములు.	38
12 పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.	14	39 పూర్వకవిసమయసిద్ధిపదములు.	40
13 ప్రబంధమహిమ.	15	40 గ్రామ్యపదలక్షణము.	41
14 కావ్యభేదములు.	16	41 అగ్రామ్యపదలక్షణము.	41
15 శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీమాలిక.	17	ద్వితీయాశ్వాసము.	
16 శబ్దార్థదోషసీమాలిక.	19	42 వర పరిచ్ఛేదమాలనూత్రములు.	44
17 వాక్యలక్షణము.	20	43 వరసంజ్ఞలు.	46
18 రసవివేకము.	21	44 వర్ణాత్మక వివరణములు.	47
19 పంచవిధ భాషాసీమాలిక.	22	45 శుద్ధాంధ్ర లిపిలేఖనక్రమము.	48
20 శృంగారరససీమాలిక.	23	46 అనుస్వారనిర్ణయము.	49
21 ఆప్టరససీమాలిక.	24	47 స్వరగణితము.	51
22 నాయకనిర్ణయసీమాలిక.	25	48 పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.	52
23 ముకవిమాహాత్మ్యము.	26	49 ప్రాకృతోనాక్షరపరిగణనము.	53
24 సత్కవిలక్షణము.	27	50 ఆంధ్ర భాషావర్ణసంఖ్య.	54
25 సప్తవిధకవులు.	28	51 కారకములు.	55
26 ముకవినిర్ణయము.	29	52 ఋత్వాక్షరములు.	56
27 కవితాప్రశంస.	30	53 వక్రభేదములు.	57

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
54 వ్యంజనలోపము.	58	81 వర్ణములకుఁ బ్రత్యేక ఫలములు.	101
55 కీదాదేశప్రాస్వంబులు.	60	82 వర్ణములకు బీజచక్రము.	102
56 వక్రభేదములు.	62	83 బీజాక్షరచక్రదారణము.	103
57 కవర్గాక్షరభేదములు.	63	84 వర్ణాక్షరములు.	104
58 చవర్గాక్షరభేదములు.	66	85 నక్షత్రాధిపతులు.	106
59 టవర్గాక్షరభేదములు.	70	86 నాయకాక్షరకూటములు.	107
60 తవర్గాక్షరభేదములు.	75	87 అక్షరకాంతికూటములు.	108
61 రేఫభేదములు.	76	88 అక్షరకులకూటము.	109
62 రేఫాక్షరసీసమాలిక.	79	89 స్నిగ్ధరూపాక్షరములు.	110
63 హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.	81	90 అక్షరచక్రకూటము.	111
64 దీర్ఘాక్షరములమీఁదిరేఫములకు రూపములు.	83	91 స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.	112
65 అకారసీసమాలిక.	86	92 అరిష్టచక్రదారణము.	113
66 కుటుచలమీఁది అకారములకు రూపములు.	90	93 అక్షరదేవారిగణకూటము.	114
67 నిడుదలమీఁది అకారములకు రూపములు.	95	94 గణనిర్ణయము.	115
68 అకారభేదములు.	96	95 యోనినిర్ణయము.	116
69 వకారభేదములు.	98	96 లింగనిర్ణయము.	117
70 లఘులఘుభేదములు.	99	97 అక్షరసత్త్వదూరము.	118
71 రేఫలోపము.	100	98 అక్షరరాశికూటము.	119
72 క్రారషదులకు అకారవకారములకు గలభేదము.	101	99 రాశినిర్ణయము.	120
73 నూపులోనగువానిభేదములు.	102	100 అక్షరగ్రహకూటము.	121
74 సకారభేదములు.	103	101 రాశ్యధిపతులు.	122
75 హకారవివేకము.	104	102 గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.	123
76 కావ్యాదిగ్రహ్యవర్ణములు.	105	103 కృత్యాదివర్ణద్వయయోగ లక్షణములు.	124
77 వర్ణాధిదైవతములు.	106	104 గ్రహకాంతికూటము.	125
78 వర్ణలింగములు.	107	105 గ్రహవర్ణములు.	126
79 వర్ణములకు నల్పప్రాణమహా ప్రాణములు.	108	106 బీజాక్షరకూటము.	127
80 వర్ణములకు దేవమనుష్య తిర్యగ్గౌరవగుతులు.	109	107 బీజమైత్రీనిర్ణయము.	128
	110	108 అరిష్టశోధనచక్రకూటము.	129
	111	109 శ్రుశస్త్రకూటములు.	130
	112	110 సంయుతాక్షరవిశేషము.	131
	113	111 శ్రీకారప్రభావము.	132
	114	112 కృతిముఖపక్షములు.	133

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
113 తత్త్వస్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరం బులు.	115	143 మువిభక్తియతులు.	136
114 దోషశ్రుభావము.	118	144 ముకారయతులు.	137
115 గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.	119	145 మనరవిరామములు.	138
116 మాతృకార్చనావిధానము.	120	146 ఋజుప్రత్యేకభిన్నయతులు.	139
117 మాతృకానిర్ణయము.	121	147 పెరియతి.	140
118 న్యాసప్రకారము.	122	148 ఏకతరయత్యభేదవిరతులు.	141
119 విష్ణుమాతృకాపూజామంత్రః.	123	149 అభేదవర్గయతులు.	142
120 రాజమాతృకార్చనమంత్రః.	124	150 ఉత్తవిక్రతులు.	143
121 వైశ్యజాతిమాతృకారాధన మంత్ర.	125	151 సరసవడులు.	144
122 కూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.	126	152 సంయుక్తవిక్రమములు.	145
123 వాగ్దేవతాధ్యానముక్తం.	127	153 యతినియతి.	146
124 ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.	128	154 అంత్యోన్నతసంధివడులు.	147
125 సారస్వతౌషధంబులు.	129	155 వికల్పవిరమణములు.	148
శృతీయాశ్వాసము.	130	156 ఉభయవళులు.	149
126 యతిభేదములు.	131	157 పరయాపవిరతులు.	150
127 స్వరవళులు.	132	158 ప్రాదియతులు : ఉపసర్గము.	151
128 స్వరమైత్రివళులు.	133	159 నిత్యసమాసవిక్రతులు.	152
129 స్వరప్రధానవళులు.	134	160 క్యజ్జత్యయంతములు.	153
130 లుప్తవిస్మయస్వరవళులు.	135	161 దేశ్యనిత్యసమాసవిక్రతులు.	154
131 ఋషి.	136	162 నిత్యయతులు.	155
132 ఋత్వసంబంధవళులు.	137	163 రాగమువిభాగనామాఖండవిక్రమములు.	156
133 ఋత్వసామ్యవళులు.	138	164 పంచమివిభక్తివిరామము.	157
134 వృద్ధివళులు.	139	165 కాకుస్వరవళులు.	158
135 వ్యంజనాక్షరవిరతులు.	140	166 పుతయుగవిక్రమములు.	159
136 ప్రాణివిరామములు.	141	167 ప్రాసయతులు.	160
137 వర్ణయతులు.	142	168 అగ్రహ్యసంబంధవళులు.	161
138 బిందుయతులు.	143	169 అగ్రహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.	162
139 తద్భవవ్యాజవిక్రమములు.	144	170 అగ్రహ్యభేదవర్ణయతులు.	163
140 విశేషవళులు.	145	171 ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.	164
141 అనుస్వారసంబంధయతులు.	146	172 ప్రాసాక్షరస్వరమైత్రి.	165
142 అనునాస్తికాక్షరయతులు.	147	173 ప్రాసభేదంబులు.	166
		174 ముకరమష్కరప్రాసాదులు.	167

బ్రహ్మది స్తవము.

- చ. తనజనితౌరణం బయినతామరకుక్ష హితుఁ డౌటచే విక
 ర్తనునకు వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన నేణచి
 హ్నునకుఁ బడేను జేసి యవియుక్త శిఖిభానుముఖామరాళిచే
 దిన మొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్చెదన్. 18
- క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భజింతున్
 శారదసీరదనారద, పారద¹దరహారహీరపాండుశరీరన్. 19
- చ. కడుకతినంబు నద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
 పడర నినుం గరంచ వశమా యని న న్నిపు డంటివే కదా
 వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచిననీకు హిమాద్రిజాత యా
 పడఁతఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20
- చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
 దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరఁ గదా పగ యంచు నీలకం
 ధరుఁడు దరస్తితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రతన్నుం
 దరముకురంబునం గని యెద న్తుద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21
- చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దక్షజయ న్నిటలాత్తుఁడు న్తుదం
 బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మెగం
 బనువుగ వెన్నకుం దిగిచి యత్న విహీనపరస్పరాస్యచుం
 బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు²గజాస్య నెన్నెదన్. 22
- చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునలచామరకర్ణునితేజి నందివా
 హనుముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిటిందికిఁ బోవఁజూచినం
 దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
 తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23
- క. హరిశిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివు లిభాజమహిషనరాంభ
 శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్మ రక్షింతు రొగిన్. 24
- క. రవిశశికుజబుధసురుగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
 దవిలి ఘటంబున ⁴నుండుచు, †సవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడున్. 25

1 హరతార; హరదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

† సవన్ = క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

క వి స్తు తి.

- సీ. వల్లీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
భట్టబాణునిపచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి వక్కాణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్లాణు హృదయసద్దమున నుంచి
- తే. చోరుఁ గడుఁబ్రస్తుతించి మయూరునెంచి, మాఘభూషించి భారవి మదిఁదలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులుచేసి. 26
- సీ. శబ్దకాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు¹నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాధకపీంధ్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయవాక్సరణిఁ బొగడి
తగ²నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
- తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాతుమస్తకలాపాదిహరివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.
- తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్ప లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్ద రాని, యెడల నానేరములు త్నమియించు టొప్పు.
- వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29
- క. వినఁ దగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁ దగు బుధజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁ గాకం
దును చెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

గు రు స్తు తి.

- సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమార్తీసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాది
దరువాత శబ్దకాస్త్రముఁ జదివించినకాండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
నామిఁద సకలసిద్ధాంతము లైలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకపీంధ్రు
- తే. స్తార్తకర్తంబు లెఱిగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయనలకొలిచలిమల్లశింగనార్యు
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31
- క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకపీంధ్రులనుతియును గురునుతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకౌప్యం బొకటి నేయఁ గాఁ దలఁచుతఱిన్.

1 నుచ్చరించి (వా). 2 నంధ్ర (వా, ప). వ్రాతప్రతులలో నన్నిచోటూల.
'అంధ్ర' శబ్దమే కనబడుచున్నది.

స్వప్నప్రకారము.

నీ. ధాతరెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ నొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ

తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి.

33

నీ. చక్రవాళాంతరత్వామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షయోజనసువిస్తారజంబూర్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్తమహితధూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మశ్రమమున

తే. దండకాటవి ¹నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరీశాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెపల్లిని గోపాలధామమునను.

34

క. కల్పోక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపునెడన్.

35

నీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లొమ్మద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుచుప్పటి యొల్లెవాటొప్పువాఁడు
హారకేయూరమంజీరకోటీరాదిభూషణంబులు చాలఁ బూనువాఁడు

తే. నుదుటఁ గన్తూరితిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
⁴బోలుచునాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను ⁵గలను.

36

వ. ఇట్లు నిలిచిన.

37

క. కరములురెంటును దాల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెసన్.

38

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు
(వా). 5 వెసను.

భగవద్వాక్యము.

అ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్ను గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి కాత్త, మెప్పు పుట్టె నీదుమెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్ర నేత్రుడెన్
నీయెడఁ గూర్చి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చివాడ *శ్వ
శ్రేయస మబ్బు నీకు నీక సిద్ధము నన్నయభక్తి యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచే గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చగన్. 40

క. వినియును గనియును నెఱుంగని, ఘనభక్తిం దెనుఁగుఁ జేయఁ గా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథ ప్రభావము.

తే. ఆంధ్ర శబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచించి తత్సాస్రమలఁదెనుంగు
బాసచే జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమూడు శ్రీమహాభారతమున. 42

వ. ఆసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ ¹దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీభక్తి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన మ్రుచ్చిలి యడఁచె దాని.

వ. తదనంతరంబ. 45

ఉ. అదిని శబ్దకాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో

నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం

పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ తొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁ గా

రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. అమూఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువుతెఱుగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కసు, భీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బఠనం బొనర్చె, నన్యు లెవ్వ రెఱుంగ రీయాంధ్రభక్తి.

క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి నెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షీతి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్రేయసః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయ. శ్వశ్రేయ
సం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని ఆమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

- క. ఆలోకనుతుఁడు మొన్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ నొగుఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, దోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్. 50
- క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, త్వాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్. 51
- క. ఇల నెనబదిరెం డార్యులు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఘక్కి మతంగా, చలవిపు నివలన నీచుసదనముఁ జేరున్. 52
- క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుక
సనుఁడు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁ గ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53
- క. సురభాషయందు నల్పా, త్సరముల బహునూచితార్థసారము లిముడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54
- తే. నారికేళ పాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకాముదిని ¹ముట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రోప నీవు, గోస్తనీపాక మై యుండఁ గూర్పవలయు.
- అ. శబ్దకాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁ బడవు కొన్ని.
- తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క పెట్టంగ శక్య మగునె
నలువ కైనను ²బలుకులేజెలువ కైన, నైననెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57
- చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తికా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని నూ
త్రములను దక్క వే తొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి పర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58
- క. తాతనయు నూత్న దండియు, నీ తెనుఁగులలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రాధిమఁ జెప్పిరి, త్వాతలమున దీనితెఱుగు గా వని యెల్లన్. 59
- తే. ఆంధ్ర భాషామహాకావనాంతరమున, సంతతంబును శబ్దాపశబ్దసరణు
లెఱుఁగ జేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులునుపథంబులిందును గాంతురిలను.
- తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు కుక్యత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దాన, సమకూలు వాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనముగలచె.
- అ. ధరణి నీకు నిష్టదైవ మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్న చక్రపాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుము, విప్రవర్య మాకు వేఱు గలదె. 62

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి ¹చన నంతట మేల్కొని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమానం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినఁ. 63

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడఁ
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము సమన నెచటి దివి యన నతఁడుకా. 64

క. నన్నయభట్టియములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్థ గాదె యీపాత్రములో
నున్నయవి యెనబదియరెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకుకా. 65

ప. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు
గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును
గావున నా కిట్లనిరి. 66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, నీరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగుకా. 67

ఆ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనేల
అతఁడు నెప్పు మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాదె మనకు. 68

ప. అదియునుంగాక. 69

క ర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీవిష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేనూన్యతభాషణుజోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్చిపట్టి
తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి
దురితకర్తపరిత్యాగి పరమయోగి, వరగుణాస్థాని శ్రీ భరద్వాజమాని. 70

తే. అమృహామానిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁడ్రు సరించు, నారసోమాహ్వయుఁడుకొకునూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మధురను బుధసమూహములఁ దొడరి, వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకు నూరింటిఁ జేసినకారణమున, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

సీ. బాలుఁ డె కాశికాపట్టణంబున కేఁగి బ్రహ్మాం ద్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె

¹బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె

చరికొండనీమలో సంఘరించెను గాకునూ రన సర్వాగ్రహార మొకటి

నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె

తే. నవని సర్వజ్ఞఁ డగుట గంగాంబికాభి, రాముఁ డగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్దామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా

రతిని దపంబునం గని వరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర

స్తుత యగుచుండ ²నందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరిసం

తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్చుటల్.

74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్పుటెల్లను జోద్యమగువె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకునూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వా రెవ్వ రంటేని.

76

సీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్యయనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాత్రితరక్షణ ప్రాధిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తి యై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు

తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగాహ్వాయుండు, గనియె నలుపురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ చినసోము నిందులోనం

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటి కైన ను గ్రుండు గాఁడు దా నొక్కవాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబును జారుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ

తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు
నూరికులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘనుపెదసోమునకును. 78

సీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెల్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

1. బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పుచు బండిగట్టిన గండభాగంబు

మోచె (వా). 2. నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండత్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పరియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షీతిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞ శేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్వితుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. వట్టెముపోత నార్యసుతవర్యఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నుభట్టు బ
లిట్టను గంగయ న్సుతలఁదిమ్మను రంగను లింగ గోనమన్
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజ,ననమణి యగుసోమునగ్ర నందనుఁ డగువెం
గన బుధుఁ డన నెగడె జగం,బున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతోంబదియొ నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్క మాటబ్రవ్వు యనఁగ. 82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు సేసమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్య వేంకటపతిఁ గృష్ణ, భట్టు లక్షణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకామెప, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్పాధిక్. 84

నీ. జగతి నాప స్తంబకాభోక్తషట్కర్త పద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్ణవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము

తే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనౌఘధర్తద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టిననీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాదేవుఁడు సమ,కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ 1దగు ననినన్. 86

క. పరమౌత్సుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

కవివిచారము.

- క. లోకంబునఁ గలవిబుధా, నీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె ¹నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88
- తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁడొనర్చు, నిష్ఠహఃగ్రంథ మనునావయెక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్జధారుఁడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89
- ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్ముట మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రు పట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించె ²డీక నా
కన్నది మున్న విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90
- క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోక బ్రహ్మ యతనిబుద్ధి చెలిసి వ్యా
ఖ్యలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91
- క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికామెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కుట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92
- క. అతిక్కునముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీ తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంత, దూభితం బై తెనుఁగు గాకపోవుట రెల్లన్. 93
- వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతు
ష్టాంతరంగుండ నై. 94
- తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పమనుచు నిన్నఁ గలను వచ్చినహరి తా నె కలఁడు నాకుఁ
చెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక నేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95
- వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంతే
పంబుగాఁ గూర్చిన ³యాంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, ఐర్ణ్యపరిచ్ఛేదంబును, పళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును ననునామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవిమహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96
- క. దశమీసురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగషష్ఠకరణయః
క్తశరాసనలగ్నంబున, శశిరకరాంశమున మొదలు నేసిలిఁ గృతీకిన్. 97

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేశతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుటించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద.

98

షష్ఠ్యంతములు.

- క. సాయపవెంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగరప్రాగ్
శాయతదేవాలయమున, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్. 99
- క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీ, ష్పతి వట్టైముపెద్దనార్యసంపాదితపు
ణ్యతరాగ్రహారపూర్వ, క్షీతిజశమియామ్యమున వసించినహరికిన్. 100
- క. తంగెడసీమను నిర్జర, గంగాసమనాగనిమ్న గాపూర్వమునం
బింగళిపురిదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్న గోపరత్నంబునకున్. 101
- క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్తజత్కర్మ్యసమ, స్వీతునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్. 102
- క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కింద్రో
పలనీలునకును గామే, పలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్. 103
- తే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణి గ్రంథసౌరపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన. 104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజితనూజాస

త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యహనుమద్యుత భ

ద్రేభాధిపపోషణ తుల

సీభూషణ కామెపల్లిశ్రీగోపాలా.

1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రువచోవ్యాకరణనూత్ర తతిఁ దెనుఁగింతున్.

2

క. భాషానిరూపణం బా,ర్యాపట్కమునందుఁ దొలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవి,శేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్.

3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలనూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కాన్యం త దదోషే పరికృతౌ చ వాగర్థౌ
సా వా గ్యా రసవృత్తి స్సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః.

1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధియః
లోకే బహుమన్యస్తే వైకృతకావ్యాని చా న్య దపహాయ.

2

ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహినీ దేశ్యా.

4

సిద్ధి ల్లోకాః దృశ్యా లోకో నన్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారాలో నియమే నియమా ద్ద్రావ్యం హి య త్వపభ్రంశః.

విరళాణ పేచోషాదికశబ్దాణా ప్రవ్యాహరంతు శబ్దజ్ఞాః

ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్.

6

ఇతి శ్రీ సకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద

చింతామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెందు నూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకలైమల్లనసుధీంద్ర విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షీతి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యెవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, గువలయానందంబును, చంద్రా లోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నా కరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రి కయును, షడ్భాషావివరణంబును, ద్రివిక్రమవృత్తియఁ, హేమచంద్రఫక్కిక యును, గవిభల్లటఫక్కికయును, నధోక్షజఫక్కికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును, గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగ జాంకుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవని యును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతా మణియు, నధర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననం తామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫలంకారనిర్ణయంబును, లక్షణ విలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపి కయును, శారదాదీపికయును, శారదాముకుటంబును, శారదాతిలకంబును, వాగీం ద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రంథంబులు లక్షోపలక్షలు గలవందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, తొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునకా సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లకా. 6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడముకా బదఁపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగకా. 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందుఁ, జూపడు తెఱంగునను గవిత్వోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబుగాఁగ, నెఱుంగఁబడు నిందుఁ దెలియనూహించిరేని.

తే. సౌరభాషకు శబ్దశాస్త్రంబుపగిది, దెనుగు(న)కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నురక రచియించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి, రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నంద్రు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షీతిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపేదను యత్న
ధ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి య పో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రంబు లెఱింగి పిలుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు సు, ధర్మను వసియించుఁ బెక్కుదైవతయంగముల్. 14

క. తనయిఁడు చెఱువును గావ్యంబు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15

తే. చుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో, పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షంబుల కని చంపువు రచించె భోజుం డెఱుకన్. 17

తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురివఱదసిరు గోదా,వరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాంశరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

- క. క్షీతి నెవ్వనినామము సత్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
వ్రతుఁడంతకాల ముండును, ధృతి నిండ్రద్యుమ్ను నునికి దృష్టాంతముగాఁ. 20
- క. తనకు హితార్థము లెఱిగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలసురలకా, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిఁ.
- తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె పల్కి కభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హరిణరోగము వాసె శ్రీహర్ష బునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22
- చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నామములు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
దెలియఁ జతుర్ముగంబులను దీవుల నేడిట నెందఁ తెందఁటో
యిల జననంబు నొంది మని యేగిరి పుణ్యచరిత్రు లంచులో
- పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కు తెలుంగ మెక్కడకా. 23
- తే. రామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
నేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోగ¹దీవి యటండు గాదె.
- క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్ప్రవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాలతెఱఁగునకా. 25
- తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంఘ్ర భవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

- సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రససుప్రశ స్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్చఁబడును గావ్య
- తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతముననాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమనునదితనరుఁ గృష్ణ.
- సీ. పురమును ఋతుపట్కమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేటయు సాగరంబు
మాసింద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు
- తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస 28

* హరిణ=శ్వేత. హరిణరోగము=శ్వేతరోగము. 1. నెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధంబు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుదెఱఁగై
తనరారుఁ బూర్వకవిమత, మున నాచాటుప్రబంధములు జలజాత. 29

లే. నాల్గుదెగలయుదాహరణములు ముక్త, కాదిపంచా¹దశమును సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగదద్విపదదండకములు మంజరులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ముక్తకాదిపంచాశ త్రైటి దనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁడైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాలు నక్షత్రపంక్తి యిరున
దియు నేడు త్రింశదాహ్వాయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగనేని

లే. వరుసఁ బంచా²దశాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూలు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశతమైన శార్ఙ్గపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము. —

త దదోషా పరికృతౌ చ వాగ్ధౌ. 2.

లే. కృతికి³ నెఱ్ఱ శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయంతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ, గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ⁴సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణమణులభంగిఁ
బడపద్యభూషణప్రచయరూపంబు లై లలిఁ గావ్యలక్ష్మీ నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యులను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదళక
మాలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గునురీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సౌకుమార్యాజుఁ ప్రసాద⁵కాంతి
† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగ డొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్ల

1 నెందు(వా.పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచకమైనయప్పుడు “మాధుర్య” అని యుండ
దగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. “ధర్మధర్మిణోరభేదః” అనున్వాయము రస
వాచకమైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లును.

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాటు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
 నది సుఖకర దుష్క రావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
 లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తెఱంగు
 లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
 నుడుగక వేమాటు ¹నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
 లాటంబులో శృంఖల న్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖలబంధనంబు
 మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
 పలుమాటు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వే టైన యమక మదియు
 నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగ తాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
 నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
 నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకములో విస్తరిల్లు
 సరిగమపదను లోవ్యనిరోవ్యములు తఱకట్లును గుడులు శృంగములు నేక
 వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు వొదలు పెట్టఁ
 జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
 సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
 పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
 మొదలు గా నొకపద్యమునఁ బెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
 కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
 గోమూత్రికాచత్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమర్దలఖడ్గచక్ర
 పంకజసర్వతోభద్రమాలాక్షురస్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
 వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు నేయుఁ
 బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
 ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
 భాసిల్లు నారభటీసాత్వతీభారతీక కీకీనామధేయవృత్తు
 అర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమృద్వీఫలపాకములును
 గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
 జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
 నవి యేతెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వలలు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
 నది మొదల్కొని మూఁడుపనులపై నెనిమిది యెసఁగుతద్భేదంబు లేఱుఁగవలయు

జాతియు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
 దీపకత్రయము వాత్సేపంబు శివంబు నుత్పేక్షయును దుల్యయోగితయును
 వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్కంబు నెసఁగ విరోధ మాప్యత్తివిధము
 భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
 వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
 టార్జస్వియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
 రసవంతమును నిదర్శనమును శూక్తంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
 నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాయంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
 నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
 దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంస్కృష్టిసంకరము లనఁగ
 ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంస్కృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్త మయ్యె
 సంకరంబులు రెండు జరుగు దుగ్ధోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను
 తే. క్షీతిని శబ్దార్థసంస్కృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
 వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వశాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
 నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
 లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘపుకాకుఁ గుఱుచకాకు
 సమసవభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
 శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పాగుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
 న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
 నసదృశోపమయు మహాధిశోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
 దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
 వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
 నశుభలజ్ఞాజగుష్పాశ్శీలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
 బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
 క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్కరకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
 నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
 నవిమృష్టకవిధేయకాంశ మన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
 భిన్న సంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారఙ్జితంబు

క్షీతి న ప్రయోజకశ్చక్రంబు నేకార్థకంబును బునరు క్తకంబు ననఁగఁ
 దొడరు నేఁబది యర్థదోషంబు లివి ముందు దెలియక కృతి ¹నేయ నలవి గాదు
 పదపడి మును బల్కుప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు ²నింపుగాఁ జెప్పి రేని
 ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియ చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
 శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
 కర్షణంబునకు ధాత్రి హర్ష వాక్యము సూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
 గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
 సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్ల ను సౌకుమార్య
 మప్రతితికమున కౌప్ర సాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుష సమాఖ్యమునకుఁ
 గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
 వెండియు నిబ్బంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి
 తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్ర భాస్కరతార మగుచుఁ
 గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. నూ:—సా వా గ్యారసవృత్తి: 3.

క. రసమునకు ³నాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
 త్న సదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మి. 35

రసవివేకము.

మూ. నూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభి: 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవులనంగ
 నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
 నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జె న్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
 నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములనలనఁ
 గలుగు నావిజ్ఞానకలిత మాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
 నాత్మ సముద్భూత మై నవరసముల ⁴నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
 సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

మాలంబనోద్దీపనాహ్వయంబులు రెండుతెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచ్ఛేష్టితాలంక్రియాత్త విహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగచ్ఛేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నంచు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్తసంస్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల నష్టవిధముల జరుగు నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞ యును దాల్చి
వ్యాధ్యనూయావేగహర్షలజ్జామర్షదైన్యావహితనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్తారసుప్తిచింతాశ్రమాత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతిజడతోగ్రతాస్త్యతీవితర్క
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ బేర్చు ముప్పదిమూఁడుభేదములను
బ్రకళంబు లై స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
హాసవిస్తయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు

లే. వీని నన్నింటి నెఱిగిన¹వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడదేశ వాస.

37

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రుసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులను గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకొంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నద్భు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతీయే విభావాదిరంజనముల
నయ్యెను శృంగార మది నీలవత్సంబు వెన్నునిమొన సామవేదవంశ
పర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణిఫణితిని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదాయ భిభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననంగ
 ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరగునట్టి
 సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
 మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూడుభంగు లయ్యె
 నంగప్రభూతం బయత్న సంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
 వింశతింగితములై వెలచుల కొప్పారు యావనగుణచేష్ట లందులోన
 దనరారు నంగజాతము మూడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వాయములు
 నప్రయత్నజ మనునది గుళోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
 మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికము
 కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్చిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
 కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
 భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్కు
 కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
 శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
 వెలచులకును బురుషులకును పరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
 నయనసంప్రీతిమనస్సంగ సతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృశత్వ
 విషయానుభవపరిద్యేపలజ్జాత్యాగసంజ్వరోష్టాదమూర్ఛామృతాహ్వా
 యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
 నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది య కా నెంతు రేపట్టునందుఁ
 బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁజేసి
 ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను
 తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్చుకున్న
 ఖ్యాత కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటిసిపురందరాశానివేశ.

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
 బడయు నవస్థాయీభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
 నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు రెల్ల మున్న భాషితము లయ్యె
 వింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గిభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱుఁ
 బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదవు సామాన్యవాయ

మర్జనచ్చవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
 సాం పొందు మధురతాసుప్ర సాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
 మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
 హాసితస్థితము లుత్తమాఖ్యలు విహాసితప్రహాసితంబులు మధ్యభావితములు
 క్షీతి నపహాసితంబు నతిహాసితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
 బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు శౌర్యరూపము దాల్చె రక్తనిభము
 హరుని¹యూడిగ మధర్వాన్వయప్రభవంబు శ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంధి
 యుద్ధృతార్థము ప్రసాదాజంబులను గూర్చి యారభతీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
²వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నధర్వామ్నాయవిహితకులజ
 సమవర్తిదాసి కాషాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్ద్రరసాత్మజాత
 సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైశికీవృత్తిఁ జను రచింప
 స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్వసవిరోధి
 కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జనుగుఁ గవిత
 ప్రథమవేది సుపర్యభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
 వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
 విస్తయాహ్వాయమున వెలయుభావము విభావాచులచే నద్భుతాభిధాన
 మున నొప్పు నాశ్వలాయననూత్రజము కమలాసను³దశవాయి యరుణకాంతి
 శౌర్యరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
 విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
 నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్సభీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
 నారభతీప్రసాదాజసవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్భృతంబు
 సన్నతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
 కాలవర్జము ద్విప్రకార మై యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
 పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నిభేదంబు లరయవలయు
 మునుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వాయముచేతఁ
 బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమాభంబు వీరరసాహితంబు
 ధర మహాకాళునిదశనాయి సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
 గవితల నిషత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవై స్వర్యకారణంబు
 శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మలెంక

1. యూడిగె (వా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివారి (వా); దశవాయి (ప); బడివారి. (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్గము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నీరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగీర్ణానందభాగధాత్రీనివేశ. 89

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన సానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
రొగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రళాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశతధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపజాతు లన వెండియును మూడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నానుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ జెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులొన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూడుఁ జెఱుగుల వినుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినీమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగ్నదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడదు గృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
దూతిక లాఱురు ప్రాతివేళినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖియు
ధాత్రీతనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతటి నేర్పుమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దొ మైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

గామశాస్త్రమునందుఁ గామినీవఃకులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జింతింపఁ బడ్డిన చిత్తినీ శంఖినీ మాస్తిను లన వీరి కందఱకును
నలు మొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణీయుఁ దురగీయుఁ గరిణీయు నన
లలి భావరసనాయకులమందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ చెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుక నైతి
తే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్రవివృతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ చెల్లెసి పిదప, రసము విరింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41

తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచే బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువిని దమమ, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42

క. ఇమ్మహిని మునులచే వెల, సె మును గావ్యములు “నాన్యస్యః కురుతే కా
వ్య” మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేశ సుకవిజనులే మానుల్. 43

నల్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44

క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతీతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతिसంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుంగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

అ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరౌచి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46

నీ. గణపర్ణశబ్దార్థగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము నివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు వడలక కృతినే యు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల రచించుఁ బదపడి రౌచికుండు
మితశబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్య నెసఁగునతఁడు

తే. సెప్పు యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంగు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఁదలు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. ప్రణము గని నిర్మలాంగంబు వదలునీగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని పన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యొజించి తెలియు నంతటను తెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ తెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు “లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి” యనుమాట బుద్ధిఁ తెలిసియున్.

క. బ్రహ్మలు తామే సర్వో, త్కృష్టకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు “బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్త్రయ” మ్మను, నష్టాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికిన్. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు “కవితైనవిద్య” యనుచుఁ, జనువువచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల సుతమవిద్య కవిత, దానిఁ తెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్యయుఁ జేయఁ డన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యా “సుకవిశా య ద్యస్తి రాజ్యేన కి”
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. పనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చనుదెంచుట గలుగునేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్చికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపా ట్లెల్ల దుదిని వ్యర్థము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పాం దెటిఁగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నఁ. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధర్దదీపరహితసదనాం, తరమున రేయిఁ బడియున్న ద్రవ్యములక్రియఁ. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్పేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్యమంత సార,నంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సంతో రసప్రలుబ్ధధీయః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి ని త్యాభిమానము లై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని నైచ్చ రేపట్టునఁ
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడుఁ. 60

క. తమతమబాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరోక్తులు సకలభూములందును వెలయుఁ. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యంబులు దమయర్థములు సకలభూజనములకుఁ
దెలిసినను దెలియకున్నను, బాలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ యైనను దమకర్థరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పరియింప ముక్తి దొరకునె దానఁ. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలేఁ. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెఁ. 65

క. క్షీతి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగ, ర్హిత మగు నట్లైన నాధరిత్రిని దానిఁ
మృతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనఁ. 66

క. సీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును పచించుసమయమున నిజ
క్షౌతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

ఆంధ్రకవితాపితామహానిచాటుధార:—

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచే బడ్డను
 ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
 ర్గమునం గాంచి “శబా సహో హరిహరంగా ¹ఖూబు ఖోడాకతే
 తుముక్తిభాయిలభాయిదేములికి” యందు ర్చింటికిం బోవుచున్.

68

నందితిమ్మనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవమగ్రక్రూరఖడ్గాహిచే
 గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ ² “కానిర్పురీపోషణీ
 మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
 మాయాగ్గేయమడే” యటండు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

69

కాళహస్తీమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజమాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారనాయిల్లు బిడారు నీకు
 నాకు నీపాదార్చనము నేయ నడలింగమూర్తి సేకుటె వచ్చి మూర్త మాడి
 యొడయచిత్తేశ నాయునికి నీమజ్జన మాడుశివార్చన మాడుబేకు
 విచ్చేయు డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మేలోగిరములు, నావటించెదఁ బదుఁడు మీ ³రారగింపఁ
 బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాప్రకృత్తి వివరణము.

తే. భాష రెండుచెఱంగులఁ బరఁగుచుండు

సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు

ప్రాకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు

వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వయవిషయవాస.

71

తే. భారతీదేవీశైవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

1 ఖూబు ఖోడాకతే (ప); ఖూబు ఖోడాకతే (వా); ఖూబుఖోడాకతే (పె).

2 కానిర్పురీపోషణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే,
 మాయాగ్గేయమటా (వా); కానిర్పురీపోషణామాయాభీకుముమీకులోమీకుహుమీ
 మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కానిర్పురీపోషణీ, మాయాభీ
 కుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటా (పె).

3 రారగించ.

- శౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమతః బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ. 72
- క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్ద మగు నెల్లెడలన్. 73
- ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీలుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.
- తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలుతెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్ర భాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75
- క. క్షీతి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెస నేడు తెఱఁగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగున్. 76
- తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును శౌరసేని
జగతిపై మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సొరిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77
- ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం, జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణిసీయసూత్ర ఫక్కిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78
- తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రనూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దేనయవాల్తీకిమూలసూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిష డ్భాష లుద్భవముఁ జెంచె. 79
- క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతిప్ర ముఖిబుధకృతటీ
కలవలనను చెల్లం బై, చెలు వగు నీయాంధ్ర శబ్దచింతామణిచేన్. 80
- సీ. స్వర్గలోక ప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో శౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
1 బాండ్యకేకయ సాల్వ బాహ్లికా నూపగాంధారనేపాళకుంతలసుదేష్ణ
- తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెస నపభ్రంశ మాఝీరవిషయజాత, మాంధ్రభూమిధవం బాంధ్ర మయ్యె శౌరి.
- తే. దేవభూసురమునిధరి త్రితలేంద్ర, సచివకంచుకివిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్న పామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతము సుధాస్థింధుశయన.

సీ. త్త పణకజై నాదికర్త హీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
క్షీతి వైశ్యశూద్ర ప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవరలుబ్ధకాదివిసీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు

తే. పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీ తెలుంగు
సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ. సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యై* త్వేషాతయోర్భవేద్వికృతిః. 6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
వెలయు నీరెంటికిని దెల్లు వికృతి యనఁగ
నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర.

84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంటు రెండురూపముల నమరు
తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
జంద్రునకుఁ జందరుం డని సంస్కృతమునఁ
జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను.

• 85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:— శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే
మూలికముగా కలది. ఇట్లన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము నను
సరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు
లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్లు లెనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి
అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును.
అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికినిపేరు. ఆ రెంటియం
దును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున
పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్ని టికిని ధైరి
యునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్ర శబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 18-వ పేజిలో ఈశ్లోక క్రమము మాటియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా ముందర ఒకయక్షరమైననుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రానికొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దముననే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చక్షౌ తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యా వేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చక్షౌ=చకారజకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటును అధోక్షజఫక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్యమయి తెలుగు తత్సమముచేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారము క్రిందటిరేఫము లోప మానుగాని, ప్రత్యేకాక్షరమై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యెట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

క గ చ జ ట డ త ద ప బ మ గ క గ ప శో రు వ ర్య దే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యత్పతీయానాం మవర్తజిహ్వమూలీయోపధానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయక్తోపరివరే లోపఃస్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్పర్శవర్గాద్యత్పతీయానాం=క చటతపగజడదబలకు, మవర్తజిహ్వమూలీయోపధానీయానాం (క్షక-క్షప-అని-కపలకు ముం దర్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వమూలీయోపధానీయంబులనంబడు). మకారక్షకక్షపవర్ణములకు, శషసానాంచ=శష సలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఫమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇటున్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:-రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఫవకారలకారములకు మీఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మాను, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఫము లోపముకాఁగా చంద అనియుండెను.

1 ముంగల (వా).

నూ. శేషాదేశస్యాహ్రోచోభోః.

వృ. హకారరేఫవర్జితస్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమునుగాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకాఁగాచిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య=ఆదేశ మైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్ణము రవర్ణముగాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవరమునం దధన్వీత మైనరేఫము. లోపముకాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చుగనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద ఆయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయథోక్షజనుచనమునను అది నున్నచకారము దంత్యవర్ణమాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చంమఁడని నిలిచెను. కాబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతముననే అయినతద్భవముగాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును అదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములై కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ బ్రకృతులను రెంటును రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికొను నది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించెఁ దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ మ్రచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు¹చాడ్చునన్. (అ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జతుర్హరిదావరణంబులన్ యశోం
బరముల² నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురునునుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (అ. ప. 50) 87

అ. తెలుఁగు లొక్కొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండుఁ, దెలియనలయు³వాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యె, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ర మనఁగ వలచె. 89

¹ కైవడిన్ (పె). ² నేచు (ప. పె). ³ దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటిరేఖము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు. అది తత్సమముచేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన “కగచ జటడతదపబమగ్గకగ్గపశోరుపర్యద్రే” అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సముద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా “నతు ద్రశబ్దే” అనుటవలన లోపము రా దాయెను. “రవలా మధశ్చ” అని మునుపు చెప్పిననూత్రముచేత దకారము క్రిందిరేఖము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా “శేషదేశస్యా హోఽహోః” అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చెఁ గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట అదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కాదు సంద్ర మనియేచెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనన్
నాకోక్తి యైన లక్ష్మీకిఁ, బ్రాకటముగ లక్ష్మిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం తెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యె ట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్యాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం= మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్స్యాత్=అగును. ఇందువలన షకారము క్రింద నున్న మకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షియని యుండెను.

సూ. షః.

వృ. షస్య ఛస్స్యాత్.

టీ. షస్య=షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్స్యాత్=అగును. దీనిచేత షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లఞి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శ వర్గద్వితీయవర్గములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యెనేని క్రింద నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్పర్శవర్గద్వితీయము ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వమురాగా లక్కిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారుకారు గనుక నిట్టిశబ్దములెల్లను ద్వితీయప్రకృతి నైన షని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రామ రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చగుఁ గుం దగున్ దొడరు టెల్లవిధంబుల కోర్చునట్లు గా
కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్తటి బొం దగు సేతయొం దగున్. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాటునిజన్నంబు గాచినాడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాడు
చాలుఁజేరింటితొయ్యలి నేలినాడు, పుడమి నునుమించు ప్రాద్దువంగడమునందు.)
తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలును బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణ భేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుగునందు. 93
తే. శౌరసేని జూదంబు పైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషోక్తివలన మూఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి ద్యూతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యురోఽర్జున్.

వృ. ద్యుకారస్య ర్యుకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్సాన్యత్.

టీ. ద్యుకారస్య=ద్యు అనుఅక్షరమునకు, ర్యుకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమున కును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్సాన్యత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యుకారమునకు జకారము రాగా జూత మని యుండెను.

సూ. దస్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్చౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=ముందటియక్షరము కౌనటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం టెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కౌనటువంటి, తకారస్య=తవర్ణము నకు, ద స్యాత్=దవర్ణ మాను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార మునకు దవర్ణము రాఁగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైనతద్భవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జూద మిది యేల యడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ బెలుచన యుష్ఠ
దేదమునఁజేసి యెగ్గు, త్పదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు ¹భయజననం బై.(అ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావింతును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టె
బైదలుల నియోగింతును, వైదర్భతనూజమిడివల పుడిగింతున్.(అ. 7. 120)⁹⁶

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి, స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మ వును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈనూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, నకారః స్స్యాత్= నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు నవర్ణము రాఁగా సాణఅయెను. ఇది పైశాచకభాష నైనతద్భవము.

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడవబఘుర్గుధధభాం కచటతపాః ఖఛతధపాః.

వృ. స్పర్శవర్గత్యతీయచతుర్థానాం, తత్తత్ప్రధమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గత్యతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రధమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్గములును రెండవవర్గములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈసూత్రమున జకారమునకు చకారము రాగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష నైనతద్భవము.

మూకశబ్దమునకు:—

సూ. అచోస్తావభౌ కఖతధపపాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రధమద్వితీయానాం త్యతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గప్రధమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, త్యతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష నైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాగా మూగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చి. తలవరు లేగలేగఁ బులితండము నెత్తుటిజొత్తుక హలా

హలిమెయి రాగ రాగలయనంటి వృకంబులు క్రొంబొదల్ రొదల్

చిలుకుచు నీగ నీగలును జీమలు దొంతర లై పయిం బయిం

బిలబిల మూగ మూగవలె బెగ్గిలి పల్కఁగ లేక వేదనన్. (అ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనిను మొదలియకారమునకు జకారము రాగా జక్ష అని యుండెను.

నూ. త్.:

సృ. త్ ఇ త్యస్య జిహ్వమూలీయః స్యాత్.

టీ. త్ ఇత్యస్య=త్ అను నక్షరమునకు, జిహ్వమూలీయః=జిహ్వమూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు 'జ్ ఇతి జిహ్వమూలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వమూలీయ మనఁగాను దాపలివిసర్గము గల కకారమునకుఁ బేరు గాన జ్ ఇతి అనునది రాఁగా జ్ ఇతి యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అధోక్షజఫక్కి కౌవచనమువలన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. ఆంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపిం పఁగా జక్ అని యుండె ఆది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు ఆయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

నీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళ గుండము కంటి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
సిక చేత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క-లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదినె వెన్నుడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గె

తే. పీట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి

బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు

దాది కుప్పస మిటికె నిద్దంబు పెరిమె

యివము దెస డిగ్గి యనఁగఁ దద్భవము లయ్యె.

98

దీనికివివరము:—కుర్కరశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్ద మునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళ, గుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంటి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జు, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కౌవ్యశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోక, పృథివికి పుడమి, భగ్నము నకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదినె, విష్ణునకు వెన్నుడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గె, విష్టరమునకు పీట, దైవము నకు దయ్యము, నూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రికు జాతర, మాత్రికమునకు ముత్తి యము, ధాత్రికి దాది, కూర్పాసమునకు కుప్పసము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యా త్వచి న్వకారో నాదిగత స్వాద్యవగ్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి నూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము
రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు దెస, దీర్ఘ కకు డిగ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేక
ములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా
సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయుతెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షీతిధరకాశేశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడునీ
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షీంపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కుక. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ
దెలుఁ గగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
వెనుకఁ గొందలు దానినే తెనుఁగు నండు. 100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ -తజ్ఞా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన
దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ చెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూడు
నాంధ్రములె యెందు నఁదు గ్రామ్యంబు తిదిరుగు. 101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ. — ప్రకృతిద్వయజా తజ్ఞా. 9.

తే. వఱుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్క నర్థంబు దొడరుకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దినుజవరులకు ననఁగన్. 103

1. క్షీతిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె.వా). 3 దిగును (ప);
దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా. 11.

క. ఏదేశముమానవులకు, నాదేశముభాష దేశ్య మయ్యె గరుత్త
త్సాది జనవ్యవహారము, చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్రదేశ్యభేదములు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు చెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైనసకల, జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టిఁ బట్టి వంచుక త్రాగెన్
తో లెక్కుక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్నదన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్. 108

సీ. ఆలంబు చివ్వ కయ్యము పోరు బసరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పాలఁతి తొయ్యలి నాతిమెలఁతనెలఁత
మేను వేసవి మోవి గొను డెందం బక్కు వీను లుల్లము కేలు వెన్ను నొసలు
వావిరి యేడ్చెఱ వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలుపు పాలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
పొల్ల చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమియునఁ, దనరు నిటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొనుసంస్కృతతత్సమ, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యములమూఁటను సం
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుఁగు లండ్రు తెలుఁగునన్.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాచెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి మృదుపదం
బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁ దగు శమిప్రాంతగృహ.

తే. అబ్ధిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పుచోటఁ
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
చేచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను చెనుఁగుమఱుగు. 112

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాచెనుగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, ¹దెల్లమిగా నింకఁ బ్రాత తెలుగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు సిరియును బడతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుచు ²గుఱముసామి కనఁగ నచ్చ తెనుంగుల్. 114

పూర్వకవీసమయసిద్ధపదములు.

మూ. సూ.—సిద్ధి ల్లోకా ద్దృశ్యా లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, న్యవహారమువలనఁ చెలియ నగు నాలోక
న్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అననియందు లోకన్యవహార మనఁగ, నాప్త దేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, ³వాడుకకు వచ్చునవి దుగ్ధవార్ధిశయన. 116

వ. అవి యెఱుఱువి యనిన. 117

సీ. మదిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిరెక్క లన రామ ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
శుకవాణిబుగ్గులు ముకురంబు లన రామ చెలిపండ్లు మల్లె మొగ్గ లన రాదు
గజయానచండ్లు బంగరుసుండ లన రామ సతిబొడ్డు సుడిచి మెచ్చ దన రాదు
సరసిజాననముడ్డి సై కతం బన రామ హరిమధ్యకా ల్లిగు ల్లనఁగ రాదు

తే. క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి
చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కుఁజన్ను
గవయుఁ బొక్కిలి పిఱుఁడు చొక్కంపుటడుగు
లనుచు మును వాడి రవిను చేకొనఁగ వలయు. 118

తే. ధ్మణము ⁴వర్ణించుచో వీరరసమునందు
యుద్ధపంచకమునఁ దిక్కనొజ్జ సారెఁ
గా శ్లటంచు రచించుట గాంచి కవులు
చెప్పకొనిరి మీఁగా శ్లని చెలఁగి కృతుల. 119

సారంగధరచరిత్రమునందు సీసపాదము:—

సీ. ఉ మ్మెత్తపువ్వు నా ⁵నొర వైనకుచ్చిల్లు ⁶చెలఁగి మీఁగాశ్లపెఁ జిందులాడ.

1 దెల్లముగా నెంతఁ బ్రాత తెనుగులు నృహరీ (వా); మిదెల్లమిగా నింకఁ
ప్రాత తెనుగులకు హరీ (ప). 2 గుఱురు (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె).
4 వర్ణించుచో (వా). 5 నొకట (ప); నొరవైన (పె). 6 చెలికి (ప. వా. పె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ. — సంస్కారార్థో నియమో నియమా ద్రామ్యం హి య
త్వపభ్రంశః. 10

తే. ఉక్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, కావ్యముల నెఱుంగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుంగవలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందు, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములువలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁజొరవు, పరులఁ దెగఁ దెడుచోనొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్య మననొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల డంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కాగిలి నే, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యాకుల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ. — విరళా వేచోషాదికశబ్దాః ప్రవ్యాహరన్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యం నజ్ఞేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టివేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వావిరిఁ బ్రయోగంబులు గలవు నవార్తకంబులును “నోధ
నాస్త్యప్రయుక్త”యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తమాలెయటంచుఁ

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రులుగల నలలము. వ్రాతప్రతు
లందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప);
దంట (వా. పె). 3 ప్రత్యాహరన్తు... ప్రత్యాహర్యం (ప). 4 గలవు గావున.
వార్తకంబునొద్ద “నాస్త్యప్రయుక్త” (ప); గలవు నవార్తకంబులును “నోధ, నస్తు
ప్రయుక్త” (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజ్ఞా లప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుందు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వ, కవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126

వ. పేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచప్పాకే' యనునది. 'ఊష' యన్నందుకు ధాతువు
'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్య మైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు నూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్పఁదలఁతు 'రెపుడు.

వ. అది యె ట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణ లాప
ము చేసిక నెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గోనె
నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యట నే నట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బట నం
దనుఁ గనె నట మఱచితి నట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మ నె క్కొంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ నడువం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమ స్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికొంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్తుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

1. రెదను (వా); రెలమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార
కాకుంఠలఘ్ననందుఁ గనఁబడునుగాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95
శృం. కా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడవం (ప. వా. పె).

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష.

134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచ
రణారవిందవందనాభిలాషమనీషప్రభావ, వెంగనార్యతనూధవ, విద్యావిశేషసురా
చార్య, కామనూర్యప్రకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యా
కరణశాస్త్రింబునందు గోవింద, కాస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ,
పీతాంబర, బర్హిబర్హ, లక్ష్మీ, త్నమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభా
గవత, విధాతృ, శారదా, శివ, భవా, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పు
రాతన వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవ
ద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్భవంశావతారంబును, గవివిచారం
బును, షష్ట్యంతములును, మూలనూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహం
బును, బ్రబంధమహిమయుఁ, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషం
బులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగార
రసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమా
హాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్ర
శంసయ, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, బ్రకృతి
వికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వ
కవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను
ప్రథమాశ్వాసము.

135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండపీటీ
నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత
లీమకరవాహనహరి
దూభిమిస్థితకామెపల్లిపురవరశరణా.

- క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రువచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2
- క. శిష్టార్యావింశతి వి,స్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకా
త్కృష్టుఁడు నన్నయ సుకవుల, కిష్టపత్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతిన్. 3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

- ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిందు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ ఏష్ఠ్యల స్ఫుస్య స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాభ్యో నః. 1
- కచటతపాః పరుషాభ్యా గజడదబా న్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాతావ పశ్చాత్ప్రవర్తయే దత్ర. 2
- బాలేందుపరిధిశృంగావ ర్తకుశ గ్రంథిదాత్ర పరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శ్శూలసన్నిభా వన్యౌ. 3
- సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,
ప్రాస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చే భ్రండ్ ఏవ స జ్ఞేయః. 4
- దరశార్జ్యపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,
స్తంభవిరేఖాధికై స్త ఏవ వర్ణద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5

కీరతరిహ సమ సకశు క్రితులాసననితర్దిసీరసమాః,
అంత ఘా శోచ్యమాణో దంత్య చజౌ గురురతా చ బిందుయుతౌ. 6

ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః ప్రకృతే న్తు తే దశోనా న్సుప్తః,
సప్తత్రింశ దిహా న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

ద్వివిధా దిదుదేదో తో చో వక్రతమా వనుస్వాకా,
కగచజయుగటడణతదన పబమయరయుగలయుగవసహ శ్చ హలః. 8

వికృతిషదాదౌ ప్రథమా న్తస్థ తృతీయానునాసికా న స్తః,
అయిగప్రుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా. 9

వా న్య త్కృచి ద్వకారో నాదిగః న్యద్యవర్గసరిశస్య,
అద్దన్యస్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రః న్య నిధ స్పవర్ణ శ్చ. 10

లఘవో లఘవ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా న్విదన్తి శాస్తారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పష్టా రి న్తస్వత్రి గృహ్యతే ద్వివిధః. 11

అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసమద్యోతీతం వినా సర్వః,
యశ్చుతి మార్యా లఘుయం న్నచదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12

కృచి దపి న స్త ఉదోతౌ దంతో వ్యభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ,
నా న్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాః గయోన్తు నిజ్యం న్యాత్. 13

శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా న్త ఏవ కావ్యాదౌ,
గ్రాహ్యః పురాస్త్రురసగిరిదుద్రేన్యః చటహమాత్మకానింద్యాః. 14

*ఆద్యోఽపి ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు చైక ఏవ న్యాత్. 15

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం న్య దుపగణమాత్రాభిరన్వితా జాతిః. 16

శాస్తార ఏకమాత్రాం లఘూ ద్విచూత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌ తా గగలలసంస్థా గ్లో హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17

గత్రితయం లత్రితయం మననంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యాద్యాః,
గురివ శ్చే ద్భజ సగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమశః. 18

1 కీరనాహస్తి. (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.
* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రై నగలా వింద్రా నలనగనలభరతా శ్చంద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహ భలభగనలలనలనగగనవసహః.

19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్స ర్వే లఘుక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

20

ఇతి శ్రీనకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టనిరచితాంధ్రశబ్ద
చింతామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి మొల్ల నిందు
వివరించెద.

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుంగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వానినెల్ల.

5

వర్ణ సంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున నర్ణములు లిపులు వ్రాలు ననన్
దైతేయవిభంజన విభ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైదున్.

సీ. అదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూడు కా మొదలు గాఁగ
నవనిపై హల్లులు వ్యంజనములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్లాదలియక్షరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు.
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూషంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైమనైదు

తే. వర్ణములు గూడ నొక్కొక్కవర్ణ మగును, వర్ణవర్ణంబుతుద లేనువర్ణములును
భరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి నున్న శక్ర పాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసుపే రీకార మన గుడి నెసఁగుదీర్ఘ
మమరు సుత్వము సుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మాకార మన దీర్ఘయుక్తశృంగ
మొనరు వట్టువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ

తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మొకార మొకార మోత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, పైనిఁ గూడిన నిష్టాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు న్నాత్తు స మశీ యిత్తు రిత్తు సుత్తు, చూత్తు నేత్తు వెఁనైత్తు శోత్తు నాత్తు
వసుసతో నివి సరి యుపస్వరములయ్యె, ముగలఁబ్రయోగముల వెలియుగవలయు.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొకకై
వడివ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుసులు గుఱ్ఱులు ననంగ క్షితి ప్రాస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

అ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మాఁడు మాఁడు హః యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణ యుతంబు, లైనశసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్తనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ. — ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిన్దు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,
వక్రతమ ఐఙ్ఘ్రిల స్సుప్తి స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఘో నః.
కచటతపాః పరుషాఘ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా వశ్చ త్ప్రవర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రశస్తిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లెదను బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ

తే. బంధవర్ణత్యతీయమల్ పరమపురుష, సరళమల్ శేష హల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, చెలిసి యీ గ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు.

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మ హి క్షీస్థానోద్భూతములు వక్రయమవక్రతమయుగ్తవక్తా
రములు మఱియేకస్థల, జమ్మ లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు వరుసతో నటుతఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంతతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లెదు నెదు గూడి
తగఁ గంతతాలుమ స్తకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్తాలుమ స్తకరదముల

తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూచ్ఛలిపులు, క్రమతఁ దాలుకిరోదంతకంతములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాకు, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

క. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డళకార మనుట. 17

తే. అలఘుఱళదంత్యచజలకు హ్రస్వవక్త్ర, ములకు నిందుఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
గ్రమతఁ దత్తత్ప్రధానవర్ణముల కవి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యె స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొందఱమతంబు, నూష్టములు నొకవర్గ మై యొప్పుచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిఱుఁద బాణాసురమ

ర్తదహర కాదిలిపులు ము, పదిమూఁడును బుట్టి వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందుపరిధిశృంగావ ర్తకుశ గ్రంథిదాత్రవరశుసమాః,

ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్విఘ్నా శ్శూలసన్నిభా వన్త్యే. 21

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ

బ్రభవింఁచుఁ దక్కినప్రాణంబు లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి విడువ నిత్తు

కుడి నావుకొమ్ముకవడి వ్రాయ నుత్వంబు క్రిందను నుడి నిల్ప ఋత్వ మయ్యె

వలపల మీఁదికి మెలి గొన్న ఇస్వర మెడమ నెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్ర గొడ్డలియ ట్లొనర్పఁ, గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని

గరికరాకృతిఁ దనరుడాకడవలపల, నమరు నైత్వోత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*వీనికి రూపములు.

క-ఇది అకారము, ా-ఇది ఆకారము, ి-ఇది ఇకారము, ే-ఇది ఈకారము, ూ-ఇది ఊకారము, ృ-ఇది ఊకారము, ౄ-ఇది ఋకారము, ౅-ఇది ఋకారము, ె-ఇది ఏకారము, ే-ఇది ఏకారము, ై-ఇది ఐకారము, ౉-ఇది ఐకారము, ొ-ఇది ఒకారము, ో-ఇది ఓకారము, ౌ-ఇది ఔకారము, ్-ఇది ఔకారము, “అనుక్త మన్యవత్” అనున్యాయము చేత ఏశబ్దానుకాసననూత్రము నందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రశస్త మైన నాగరలిపి యందు, నెటువలెనో, యటులఁ జెలిసికొనవది. తత్స్వరూపంబులు - ౧౦! - అం - ఇదిః పూర్ణానుస్వారము, ౧౧ - అః - ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడ్డు.

అనుస్వారసిర్ణయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,

ప్రాస్యా త్పుర్యోఽపి భవే ద్విఘ్నా చ్చేఘ్నిండ ఏన స జ్యేయః.

* ఈరూపములు సరియయినవికావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియ గోరువారు బర్మలువ్రాసిన ‘సౌదిండియన్ షేలియాగ్ర ఫీ’ అనేపుస్తకముగాని ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

- సీ. పాసగ దీర్ఘాఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ రౌ గట్టిబొట్టలకును
ప్రాస్వఖండార్థంబు లనుశబ్దములు మూడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనే జనియించుచుండువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ మున వెలయు
- తే. నిక్క మీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియె క్రమము ప్రాస్వదీర్ఘాక్షరముల,మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁగృష్ణ.
- ఆ. వెలది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మైనయింతిపొందు సాం పగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 28
- క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్ల సాధ్యోద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపల్లినివేశా. 24
- క. కెందములు చెంగలువలు, మందర చెంగావీర ముంగొం గన నీ
చందములెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెకా. 25

మూ. సూ:—ప్రాస్వా త్స్వాంతోఽపి భవే ద్దీర్ఘాచ్చే శ్శండ ఏవ విజ్ఞేయః.

- తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజలఁ బాసంగు
ఖండములు ప్రాస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బాసగ వెందు. 26
- క. కోలఁకులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జిలుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27
- క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్థము భూ
తలమును నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. • 28
- తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్థబిందువు ¹లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములై కాని పూర్ణముల్ గావు సుమ్ము.
- ఆ. లోఁగ వించు కైన తాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
గీఁజబూర కొమ్మ నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30
- తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూడవవర్ణములకుఁ
దక్క.నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

నీ. కొంకక వీరకమై కొమ్మతోఁ జనుచెంచి ముంగల వాఁగినమురు వధించె
మించి చె య్యాచక మేదినుతుఁ ద్రుంచి నెంజిలి రోజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోటను గలమేటివృక్షము చెచ్చి మెండుగా వేడిన మెలత కిచ్చె
వింత సేతల గోపకాంతల వలపించి ¹పొం దూది బహువిధంబుల రమించె

తే. కంపుతూపులు గలవన్నె కానిఁ గాంచెఁ, గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁ బేటికరణినొప్పె
నొర హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్చములును, బరుష సరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. 32

తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగముసున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండుసున్న
యయ్యెనీభేదము లెఱింగి యాంధ్రకృతుల, వ్రాయఁదగుబిందువులుపొండవేయపక్ష.
వ. ఁ ఇది యర్థబిందువు, ౦ ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయు
చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్జ్యపిచ్చులదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,

స్తంభ విరేఖాధికై స్త స్త ఏవ వర్గద్వితీయనర్తాద్యాః. ౩౩

నీ. శంఖశార్జ్యద్విపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ

వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైచును వరుసఁ జెన్నారుచుండుఁ
క్రిందఁ గంబముపోల్కి గీటొక్క టిడిన నాద్యములు రెండవలిపు లై పాసంగుఁ
బైచున్నగీటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును

తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్కారము, క్ - ఇది, ఖ్ కారము, క్ - ఇది గ్ కారము, క్ - ఇది ఘ్ కారము, క్ - ఇది జ్ కారము, చ - ఇది చ్ కారము, చ - ఇది ఛ్ కారము, చ - ఇది జ్ కారము, చ - ఇది ఞ్ కారము, ఛ - ఇది ఞ్ కారము, ఛ - ఇది ట్ కారము, ట - ఇది డ్ కారము, ట - ఇది ఢ్ కారము, ట - ఇది ణ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము, ణ - ఇది త్ కారము, త - ఇది థ్ కారము, త - ఇది ద్ కారము, త - ఇది ధ్ కారము, ధ - ఇది ధ్ కారము, ధ - ఇది న్ కారము, న - ఇది ఫ్ కారము, భ - ఇది భ్ కారము, భ - ఇది బ్ కారము, బ - ఇది బ్ కారము, బ - ఇది భ్ కారము, బ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనంబడును.

మూ. నూ:—కీర¹తరిహ స్తిమ స్తకశు క్తి తలాసనవిత్తర్దిసీరనమా,
అంతస్థా శోచ్యమాణో దంత్యచజౌగురురతౌ చ బిందుయతౌ.6

‘తరి’ అనగా నావకుపేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశు క్తిసన్ని, భంబు లంతస్థములు తులాభ ద్రపీత
వేదికాహలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకుఁ దనరు బొట్టు. 35

శ్రీ - ఇది య్ కారము, ర - ఇది ర్ కారము, ర - ఇది ల్ కారము, ఇ -
ఇది ల్ కారము, వ - ఇది వ్ కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

క్రీ - ఇది శ్ వర్ణము, న్ - ఇది ష్ కారము, న్ - ఇది స్ కారము, క్ - ఇది
హ్ కారము, ల్ - ఇది శ్ కారము. ఇవి యూష్మము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము వుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, ముల్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చుక. 36
వ. అది యెట్లనిన. 37

క కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

ఇది క. క కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా.
క కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. క కారమునకు కొమ్మిచ్చిన
కు. కొమ్మన దీర్ఘమిచ్చిన కూ. క కారమునకు వట్టువసుడియిచ్చిన కృ. వట్టువసుడిని
దీర్ఘమిచ్చిన క్కూ. క కారమునకు ఇత్వమిచ్చిన క్క. ఇత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన క్క్కూ. క
కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కే. క కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన
కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కో. క కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. క కారమునకు
ఔత్వమిచ్చిన కౌ. క కారమునకు అరసున్న పెట్టిన కగ్. నెరసున్న పెట్టిన కం. క క
రమునకు విసర్గములుపెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసి
కొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్ని హల్లులు జడ్డ లై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు, దానితలకట్టు మొదలై నవాని నెల్ల. •

వ. ప్రద్యుమ్నఁడు — బ్రాహ్మ క్యుబ్రాహ్మణ టాయ ఇటువలె గ్రిందను
వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్టు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిఫియందు రేఫమునకు
నొత్తులు వ్రాయునదిగాని వలపలగిలక లేదు. అది యె ట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జనువుకొనుచు

ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు

గిలుక¹ లిఖించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గ మనుటకు—నా² శా³ క్క⁴ బ్రాహ్మ యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఞులు కృతులం

జ్ఞైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వెన్. 43

క. ఇరు లీగ లుఱుత లూ శ్చైవ్యరు నేమిటి కొక్కఁ డోపు వానికి ననునీ

కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ చెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిన్. 44

క. బలుబొట్టులపైవర్ణం, బులక్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

అ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ, మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు

సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రెందు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. నూః. ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్సృప్తాః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరమ్ము

లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు

¹దొలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు చెలుఁగుబాస

కసఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధాక ఏచో నుస్వాగో విసర్గ ష్టోడశ స్వరాః,

స్పర్శా అతిస్థళోష్ణాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్తృతాః.

¹ విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. ² దొలఁగిచనునవి పదమూఁడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అకృత్యాహారము, అక్కు-లనఁగా-అ ఇ ఉ ఋ ౪, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యె ట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హలన్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్యం హ లి త్స్యత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అన్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యం జనాక్షరము (తుదపొల్ల), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యత్=అగును-ఇందుచేత ని త్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్ల అనుట.

ఆది రన్త్యేన సహేతా.

వృ. అన్త్యేన ఇతా సహితః ఆదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యత్.

టీ. అన్త్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, ఆదిః= మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యత్= పే రగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొద టి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటున్నందుచేత తుద నున్న క కారమునకు పొల్లు పనిలే దాయెను గనుక.

సూ:—తన్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్స్యత్.

టీ. దానికొన నున్న యిత్తునకు లోప మవును. ఇంగున్న కవర్ణము పొల్ల లో పముకొఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను ను చ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ౪, ౫ అని పదిఅయెను. ఏచః= ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, ఛ అను ఏచ్ఛత్యాహారమునందు మునుపటివలె కొన నున్నచకా రము పొల్లగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—“ఏచ్ఛ హ్రస్వో నాస్తి”

అను సూత్రముచేత ఈయేచ్చనకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీ ర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతము నందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనము మొకటి ఇవన్నియు కూడం గాను, స్వరః=అచ్చులు, షోడశ=పదియాలు, స్పర్శః=స్పర్శములు ఇరుపదియైదు, అంతస్తథోష్ఠాణః=అంతస్తములు నాలుగును దొడ్డశకారమును, ఊష్మములు నాలుగు ను, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్=మప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాలు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేబది వర్ణము లాయెను.

తే. అచ్చు లొకపదియాలును వ్యంజనములు
పాండుపుత్ర సహాయ ముప్పదియు మాఁడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేఁబది యక్షరములు.

49

నీ. ఏకనిశము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామ్నాయంబునందు లేదొ
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదొ
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్లు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదొ
పాళం బెఱుంగనికూళ విరాళి పిసాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ

తే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డుబీజాక్షరంబు, లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, టాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. అగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మ
హావిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
నహస్సారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్ద్వారో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకక్షైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పుత్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
వత్రై ర్ద్వాదశభి స్తనాహతపురీ హైమి కథాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం క్షేత్యక్షరపద్మవత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్తా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ నదాశివపురీ శక్త్యై ? నమ శ్శాశ్వతం.

తే. కాకు షా జడ్డ యైన క్షకార మగుట, దలఁప కేఁబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము. 53

క. యరలవ లంతస్థులు నాఁ, బరగును శషసహలు దేటపడు నూష్ట లనన్
సారిది త్తకారము గూడుక, సరి నేబది యయ్యె వర్తసంఖ్య ధరిత్రిన్. 54

క. లళలకు భేదము లే దను, పలుకున శా చొలఁగి యెనుపను లగు వర్తం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుఁగున అళ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55

ప్రాకృతోనాక్షరపరిగణన హేనుచంగాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋగినర్ణౌ ప్రాస్వదీర్ఘ వైజాన్య వనునాసికా,
శషాచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః.

టీ. ప్రాస్వదీర్ఘ=ప్రాస్వమును దీర్ఘమును వినటవంటి, ఋగినర్ణౌ=ఋకార
గృకారములును, అనఁగా ఋ, ఋ, గృ, గృ అనునవి ఈరెండును, విచ్=విఙ్ఠాలు
ను, ఆద్యౌ=మొదటి వైనటువంటి రెండును, అనునాసికా = అనునాసికములును,
అనఁగా మొదటియనునాసికము రైనజకార ఇకారము లనునవి, శషాచ=శషర్ణ
షకారములును, తే దశ=అపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవచనముల
యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదింటిలో
ఋ, ఋ, గృ, గృ, వి, ఙ్ఠ, జ, ఇ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాష
కు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
నుర్వి నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియు లేవు.
వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితకాస్తోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక
పదునాలవస్వర మనుట. ఙ్ఠకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ.—ద్వీనిధాచిదుదేవోతోచో వక్రతమా వనుస్వారా,
కగచజ ఋగిటడణతదనపబగుయరయుగలయుగవసహశ్చహలః.

నీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా ఐదుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బంచవర్ణములను సమము లై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్ణములను రెంటును దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూష్టవర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు
తే. నెన్న నీయొండు కడమగా నిరువదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు వది సంస్కృతంబు గాన.

- క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుగులందుఁ గలసెను గాఁకొ
యదువర తత్సమపదముల, మొద లాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁ గగునే. 59
- నీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కల నైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛులు దెలుగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమే కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుంగనిచజ లాంధ్రమనఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేక ప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేనిరేఘాక్షరంబు
రేఘము అకారమును నన రెండు దెఱుగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాభిశయన.
వ. హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛు లనఁగాను గణితకాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హర యనఁ బదు
నొకొండవయచ్చు ఏకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూడవయచ్చు ఒకారము,
దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు ఆఁ అనునది. యీమూడయచ్చులకును దెలుగున
హ్రస్వమును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘముగాఁగా అం అయె
ను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును అకారంబును రెండును
ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు
చెప్పట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక బాణి
న్యాచార్యులవ్యాకరణమునను అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి
చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. అబిందువునకు హ్రస్వ
దీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61
- అ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘ రూపములను దెలుగులంధు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్థబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62
- క. తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో 6
లెక్కను ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునకా. 63
- వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64
- మూ. సూః—విశ్చితిపదాదౌ ప్రథమాంశస్థశృతీయానునాసికా నస్తః.
- క. తెలుగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిక్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖిలపూర్వామరవినాశ కామెపలీకా. 65

కారకొమ్ములు.

- నీ. క్రుక్ క్రుధ క్రూర శిక్ర శ్రుతి విశ్రుతి శుక్రాష నిఃస్రుతి స్రు క్షృవములు
భ్రూ భ్రు కుంశ బభ్రు బ్రు వాణంబులు భ్రు కుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

కద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిఁ ద్రుహి సౌరద్రు విద్రుమ శత్రువులును
 ద్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
 తే. వట్టువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిపు లెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
 చునుము నిందాఁకఁజైద్యుఁడు ద్రుశ్లైననఁగ, రోహిణీభ ర్తచరమాద్రిఁ గ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

నీ. పా. క్రూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి. (ఆ. 2. 35.)
 వ. మఱియు.

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లష్పరంబునకొ
 జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మువా
 రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
 ధ్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహితవ్రతపారగు లై నబోధనుల్. (ఆ. 1. 46.)

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగా
 రావిర్భావనిదానము, భ్రావల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడుకొ. (ఆ. 2. 22.)

వ్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

నీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గావింప. (ఆ. 2. 15)

ఆ. అద్రువ విద్రువ ననుక్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్టసుడులపగిది నుండు
 వ్రాలు లేలఁ బల్కఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్టసుడులు గావు వనజనాభ.

ఋత్వాక్షరంబులు.

నీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
 ఋతము ఋత్విక్కు నైరృతి ఋతుసట్కమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమలియును
 ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజుఋణమును ఋద్ధిఋశ్శావు
 ననునీపదంబుల కాదినర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
 తే. గృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
 హల్లులందును వట్టువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశ సార్వభౌమ.

వక్ర భేదంబులు.

ఆ. ఏక మోక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
 వ్రాస్వలిపులు గావు హల్లుపై నట్లన, యగును గేకికోకిలాల్లియనఁగ.
 ఆ. పెక్కుఁ రేల కృష్ణఁ డొక్కఁ డోపఁడె పసి, నెలపు నేల యరసి పొలము వోవ
 ననఁగ నిట్టు దెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, వ్రాస్వములును నిడుద వ్రాటి నగును.

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగనెఁ బొదవెఁ బొనరెఁబొందె నటన్న, పలుకులందు మొదలఁగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష. 75

పూని అనుటకు విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె ¹కొంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లె సహస్త్వజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కునైన్యపతికొంచనవేత్తము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4) 76

హల్లు లోప మై ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మానక్రోధము²లచేత మరలిచి చింత
ధీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ.1.114)

నెగనె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్తబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుడు, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్ల
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముడు, నీరిలోననుండి నెగయడంచె. (ఆ.5.177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ.1.162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు ప్రే గడఁచి సాగని త్రెల్లి వివశు³డై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచియెత్తె నెగయఁగఁగృపతోన్.
(ఆ. 3. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు:—

సీ.పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్తి మారుతముఁజిగురు తెక్కుల రేకులెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున ⁴వెస విచ్చి పొదవికొనినఁ, ⁵దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్చుకొనియె⁶నోయిప్పుడనఁగ, వమరుఁదాళవృంతములమందానిలంబు.

1 దాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుప్రతి). 3 వేసవి. 4 గలఁగి తలఁగి పోనే
రక. 5 నా నింపొనర్చి (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

శే. బాదవి యొండొండ దివియును భువియు జెసలుఁ
బాదవికొని యుండుచీకటి ప్రోవువలన
మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రుక్కినట్లు
కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (ఆ. 3. 80)

88

అందే:—

క. అది యట్ల కాదె నిప్పునఁ, జెద లంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుకా
మదినుంచుకొన్న వానిని, బాదవు నెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (ఆ. 4. 82)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మఱ, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁ డై వాణీశ
త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బాదవ మనిచె నుభయ సైన్యయోధుల నెల్లఁ. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమాఁడవయేడు గడవఁబడుట యరిది ద
మైదు కలుఁగకుండ వాపద, లొదవఁగ సైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (ఆ. 1. 9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశం, బును దుర్త్తులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జను లైనవారి కడఁకువ, యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (ఆ. 2. 35)

అందే:—

మ. అని ని నైచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తేల్లంబుగాఁ
బొనరం బల్కునె యంచుఁ బేరలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా
ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములకుం బొం గారుతద్బృంహిత
ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది'పాల్పెం దగఁ. (ఆ. 3. 143)

పకారములోనిస్వరమే సల్పినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన
అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో
మునుఁగుదునె శ్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూఁపించి కృపఁ. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్
వినుతి యొనర్పఁ భౌ ల్పెసఁగి విద్రుమమాక్తిక నీలవజ్ర కాం

చనయుతము స్సవేగహాయసంఘటితంబును నైనతేరు సాం
పొనరంగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీధులన్.

90

పొందె ననుటకు శంభుదానునిలక్ష్మీనృసింహవతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుష్టము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెఘైయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందు బ్రయంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్ర సౌఖ్యములు బొందు సమున్నతకీర్తు లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిణాదగరిష్ఠచిత్తులన్. (ఆ. 2. 81)

91

ఓదాదేశ హ్రస్వంబులు.

తే. కాంచు హ్రస్వద్వితీయవక్రంబు నంద, తొక్కఁ డనువీనిరెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందుమొదలివర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

‘అందొఱు’ అనుట కాదివర్వమున:—

క. ¹గిఱపునెడ నేయునెడ వడిఁ, ²బఱపునెడం బెనఁగునెడ నపారబలంబుల్
మెఱయునెడభీమునకునం, దొఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులురాజసుతుల్. (ఆ. 5. 168)

ఆరణ్యవర్వమునందు:—

సీ. పా. కూరులు ధృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కై నను, గఱపక దక్క- రుచితప్రకారము శుభమున్
గొఱలుహితు లట్లగుట నం, దఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (ఆ. 1. 116)

ఒక్కొక్క యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయనందనుఁడు భృష్టద్యుమ్నసై నేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్గర్వంబు శోభిల్ల శా
ర్యము సాం పార నిలింపకోటి వొగడన్ రారాజుసైన్యంబు లా
క్కొమొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టదిమె సత్కృతాంతరంగంబునన్. (ఆ. 2. 352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూఢినియు నొక్కొక్కటఁ గతిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకర్షుశంర్షుశరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసికయై. (ఆ. 3. 72) 97

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సృగర. ఆరాజన్యోత్తమం డి ట్లనుదితరభసుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బి ట్లార్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్తాంగనాశుల్కశాద్య
క్సారోగ్రేష్వాస మ ట్లశ్రమజిత మగు టెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్వాసంబు లే దొక్కొడుగలుగునె మద్ధోరయుద్ధంబునెపన్. (అ. 2. 93)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతకేళి, జిహ్వకు
వంటక మింసునే, యితరవై భవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిన్
గంటకుఁ డైనశాస్త్రపుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినన్. (అ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(అ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకటపేరినపెన్నె, తుట జొత్తిలి యున్న మోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో య, చొట్టుఁ జూపెడువారు లేరె చూచెద వానిన్.
(అ. 2. 251)

విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహృతిశంక వార్ధిరవిరశ్చ ల్లిన్నఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాటుకొంచు ఘన మై త్తైధీర వర్షింప న
చ్చోటునుం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీసూనుండు గాకున్న నొ
క్కొటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్త మై తోచునే.
(అ. 4. 145)

హస్తము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్న ఖాంకురము సోకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన¹ నెపం బిడి యేడ్చె² గలస్వనంబునన్
వీటిన విచ్చుగబ్బించుమిట్టల నశ్రులు చింసు వందఁగాన్. (అ. 2. 70) 103

వక్రభేదంబులు. పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే వ్యచా మా దేః.

వృ. ఇతి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్సాన్యత్.

క. హైయంగవీనమునకున్, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
స్త్రియజితాదుల కాదిని, వ్రాయంగా వలయుఁ బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థత్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్యవైయాఘ్రపదీ
వైయాత్యంబుల మొదలను, వ్రాయల దగు బుధులఁ ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యావనయావతకాస్తుభ, సౌవర్ణకయావరాజ్యసౌవీరమహీ
దౌవారికశబ్దంబులఁ, దావుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలన్. 106

క. సౌవగ్రామికశౌవన, ¹సౌవర్చనసౌవిదల్లసౌవస్యలస
త్సౌవరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచున్ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషి క్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
త్కౌస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసౌరభ
ప్రస్తుతమతభృంగరవరాగరసోల్పణభోగిభోగత
ల్పాస్తరణుం దలంచుసుకృతాత్మ లపాస్తసమస్తకల్పఘల్. (అ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకబ్బములలో, నచ్చు తెనుఁగుపల్కులందు నైత్యైత్వంబుల్
వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూ:-అయిగవుగా దేశౌ స్తః క్రమేణ నర్వత్త వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయిక్కును నవుక్కు- ననియెడునాదే
శ్మములు వికల్పంబున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం చెల్లెడలన్. 110

అ. లోకహితముకొఱకుఁ బైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయిననృపుల
నేల యేల నిలిపెఁ గౌ లిచ్చి నలుచెసఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

కవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరిశస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పవడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

1 సౌవర్చన సౌవిదల్ల సౌదశ్య (అచ్చు).

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ .

తే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె

ననుచు నిబ్బంగి నొకవేళ నాదివర్ణ

ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్నిమాటలను గృతులఁ

బ్రథమసరళంబులకు వకొరములు వచ్చు.

112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవీసంగంబునఁ దాప మొందినశచీప్రాణేశుకంఠేలికిం

జివురుంగైదువజోదువైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా

నవసహరిపయోమిశన్తలయజస్నానార్ద్రపర్యంక మై

యివతాళించువిదర్భరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (అ. 3. 34) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెన్ జమదగ్నిసుతుండు శాప మి

చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా

స్సె నలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్ర రా

జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె నరుం డనిఁ జంపెఁ గర్షునిన్. (అ. 1. 35) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపుఁ ఖండనచండమయూఖరాజిచే

ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు రేగఁగా

వనజము లుల్లసిల్లఁగఁ దోవ బుడుంగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చున

ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (అ. 7. 123) 115

తే. ఆఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, వాఁగె ననునివి మొద లగువాక్యములను
బొదలునక్షరములు చిన్న బొట్లపైఁ గ, కొరములు గాని యనువాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్దంత్య స్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రిః స్యాన్నిధ స్సవర్ణ శ్చ. 6

అ. ధరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, వికృతీచజలు రెండువిధము లయ్యె

వీనిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోప మొదవు. 117

1 నరుం డటు సంపె. 2 ఖండఃచండ. 3 దోవల్తాగుడం ; దోవల్తునుఁగం.

- ఆ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు ప్రాస్వాది, వక్రయంతము లగుచు వనజనాభ. 118
- ఇ. చలము మాని కుడుపు చట్టకేశవ ప్రాద్దు, చాల నయ్యెఁ బసివ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119
- అ. చెప్ప రానిక్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుబెట్టెఁ జిటుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120
- ఆ. చేతఁ జీర లైదు చేరెడువరహాలు, జేనెఁ డంత జిత్తు చేక టాకటి
చేదుకొనియెఁ గృష్ణఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘ వక్రలిపులు.
- తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్టు లేవు
ప్రాకృతమునంఁదుఁ దద్భవపదమునంఁదు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములులేవు.
- ప. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయ్యెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీగలు. 123
- అ. చందమామ గాయఁ జక్కెరవిలుకాఁడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కోర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124
- తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చంద,మామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)
- ప. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు “లళయో రభేదః” అనుసూత్రముచేత జళము, దానికే
“లడయో రభేదః” అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125
- క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జానుం
గడు నచ్చుతెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరీ.
- ప. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127
- అ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుప్రానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె.
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెఱింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. దేహకాంతులు బాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుశల్లవశంకఁ జేయ.

(అ. 1. 44) 129

1. లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.).

నైషధమునందు:—

సీ పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల¹తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోడి.
(ఆ. 2. 49)

అనంతునిచందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెన్, జా నొప్ప గల్చె న్జమదగ్నిసూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటున్, జా నైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 181

క. భూమినిఘంటునఁ జంచః, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ

గ్రామణులు చంచు లని వెసఁ, దా మేత్వం బిడరు వడికి తలక ట్లగుటన్. 182

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు

వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నుడుగ రాదు

పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క

భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య.

183

ఆ. రాచనెలతలందు నేచెలియకు భోజ, రాజతనయవరిటియోజ గలచె

చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 184

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి వ్రాయు, తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి

ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేట రాఁ రె యితరు లేమన సుతో

దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి

తకట పాండురాజయశ మెన్న పై తతి

క్రూరదశరథేశకులము రోయ. (ఆ.1. 29)

186

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునంగు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక

జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునంచు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ

బలుక ఆవర్ణమే పురల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగం

బులు చూడఁగాను, దాలవ్యమర్థాంతరమంచు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటి

వోయి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృత

మైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానే

రదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక

మతము కాదు. అట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన నూరపరాజుగారు ఇంతవ

ట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి.

187

పాణినీయసూత్రము.

సూః—చే చ.

వృ. హ్రస్వస్య, చే పరే తు గాగమ స్సాన్య త్సంహితాయాం విషయే. 'హ
లంత్య' మితి నూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతి లోపః తు, "ఉప
దేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

సూః—స్తో శ్చనా శ్చ.

వృ. స్తోస్య కారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గ స్తః.
శివచ్ఛాయా.

సూః—ఆజ్ఞాజ్ఞో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్చే పరే తు గాగమ స్సాన్యత్. ఆచ్ఛాదయశ్చ, మాచ్ఛినత్.
'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పాపవాదః.

సూః—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా చ్చే పరే తు క్సాన్యత్. ప్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూః—సదాస్తాద్యా.

వృ. దీర్ఘా త్వదాస్తా చ్చే పరే తు గ్వా స్సాన్యత్, లక్షీచ్ఛాయా, లక్షీచ్ఛాయా.
సీ. చాగపుచ్చచ్చటాచ్చందోయదృచ్ఛానితచ్చత్ర పద్మచ్చదచ్చలాచ్చ
విచ్చిత్తికచ్ఛాపకచ్చపరిచ్ఛేదప్యచ్ఛాచ్చవిచ్చిరతుచ్చగుచ్చ
పదములు మొదలైన త్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద లగునక్కరయులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్తమయవాస శ్రీకామేపలినివాస. 138

టవరాక్షరభేదంబులు.

ఆ. తవర తీవి తేవ తావును ధాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు: —

క. కొమ్మపయి నివు పక్షము, లిమ్మెయి నెరవును వి చేల యేచెద నకటా
కమ్మఁగ నవాతుచక్కర, గ్రమ్మఁగ మాటాడు తవర కలకంఠనరా. (అ. 3. 56) 140

1 శివ (తుక+తు+త్+చ్) చ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసయహ బాంధవసైంధవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లే కరుగుక
భువి సంతదవ్వు మేమును, తవతవ లే కరుగుదము పుటాహుటినడలక. 141
(అ. 1. 76)

పాండురంగమాహాశ్శ్రమమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యువతి, భుక్తనిర్దుక్తపరిధానయుక్తుడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలరీవి జాతిమాత్రోపజీవి. 142
(అ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. 1. తేవ మీఱఁ దటిన్నటిపంక్తిఁ ప్రేరించి కోపుగా పెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(అ. 6. 14)

సుభద్రాపరిణయమునందు. —

కా. దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు ప్రియవక్తృత్వంబుకాణాచి వి
ద్యావైశేష్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దార్కాణ మర్యాదకుక
రా పౌచిత్యముజీవగణ్ణ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవక్రాంగి యజాతశత్రుఁడు మహీభృన్దాత్రుఁడే చూడఁగక. (అ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకాకసు లైనను నీ, ధాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, నీ కిటు లుఁగితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. త్వేళంబు త్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము దడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు నౌళి గొడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక నళి వడి పేళి సర్వజ్ఞ హేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర,
భాషలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ “లడయో రభేద” యటన్నమాత్ర
మున శకారంబునకు డత్వములు ఘటించు. 146

1. తేవ మీఱఁగఁ దటిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా పెఱుపులు గొనఁగఁజేసి

(పూ. మా.).

నీ. డిండిరదీప్తి పోడిమి మీఱు నీకీర్తి డిండిరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేగి దంభంబు మిత్ర విందకడఁ జేయు
దాడిమిఫల మియ్యెడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమిఫలము సుదంత కిమ్ము
దోలిక నూఁగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోలిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగువ్రాలు
డత్వదత్వంబులందు రెంటును బొసంగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడిండిరదోలికాదాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సఁస్కృతమున
నుపరివర్ణత్యతీయ మై యొప్పునట్ల, తెనుఁగున డకారము ¹దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గిర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
దాక డగ్గరి డిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను డిగ్గు మని దా కడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

కా. దాకేల న్ని జకన్యకామణులు కంత శ్రేణి గీలించి వీ
తాకంజాతము లాత్త పాద నఖ రేఖం దార్చిఁ సంగీతవి
ద్యాకాశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంద్ధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంద్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (అ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోస మీ
రు గడఁక ¹దక్కి పెట్టకుఁడు రూపణ నాయుధము ల్పహాస్త్రశ
క్తి గెలుతు ²నేన మత్కులిశతీన్ద్ర శరంబులవై భవంబు ³భూ
రిగదవిహారభంగియు నరిప్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగన్. (అ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కెను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్మునిభాగ మీక నీ
వెక్కటి మ్రొంగఁ జూచెద వ దెట్లరుగున్ విను మీను లోలతన్
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రొంగినమాడ్కి సువ్వె యి
ట్లుక్కివు ⁴దైననీకొడుకుచుల్లము నిన్నిటు లాడఁ ⁵గూడునే. (అ. 2. 52) 152

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప) ; దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిట్టిల్లనుఁ
డు (వా) ; దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా) ; జూఘద
త్కులిశ (ప) ; గోత్రభి త్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా).
5 గూడునే (వా).

వై జయంతీవిలాసమునందు:—

తే. డొంగవలె వచ్చి యిక్కడ ¹డొంగినా వ, దేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాడ, వేమనందును ముసలాపె యేవివేకి. 158

(అ. 4. 36)

వ. డంభడిండిరాదిశ బ్దములవలె నేయన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగడ్తును వలితి చేసి పొలయొడలికి నై
తగు నేజన్తప్రతములు, దిగ విడువక నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (అ. 7. 250)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందముకొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి ³తేర్పు పెంజేర్పడఁగన్. (అ. 2. 96)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర⁴దోయలోఁ దవిలి చాఁటిడులేటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగిని రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాలియనాగభేదికిన్. (అ. 2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుకచెంతఁ, గడము మ్రాఁకులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేఁడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోడి ననఁగఁ, గడలిపులు గావు సరళము ల్లాని కృష్ణ.

నృసింహ ప్రరణమునందు:—

నీ. పా. వడిగాలి నుడిసిన మిడుఁగురులందందఁబొదవినఁ దాలిమి⁴వదలనీక. (అ. 2. 14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భనిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్బగయు నీసును రోపము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ బౌరుషంబు గొని వాని జయించుట ప్రేగు చూడఁగన్. (అ. 2. 135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

నీ. పా. పుడమి టేఁడీరీతిఁగడఁగి డెందముమృగ వ్యాపార భేలనమభిలషింప. (అ. 1. 19)

* అచ్చప్రతిలో. పాఠాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదల (అచ్చ).

తే. పోడిమియు నురువడియును నాడెమునను
 బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
 భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
 బలుకఁబడు నాదికపులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథునిరామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోణిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘనపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోణిమిగ వకుళకుజపూగములఁ బూగముల, రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల.
 (ఆ.2.6)

కర్ణవర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునినైన్య మురవ,ణించుఁ గా కేమిటికి నిల్చు నృపవరేణ్య
 పూని చేయంగ¹ఁ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె.
 (ఆ.2.148)

శాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్తములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుక్
 బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
 న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్తముల్ కురు
 వ్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్తము వీనిలోపలక. (ఆ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాణెము నీనూడ నున్నదితిగందను లందఱు నొక్కరాశి మ
 ప్పొణుఁడు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజాండు జగంబు గాల్పఁ గ
 ల్యాణవిదూరు లొకడమయందఱు పుణ్యజనాఖ్యులు స్తగ
 త్పాణసమాఖ్యుఁ డీఖలుఁడు నైరి సుఁడీ విపరీతలక్షణుల్. 165

శవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. వెతకి వాని కతికె జతికిలఁ బడి యావుఁ, బితుక చీర లుతికె గొతికె ననుచుఁ
 బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలసెనేని నిలుప వచ్చుఁ గృతుల. 166

* అచ్చప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయు. (అచ్చు). 2 నూదగొన్న
 (ప). 3 విపరీతలక్షణక (కా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒడుగుచు లక్షణ మెఱుంగక, గొడుగుచు బ్రాసంబు వడియొ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచు బదసంధులు చెడ, నడుగుచు వెడకవిత చెప్ప నతఁడుం గవియే. 166

ఆము క్తనూల్యదయందు:—

చ. కదలిగభీరపుష్పపుటికాచ్చటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గురురుగ నిల్చి యోపుగతి గూనల నూనియనించి త్రాట ము
న్నదికినకాటి వేల నది వొక్కటఁ గ్రుంకిడి వత్తు రెంద టే
వదలక యాతనింట శనికారమునం బరదేశవైష్ణవుల్. (అ. 1. 83) 167

చి శ్రభారతమునందు:—

చ. నదివినవారికి నివినసభ్యుల పన్నది వాంఛ సేయుబ
ల్లిమలకుఁ గల్గు విప్రులకు లేగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్దొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్న్వయమేధము సేయుపుణ్యమున్
గొదకక ఛాత్రి యంతయు ననుంతితదాన మొనర్చుశ్రేయమున్. 168

క శాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతతాశదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
ప్రదములలోఁ బొగడ్డఁ గనినట్టిది మందునఁ బడ్డవానికిన్
బ్రదుకులె యంచు (అ. 4. 56) 169

నసిష్ఠ రామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన¹ నోరువోయిమఱి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గడుగుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుఱినిస్సేహసౌఖ్యముల్
మదికి² నసహ్యమా శుచకమార్గమునం ³జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెల్ల మత్కవిత తప్పులు వట్టక యూర కుండుడీ. (అ. 1. 7) 170

అంతర్గతభేదములు:—

శబ్దానుశాసనమూలనూత్రము.

మూ. సూ:—లఘవో లఘవ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా న్వదన్తి శాస్తారః,
అన్యేఽన్యన్యాకరణపుష్టా రన్తవత్త గృహ్యతేద్వివిధః. 12 .

1. బరదేశి (అచ్చు). 2 నోరువోవునురు; నోరువోయియొరు. 3 న్నసహ్యమై.

4 జరియింపునన్న సత్పద; జరియింపుచున్న సత్పద.

- క. అలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు సెప్పబడి యుండు వ్యాకరణములకా.
- క. అద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణియనూత్రమువలనకా
హృద్యము లై యాగమసం, వేద్యా లఘులఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెకా. 172
- వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘులఘుచ్చారణస్య యకారస్య లోప
స్సాన్య ధ్ధలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్ష్మీః, భోవిద్వద్బృంద, భగో
నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

- క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
స్వైలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173
- వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లై నందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోఽశఃపై శాచ్ఛామ్.

- వృ. లకారస్య శ స్స్యత్, ముకులస్య, ముకుళః. గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.
- క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్ణం బీగ్రం
ధాంతరమున నిరుదెఱఁగగుఁ, గంతుజనక రేఫమన అకారం బనఁగాకా. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్తవ్యశ్చ గృహ్యతే ద్వివిధః. 13

రస్తు=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః=
రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా నర్వః.

నీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండగు ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
సండుగులనడుమను గడను యా కందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యూను భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టునెత్త్వము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్దాల్చుచురెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిష్ప డీపంకఁ గనుగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగ ననఁగ నాద్యచ్ఛ లయ్యెఁ
గయ్య మైనను గానియు గాయకమునఁ, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.

సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెడుఁ జక్రి చెలువార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నీవేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేగ న స్నేమనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరీఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడుసవతుల కిది హేతు వయ్యె

తే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంతముల విశేషణభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకాగంఠునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచుడువ మేలు, పనులయెడదుఃఖమోర్చి యల్పంబునుఖము
ననుభవించుట హితముశత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(అ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాచి యే
పునఁ బల్తాఱును బట్టి రాఁ దిగుచువేల్పుంబ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్క్రృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నమున్. (అ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అసిన నీచుదిలోఁ దలంచునది మే లౌ సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా ర మ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజుగా రిప్పు డే
మనినా రెయ్యెవి వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (అ. 2. 4.)

న. భూతాదిక్రియార్థంబులు వెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విగాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి ¹దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాంపఁగాన్. (అ. 2. 331.)

1 కదియన్ (ప.).

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరలోనకా ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్నత్కళా
నిరతి నిచ్చించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హరణం బే కరజాలముల్ సొనిపి ¹చేయం బూను నచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే.

182

క్రియావదాంతయకారమునకు శృంగార నైషధమున:—

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబ నై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్కొ- భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ పనుచుఁ బల్కినచందము దోచె మానినీ. (ఆ. 2. 58.)

183

తే. ధరణి నుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమూఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిధ్య. 184

తే. ఊచు నెలకా కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిసి యెద కున్ని వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ ²దగినసరులు
తేలఁ బల్కుఁగఁ దాయెతు ర్దేశ్యమునను.

185

ప. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకాపచేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బ
లికిన ఎల అయినది. ఊచెడిఎల. గనుక ఉయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుదద్భవము ఎద
అయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్ర సమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తు
లనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలను పేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను.
తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక
తాయెతులు. అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను ల
ఘుయకారము లైనవి. ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు.
వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

“తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది
నత్వ మొందదు దనుఁగున నబ్జనాభ.

187

ఉయ్యోలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబారిఁ బాయ నోపఁ డా
లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకాయఁ డయ్యె ను
య్యోలయును బోలె నూడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁ డై. (అ.2.78)

పయ్యోదకు యయాతీచరిత్రమునందు:—

సీ. పలఁ బడ్డజక్కవల్ ఎలె నున్న జలుగుపయ్యోదలోనిగుబ్బపాలిండ్లు మెలయ. 189

తాయెతులకుఁ జంద్ర భానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వు టెత్తులు¹దొరయుతాయెతులుచుట్టి.”

లఘుయకారమునకు.

మూ. సూ:— యశ్శృతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం
ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదిఁబర్ణంబుతోడఁ దమకు, సంది లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతిలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి² యాంగనయభియిరువు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము అకారమును నన రెండుదెలుగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

ప. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపలనే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుకాసనోఢయకవిసఖి, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదులు విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును అకారములును.

రేఫాక్షిరసీసమాలిక.

శ్రీ కామెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ
నాదికవీంద్ర కావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత ప్రాస్వములు దీర్ఘములు నై న

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
 దాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళదీధితి ¹ పెద్దతిరుమలదేశికుండు
 మొద లైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
 వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
 నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండితాలు
 వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు జెఱిపోతు కఱిమేక గొఱియ యనఁగఁ
 జనిరి కాంచితిరి చేకొనియెద రనియెడునవి మొద లైన క్రియాపదముల
 తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
 క్రచ్చుట బ్రతుకుట గ్రాలుట మొద లగుకారము శ్రేఫవర్ణములె యగును
 జేకూటె ననుటకుఁ జేకుటె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి
 పలికెడువేళ రేఫములును తాలును మునుపటియట్లనే తనరుచుండు
 రా దక్క- సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
 నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బై నిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగె
 నరదంబు సేనాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
 యరయుట వెదకుట యిర వొందు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థమిరవు నెళవు
 కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించు టురు ² లొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
 టురువడించుట ³ వీక నొత్తుట యురువడి యురియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
 టెరగలి చిచ్చు మేకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
 యొరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట ⁴ యొరిమె కేకరివాడితూపులుకరిసెముక్కపి
 కరువలి పుత్తడి కరఁగి యీకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుఁడు చేసెఁ
 గరవాలు ముక్కెర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
 గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
 గత్తిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచేడి గరిగె చేబట్టుట గరువతనము
 గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురుసు పట్టి
 గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగావు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
 చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటను జెరుగుట చెరువులోఁ జొరువఁ జేసి
 చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికొకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
 తరచి యాడుటయుఁ జి తరుబొమ్మ తరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
 తరము శక్యము మూఁడుతరములచుట్టంబు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
 తిరిసినకూడు మార్తురమేని నెత్తురు తెరలఁ గాఁగిన నెయ్యి తెరవ్వుతోడు

1 మేటి(ప); వేద(పూ.ము). 2 లొగు (ప). 3 వీగ (ప). 4 యొరిమి(వా).

తేరతేర వచ్చుట తేరలు గట్టుట రెండు* తేరగులవారిలో దొరలుకొనుట
 తొరితొరి చెప్పుట దొరగుట బెదరుట దరి ద్రొక్కి జూదరి దరికొలుపుట
 దురము సేయుట దురదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
 దొర రాజు దొరకోలు దొరుసుట బొసఁగుట నర 1వెండుకలు పెద్దనరము నురుగు
 నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
 పరిచనుదెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
 బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు చెప్పరము పరగఁ
 బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
 పురుడీడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
 పెర తే నె పారిపారి పారుగునఁ బారిగొని పారిగడుగుట పారపాచ్చెము పార
 పారలుట చీపురు పారకలు బరికటె బరుజాలు గజ్జెలు బరవసంబు
 బరు లుబ్బఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్కమీఁదిబరడు
 బిరుదు లబ్బరము గొబ్బెరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట బురుదనేల
 మరులు మోహముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
 మిరియంబు మురిపెంబు మురియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
 మొరపనేలయుఁ దేంట్లు మొరయుట మొరడును రమ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
 రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట రెండు
 రేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
 వరిచేను వరుజాలు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
 విరిసినవిరు రెల్ల విరియఁ జల్లుట కౌలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
 వెరువరి 2వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
 సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి 3సారిది మోహరములు హరువు గనుట
 మొదలుగా నొక కొన్నిపదముల వ్రాస్వాక్షరములపై రేఖంబు లమరియుండు
 4నారెకు ల్లలవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
 నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్త మారసె దనకన్నులారఁ జాచె
 శ్రమ మారఁ బొంగారఁ జల్లారఁ దనరార నిరికె లెత్తుట యిగురు వెట్టు
 టీరేడు జగము లీరెలుగు హీనస్వర మీ రన నిమ్మ పేరూరు పల్లె

1 వెండుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సారది (ప. వా) కాని
 శ. ర. లో సారది అనియేకాని సారది అనిలేదు. 4 ఆరికు.

* శ. ర. లో, తెలుగు అనియేకాని తెరగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బురుద అనిలేదు.

యూరార్చు టూరట యూర కుండుట నొంగ లేరీ యనుట యిది యేరి కనుట
 యోరోరి యనుమాట కోరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరసిలుట
 *కారులు కల్లులు కారుమెఱుంగులు పటుకారు ముక్కారుపంట రిపులు
 కారు కారింఁచుట కడు నొప్పి పెట్టుట కారాకు కారాట కారియఁబు
 కూరుట పొరలుట కూరుకు నిద్ర చెకూరుట కూరిమి కూర దినుట
 యెఱ్ఱులు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికిఁ గూరుతు ననఁ
 గోరికె గోరుట కోరప్పనము పంది కోరాడె కోరడి కోర గిన్నె
 గారెలు భక్ష్యములో గారాము బంగారు గోరు గారాబంబు గారవంబు
 చీరికిఁ గొన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెంతలఁ జేరఁ డనఁగఁ
 జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ బొడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
 తా రెల్ల నేగిరి తీరనికినుకతోఁ దూరుపునాటికిఁ జేరు లెక్కి
 తేరెద మనుచు నేతేర తేరకు తేర తేరోరి సొమ్ములు తోరముగను
 దూరులు వలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నార కన్నార మనఁగ
 నీరు ద్రావుట పోర నీ రయి పోవుట నేరుపు నేరేడు నోరు విడుట
 పూరేడు జగడంబు పేరుట పే రాఖ్య పేరిననేతులు పేరురంబు
 పోరామి పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
 బారు గట్టుట దైత్యు బారికిఁ దప్పట బారెడు బీరంబు బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్లలో బూరగ యూఁదుట బూరెలు బేరంబు బేరజంబు
 బోరనిమ్రోయుట బోరుఁగొండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
 మారటమూర్తి యై మారిమసంగుట మారేడు వేమారు మారుతు రన
 మీరలు మేరలు మోరతోపు లనంగ రాయంచ రాచూరి రాయడి పడి
 రాణ రాణించుట రాయలు రాణువ రాపొడి రాముల్కు రాను రావి
 రాచుట రాఁజుట రాహుట రాలుట రాగిల్లుటయును రారా యనుటయు
 రాము పొమ్మనుటయు రారాపు వలమ పోరా వినురా యేలరా చలంబు
 రీతి గా దనక నీరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి రూపు రూక
 రేయి గేదంగిపూరేకులు రేయెండ రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది
 ఘనులార బాలురు కాలారి జాలారి లేరు కోలారి తలారి కాండ్లు
 వారువ మశ్వంబు వారనికోపంబు వారింఁచుకొనుటయు వారకులును
 వారక వార లెవ్వారును చెలియనివారు గా రిది యెల్ల వారకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమేకాని లఘురేఫములేను.

1 కాండ్లు (పూ. ము); కాండ్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె

సైరణ లేక వేసారుట నూరలు సోరణగండ్లును సేరుపసపు

లే. సారు సారంబు నోడవేహారి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుగుపలుకులలోపల దీర్ఘ లిపుల, పైని దనరారుచుండు రేఫములు కృతల.

ప్రాస్వాత రములమీది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము	ఉరవడించుట=వీరకనొత్తు	కనికరము=పాడి
అరుగుట=పోవుట	ఉరువడి=బిగ్గర	వాన గురియుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటెదొడ్డరాజునకు పైపైదుపన్ను	ఉరియాడుట=డెందము	తొలకరివానలు
అర, అనఁగా సగము. దీనికి	యఁ జేయుట	కొరఁబ్రాణము
లక్ష్యము:—	ఎరగలి=చిచ్చు	కరకరఁగ్రాలుట
అరగంటఁజూచుట=సగము	మేఁకెరువు=మేఁకపెంట్రిక	కరమొప్పుట=మిక్కిలి యొకెరలుట
కంటఁజూచుట, అరవాయి=సగమునోరు, అర	ఎరమానుట=ఎరపరికమువిడుచుట, ఎరగా నాహారముఁబెట్టుట	గరిత=పతివ్రత
గొఱత=సగముతెక్కు	ఎరియుట	బంగరు=పైడి
వ-ఇవి మొదలైనవి	ఒరులు=అన్యులు	మేను గరు దాల్చుట=గగురుపొడుచుట
అరును=వింత	ఒండొరులు=ఒకరొకరు	గరిచేడిగరిగె=పెండ్లివేళ చేతఁబట్టుకొనియొండెడిముంత
అరయుట=వెదకుట	సాములారయుట=ఒరగంటను వ్రాయుట.	గరవతనము = సరకు సేయకపోవుట
ఇర వొంచుట=అమరుట	ఒరిమి = కలిపికోలుతనము, ఒరిమి యనియుం గలదు	గిరగిర వ్రాయుట
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి	కేకరి=వాడితూపులు	వేగిరపడుట
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు	కరిసెము=కృషి	జేగురుకొండ
ఇరువంక,	కరువలి=గాలి	గురుపోతు
ఇరువురు=ఇద్దఱు,	పుత్తడి కరఁగుట=కంసాల	గురుసులవరపు గురుసులు
ఇరువాయి=రెండునోరులు,	ఈకరణిని=ఈరీతిని	గురువులు బారుట = గమన
ఇరుగేలు=రెండు చేతులు,	కరుఁగునఁబోయుట = పో,	విశేషము
ఇరుమేను, ఇవి మొదలైనవి	ఒక్కరుఁడు తఁబోయుట	గురువుగాను=దొడ్డగానను
ఇరవు=నెళవు, చుట	కరవాలు=ఖడ్గము	గురుగాకు=గురుగుకూర
ఉరుముట=ఒగడమునగద్దిం	ముక్కర=ముత్తెము	గురుగులు=పిడతలు
ఉరణించుట	కరకరలు	ముగ్గురు
ఉరు లొడ్డుట=వేటకాని	కరకర	చెరుచుట
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోలు	కరి గోరుట	చెచ్చెర
లు మొదలయినవి పడఁగొట్టుట.		

చేటను చెరుగుట
 చెరువు=తటాకము
 చొరవఁ జేసికొనుట
 చొరక=చొరకపోవుట
 అచ్చెరువందుట
 అచ్చెరువు
 చిరుగనికోక
 చెరఁగులు=అంచులు ట
 చెరగుమనుట=తరచియాడు
 చిత్తరువు=బొమ్మ
 తరఁగలు=కరళ్లు
 తరచినమజ్జిగె
 తరము=బడిత
 తరము గాదు, అనఁగా శ
 క్త్యముగాదనుట
 మూఁడుతరములచుట్టము
 దేహము తరలఁ బారుట
 తరతర
 తిరుగుట=సంచరించుట
 తిరిసినకూడు
 మార్తూరు=పగవాఁడు
 మేనినెత్తురు
 తెరలఁ గాఁగిన నేయి
 తెరువు తోడు
 తెరతెర వచ్చుట
 తెరలు గట్టుట
 రెండు తెరఁగులు = రెండు
 తెగలు
 తొరలుట=కలయుట
 తొరితొరి
 చెమట దొరగుట
 బెదరుట చింత్యము
 దరి ద్రొక్కుట
 జూదరి
 దరికొలుపుట [నేయుట
 దురము నేయుట = జగడము

దురదురఁ బోవుట
 కుదురు నేయుట
 దొరయుట=సరి వచ్చుట
 దొరికొనుట
 దొర=రాజు
 దొరకొలు
 దొరసుట=పొసఁగుట
 నర వెండ్రుకలు
 పెద్దనరము=జీవనరము
 నీటినురుగులు
 నెరయఁ జల్లుట
 నెరసులు
 పరుసము
 పరువులు వెట్టుట
 పరపు నిడుపు
 పరిచను దెంచుట
 పరిగొనుట
 పరిపరి
 పరపుట=నించుట
 పరువడి
 పరిమారుచుట
 పెనుపరి
 నేరుపరి
 దొడ్డపరి
 చప్పరము
 దెప్పరము
 పరగ
 పరికింపుట
 పరసు
 పొంపిరి వోవుట
 పిరిగొనుట
 పురపురఁ బొక్కుట
 పురిటితగవు
 పురుడు...ఈడు
 పురికొల్పుట
 తుట్టెపురువులు

పెరుగుట=నిక్కుట
 పెరుగు
 పెరడు=ఇంటివెనుక
 పెర=తేనెతెట్టి
 పారిపారి
 పారుగు
 పారిగొనుట
 పారిగడుగుట
 పొరపొచ్చెము
 పొర
 పొరలుట
 చీపురు
 పొరకలు
 బరిగట్టె
 బరుజులు=గజెలు
 బరవసము
 బరులు=వళులు
 బరిమేను=దిసమొల
 గంధపుచెక్కమీఁది బగడు
 తాట
 బిరుదులు
 అబ్బురము
 కొబ్బెరకాయ
 పెరయుట
 బురబురఁ బొంగుట
 బురుదనేల
 మరులు=మోహము
 బుద్ధిమరుపుట
 తామరపువ్వు
 మరియాద
 క్రమ్మర
 మరలి చనుట
 మిరియము
 మురిపెము
 మురియలు=కునీయలు
 మురములాడుట=కోపము

మదిలో మెరమెర
మొరపనేల
తేంట్లు మొరయుట=కూ
యుట
మొరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చ రంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తు రిత్తు
రెట్టవడుట
రెండుచేతులు
రేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేసు
వరుజులుగట్టుట
వరుపు=వాన లేకుంట
వరుస
ఓవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పుట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కొలుపురు=కొల్పలము
పలుపురు
నలుపురు
పదుపురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరుసులు వేయుట
దూసరివడ్డు
కేసరులు [యు
దినసరులు మొదలయిన వన్ని
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవ సేయక
పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సారిది=చాలు
మోహరము = దండునకుఁ
బెద్ద మొన
హరువు=ఉపాయము
ఇవి ప్రాస్తాక్షరముల
మీఁది రేఫములు.

ద్వీర్ణాక్షరములమీఁది
రేఫములకురూపములు.
ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినశోకము = తీర
నాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలమ్మ= శమింపని
యగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=క
న్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక
దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లదనము నిం
తనరారుట [దుట
ఈరిక లెత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈ రేడుజగములు [ట
ఈరెలుగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము [పుట
ఊరార్చుట = దుఃఖ ముడు
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లే రని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లులు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట
=యెముకలు నాట నే
యుట
గాతము కూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
 కోరికె
 కోరుట
 కోరు అప్పనము
 పంది కోరాడుట
 కోరడి=ఆవరణము గా వేసిన
 పొడిమట్టిగోడ
 కోరగిన్నె
 గారెలు=భక్త్యములు
 గారాము
 బంగారు
 గోరు=నఖము
 గారాబము
 గారవము
 చీరికిఁ గొనక
 అయిదు చీరలు=కోకలు
 చేరుట
 చేరువ=సమీపము
 చేరఁడు
 చీరుట=పిలుచుట
 చూరు=పొడి
 చేరుద్రావుట
 చూరి=కొంచెపాటికత్తి
 తారెల్లరు=తమరందలు
 తీరనికినుక=శమింపని కోప
 ము
 తూరుపునాఁడు
 తేరులు=రథములు
 తేరెదము అనుట
 ఏతేరిన వచ్చితేని అనుట
 తేరకు తేర, తేతేర యని
 యుం గలదు [నుట
 తేరోరి=సొమ్ములు తేరోరియ
 తోరము
 దూరులుచలుకుట
 నారచీరలు

వింటినారి
 విన్నారు
 కన్నారము
 నీరు ద్రావుట
 పోర నీ రయి పోవుట = చ
 చ్చుట
 నేరుపు
 నేరేడు=చెట్టు
 నోరు వడుట
 పూరేడుపిట్ట
 జగడము పేరుట
 పేరు=నామము
 పేరిననేతులు
 పేరురము = పెద్ద తొమ్మ,
 పేరాముదపు గింజలు
 మొదలయినవి
 పోరామి
 పోరచి=కూర [ట
 పోరోరి=పోరా యోరియను
 పోరు
 పోరాటము
 పోరితము
 బారు కట్టుట
 వానిబారికిఁ దప్పుట
 బారెడు
 బీరము
 బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్టు
 పెద్దబూరుగ యూఁగుట
 బూరెలు=పిండివంటలు
 ఓడ బేరము
 బేరజము
 బోరని మ్రోయుట
 బోరుగొండలు
 బోరలు క్రిందుగాను బోర
 గిలుట

మారట=మార్తి
 మారి మసంగుట
 మారేడు
 వేమారు
 మారుట
 మారుతురు=పగవారు
 మీరలు=మీరును
 మేరలు
 మోరత్రోపు
 రాయంచ
 రాచూలి
 రాయడిపడి
 రాణ
 రాణించుట
 రాయలు
 రాణువ
 రాపొడి=రాచినపొడి
 రామల్క-పండు
 రాను=యథార్థము
 రావిచెట్టు
 రాచుట
 రాజుట
 రాయుట
 రాలుట
 రాగిల్లుట
 రారా యని పిలుచుట
 రాను పొమ్మనుట
 రారాపు
 వలదుపోరా
 వినురా
 ఏలరా చలము
 రీతి గాదు=నడితి గాదు
 ఈరీతి
 రూపించుట
 రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
 రూపరి

రూపుచెడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాడు	సారెలజూదము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికాడు	సారసారె
రేయెండ=వెన్నెల	వారుపము=గుట్టము	సైరణ లేక
రోజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని	వేసారుట
రోకలి	కోపము	నూరెలు
రోలు	వారింతుకొనుట	సోరణగండ్లు
రోవెలది=లంజ	వారకలు	సేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారక	సారు
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము	వారలు	సారంబు
కాలారి	ఎవ్వారు	ఓడ బేహారి
	తెలియనివారు గారు	వింతహోరలు

ఇవి ద్వితీయాశ్వాసములమీఁది రేఫములు.

అకార సీసమాలిక:—

అటవట అనఁ దునియలు నోట నటచుట యటముటి యటగొట అటము టబ్బు
 1. టటకటఁ బెట్టుట యటచేత నటకాల నటవలు ద్రావిడు అటవు డటిసె
 అటిగిపోవుట కొంచె మగు టటమట సేయు టట లేక చను టటు గటపుకొనుట
 అటువది కోట్లట పొటఁడు గు జ్జుక్కటి రూపటి పాలపటి యేపటచుట
 పెంపటి సిగ్గటి బిట్టటి బెల్లటి నటయిల్లు క్రచ్చట యుక్కటపడి
 2. యటకమ్మ టమ అంటులట టటకం బిటియుట కదియుట యిటియుటయును నన
 నిటులు చీకటిబండియిటును క్రిక్కిటియుట యిటుకటం బిటుకన్న మిటినిచెడుట
 యుటఁడు గైకొనఁ డేరి నుటుకుట వే చను టుటపదం బెల్లెడ నురుతరార్థ
 ముటు వన్నలా వను టుటిది బెట్టిద మయ్యె నుటక మానక మొగు లొడ్డి యుటిమె
 నుటుకటి బలముటి యుటియని ల్లుటియుట యుటనిరోపంబున నుటుతపట్టి
 యెటపటికంబన నెటగుట మొక్కుట యెటుపు కెంపెటుకువాఁ డెటికెఁజెప్పు
 టెటకలు నా టెక్క టెటుగుట తెలుసుట యెటవుసా మ్మొకరిది యెటచి మాంస

1 టటకట పొదుగుట (ప); టటకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అటకడ అనియేకాని అటకట యనిలేదు. 2. అటకమ్మ టమటటులటకువ యిటియుట కదియుట యిటియుట కలసుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ క త్రిమూత
 యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్కు¹ లొఱుగుబిళ్ల తలాడయొఱగువంక
 కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మఱకు
 కఱుకు కఱిన్యంబు కఱపు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క-
 కఱపుట కఱయును క్కఱయుఁబ క్కఱయునుగుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
 కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱగడ' కుఱుపు వ్రణము
 కొఱకొఱలాడుట కొఱత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కొపంబు కొఱడు వడుట
 కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూడుట సొమ్మకొఱకు ననుట
 గఱిక నట్టులు గఱగఱికలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
 గఱిగొనుటయు మోటగఱుకయు గఱుమిట్లు గఱులు వ్రాయుటయును గఱుటయును
 గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
 గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
 వా చఱచుట గొడవలి కాఁచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
 చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయఁ జిఱునవ్వు చిఱికొట్టి చిఱిమి ముచ్చిటితనమునఁ
 జఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్పుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
 చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
 జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని ²జఱపుట జఱజఱ జఱిగ ననుట
 చేతుల వెజఱుట జఱజఱఁ ద్రిప్పుట జంజఱువెంట్రుకల్ జొఱజొఱ యనఁ
 దఱుగుట వెలితియఁ దక్కువయును గోసి వైచుటయును నగువలసినపుడు
 తుఱగలి వేహరి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
 తఱి వేళ పయనంబు దఱులుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
 దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తఱుగ రెండవపారి తఱిఁబెనుచుట
 తఱుగలి తుఱుము వాలెఱ మోవి యేడ్తఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
 దెఱపి సేయుట కన్ను దెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
 తొఱలుట కలయుట తొఱగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొంద టింద
 టిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దటికంబున గద్దటి యద్దితా కట్టెదుఱను
 నఱుజాకొంచెము మ్రాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱువుపొడవు
 నెఱి యనఁగా బాగు నెఱిదొడ్డు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మీగుల ననుట
 నెఱుల నెఱుపుట నెఱి లేనిమిత్తుఁడు నెఱుసుట నిండుట నెఱికకాసె
 నెఱకు లాయంబులు నెఱులు కేశంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱుసదనము

1 శ-ర. ఒరగుబిళ్ల (రూ). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ప).

పలుచుట నేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నులుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బటికెలు పటియలు పటివోవు టంపఱ పఱతెంచి పటిగొని పటి పటియలు
పఱు వైనపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ దెప్పిటిలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁగు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిటికితనము
పుటియ కపాలంబు పెటికెలు గోనెలు పెటిగినమీసముల్ పెలుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెలుసనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పట బిఱుసులు బుఱుబాలు మఱవ మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడుమఱఁదలు మఱఁదియుమటియునేమఱుటపల్లఱుమఱుగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మటి పడమఱ మఱఁగాలు పెడమఱులుట
మిటిచూపు మిటిమిట్లు ముటిముటి చీకటిముటిమొంగె మిటిముటి మెఱములిడుట
1 మెఱుపులు మెఱుసుట మెఱుఁగు లీనుట కనుమొఱుఁగుట దాఁగుటమొఱకవెలితి
మొఱలుపెట్టుట మొఱమొఱలుగామొఱయుటమొఱగుడుకుక్కలు మొఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లుట ఱవ ఱంకు ఱవికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిలి
టిక్కలు వైచుట టివ్వున ఱువ్వుట టెక్క టెప్పలు టెల్లు 2 టెమ్మ టొమ్మ
3 వఱతయు వఱదయు వఱడు గూయుట వంగవఱుగులు వఱలుట విటిగించనుట
విటివోవు విటిగాలి విటివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱుసు ఱను టివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండితా లొప్పచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండితా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దతా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాటికెపంట చి చ్చాఱఁ బాపంబు లాఱె
నాఱనితేజ మాటాఱినముత్తెంబు తడియాఱె శ్రమ మాఱఁ దాప మాఱె
నాఱపు లాడె నో టాఱె దేహం బెల్ల నాఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యోక పం డేఱుట యేఱువనీమలో నేఱు దాఱి
కాఱుపోతులు హొంతకాఱి కాఱడవులు కాఱిమఁ బెట్టుట గాసిలుటయుఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱులు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యెఁ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండుగాఁ జేయుట యుయ్యెలఁ జేఱు లనఁగఁ
జూఱ యెల్లరిని దోచుట చోఱమీనులు చాఱబబెబ్బలి చాఱపప్పు
జూఱుపయ్యెదలు బజాటికన్నియలు హజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

1 శ్ర-ర. మెఱుపులు. 2 శ్ర-ర. లో రమ్మ అనియేకాని టెమ్మలేదు. 3 శ్ర-ర.

లో వఱద అనియేకాని వఱతలేదు.

నాటు మెకంబు లీతీటున దీటిమ దీటుట పొదలలో దూటిచనుట
 దేటి చూచుట గడి దేటుట ధర్తంబు దేటుట యింతకు దేటుదు రన
 సొన్నాటి నాటు వైచుట నాటు విడుచుట నీటు నిష్పలమీడినిండుబూడి
 పగపు నూటుట నూటుపడులు నన్నూటు మున్నూట అన వెన దొమ్మన్నూటును ననఁ
 బాటుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేటు పాటుట యింకఁ బాటుట వెన్నిచ్చి పాటుటయును
 బడఁతిదేహము గలు పాటుట పీటుట చీటుట పోఱఁడు చిన్న వాఁడు
 బీటు వోవక యినుమాటు మా అడుగుట మాటి మసంగుట మాటుపడుట
 మాటుమా టాడుట మాటుమొగంబు వేమాటు పెద్దలమాట మీటి చనుట
 తాచు నీలపుతాయి తాఁగ వెన్నెలతేఁడు తేసి తేసున గంగ తేవులెప్ప
 తేచుకుక్కలు తేల తేగు ప్రే తేచుట తోయుట వెదకుట తోత వడుట
 తే. వేటు వడుటయు వీటిడి వే తొకటియు
 నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
 బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండితాలు
 వీని నెఱుఁగక కృతినేయు వెట్టి గలఁడె.

197

కుటుచలమీడి అకారములకు రూపములు.

అటవటలు=తునుకలు
 నోట నటచుట=కూయుట
 అటిముటి=బడిబడినియనుట
 అటగొటలు
 అటముట=అబ్బుట
 అటకటఁ బెట్టుకొనుట =
 పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట
 అటచేయి
 అటకాలు
 అటవలు=ద్రావిడులు
 అటువుడు=కుప్పసము
 అటిసెలు=అప్పములు
 అటిగిపోవుట=తక్కు వయి
 పోవుట
 అటమటనేయుట

అట లేక చనుట=ఆపోహ
 ము లేకపోవుట
 పెండ్లియలుగు
 అటపుకొనుట = దక్కించు
 కొనుట
 అటువదికోట్లు
 అటపోఱఁడు= పొట్టివాఁడు
 ఉక్కటి
 రూపటి
 పాలుపటి
 ఏపటచుట
 పెంపటి
 సిగ్గటి
 బిట్టటి
 పెల్లటి
 అటమూత యిల్లు

క్రచ్చట
 అక్కటపడి
 అటకమ్మట [లు
 అటంటులు=అటటికంబము
 అటటులు=గ్రీలు మెడను
 గట్టుకొనెడుపూసలు
 అటకము= అన్న మటుగకుం
 డుట
 ఇటియుట=కదియుట దీని
 కి లక్ష్యములు:—
 ఇటిచను=చిన్న చనుగవ
 ఇటికికొనిపోవుట=కదియిం
 చుకొని పోవుట ఇవి
 మొదలైనవి
 ఇటియుట=నలిగిపోవుట
 ఇటులు=చీకటులు

బండియలుసు [కదియుట
క్రిక్కిటియుట = మిక్కిలి
ఇలుకటము = కుసిలి
ఇలుకు = కొంచెము
అన్న మిటిసిపోవుట = కది
యబడి ముద్ద కట్టుట
ఉలుడు = సురేంద్రు నైన
ను గెకొనడు [వుట
ఉలుకుట = వేగముగఁ బో
ఉలు అనఁగా మిక్కిలియ
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉలునట్టివరము ఉలుత
నదుశక్తివలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి.

ఉలువు = లావు
ఉలుది = బెట్టిదము
ఉలుక = మానక
మేఘ ములుముట
ఉలుకణి
బలముటి
ఉటియ = దిట్ట
ఉటియుట
ఉలుని = తెగున
ఉలుతపట్టి
ఎలుపటికము
అడుగుల కలుగుట = మొ
క్కుట
ఎలుపువన్నె
ఎలుకువాడు
ఎటికె = చెప్పట
ఎలుకలు = తెక్కలు
ఎలుగుట = తెలిసికొనుట
ఎలుపుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము
ఎలుచి = మాంసము
ఒలులుట = శోకించుట

ఒలువ = దేహము
ఒలుగాల నిలుచుట
ఒలు = కత్తిమీదిమూత
ఒలుకటపుదోవనుబోవుట
ఒలుపులు = ఎమ్మెలు
ఒలుగుబిళ్ల
ఒలుగు పంక
కలుపుట = నేర్పుట
కలుతలు = పోకిళ్లు
కలుదలు = బుద్ధులు
కలుటి = మంకువాడు
కలుకు = కౌఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కలుకెక్కుట
కలుకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.

కలువు = దుర్భిక్షము
కలు = కప్పు దీనికిలక్ష్యము
లు:- కలుకంఠుడు
పోకకలు
తమ్మ కలు
నిలకలు ఇవి మొదలైనవి.
కలుచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గలుచుట వేళ్లు
గలుచుట పూరి గలుచుట
పింజపింజ గలుచుట ఇవి
మొదలైనవి.

కిలుపుట
కెలుయుట
ఉక్కెలు = పిండివంట
పక్కెలు
కులుమాపుచీర = కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కులు = కంటు
కులుచ = కొంచెము
కులులు = వెంటుకలు
కులువలిగొనుట

కులుకులు
కులుకులు
కులుగొని
కులుగడ
కులుపు = వ్రణము
కొలుకొలులాడుట
కొలుత = తక్కువ
పండు గొలుకుట
గులుపుకొలుడ [దుమనది
కొలుడు = అకౌశమునఁ బొ
కొలు = పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొలుగామి కొలు
గాదు కొలుమాలుట కొ
లు అవుట కొలుగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.

కొలులుట = పూర్ణ మవుట
కొలువినిగాల్చుట
వానికొలుకు-చతుర్థి
గటికెనట్లులు
గలుగుకాయలు
గటిసె
డగ్గలు = సమీపము
అంపగటి
పగలు = పగవాడు
గిటికొనుట = కుప్ప వదుట
మోటగిలుక
గిలుమెట్లు = గిలుక చెప్పలు
గిలులు వ్రాయుట
గీలుట [రము
గులుక పెట్టుట = నిద్రావికా
గులుగులు
గులుపెట్టుట
గులుకొని
గుటిగడచుట = మేరదప్పుట
గులుకొండి
గులుతు

గుణములు=గింజలు
 తలఁగొలుగుట
 గొణవంకపిట్టలు
 గొణక కట్టె
 వా చటచుట
 కొడవలికొఁచటచుట అడ
 చుట దీనికిలక్ష్యములు:-
 చేతఁ జటచుట వీఁపు
 జటచుట నేలఁ జట
 చుట గోడ నున్నము
 జటచుట ఇవి మొద
 లైనవి.
 గట్టుజటలు=కొండచరులు
 చిచ్చట = ఇంగలము దీనికి
 లక్ష్యములు:- చిచ్చటపి
 డుగు చిచ్చటకన్న చి
 చ్చటకోల = ఆగ్నేయా
 శ్రమ ఇవి మొదల
 యినవి.
 చిటుత = కొంచెము దీనికి
 లక్ష్యములు:-చిటుతప్రా
 యము చిటుతనడుము చి
 టుతగండు ఇవి మొద
 లైనవి.
 చిటు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్య
 ములు:- చిటునవ్వు
 చిటుచెమట చిటుదొడ
 మొదలయినవి.
 చిటికొట్టి
 చిటిమి
 ముచ్చిటితనము
 చుటుకుపుట్టుట
 మేను చుటచుట గాల్పుట
 చెటువు
 చెటకబట్టుట
 చెటలాడుట

చెటచుట
 చెటుముట=రాచుట
 చెటుగుట
 చెటసాల
 చెటుకులు
 చెటిసగము
 జటిజటి
 పూజటి
 జాజటి
 జటిగొని
 జటపుట = ఆలస్యముచేయు
 జటజట
 జటుగుట=పోవుట
 వెజటుట
 జేటజేట ద్రిప్పుట
 జొంజొం వెంట్రుకలు
 జొటజొట
 తటుగుట = వెలితిఅవుట
 దీనికి లక్ష్యములు:-
 నెయ్యి తటుగుట, మ
 టియు, తటుగుటఅనఁగా
 తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్య
 ములు:- ధారణ తటుగు
 ట కొంత తటుగుట ఇవి
 మొదలయినవి. కొన్ని
 చోట తటుగుట, అనఁ
 గా కోసివైచుట. దీని
 కి లక్ష్యములు:- తల
 తటుగుట కూర తటుగుట
 ఇవి మొదలయినవి.
 తటుగటి = నిర్ణయించెడి
 వాఁడు
 తటుగని సంపద
 తటి గొలుపుట
 ముత్తటులు=నగులు
 తటుచు=దట్టము

తటి=వేళ
 పయనముతలుట
 పుచ్చినతలుకలు
 శత్రువులను దటియఁ జొ
 తటుముకవచ్చుట చచ్చుట
 తటిగొని నడచుట
 తిటుగ=రెండవసారి
 తిటి=పెనచుట
 తుటగలి=కొంత
 తుటుము
 వా తెట=మోవి
 వడ్డెట
 తెటలినవాసన
 తెటకొలుపుట
 తెటపినేయట
 కన్న తెటచుట = పొపుట
 దీనికి లక్ష్యములు:-
 నోరు తెటచుట, తలుపు
 తెటచుట ఇవి మొద
 లైనవి.
 తెటవలు=స్త్రీలు
 తెటకువ
 తెటగు=విధము దీనికిలక్ష్య
 ములు:- తెటగెట్టిద
 కో, తెటగొప్ప, తెట
 గులేమి, ఇతెటగున ఇవి
 మొదలయినవి.
 తొటలుట=కలయుట
 తొటగుట
 ముందటను
 ఆందటు
 ఎందటు
 కొందటు
 ఇందటు
 ఇద్దటు
 పదటుట

పెద్దటికము
గద్దటికాఁడు
అది
కట్టెదులు
నలుజు=కొంచెము - దీనికి
లక్ష్యములు:—నలుజు
పేలు నలుజుము తేములు
మొదలగునవి.
మాను నలుకుట
నిలుఁ బేద
నులుము=నుగు
ధాన్యము నులుపుట
కోక నెలుపు=పొడవు
నెటి=బాగు దీనికి లక్ష్యము
లు:—నెటి దప్పి వడుట
నెటి చెడుట నెటిఁ బ
డుట నెటి మొగము నె
టికులులు నెటి నొచ్చుట
నెటి ద్రోవ నెటి చక్కఁ
ద్రోచుట ఇవి మొద
లైనవి.
నెలు యనఁగా దొడ్డ దీనికి
లక్ష్యములు:—నెలుతన
ము నెలుగూలుట=దొడ్డ
నాటుట నెలునారసము
నెలుసటి నెలువాగులు
నెలుదాతలు నెలుబిరుదు
లు నెలుపంటలు నెలు
చందురుఁడు ఇవి మొ
దలైనవి.
మటియు నెలు యనఁగా గొ
ప్ప దీనికి లక్ష్యములు:—
నెలుమంట నెలుదెవులు
నెలువెంట్రుకలు మొద
లైనవి.
నెటియను=మిగులను

నీటులు నెలుపుట
నెటిలేనిమి తుఁడు చుట
నెలునుట=అంతట విస్తరిం
నెటిక=కాస
నెలుకులు=అయములు
నెలులు=తలవెంట్రుకలు
కోక పలుపలు చించుట
పలుసదనము
పలుచుట = సేయుట దీనికి
లక్ష్యములు:—పలుచిన
పొట్లు చిక్కు పలుచుట
సిగ్గుపలుచుట భంగపలు
చుట ఇవి మొదలైనవి.
కొన్ని చోట్ల పలుచుట య
నఁగా ప్రవహించుట దీ
నికి లక్ష్యము:—నెత్తురు
కాలువలైపలుచుట.
ఒకచోట పలుచుట - యన
వేగ నులుకుట దీనికి
లక్ష్యములు:—వెనుకొ
ని పలుచుట గుఱుము ప
లుచుట శత్రులఁ బలు
పుట అమ్ములఁ బలుపుట
ఇవి మొదలైనవి.
పటికలు
పటియలు సేయుట బ్ర
పటివోవుట = ముంచుకొను
అంపలుక=ఓపక
పలుతెంచుట=పచ్చుట
పటిగొనుట=నిండికొనుట
పటిపటియలు సేయుట
పలు వైనపువ్వు
మాపలు పొగడను
పటిమార్పుట
తెంపలు
వెంపలు

తెప్పిటిలుట
పిలుఁదను=వెనుకను దీనికి
లక్ష్యములు:—వానిపిలుఁ
దను చొచ్చుట విటిగి
పిటిఁదికిఁ బాటుట ఇవి
మొదలైనవి. మా
ఒకపట్టు పిలుఁదు=కటిసల
పిటిసచుట
పిటివోవుట=వెనుకదీనుట
దొడ్డపిటికితనము
తలపుటియ=క పాలము
పెటికలు=గోనెలు
పొడవు పెలుగుట
అమ్ములు పెలుకుట=పీకుట.
పెలు యన మఱియొకటి. దీ
నికి లక్ష్యములు:—పెలు
మూఁకలు పెలుచేతలు
పెలువారు పెలుచోట
ఇవి మొదలైనవి.
పెలుసనిపోవుట
బలుబలు నీడుపుట
దబ్బులమాటలు
బిలుబిలుఁ ద్రిప్పట
బిలును గాల్చుట
కోటబురుజులు
మలువ=మంటికుండ
మలుఁగు=చాటు దీనికి ల
క్ష్యములు:—మాట మ
లుఁగు పెట్టుట కనుమ
లుఁగుచోటు బలువంతువి
మలుఁగుచొచ్చుట మై
మలుఁగు=కవచము కొం
దలు మలు అని యనిరి
ఇవి మొదలైనవి.
మలుచిపోవుట
మలునాఁడు

మఱదలు
 మఱది
 మఱియు
 ఏమఱిసాటు
 పలుమఱు
 నుఱుగుట = మచ్చికయవుట
 మఱుపడి
 క్రమఱు = తిరుగ
 మఱులేక = మఱుఁగులేక
 క్రమఱుట = తిరుగుట
 పడమఱు = దిక్కు
 మఱగాలు
 పెడమఱులుట
 మిఱిచూపుట
 మిఱుమిట్లుగొనుట
 ముఱిముఱి చీకటి
 ముఱి = మొండెము
 ముఱిముఱి = బడిబడిని
 పిఱుమెఱుములు వెచుట
 మెఱుపులు మెఱయుట
 మెఱుఁగు లీనుట
 కను మెఱుఁగుట = దాఁగుట
 మెఱుక = వెలితీ
 మెఱ పెట్టుట
 మెఱమెఱ లాడుట
 మెఱుసుట = కోపవికారము
 కుక్కలు మెఱుగుట
 మెఱుకుతనము
 ఱుట్టువొందుట
 ఱుపిలుట
 వజ్రపుఱువలు
 ఱుకువోవుట
 పట్టుఱువికె
 ఱువఱువలు = కోపము
 ఱుపము
 ఱుంతు

ఱువిలి
 ఱిక్కలువైచుట
 ఱివ్వన నెగయుట
 ఱాళ్లను ఱువ్వట
 చిలుక ఱుక్కలు
 కను ఱుప్పలు
 ఱుల్లుగడ్డి
 పూఱుమ్మలు
 బలుఱొమ్మ
 వఱత వెల్లి
 ఏఱివఱద
 వఱడుగుయుట
 వంగవఱుగు
 వఱలుట
 దండు విఱిగి చనుట
 విఱివోవుట
 విఱి గాలి
 విఱివిడి
 కంబము విఱుగుట
 వెఱబొమ్మలు
 వెఱచఱచుట
 వెఱచుట
 వెఱగొంనుట
 నివ్వెఱపడుట
 సుఱసుఱ సుక్కుట
 అసు ఱుసు ఱునుట

ఇవి కుఱుచలమిఱిది
 ఱుకారములు.

నిడుచలమిఱిది ఱుకార
 ములకుగూపములు.

అఱు = లెక్క దీనికి లక్ష్య
 ములు: - అఱుచవులు అఱు
 ములు అఱుమాట వివి
 మొదలైనవి.

అఱడిపోవుట
 అఱికెపంట
 చిచ్చాఱుట
 పాపము లాఱుట
 అఱని లేజము
 డొటాఱినముత్యములు
 కోకతడియాఱుట
 శ్రమ మాఱుట
 అఱపులు
 దేహమంతయు నోటాఱుట
 డొఱడి విశ్రమించి
 డొఱుగాయలు
 నోరూఱుట
 ఓకపండ్లెఱుట
 ఏఱువనీమ
 ఏఱుదాటుట
 కాఱుపోతులు
 హంతకాఱి
 కాఱడవులు
 కాఱియఁ బెట్టుట = గాసిపె
 టుట
 కాఱుట = జాఱు
 కోఱులు = నోటిపండ్లు
 గీఱుట = నాఱుట
 పండ్లను గీఱుట = తీర్చుట
 చేఱెడుమాడలు
 చీఱుట = నడిమికి రెండుగాఁ
 జేయుట
 డియ్యాలచేఱులు
 చూఱు = అందఱినిదోచుకొ
 నుట
 చోఱమిను = చేఱ
 చాఱలబెబ్బలి
 చాఱపప్పు
 పయ్యెదజాఱుట
 బజాఱివాండ్లు

హజాఱము = పెద్దకొలుపు	ఇనుమాలు	అరుగుట=పోవుట
సావడి	మాఱడుగుట	చెఱుచుట
తుజాటి=ధనముగలవాఁడు	మాటి మసంగుట=గావు పట్టుట	తెఱుగులు
తాఱుట=పఱువెఱుట	మాఱుపడుట	తొఱులుట
యీతీఱున తీఱుట = నేయ	మాఱుమాట	తొఱుగుట
వలసిన పనితీఱుట	మాఱుమొగము	నెరయుట=విస్తరించుట
తీఱినమిట్టగుడ్డు	వేమాలు	పరిగొనుట
పొదలలో దూఱుట	పెద్దలమాట మీఱుట	తరిగను దెంచుట
తేఱిచూచుట	తాచుట	పరిమెయి-పరయొకటి
తేఱికొనచూచుట	నీలపుతాయి	పరిమార్చుట
గడిదేఱుట	వెన్నెలతేఱు = చంద్రుఁ	పెరుగుట
ధర్మముదేఱుట	తేసి	క్రమర
ఇంతకుం దేఱుదురు	తేసున	మరలుట
సొన్నాటి = అగసాలవాఁ	గంగతేవున	ఇవికుఱుచలమీఁది రేఫ.
వంగనాఱు వైచుట	తేవు	అకారములు రెండు
నీఱు అనఁగా నిప్పుపెఁగప్పి	తేఱుచుకుక్కలు	నగును.
యుండెడుబూడిద	తేల	
పసపు నూఱుట	తేఱుగు	అరుట=శమించుట
నూఱుపములు	త్రేతేచుట	తీరనికినుక
పాఱుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు	తోయుట=వెదకుట	తిరుట
ఏఱు పాఱుట	తోతవడుట	పోర'నీరయి పోవుట
ఇంకఁ బాఱుట	వేఱు వడుట	మారిమసంగుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట	వీఱుడి	వేమారు
దేహము గఱుపాఱుట	వేతొకటి	ఇవిదీర్ఘములమీఁది రేఫ
వీఱుట=చినుగుట	ఇవి నిడుదలమీఁదిబండి	అకారములు.
పోఱుఁడు=చిన్న వాఁడు	తాలు ఉభయ రేఫలు.	
వీఱు వోవుట		

కుఱుచలమీఁది రేఫఅకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాడ యగుట రెస్సగ

నటిగె;నినుం డపుడు వేడి యడరినదీపుల్

తుఱుగలి గొని పక్కిమగిరి

చటికి ననతిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోచెన్.

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. వెఱచఱువ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం

జెఱుతు నని యిసుమఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయోన్నతి నరిగెఱ్ఱ.

(అ. 2. 305)

తెఱఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. నెఱయంగా నిఛందము, తెఱఁ గెఱుగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద

బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగుఱ్ఱ.

200

(అ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్ము పదములఁ దొరఁగి పారెడు నేటి, తరఁగల్పె లీల దాఁటి కాఁటి.

(అ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడ మ్రాఁకుల మొదలను బుష్పరసము

¹తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ వొప్పె

బూచుకొఱకును మున్ను నింపులు దలిర్పఁ

గడఁగి వనలక్ష్మీ యుమిసిన కల్లయనఁగ. (అ. 2. 69)

202

పరిగొనుటకు.

పరిచనుదెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచనుదెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్విని పిన్న గాన మీఁ

దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱ తెంచి నైన్యవి.

స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె న

పురుషునిశౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియుఱ్ఱ. (అ. 4. 78) 203

పరిమెయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాటి పాఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె

చ్చి రనురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ దే వల దీకృతఘ్నునిం

బారిగొని పీ తినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్య యి

ద్దురితశరీరముం దినఁగ ²దోసము మా కని వార లొల్లమిఱ్ఱ. (అ. 3. 505) 204

¹ అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటును లఘు రేఫ మున్నది. ² గూడునె (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట స్త్రగుట చపలం బొరయట యరుచంబు గాఁగఁ బుట్టుట సావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరములనైజంబులెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205
(అ. 1. 24)

క్రమముకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పటచుం దవ్వగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం
బిలువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడముం బిట్టుల్కి వేదాటుఁ గ్ర
మమి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్నట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(అ. 6. 327)

మఱిద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱిగి యెఱింగి మున్నతఁడె యెగ్గొనరింపఁడె దానికి కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సేత వృథాకథ లింక నేల పెం
పట బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱిదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి దిద్దిరం దిరిగె బాతాళంబు ఘూర్ణితై ని
ర్జరస్థాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిమై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ శ్రీ
కరచైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోష మై. (అ. 3. 141) 208
నిడుదలమీఁది రేఫటకారములు రెండునుఅయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కారవులు సేయనవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తె గర్హనివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ. ¹ శ్రమ, మారు న్నావశము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(అ. 1. 18)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాటడవిఁ బటచుమృగముల, ² నూటకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ జైవీచె నన్న దీపవనంబుల్. (అ. 4. 18) 210

కాటులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. అఱడిపోకయు న్నలము నందుటయుం గని పల్క నేరమి
న్దాటనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పి కే
గాటులు ¹చేరెద న్వినుడు కర్జము నెగును గాన నల్క మై
²వీటిడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గి నేర్చునే. (అ. 8. 107) 211

తీటుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోటలు న్నిగిలి మింటికే బర్వినపల్ల³వెండు కల్
తీటినమిట్టగుడ్డు నతిగ్గతరం బగునట్టిసాహసం
బాటనితేజము న్దిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేటినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్చిరి రాక్షసు ల్వడిక. 212

తేటుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేటుదురు రిపుల నక్కట, మీటుదురును నిపుడు మూర్ఖ మెయి నిట్లున్నా
రాటనితేజంబులతో, నీటు పయిం గవిసి యున్న నిప్పులుతో రెక. 213

నీటనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. అఱడియాస నరసధనాధిపలోకమునిండవాకిళుల్
మాటుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూటి పాపముల్
నీటుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
చ్చాటగఁజేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాటి యనుటకుఁ గర్ణ పర్వమునందు:—

ఉ. పాటినఁ జూచి కౌరవన్యపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ న
కాటియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
నీటిననీవు గల్గిగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
ల్లాటి తలంప నదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తటిక. (అ. 8. 10) 215

వేమా అనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమానులకినుకకు, మా అలుగక యున్నమీసమగ్రక్షమ వే
మాటు గొనియాడఁగాఁ దగు, గీటునె సాత్వికులబుద్ధిఁ గిల్చిపచయముల్. 216
(అ. 1. 95)

1 చీరెద (ప. వా). 2 వీటిడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).
4 మాటె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టా,దులకౌవ్యములందు నాకు దొరకినరేఫం
బులు తాలు మఱియు నెందులఁ, గలిగినఁ దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పున్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్చు తద్భేదం,బులు వెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకున్. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. దురితసంహార నిర్జరోక్షులనె కాదు, వెలయుదొడ్డలకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నీ శ్లవంగఁ, బల్లెరం బనఁ గక్కులకల్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీఁద నుండుపంచమవర్గాది, పర్ణ మునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాఠి యనువకార మాతమై తెలుఁగునఁ, బరువు వెట్టి చిక్కువడియె ననఁగ. 220

మూ. సూ. — క్వచి దపిన స్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదా.

నీ. జాతివా గలవోధృశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబుమొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులును గల్గి నొకటి కైన
వాకు శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఠుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్న వుట్ట మోదినఁ జెట్టు వొలిసె వనఁగ

తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసిజాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁడనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వులనఁగ.

లఘులఘుభేదంబులకు:—

మూ. సూ. — నా న్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్. — 17.

క. వైకృతకౌవ్యంబులలోఁ, గాకోదరశయన లఘుయకారము వల్లె
కొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరహాయలు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె. సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్నిమాయలు పన్నెనో యెఱుఁగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునకా
నిండుగుహ్యు నస ముర, ఖండన పలనీకను లఘుయకారము కృతులకా. 224

రాఘవసాండవీ యమునందు:—

క. విని యతనిం దనపై నిడు, కొని యేగినియమికిఁ దగనిఘోరార్తి యొన
ర్చినవాడ మీకు దండ్యుడ, నని తనుఁ దెలుపుచును వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225

(౨. 1. 25)

నీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్తదీయ మదీయ ప్రభృతులను ¹గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్యజయ్యన్యాయ్యసాహాయ్యసాన్నాయ్యధాయ్యహేయ్యములనికాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల నని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప నలయు
తే. పైయెద సయాటయు నొయారి బలుగయాళి, యుపదంబులఁ గొన్నిటినరసిచూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలుచెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబిందుచరిత్ర మునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవియు న్ననను దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పు డో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనుఁగు నిచ్చి యంకుశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను పై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిధవిల్లెడుశింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు ²నొక్కమాత్రమున నంగము వ్రయ్యఁగ మోది మించి తోఁ.
దీనునివింటనే వెనుకఁ దీయనిబీరమున న్ననోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఱకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229

క. శ్రమయ్యక రేఫములకు రేఫములను తాలకును తాలుఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుఁగక రెండునుం గుకవి గూర్చుగృతిన్. 230

ఆ. ³సొరిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱిది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్తిని జాలి, అట్టు చేసె ననఁగ తా ముకుంద. 231

తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచు, గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
ధువ్వకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

క. వలసిన రేఫముకొరము, లలవడుఁ దా మొకటి కొక్కటని భీమనయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొక టైనఁ గనబడ కున్నే. 233

ఉ. బహురపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొచువ యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫములు తాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

లే. చఛజర్గులకు మొదలియూన్మములు మూఁడు, సరసపడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండితాకు రేఫము వడికుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్ప రాదు గాని. 235

* ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:—

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజఞ్జను నీ రెండ,క్షరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేన,క్షరములు తమతమకె వల్లు కమలాధీశా. 236

అనంతుని ఛందమునందు: —

క. ధర నెక్కటివళులై తగు, లరమణులు దానితోఁ దొలంగక లాకు
నృరి శా యని విశ్రమవే,శ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తించున్. 237

ఆ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
తాఁగ వేలు పనఁగ అంపిల్లు నెక్కటి, వల్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు: —

క. లరమణువ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళులై
పరఁగుఁ బదాంతముకొరము, పొరి నూఁదిన దూరి చనినఁ బుపుబుభువు లగున్.

(ఆ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. అజ్ఞ లాడి యిగి తాపడి సభలోన, తేనిపోరిలోన తీచ్చఁ బొరసి
తెన్న ముడుగుపుడమి తేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

నర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

లే. మహిమ నెక్కటివళు లన మరవణులలు, రహిని దమతమకయ యేగు రమ్యచరిత
వశధిగంభీర సమగ్రవాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

* ఇది(వా) లోనే కనబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితము, లో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనన్.

242

విగాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరిభూతి యొనర్చిన విరక్తి పాడమి వెడలితిన్.

(అ. 1. 196)

మౌసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్లచట నిచట నిలిపితి మునినా
ధా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్.

(అ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డటివారు నీరజనేత్ర.

245

క్రారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ ద్రోవయుఁ ద్రిష్టులుటయుఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వ్రేలుటయు మ్రుక్కుటయు నన వీనిమొదలి
వ్రా లిటులఁ గొన్నిటను క్రారవడులు చెందు.

246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును లళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము లెఱుంగక చెల్లును, హరనుత “లళయో రభేద” యనునూత్రమునన్.

అ. శంగకొడుకుమాట గాదని సభను బె, శ్లుపడ నెల్లనృపులలోన హరిని
గొల్లడనుచుఁ జాలఁ ద్రుల్లి చేదివిభుండు, వొలిసెఁ బఱచి బలము నెళవుఁ జేరె.

వకారమునకు.

తే. పాలుపడి నిల్చు లాతివా ప్రాసమునకు, జాతివాకు సవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లదు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ.

249

తే. అవనితనయునిచేతఁ బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేలె
దవిలి పదియాలువేవురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప. లే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడుపంచమామ్నాయమునను, నిలుపులక్ష్యంబులకుమాటు వలుకవళ మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూసుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమ్మతబుద్ధియుఁ జిత్తశాంతియు
స్తానమదప్రహరము సమత్వియు సంతతవేదవిధ్యను
ష్ఠానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వమున్. (అ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, వ్వేవఁ డెవ్వాఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగఁ
బువు పుప్పు పూవు పూమొ, గ్గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయునెడన్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బిరుదుముత్తెపుంజల్లి దగ
ద్దా వైచె ననఁగ ముంగర,తో వనరువానేత్రనాస తుల లే కొప్పున్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఏ వొకతె యేల యిలఁ బది, వేవురు వేవలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
లై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుఁగవు కంటే. (అ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు గృశుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా.
(అ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవినమేడపైవలభి వేణికఁ జంట పహించి విష్వఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతటే బోయెడులేటుల మ్రోత కామిశం
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కెడలించుటలున్ ¹సమంబుగన్. (అ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శస లెఱుఁగక చదువంగఁ, బొసఁగ ద చెట్లనిన శకలము సకృత్తనుచో
వనుధ సకలము శకృత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

స్తీ. వికృతిపదాదిని వెలయునాటవహల్లు మొదలివిభక్తిపై గదిసెనేని
యరయఁ దృతీయోష్ఠ మగు శౌరి నీరలు దాచి గోపస్త్రీల నేచె ననఁగఁ

బ్రథమోష్ఠవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యంధ్ర దేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు ¹సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెడు పసి గొనఁ జేసి రనఁగ

తే. భీష్మ సన్నత యివి తృతీయోష్ఠ లిపులు, గాని ప్రథమోష్ఠవర్ణము ల్గావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రితలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుటాటుఁజెందు.

క. తెలుఁగుపదంబుల నెత్వము, గలమాండవయూష్మమును శకారముఁ గాఁగం
బలుకుదు రజ్జ జనంబులు, సెలగోలలు సెనగ లాటుపేరులు ననుచోక్ష. 260

హకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వల జిహ్వ హ్వ లాహ్వన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహాతి సంహితా సంహార సంహన నాంహో నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు

తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్వగపదములఁ
జిహ్వా మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
ప్రాసముల వీని నెఱిగి చెప్పంగ వలయు.

261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. నూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా
గ్రాహ్యః. 18

తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.

క. జడ్డలు గలమాతృక ¹తొలి, నిడ్డ నభోర్ణములకెల్ల నేటికి మీఁదక్ష
దొడ్డదొరబిడ్డకెవడి, నొడ్డ కనుపడ్డ వ్రాల కూసింపఁ దగుక్ష. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలు కంతురమ లందికొమరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు మారాభవులు పతు లచ్చులకును.

సీ. స్పర్శవర్ణములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతినరమృగేంద్రు
లిం బ్రావరజగుహాద్రీంద్ర జ్ఞాభైరవజిను లంతకాస్త్ర పశివమహేశ

1 సిరిదరిసెనమును (ప. వా). 2 తో, నిడ్డ (ప).

- వాణులు ఫణినాథనాశుకినందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర
భద్ర కేశవదస్త్రభద్రకాళీశూలధారులు నింక నంతస్థములకు
అ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, కాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్పినాకధరులు వల మాటికాకు భూతములు శాగమోక్షదైవతములు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర దేవత పతికి నుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, తెలమిఁ గల్పించుచుండు మహీస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

- క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, తెల్లను స్త్రీలింగములు మహిని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్ల లగుఁ గ కారముఖ్యములు నలినాక్షా. 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు పండలింగలిపులు
భూరివై భవంబుఁ బొందించుఁ బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖినుత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహా ప్రాణంబులు.

- అ. స్వర్ణవర్ణజాతసమలిపు ల్పాదవ, వర్ణమానను విషమవర్ణములును
నాలు గూర్చుములును నలిమహా ప్రాణంబు, అల్పసంజ్ఞ కంబు లన్యలిపులు. 269
క. తొలుత మహా ప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నీలును నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్ణములు జీవించుకా. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రౌరవగతులు.

- సీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాలును పంచమాక్షరములఁ బాసినస్వర్ణములును
హ్రస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుఁ
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్యగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కరంబును గూడ రౌరవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్చిసురగతు లీర్తిజేయు, మనుజగతుల విరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్యగ్గతులు చాతఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

- అ. శుభకరంబు లాటు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కౌవ్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు ముకుంద.
సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుష్కలిమానభంగ ద్రవ్యరొగభద్రములును భోగయుద్ధ

ధైర్యతేజస్వరితాపంబులును శౌర్యభీతిహోగసంప్రీతివంశ
నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లెదు నొసంగు కల్యాణదాహ

తే. భేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయ శ్రీ సుఖంబు లూన్న ము లొనర్చు
నాయు వల్పంబుగా దొడ్డళా యొసంగు, గవికిఁ బతికిని బద్వాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాపట్టు మడ్డంబుగా గీచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానిపైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి

తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలఖబీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలుప భేదార్థిధనహర్ష నిర్ధనంబు, లొసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రద్వారణము.

అ	ఆ	ఎ	ఈ	చ	ట	త	ప	య	ష	ఇవిగంయు
ఇ	ఈ	ఐ	ఊ	ఛ	ఠ	ధ	ఫ	ర	స	ఇవిగంయు
ఉ	ఊ	ఓ	ఋ	ఌ	఍	ద	బ	ల	వా	ఇవిగంయు
ఋ	ౠ	ౡ	ౢ	ౣ	౤	౥	౦	౧	౨	ఇవిగంయు
౩	౪	౫	౬	౭	౮	౹	౺	౻	౽	ఇవిగంయు

వాయుబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
భేదమునుజేయును.

అగ్ని బీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
అర్థిని జేయును.

భూమి బీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
ధనమును జేయును.

జల బీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
హర్షముఁజేయును.

గగన బీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు.

తే. వక్రమునుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములును
గుడుగులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

భార్యముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
భేదసంపద లాసగుఁ గావ్యాదినిలిచి.

275

వర్ణంబులకు నమృతవివంబులు.

క. పరుపడి హ్రస్వము లమృతా,క్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్చగదము లడంచున్
1ధర నిడుపులు విషలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడక. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. క్రూరభేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివిధూమితంబివిమూఁడుగృతికి, మొదలఁగదిసినమృతిదుఃఖగదము²లొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. నైహికేయగ్రహస్థితర్షంబుమీడి, తార మొదలుగఁ బదుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము లవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిచుట్ట మున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది ఐశ్వర్యమతము యదుకులేళ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లొనరించున్
సతతంబు జీవతారక, పతికేఁ దెవులు సేయు రోగభము నెలలోనన్. 281

అవకాద్యర్థస్వరనిర్ణయము.

వరరుచినంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో.స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా ఆ, ఈ, ఊ, ఏ జీతి క్రమాత్,

తై ర్యుక్తా అవకాద్యర్థా ఏకైకం పంచధా భవేత్.

అవకహడా మటపరతా నయబజఘా శ్చార్ధ గనదచలాః,

వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.

ఐత్వ మాత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా⁴ భవేద్యధా,

స్వరస్వరాణాం మాతృత్వా జేతేషా మనుస్వారో భవేత్.

1 ధరనిడుపు విషమ లిపులవి (వా). 2 గదసిన (ప. వా). 3 లాసగు (ప).

4 భవేద్యది (ప).

ఋత్వేత్వయో ర్ఘో హ్రస్వద్వియో రై క్య ముచ్యతే,
యామలో క్త మిదం జ్ఞాత్వా వచే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెస నేత్వములు నోత్వములు ననఁ బ్రాణం
బులు పంచవిధము లై హ,ల్లల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకున్. 282

తే. అవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదతచవర్ణములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచు, గృత్తికాదుల నాల్గేసిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణపోడశమునకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుణుచలగు వట్టు సుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్వినీప్రభృతుల కై దింటికిని దస్త్రయమకీలిధాత్యసహారకిరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్రశిఖండిసంభవభుజంగమ¹పితలును
నిజమూర్వార్వాఫల్గుసీమఖ్యములకు భగార్యమార్క-త్వప్తహరిణహయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ

తే. నాలుగింటికి మిశ్రేంద్రనైరృతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండి, యష్టాడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్నృపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెప్పడు విభుఁ, దాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతమాగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనఃస్తుత్యా. 286
వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱింగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్పో క్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషే వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, హ, ణో, అదితిద్వంద్వం హీ, నురాంబా²కుశీరకాః.

హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కీ డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా, మీ, మూ, మే, నుఘాసింహో మో, టా, టీ, టూ, భగేభభుక్.

తే, ఉత్తరాభహర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, వ, ణ్నా, థా, హస్తకన్యా వే, పో, చిత్రా కుమారికా.

1 ఋత్వేత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కుశీరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా, తులారాశీ హా, రే, రో, తా, మరు త్తులా,
 తీ, తూ, తే, వై శాఖతాలీ తోవిశాఖా సరస్వతః.
 నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరా డవి,
 యే, యో, బా, బీ, దైత్యచాపో బూ, ధా, భా, డా, జలం ధనుః.
 బే, విశ్వేదేవకోదండో బో, జా, జీ విశ్వవాశ్చరః,
 జూ, జే, జో, ఖాభిజిన్నక్రో ఫో, ఖూ, ఫే, ఫో, హరిగ్రహః.
 గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
 గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్న్యటరాశి రుదాహృతః.
 సే, సో, దా, అజరాట్కుంభో ధిలజైకపవో ఝషః,
 దూ, శా, ఝూ, దా అహిర్బుధ్ని వృతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
 దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాతీనసంజ్ఞకః,
 చూ, చే, చో, లా అశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

వ. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల పవియునుం జెప్పెద. 288

శ్లో. ఘోరార్ద్రక్షిద్వితీయేంఘ్రా వహిర్బుధ్ని వృత్తతీయకే,
 డకారో జలభ స్యాంతే తద్వితీయే ధ కారకః.
 భవర్ణక స్తత్తృతీయే ఏ తే వర్గ చతుర్థకాః,
 ద్వితీయే హిర్బుధ్ని వృభస్య ప్రథమాష్టాక్షరం విదుః.
 రాద్రాహిర్బుధ్ని వృతో మూర్కనక్షత్రాణాం చునీషిభిః,
 ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీ ర్తితాః పురా.
 తేషా మేకై కవర్ణ స్సాన్తి వృత్సర్వస్వరసమాన్వితః,
 మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీ ర్తితః.
 ఆద్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్ద్విధః,
 భేదో నా స్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమార్థయో.
 య త్ర తిష్ఠంతి నానూదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షగాః,
 త త్రాదిన్యం జనం గ్రాహ్య మి త్యుక్తం బ్రహ్మయానులే.

1 అజపాట్కుంభో (ప. హ).

2 ఘోరార్ద్రక్షిద్వితీయర్థార్థ హిర్బుధ్ని వృ (అచ్చప్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృపభృశ్యయోః,

ధనధాన్యాయ దంపత్యో గ్రాహ్యో రేఫస్తు నేతరః.

తే. హరునిరిక్క చెండనకాల నవలిభాద్ర, మాడవపదంబునకు పలిలోడువునకు
నద్దినేత్రకృతానుసంఖ్యాంఘ్రిలందు, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివో త్తరాభా, ద్రులతోలిపాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూటక
గలలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁదలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జనరాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచంపక స్వద్వితీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యర్ణమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయకిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధో, గతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొను టొప్పన్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునందు రేఫం, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేత్యనామాది నుండెడిమాతృకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాఁతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ¹నక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱిగి కూర్పంగ నలయు. 294

క. కులలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ మణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షర కాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయఃస్థావ్యమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లింసునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

స్తీ. శ్యామలశుభ్ర శోణార్జునకృష్ణంబు లసితవిహారాణాంజనాభ
కాలిమ లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసితేతరర క్తంబు లించుకాంతి
హరిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్ణములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. నాల్గునంతస్థములకుఁ గుండనఁపులేట, గెంపుఱాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమిసిమియు నూష్ణములకుఁ దెలుపు, నెఱి శ కారంబునకునువన్ని యలువరుస.

అ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, వర్ణ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

1° నక్షత్రదూర (పూ. మా).

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునఁ బీతర క్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున చెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. ఆదిషోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్ణమాతృకాదశకసమాంతస్థములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతస్థములలోన బేసులు నూష్ణంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుఱశల్ జగతి సంఘిజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ చెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి త, జ్ఞాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెసఁగు సకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులమువ్రాయి యల్పాసు వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె¹నాదిసిరు లాసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి దూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్యగ్రేఖ లై దిడి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళకారాంతములుగ
నాద్యగ్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్ర సకరిన్యపతిమనుబాణ
శైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖియించి యామిఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మాఁడవతావునఁ గుదురుపఱిచి
జగతి నరివర్ణతోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. ¹నాల్గిండ్లు పైని గ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జతి గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచాకములు నాల్గి చక్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞము లగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్గునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షీతి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు, చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖివర్ణములు గనుపఱ్చెనేని, పతికి నెటువంటిహితుఁడైనఁ బగర యగును. 303

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము.

౧ ఎటర	౨ అంణవ	౩ విరల	౪ అతస
౫ ఛబఉ	౬ గధఅ	౭ జభఉ	౮ ఘనల
౯ జౌధశ	౧౦ ఖదశ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కధహ
౧౩ ఇయబూ అబూ	౧౪ చఫఈ	౧౫ ఝమబూ	౧౬ బపఇ

ఎట్టాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేపముమొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెట్టాప్రగడనామాద్యక్షరమచ్చుగనక, ఎకారము అది మొదలుకొనియు వ్రాయఁగా పద్యాదిపర్లము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనక సకారము సాధ్యపుచోకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచేను గనక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే.

304

*శ్లో. ఆద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేద రవిర్దిశర్తు వసుషోడశశ్చ,

•మన్వంతరే బాణతురంగవాసర స్త్రయోదశాస్యః పదపర్లమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా నుసిద్ధముఁ

జైరియుఁ గావ్యనాయకుని పర్లగృహాదిఁ బ్రదక్షిణంబుగా

నారసి చూచి శత్రులిపులన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్యమా

దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్.

305

౪. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. ఆరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశతారాగణముఁ

జైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పన్. 306

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు వుట్టినరిక్కయు నంతనుండి
నానుధేయంబుమొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁబాడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుంగ, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వకిఱుండు గోచరాధ్యాయమునఁ. 308

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మాఁడువిధంబు లయ్యె
హయమృగాదితిపుష్యహస్తమారుతమేత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్రవరుణచిత్రాహిమూలలు విశాఖావసుమఖిలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాహ్వయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309
అ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్షయోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు పగు వైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజశతోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నీజ్యములు గోటియలు
బ్రహ్మాండు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫలును రెలికెకూన
లుత్తరాహిర్బుధ్నయ లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలంప నింద్రాగ్నిచీత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్ద్ర
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేటముంగు
లజపదంబు ధనివృత్తయ నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311
అ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గౌతమాక్తి చెలియ వలయు. 312
సీ. అశ్వంజనకు హరివ్యాఘ్రపైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహారులు
మేఁకకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జరమునకు సింహవ్యాఘ్రశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరై జాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హస్తద్విషంబు
తే. గుక్క లేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు రేవు దానిచే సమయుఁగొని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబంధాదిమవ

ర్ణ భలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ నుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

అ. ప్రథమయోని¹ పురుషభం బొక్క టైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
ను త్తమంబు స్త్రీభయగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు వుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సం
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రదూరము.

అ. కృతిముఖంబు వ్రాయరిక్కకు విభుతార, పదియూ మాఁటిమీఁదఁ బొదలునేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న, నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బములోలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కుశుభాశుభము లెఱిగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి, నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునినామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్రమునుసింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెఁ గశ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాటు లొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగునేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహనియు నపత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైవ్యంబు గలుగు. 321

అ. కన్యకాకుశీరకార్పిజలగ్రహ, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైసజాయకు దీర్ఘాయు, వనుచు నక్షపామఁ డానతిచ్చె. 322

తే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రు రాజి నడఁచు
ధిక్క యొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

1 పురుషభంబు చిందుకమది (ప. వా).

క. మను దూషించినరాసులు, గనుగొన నేకాధిపత్యఖగ మైత్రము లాం
దినఁ దద్దోపము లెల్లను, జను నని నారచుడు నెప్పె సంహితలోనన్. 324

అక్షరగ్రహకూటము.

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పవాఁడు కాలయముండు, గాని కవినరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్య¹విరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

వ. మతీయ నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డబాళి¹భర్త గ
హ్వరితనయుండు, యుగ్త²వనితాధిపుఁ డింగుసుతుండు, చాపమ
త్య్సరమణుఁ డింద్రమంత్రి వృషతౌలివిభుండుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గా దని, మాతృకలకు భైరవుండు మతీయొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాఢె
యడుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు, గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

నీ. భానుని కాపులు భామేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులు శతుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, మజానకుఁ జుట్టలు గురురవీందు
లరి రాహిణేయుఁడు, హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు

తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞ
లహితు లారార్కతారేశు లందఱును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేకురుఁ బలికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
కుమకూడిన భయ మొదవును, సమకాత్రపు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

- తే. ఈశుఁ డొకఁ డైన నిద్దటి కిన్ద మైన, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
 వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు సేకొన నవియొఁ బితామహుండు.
- తే. రవియుతుండు నీచగతుండు పరాజితుండు, నహితరాశినితుండు నై యప్పు డుండు
 గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.
- తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబువలుకఁబడియె
 దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబ, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణనయయోగలక్షణములు.

- ఆ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిభేటతత్ప్రకాశబీజ
 చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336
- తే. ఆదిలిఫి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
 నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చినప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337
- క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
 పదిలిముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీదిలిఫికిఁ బని లేదు హరీ. 338
- క. క్రిందను జడ్డక్కరములు, సెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
 డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339
- తే. త్రిదశసుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
 నాటు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలిభేట
 కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
 చెలియఁ బలికద నిఁకఁ దేటతెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

- క. మొన నున్న మాతృకాద్వయమునకు న్నణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచో
 ప్పన నైన భేచరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ చెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

- క. రవిభాములు రక్తాంగులు, కవిజైవాతృకులు ధవళకాయులు సోమ
 ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342
- తే. పొందుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
 పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును, గ్రూరసంగతి బుధుండును గ్రూరుఁడగును.
- తే. రెండునుఖిల గ్రహములైన మృత్యువగును, సౌమ్యుఁడునొకండునైనను శర్మమగును
 బాపశుభ భేచరము లైన బుర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

౮. ¹తీనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్న, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడో వారియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండురెండువ్రాలకు నగుబీ జము లుక్తక్రమమున మి, త్రము లైనను బతికి శుభము దాఁగొను టరుదే. 846

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద క్షీతియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతియుఖమున నున్న మైత్రి.

అ. కీలిమీఁదిగాలి కృతియుఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్త మెల్లఁ గాల్చు గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాఁలునెలలలోన. 848

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కము మొనలిఫి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా వెక్కురుకబ్బం బొడయనిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 849

వ్రశస్త్రకూటంబులు.

తే. క్షితిసురుల కాలు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజాలకు మూఁడు రెండునుశుభకరంబులయియున్న, జాలుననియెసంహితలోనశౌనకుండు.

తే. విపులకు గ్రహమైత్ర్య ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన కూక్ర నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్గమతము.

క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్ చేటు సుమి యని పెద్దలు, ²నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించున్. 852

సంయుతాక్షరవిశేషము.

నీ. తారహరిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపితవర్ణములు విడిచి రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్చున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలసి

తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పుగతిశుద్ధలిఫులుసంయుతమలగుచు నధికమరగళకరము లైయమరు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁజెప్పి.

1 నృపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను వినవు మఱిజగడించున్ (వా).

శ్రీ కారవ్రభావము.

- తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణి గృతులకు నెల్ల శ్రీ కార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.
- క. ఎంతయు శ్రీ కారము లా,ద్యంతంబుల నుంచి లేఖి లంపిన నగు న
శ్రాంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాది గూర్ప నరుదె శుభంబుల్. 355
- క. పదపడి శ్రీ కారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొడవించుఁ బరుస మినుమును, ¹కదసి సువర్ణంబు నేయుకరణిఁ ధరణిఁ. 356
- క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీ కారమునను జొప్పడు టరుదే. 357
- వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా
శ్రీ కారమామెను. అందఱోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీ
దేవి గనుక రేఫమున కగ్ని దేవుఁడు అయిన నేమి. “క్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్”
అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు
వర్ణములకును శుభదేవతలేఅయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు. రేఫము
నకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభ
గ్రహములే అయిరి. “కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా” అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి
శుభవాచకమును ఆయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించినశ్రీకా
రమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358
- నీ. మొదలితాల్పభవోష్ణములకు నభోబీజకారవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్యగ్గమనదాహాఫలవీతిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బలికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు
- తే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియు నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. నూ:—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తవేవ కావ్యాదా
గ్రాహ్యః.

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు సైనశబ్దములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్దొలగఁ ద్రోచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, జైవాత్యకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకనీరోగాయు, గ్రావాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడఁక. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతి, పాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని వరునకు నాశీ, ర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనఁక. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభి
ప్రాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధముమొదలక. 363

ప. అమరవాచకంబులకు నేకావలియందు “ప్రా లేయాచలకన్యకా” యనియును,
కల్పితకల్పవల్లియందు, “హేరంబ మవలంబే” యనియును రామాయణమునందు
“రాముని శుభచరితములు” అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండ
కంబునందు “జయమాతంగతనయే” యనియును త్రిస్థలీదండకమునందు “విజయ
నగరహేమకూటంబునన్నిల్చి” యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబు
నంగు “పాయా దపాయా” త్తనియును సాహసాంకంబునందు “అవ్యాత్సవో”
యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు “ప్రణమ్య లోకకర్తార”
మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు “సువర్ణదణ్డకసితాతపత్రితజ్వల
త్ప్రతాపావళీకీర్తిమండల” యనియును అభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు
“సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ” మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్షీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపుల్లింగశబ్దము లిడ, సంగుదలు జై భవంబులు చాలఁగలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన న
క్షీతి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లఁక. 366

తత్త్వస్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

మూ. సూ:—పురాస్త్రురసగిరిరుద్రే ష్వకచటహ మాతృకానింద్యాః.

క. అదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశషష్ఠార్థములు కకారాదులలో
నాదట దంత్యోష్ఠము లిడ, రాదు పురశరద్దుగిరిహరస్థానములక. 367

క. మూడవతావున మొదలిటి, మూడుసరశషర్థములును మూడవస్వరముక
మూడవయూష్మాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళకు నైనక. 368

తే. వ్యంజనాహ్వయమున నొప్పువ్రాలలోన, పోడకాక్షర మాటవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియలోపల మూఁడు¹కండ్రిక రై తాడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముం డెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజామునకుఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్ని భట్టసుకవి

తే. వాసరత్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము వోచుతుక్కని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆటవచోట
తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు విఱుగఁ దిట్టినచాటుధారః—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళమ ముత్తునియ లగుచు ధరపై బడుమా. 371

ప్రాధకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియ
లకు బ్రహ్మదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధారః—

క. గుడియన్ననృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
గుడియడుగుతుడమ గాడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లున్. 372

వేములవాడభీమకవి పదునొకండవచోట హకారంబు నిలిపి
మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున ముత్తిక దిగినమారని జావఁ
దిట్టినచాటుధారః—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహినిమారఁడు మార్పువడిన్
బొక్కి పడం గలండు చలము న్బలముం గలయీచళుక్యపుం
బొక్కినృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 373

బడబాసలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్చి త్రిపురాంతకము
నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు దెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన
చెఱువునీ శ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధారః—

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడి నీలొఁ, బడియెఁ దటాకంబ నీటిఁ బాయుము వేగఁ. 374

ఏలూరి శేషసుంత్రి యైదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం
దోఁచిన తుక్కరుసును మూఁడుదినములకుం జావం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పొకకేల రావణుఁడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యలశ్రీగిరి గడ్డపారలఁ
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీ కిపు డాతఁ డోపునే. 375

వెల్లుారి తిరుమలయ్య ఆఱవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుట్టమును
దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జానఁ దిట్టిన
చాటుధార:—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నువి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు నూడుఁడీ. 376

వ. మఱియును గొన్నియుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానం
బునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుం డె
యింగలపుఁగంటఁ జూచిన, బంగరుకౌమయ్య మేను భిన్నం బయ్యెఁ. 377

పింగళిరామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును మవ్యస్థానమున
చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగెడకొండఁడే బకుఁడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజాతమ్ముఁడు భీముఁ డిప్పు డీ
యెంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేడుఁడు భీముఁ డయ్యెడిఁ. 378

తెనాలిరామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున
టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె; వసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గస వేటికేఁ దినఁ డంటే; గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవినినవేళన్. 879

రంగరాజలింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢ
ముగాఁ దిట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకౌంచనయ్యుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లికింగ భవగుణసంగా. 880

తే. అదిపర్వంబు మొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దకాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాచుకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పుగఁ గావ్యంబుమొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 882

క. గట్టిగ దోషము లెఱుంగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
దిట్టగు నది చెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బలికి నిక్క మగున్. 883

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబువధ మెఱుంగనియా
యెడ్డ కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప 'నది యే మగునో. 884

గుణావగుణబాహుళ్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్చ నగునె
స్రష్ట కై నను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెద్దిదానిఁ జేకొనఁగ వలయు. 885

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియాఱుమృతం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 886

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగులేఱుగున
సద్గుణం బొక్కటియే దోషసమిలిఁ జెఱుచు. 887

*పూ.ము.లో 'పసరంబైనన్'... 'డనఁగా' అనిఉండెను. గాని వ్రాతప్రతు
లలోమాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంటే' అనుప్రయోగములే కనబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగున్ (ప).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, మాలు కురుకుకుకవులకౌవ్యముల లేవు గుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్నగళయనా.

888

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యుర్మాతృకౌహ్వయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,

న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకౌపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్తస్సృజన్ దంతధావనపూర్వకమ్,

పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.

శుచిర్ధౌతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,

పూజాగృహం వ్రజేత్తానీ గీతవాద్యాదినిస్వనైః.

శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాజ్ఞుభో న్యాసపూర్వకమ్,

విప్రాదిమాతృకా స్తత్త్వదర్శనద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

అ. కవులు మొదల మాతృకౌపూజ సలుపక, కౌవ్యమొండెఁ జాటుకౌవ్యమొండెఁ

జెప్పిరేని తమకుఁ దప్పగుఁ బలికిని, వాని వచ్చుఁ గృతీయు నడఁగి పోవు. 889

సీ. ప్లక్షకౌష్ఠంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి

మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు మోఁదాల్చి మసుమదామములు చుట్టి

కవిలాక్షణికలేఖక గ్రంథవాచక శాబ్దిక తార్కిక సహితముగను

గానతతానద్ధనునసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకముగాఁగ, మాని యొ మాతృకార్చనమందిరంబుఁ

జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమునసుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమస్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,

నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమం త్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణుక

ధూమధ్వజాఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి గుకవి సమధికభక్తిన్.

891

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తముహూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుశాలి

తండులంబులను హస్తద్వయనిస్తారసమచతురశ్చక్రకస్థండిలంబు

గావించి నాల్గుచాకపుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజాచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగముననుగలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 892

మాతృకానిర్ణయము.

కారదాదర్పణే: —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గో సమాంతస్థో బాహుసంభవమాతృకాః.
యశాదిహకారాంత వర్ణాశ్చోరస్యమాతృకాః,
దంత్యై చ శౌ గురు అశౌ జఘన్యభవమాతృకాః.

అ అ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ఋ, ౠ ౠ, ఎ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వర
ములు పదునాలుగు క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ, ఈకచటవర్గాక్షర
ములు పదునేనుగుడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూల
యింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యితపవర్గాక్షరములు పది
యును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫనకారములు రెండును గూడఁగాఁ
బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కుననుంచవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు
రెండు శ ష స హ లు నాల్గును గూడ నాలుగు వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిర్మతిభాగ
మున నిలుపునది. దంత్య జచలు రెండును అకారశకారములు రెండును గూడ నాలు
గును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వరః మవుదల యా ఫాల మిద్వయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋత్వయుగంబు చెక్కులు ఇవర్ణద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్రములో భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవనూచకంబులు కచవర్ణములు పాణికరయహములు

తే. టాదు రైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్ణముదరంబు పంచమవర్ణజములు
జఘన మంతస్థలిపులు నూష్టములు సంఘ్రి, రేవధూమణి కట్టివాగ్దేవి గొలుతు.

క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బదపఁ జేయ నగున్. 894

న్యాసప్రకారము.

• అం శిరసి, అం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే,
ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోరే, ఋం వామకపోరే, ౠం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౠం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, ఆః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం జం దక్షిణహస్తాంగుళిషు, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిషు, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్కమాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేటవేట పూజించునది. 395

సీ. వెలిపట్టుబుట్టుంబు మలయజగంధంబు మాక్తికామలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్పృణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరస్థః
తే. దారకాకుందమందారధవళదేహః, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగుటయచె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వశ్యముభీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజనేయునది. 397

కవిగజాంకు శే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావీచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాత్మధూపంబులు తిలబీజతైలదీపికయును వామ చక్షక
పూరితగోఘృతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. గోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుచె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్న విభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నిమంత్రము చదువుచును జేయునది.

399

సీ. అతతబహురత్న పీతకాశేయంబు నవహరి ద్రా లేపనంబు పుష్ప
రాగ గారుత్తత రత్న కీలితమండనంబులు పచ్చక్రొన్న నలసరులు
సాంద్ర సౌరభహరిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన

తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజశుట్టల్యాన్వితకరద్వంద్వ వైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుచె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్న విభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రదర్పణే ద్రవ్యవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిగోధి
రత్న విభూషణరాజీముఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమూల
రచితధూపంబు నేరండబీజన్నేహనీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచపకాన్వితమధ్యవైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెం పొంది మదిని

తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచకాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుచె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం చింక నాశుధారాకవిత్వమున కట్లవిన.

403

తే. సభలఘు సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నపుడు నాగ్దేవతాధ్యాన మార్క్తఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బర్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతా ధ్యాన ము క్తమ్.

- సీ. ¹త్రయివేణి మిమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొమలనడుము
కడపలి ప్రాచీనంబు కణతలు శ్రుతింబు తత్తుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బక్షులు శిక్ష గంధవహంబు స్త్యతి రదములు
కౌవ్యంబు జిహ్వా వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృత కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్యయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవధూవాణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405
- ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్ప వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభ కాలంబులు.

- క. వెస నయనమాసపక్షది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి సద,వసరమునను మొదలు నేయ వలయుం గృతికిన్. 407
- తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
దార్ద్రమొదలుగఁ బదితారలందు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము నేయఁగాదు పతికి. 408
- సీ. అబ్దంబు మొదలిడినాప్తకం బయనర్తుమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రుంకకముందుఁ బొడిచినవెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబులొలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికౌత్రయంబు ఋక్షంబుమొదల
తే. నాడికొయుగ్గమును విలగ్నమున కాది, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పుడు శుభములు నేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁజెప్పె.
- సీ. షష్ఠ్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హాసాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాప్తకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశి గ్రహణాదివివిధమహోత్సాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు రిక్క
తే. కొనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదిని, గదియుసార్ధ నవాంశంబు వదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిఫద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

- క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకౌవ్యంబు పనికి సంపద లిచ్చున్
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చున్.
- తే. శ్రావణజ్యేష్ఠకౌర్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్ష కఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్తములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412
- తే. నింద్యములుభాద్ర పదమను నెలయుశుచియు, సరవిర్భుషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బుష్యంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకౌదశఘస్రములును.
- క. కౌవ్యమునకు నారంభము, కౌవ్యుడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగునీతేతరంబున నైనన్. 414
- క. దశమిద్వాదశ్యేకౌ, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశకాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415
- తే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతీసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ వెంచిచూడ.
- క. లిపులను బూర్వాష్టాంబున, నుపక్రమించిన శుభంబు లాసఁగును గావ్యం
బపరాష్టాంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417
- సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు
- తే. చెందు విన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతాఖ్యలఁ బ్రమేదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగవలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418
- క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాతేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419
- సీ. వరుస భూజలవన్ని వాయునభ స్తత్త్వములు దంతిగతకాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాటు దిరుగుచుండు
నూ రేందుభౌమజ్జవారింబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకౌశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు
- తే. కౌవ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమమునేయ, ధనముదకతత్త్వముననుఖిమనలతత్త్వ
మున భయంబు మరు తత్త్వమున గదార్తి, గగనతత్త్వంబునమృతంబుగలుగుఁబలికి.
- సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబు లై పద్దరిపును రేజ్య

- దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేళయు జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేళయు నాదిగా నూర్యోదయమున నుండి
- తే. పదియు నెనిమిదిమాఱులు ప్రతిదినంబుఁ, దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ బెరిసికవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళఁ, జెప్పుచురు కబ్బములు వానిఁ జెలుచుకొఱు.
- తే. సత్త్వపరిపంథులు కుశీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్పివృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడమ లెల్ల. 422
- తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కూనికాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
- తే. వజ్రకూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూడవదానను బ్రతుకునాస, సేయవారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.
- క. బవ మొద లగునాటింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దివిరి మొదలు నేయఁ దోడ తెవులు జనించున్. 425
- తే. వ్యవ్రలత్తలు క్రాంతయోగావయోగ, దర్శహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోదుబలములు దొరలునపుడు, కృతికి దొరకొనునట్టిదుర్తతియుఁ గలఁడె.
- తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదకారి, జన్తములు గానిశుభభేటసదనములను
మొదలు నేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.
- తే. సాపు లాటింట మూటను బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదికాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడలేఱు విఘ్నములులేక.
- క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టికొ
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్య లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

- తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూరుఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగబాలు తేనె, గలిపి యాకెత్తు దినిననూత్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన మండుక బ్రహ్మికి పేరు.

- సీ. కరక కాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతీఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివిత్తనమ్ములు నపామార్గమ్ము మొదలివేళ్లు
వాయువిశంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్న పిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
పొడవిత్తనంబులు బోడతరంబును వలమాటితుంగము స్తలును వసయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్ష మాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువు టరుదె.

నీ. చెంగల్యకోష్ఠును జిలుతపిప్పలియును మంచియోమపుబొట్టు మ్రానిపసపు
మైపుఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంతియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి

తే. పొడుము నూతనఘటములో నీడి ప్రభాత

సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి

వేసరక చిన్న మెత్తు సేవించునరుని

నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ.

432

కందద్వయరుగ్గ్నవతీకమలవిలసితగర్భకౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖిసకలసురేశా
ఘోరకులా తేజోజితనూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

433

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరసుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా.

434

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవిచారా శరరుహభవముఖిసకలసురేశా
ఘోరకులా తేజోజిత, నూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

435

గర్భరుగ్గ్నవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, ఘోరకులా తేజోజితనూరా.

436

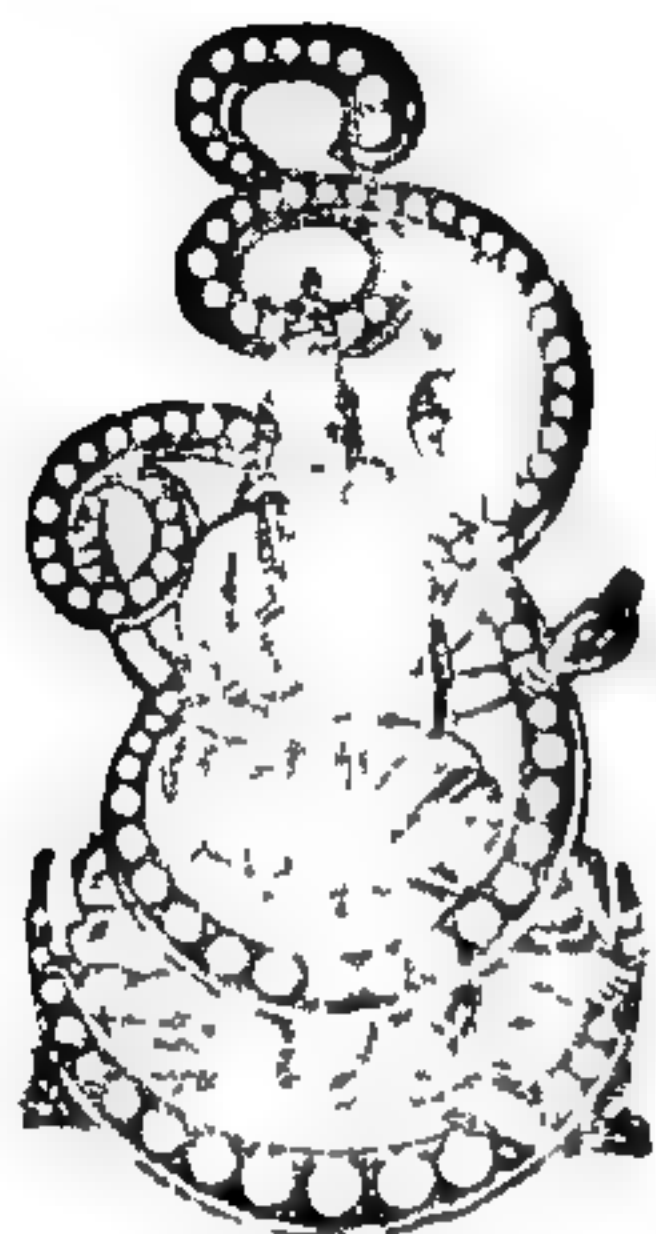
గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరసుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశమ్బా
శరరుహభవముఖిసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

437

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్రభారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమరిషస్తాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేష
సురాచార్య కామనూర్యప్రకవివిరచితం బైనయంద్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకర
ణకాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును
శుద్ధాంద్రకలిపివిరేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనా
క్షరపరిగణనయు నంద్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గావ్యాది
గ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదినర్ణద్వయయోగఫలం
బులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబు
లును దత్తత్స్థానప్రయోగనిష్ఠిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణావగుణ
బాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతౌ
షధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

కైలభ్రమరాంబా
ధీశైలానీవిదిజ్ఞహీతలవిలస
త్కాశీసమతంగెడనగ
రీశమదాకానివేశరిపుజననాకా.

1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ద్రవచోవ్యాకరణనూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్.

2

క. ఇమ్ముగ వర్ణపరిచ్ఛేదమునఁ జెప్పంగఁబడియొఁ దగ నేకశ్లో
కమున ముఖ్యవళిప్రాసములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా.

3

మూ. నూః—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్.

21

వ. ఈశ్లోకం బాక్కటి యొకనూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిండు వివరించెదను.

4

క. చరణచరణమున కాద్యక్షరములు వళు లయ్యె నవియొ క్రమ్మఱఁ దత్త
చ్ఛరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్.

5

తే. విరతి, విక్రాంతి, విక్రామ, విశ్రమములు, శ్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసక్తుఫలాయామ్యభాగగేహ.

6

క. భీమన పది చెప్పె ననం, తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్లామీఁదఁ గొందఱు కవి, గ్రామణు లిరువదియ నేడు గావించి రొగిన్.

7

ఆ. పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమ్మతింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీఁద నొకటి విదితముగను.

8

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిక్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాలుదెఱఁగుల, విరమణములు వఱులుచుండు విహగతురంగా.

9

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:—

స్వరవళులు.

తే. రసను స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లు ప్తవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధులన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె.

10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు చక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు సంత్యచక్రద్వయంబు, జెల్లు స్వరమైత్రివళు అన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

అ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్తాననచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర వింద్రమిత్ర
విందవప్రగోత్ర ఔర్వశేమస్తోత్ర, యుమఁ జిప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

అ. ఇంచునంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటు లైన మాభామ, ఎడఁ గటాక్ష ముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉద్విరామము.

అ. ఉరగరాజశాయి ఉర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఉర్జిసోయకీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒదవ కుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకళిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, మాలతోఁ బైశబ్దములకు మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల క,వ్వల స్వరములే నిలుచు నుభయవళులను దక్క. 15

తే. అతులగుణధామ భానువంశాబ్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతోగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లు ప్తవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమీఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేశ
నమరు నోత్వంబునకుఁ జెల్లు నయహలిపులు, జగతి లు ప్తవిసర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. అంబుదశ్యామ తవ కింకర్యోహ మనఁగ, యామినీచరగర్వతమౌర్క యనఁగ
హరిసుశుంధును ఏవు నన్యోన్యమిత్రు, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

మరున్నందనశతకమునందు:—

కా. కోపాటోపము కుష్పిగంతులు నిజాకుంఠీభవచ్ఛార్య రే
ఖాపాండిత్య మయారె నీకును నమస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగ నాకుచతటీపైరాపతద్ద్రాహ బా
హుపాటచ్చర రామదాస తప దాస్తోహ మ్మరున్నందనా.

19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

కా. తా పైరింప కపర్ణ యుండగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి రే.
జోసహ్యుక్ శరజన్తుఁ గాంచి యలనీహారక్షమాభృత్కుమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుణ్యురంధ్రీ¹రత్నము న్నివ కా
దే సర్వజ్ఞాన కేల నిన్నుఁ దలపై నెక్కించుకో జాహ్నువీ. (1-114)

20

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. జైన్యము దక్కి దూత యుచితంబుగఁ బాండునృపాలుపాలు రా
జన్యనరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
నోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డందెడిక. (1-32)

21

ఋషి. 4.

క. ఇత్వైత్వంబులఁ దొలఁగక, ఋత్వంబును ఋషి యనఁగ రేఫముతోమి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిమ, హత్త్వమొ యట్ల నగుఁ గామలం దున్న పుడుక. 22

క. రతివల్లభజనక వినిర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీ, కృతఖేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

నభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం దుండ ధర్మయుక్తి.
(2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. అణి మెఱుంగుము తైపుటోయారపు మ్రుగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషము
లాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
ల్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు మల్లసిల్లఁగాక. (1.83)

25

ఋత్వసంబంధవశులు. 5.

తే. సారిదిఁ గాదులఁ గలవ ట్రుసుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు లగునచ్చు లెనయ నెదుఁ
జెల్లు హాయలును స్వరమై త్రిఁజెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవశులనంగ.

అ. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేసె, ఋభునదీసుతుండు కృష్ణు నేసె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్టికులుని. 27

జై మిసిభారతమునందు:—

సీ.గీ. తండ్రితరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, వీసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుఁగ
వార్ధకంబున నిం కేల వట్టితొడుసు, కృష్ణు దర్శింప కున్న నాకేమి చిక్కు. 28
(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేగు ద వ్వేంత యైన
నేఁగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికేఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాతిధ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్న సంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు *
వచ్చి యిద్ధరఁ గల్గువనధిపర్వతసరి తీర్థమాహత్త్యము దైలియ నడుగు. (1.67) 29

సరసింహపురాణమున:—

సీ. పా. ఏదేవులీల లై యెసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.80)

ఆము కమాల్యదయందు:—

చ. హితులు భిషగ్గ్రహజ్ఞబుధబృందకవీంద్ర పురోహితుల్ హిత
హితులు ధనార్జనాదివృత్తకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దశాదశార్చితసమృద్ధిరమాచర¹ణేప్పు లౌట నా
హితమును నట్ల కాఁ జతురవృత్తిఁ జరించుట నీతి తేనికికా. (4.278) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱుకువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుఁగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుఁగవే ధర్మపరుడవు నృపకుమార.
(1-158)

ఎడవల్లిపర్వతన్నచాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీకితాసి యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దాహాచిత్ర మాహింపఁగాఁ
దృఢమే కావలె దారికట్టు మొన కట్టిదారుణీమండలికా
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలా ష్టమావల్లభా. 33

ఋత్విసామ్యవశులు. 6.

తే. వట్టులు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియు నుగూడుఁబుత్వసామ్యవశులనఁగ
వృక్షివంశాత్థిసోమఁడై పృథివిఁ బట్టి, వృతనిఁ గావించెఁ గంసునిఁగృహ్మఁడనఁగ.

విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తరుగుదు రయారె మరపురి మరల మఱిగి, బహుళవాలవాలభరితకల్పరిగనగర
సగరపురివరపరివృథజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. (1-41) 85

అందే:—

మ. గృహసమార్జనమో జలాహరణమో శృంగార¹పల్యంకికా²
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య³లభ్యధ్వజ⁴
గృహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ద్రాగీ⁵కారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (2. 91) 86

వృద్ధివశులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృత, ములఁ గదియుపదాదివక్ర ములకు కరుసతో
నెలకొనువక్రతమఁబుల, కిల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివశు లనన్. 87

తే. ఇభిభయవిదార సర్వలోకకవీర, అఖిలభవనప్రశస్త జితేణహస్త
ఉదధిజాత్రితపక్ష భక్తాఘరక్ష, హతపరాధిక నందన్రక్షోక యనఁగ. 88

వత్సమ. నకు విష్ణుచి త్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింత్రినీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావికట్టారికో
గిరము¹ లైక్కి తమిం² జను ల్పాలము వోఁ గ్రేపుల్ మెయి న్నాక మేఁ
కరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి ర డ్దజ్జడిన్. (4-134) 89

ఐత్వమ. నకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఆకమలాక్షిరూపమహిమా తిశయంబు మనోహరంబు భో
గకపరాయణ ల్పరుషు లంగజాఁ డప్రతిమానచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురంబునవారి కెఱ్ఱెయిన్
నా కెటు లుండు నిట్టియవగాఢపుబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-82) 90

ఓకారమునకు భాస్కర రామాయణమునందు:—

కా. ఏకంతార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కాకస్సంచయకాశరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకకన్య న్వేగ నొప్పించి లో
కకత్రాణుని రామునిం గనుము నీ కీబుద్ధి గా వుండినన్. (సుం. ప. 448) 41

ఔకారమున కయ్యల¹రాజు రామభద్రునిచాటుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనార్థికల్పభూజా రిపుసం
జ్ఞాజా వైభవవిజితబి, డాజా రివితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42
ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాక్షరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి షర్గజ ఓంచు తద్భవవ్యాజ విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబం ధానునాసికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
మొగి మవ ర్ణవిరామములు ఋజు ప్రత్యేక భి న్నైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవ ర్గోష్ఠవిశ్రాంతులు సరస సంయుక్తవిశ్రామములును
తే. గరిమ నంత్యోష్ఠ సంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాగ వ్యంజనాక్షరవిరతులు
నిఖిలసుకవిప్రయోగము ల్నెమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుంగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. 3.

తే. ప్రాణములు నాగ స్వరసమాహ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యె
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికిఁ
బ్రాణు లని పల్కఁ గూడదు వాని నెందు. 44
తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రీవలనఁ దమకు, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
జెంది మూఁడు తెఱంగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుంగక కృతి సేయ ఎలను గాదు.
క. చెలులు తలకట్టు నాచా, పులు, నైత్యోత్పములు, మిత్రములు గుడిగవయున్
²నుడిగవయు నేత్యయగమును, జెలు ఎగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగౌత్వముల్. 45

1 విటరాజురామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 నుడి (ప); సుళి
(వా). లడలప్రాసము. ఆప్పకవికినమ్మతమే (అ. 3-366).

సీ. కలకాద్ధిగంధీర కాంచనాచలధీర కాలియారగజైరి కైటభారి

కైలాసపతిమిత్ర కాళికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర

కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్తతో నేగి కెలకు లాగి

కైరలి చెద్యుడు నూడఁ గేకయు ల్లానియాడఁ గుండి నేశునిపట్టి గూడ మట్టి
తే. కూర్చి వలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ గొని శతాంగంబుపై నుంచికోర్కె మించి
ద్వారకకు వచ్చునై భవంబుఁ బొగడ, శక్యమే యనఁ గాకు లక్ష్యంబు లయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

ఆ. శబ్దనూత్రములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేశఁ

గలసవర్ణ సంజఁ దలపోసి యతులకుఁ, గూర్ప వచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48

క. తమతమయనునానికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ

దమకు ¹నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్ణయతు లనఁ బరఁగున్. 49

ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాభదేహ గ్లానమోహ

గ్రుడపక్షివాహ ఘనవాహజస్నేహ, భర్గవినుత యనిన వర్ణయతులు. 50

వ. తక్కిననాలుగువర్ణములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమయనునానికములకు బిందుయతులను వెనుకన్

గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బిలువఁ గదియుచోన్.

తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, జ్ఞాయ మేచకవర్ణకంతప్రియాయ

నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు

సంజకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ ప్తి కానతి యాజ కేన

యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యాపసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు

నడుగునఁ గలతాలుజానునానికములు తద్భవంబున ద్రుతత్వంబు గాంచి

తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞాతనర్పు

జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషిన్యపనాశస్తకర యనఁగ. 54

గ. శేతమునందుఁ బావులూరి మల్లన్న:—

ఆ. శ్రీనిధి యైనశివ్యనను జిమ్మననున్ మఱి సూర్యదేవునిన్

ధీనిధిఁ బోలనార్యులను దేజమునన్ రవితుల్యులైనయా

నూనుల నల్వరం బడసె నూరిజనముతసత్యభారతీ
జానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలి వారిలోకా.

55

విశేషనఖలు. 12.

తే. ప్రాధకవులు కొందఱు జ్ఞకారంబునకును, బ్రథమవర్గంబుతోలిచుక్కర ములునాల్గు
నిడుమరు ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేషనఖలులనుచుసోమయాజులువాడుకతన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేవలకృప న, జ్ఞానికి నుపశేకవిధఁ బ్రకాశము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగుకా. (4-255) 57

అనుస్వారసంబంధయతులు. 13.

అ. ఆదిపూర్ణయుతము లై టతవర్గాక్షరములు తుదను గలుగువ్రాలు దక్కఁ
బాసఁగు నొకటి కొకటి భువి ననుస్వారసంబంధయతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

కా. శీలంబుం గులము నృమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁబ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినకా
సాలగ్రామము మున్నగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచం
దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయుకా. (1-55) 59

రావిపాటితిప్ప గజచాటుధార:—

మ. సరిబేసె రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె 'వినుకొండ నామయామాత్యభా
స్కరుడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ లే వదే యున్నవే
తిరమి దానము సేయుచో రిపుల హేతి స్వేయించో వ్రాయుచో. 60

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

మ. దనోహూమంపుతమంబులోఁ దమరసద్రవ్యంబు పంకేజబాం
ధవభానుప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట న్వెల్లుశూన్యోరుశూ
పవితానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్పు లై
యనసరి బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్సాళి న్నజశ్చక్రముల్. (2-48) 61

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటపడఁదలును, దఫదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భం, డననిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పజ్జిస్యంధననం, దన చందనశ్చక్రవారణలసత్కిరీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁ డైనవారికిఁ, దలఁకుదుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాటి మహీమం, దలమెల్లను జూచినాడ నాఁడు నరేంద్రా. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము కాక వ్రాతముల్ పిండివం
టలు బా ర్తేనియ జున్న వెన్న యిడి యానా లుక్కర ల్చుక్కరల్
ఫలము ల్పానకము మ్రసాయనము లంబ జ్ఞూరులిం డ్ఘూరుగా
యలు బజ్జి ల్దధిపిండఖండములు నం దావిచ్ఛవించె న్వేసక. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమచోరకుని ఖండించినయలఁతయో యధిలోగిరిమోచినట్టియలఁత. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. నకులసహదేవులార భండనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేడు నాపొంతు విడిచి, యుచును విలపించు నలుదిక్కులాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదంష్టంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15.

తే. పున్న పుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమానాంగ్రదేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదినినమ కౌరశ్యంగముల్ కౌన్యములను, బౌసంగుమువిభక్తియతులనఁబుపుబుభులకు.

తే. పుష్కరము సూక్ష్మమధ్యమముగ నొనర్చె, పుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చె
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చె, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజాండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. విట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకిర్తఫలంబులు, నెట్టిన భోగింపకుండ నేర్తురె మమజుల్. (5-58) 71

ముకారయతులు. 16.

క. హిచ్చరికను బుభుభుభుతకు, నచ్చపుమాకొమ్మలే మహాకవులాదిన్
మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను ముకారయతు లటంచును గృతులన్. 72

వసంతవిలాసమునందు:—

క. అత్తటి విటనాగరకులు, చిత్తమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి, మత్తెపురుగులరులతోడిబుట్టకొమ్మల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచరుఁ గాఁగ నేరె నిరసాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సమాజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మానిసుపర్వపరస్తుతిపాత్రుని న్ననో
హరఫలశేషుషీకబలితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. ముందు మీ రెటిగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబుఁ బోనాడి క్రమమును.

మవర్ణవిరామములు. 17.

సీ. మర్దితదైత్యసంయమిమనోబాదిత్య మహితమేఘాభ సురక్షితేభ
మాయాప్రవర్తి సంబంధనిర్మలకీర్తిమణిహార సురవశంవదవిహార
మందరధైర్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూప యువతీపుంషండరూప
మంజులస్వాంత కంఠధరావరకృతాంత స్తరహారారాధ్య సింహనిభమధ్య
తే. యనుచుఁ జరమానునాసికంబునకు నిట్లు, గ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణవిరామము లన
డండిసున్నలు దాపల మండేనేని, పెలుచ నంతస్థములు నూన్మములును గృష్ణ. 76

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాకనికొట్ట సమైటల్
హరునయనాగ్ని కొల్చి యురగాధిపుకొరలు పట్టుకార్లు ది
క్కురటికిరంబు దాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరామఁ డగు మైలముభీమనఖడ్గస్పృష్టికిన్. 77

అనంతునిఛందమునందు:—

తే. యరలవలు శిషసహలును నాదిలిందు, యుతము లై ముకారవిరామయుక్తి దనరు
మారుతార్తజ్ఞఁ డరిదిస్సంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దనుజసంహారుఁ డనఁగ. 78

(1-117)

ఋజుయతులు. 18.

తే. మొదలియంతసవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూన్న మును ఋజుసంజ్ఞ చే నొకటికొకటి
యతు లగు నపారకూరసంహార యనఁగ, హరముభార్చితపాదతోయజ యనంగ.

ప్ర త్యేకయతులు. 19.

తే. ఉ త్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవ కుండు, తఱిని ప్ర త్యేకయతి నాఁగఁ దనరుచుండు
వరయ కార్జంబు హరిచేతియైదియు నాఁగ, ద్వివ్యచాపంబు కూలిచేతిది యనంగ. 80

భిన్నయతులు. 20.

తే. గుడునుపైఁ గ్రియనడుమ శాగుడును వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెరియతి యగు
నైదను లచ్చిని హరి ధర్మియైచె ననఁగ
రిపుల నెల్లను జోర హరించె ననఁగ.

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్తజాఁ డల్లితూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బె తిన నె త్తనిమ్ము వచ్చియిచ్చెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
న త్తరళాయలేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్ర వాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమన్మలు గండుమీలకున్. (8-15)

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి వుచ్చి తోఁ
బుట్టినయాపెయి ల్విటిచి పుట్టినదిడ్డనికిం బగైన న
యిట్టినికాటకృత్యమన కెవ్వఁడు రోయక సమ్మతించు న
వెట్టిత్ర దోషవేళ జనియించినవాడవొ గాక చంద్రమా.

పెరియతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండనె త్తములఁ గందువ మేలిమిలేవయిండ్లలోఁ
గ్గందలిరాకుపొన్నున నుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునుం
జెందినచెంచుగు బెల్లెలచెక్కులఁ జిమ్ముజవాదివాసనల్
విందులు నేయుచు నెల్లఁగు వేళువఁ గోమలగంధవాహముల్.

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఘాక్షరంబును మఱి శతాంగ

నామకఱకారమును సవర్ణంబు లయ్యుఁ
గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయక
దమకుఁ దా మయె యగు నేకతరయతు లన.

85

అ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, తాఁగ యనుచు నిన్ను అవ్వఁబెట్టు
వాండ్రయిండ్ల కేఁగి వా దేల దెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు.

86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వబ లొక్కటొక్కటి నిలుచు విరతి
కవని తేడలకు లళలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెల్లుచుండు.

87

అ. వసుమతీకళ త్ర బకశైత్ర గానక, లాఠసత్కలాపద్ధంభ గోప
లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లత్ర మేయ.

88

ఆదిపర్వమునందు: —

చ. సుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటిటికంటె నూన్యత

వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటిటికంటె నొక్కస
త్కృతు వది మేలు తత్కృతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకనూన్యతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4-94)

89

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము

న్నతి నతిధీరుఁ డై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప
ర్వతము ¹గ్రహించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోర న
క్షతతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యార్తలోన్. (1-811)

90

భీమనచాటుధార:—

చ. *చిసరుహగర్భవ్రాతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రీవజ్రముక

దెసలను రాముబాణము యుధిష్ఠిరుకోపముఁ గాలుదండముక

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము.) 3 కాపమును (వా) ;

పాశమును (ప).

* పాతాంతరము.

చ. చిసరుహగర్భవ్రాతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రీవజ్రముక

దశరథనూనుబాణమును ధర్మబాకోపము మానికాపముక

మసకపుపాముకొటును గుమారునిశక్తియు మానిరోపమాకా
బసవనికొతుకూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్పు హసన్తభాజ్ఞుడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి తటాబునఁ ద్రుంచె నాధను
శృంగుఁడు గోపయావతభుజంగుఁడు మోచితసంగుఁడుం గృపా
సాంగుఁడు దృఢదర్పబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రముకా.

92

తే. పెద్దళాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షీతిని మూడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘులఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతుని ఛందమునందు డ శ లకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నితఁ, డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర
కాకలితదీర్ఘమున నితఁ, డే కవ్వడిరథమఁ గడిపె నిమ్ముల ననఁగక. (1-95)

94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నోరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవుమ్రాత నున్నయా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవళంబునఁ దూలి బాలపై
వలు వెడల న్బయల్పడియె వల్లకుచంబులుఁ గత్తయుగ్మమున్
అలితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియుకా. (4-43)

95

నిర్వనోత్తరరామాయణమునందు:—

కా. చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాశీపుణ్యతోయంబునకా
జేసె వృజ్జనముం గుటంబున హరించెకా బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనములీలం గట్టె గావేరి వే
లాసాధ్యాఖిలదిబ్బులుండు కలికాశ్చక్షావిధుం డల్పుడే. (1-26)

96

పారిజాతావహరణమునందు:—

మ. అలిపిలాలక నీవు నీపతి రహస్యకీడ వర్తించువే
శలతాంతాయుధుసంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించును
జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్రమతనూసంజాతధారాశఘ
ర్తలవంబుల్ దోలఁగింపఁగా నురటియై రంజిల్లు నిచ్చారతికా. (1-60)

97

మసకపుపాముకొటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలదండముకా.
బతుపతీకంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరతేని¹బకారం, బునకు స్వవర్గజము లైనమొదలిలిపులరెం
టను బైలిఫి నొకటను వా, యనువ్రాయి యభేదవర్గయతి వా నెనయున్. 98

అదిపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రల్లదుఁ డైనయొక్కకులపాంసనుచేసినదానఁ దత్కులం
బెల్లను దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము కావున న్నహీ
వల్లభ తక్షకాధమునెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిథీయుత సేయుము విప్రసమ్మతిన్. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగక శేబర మంసాం, తరమునఁ బడి వ్రేలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమికున్. (2-172) 100

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. కోరి యనేకయుగంబు ల, పారతపోయుక్తు లైనవారికిఁ బడయన్
దూరము నీసభ ²మఱివి, కారుణ్యమునంతకంటెఁ గడుద వ్వెందున్. (1-871) 101

ఫకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహరునాటోప, స్ఫురణమునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా, సురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సాయముట వినరే. 102

అదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రళస్తగుణు లృసి
ద్ధోరుకీర్తులు నాకు నిద్దలు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వారసునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నఁడు లేదు గాం
ధారిపుత్ర శతంబునందుఁ బృథాతనూజాయందునున్. (8-29) 103

ఊష్ణవిశ్రాంతులు. 24.

లే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్ణక్షరంబు, లూష్ణవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శ్రమఘోషలభూషైసుషంగ యనఁగ, షడ్జయుత వేణునాదవ్రసంగ యనఁగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. నాయ లత్వమునకు శప.సలు, నయవర్తన చఛఛర్షులకు నరి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము ని, శ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనన్. 105

తే. హరిహాయాదిసురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిదూర
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనగ సరసాఖ్యవభ్యుదాహరణము అగు. 106

తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, కరుణ ననుఁ బ్రోవు మన నయ్యె సరసవళులు.

సంయుక్తవిశ్రామములు. 26.

అ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యవల దాని కెద్దియైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞచే బొసంగుచుండు. 108

తే. త్వాధరం బాతపత్రంబుగా ధరించె, త్వాకుమారుని బోరను సంహరించె
త్వరుహంబున నిలింపపతి నొంచె, జక్రి యనిన సంయుక్తవిశ్రామములగు. 109

యతీనియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్నలిపియె యన్నిట, బ్రాకటముగ నిలుచు నీసపదములఁ దక్కఁ. 110

అ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జలుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
నడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటియొకాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడ:—

త్వాపుత్రికాలోల కమనీయగుణజాల, ఘననీల యని చెప్పఁగ్గా బహువిరతు లొప్పు
త్వాపాలకలలామ క్షండిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన మహిని రెంటికిఁ దప్పు.

తే. ఒంటియడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరణాదికి సవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్చు విరతి ముందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

త్వరిమదతమగపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
ప్రజవధూభుజంగ యనగ వలయాఁ బెక్కు వడులయెడల
దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
వ్యాససన్నతప్రచార యనగఁ దప్పుకడకు వెడల.

114

అంత్యోష్ణసంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

సూ. ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

పృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్ణచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్గురిః.

సీ. కరవకామధుగ రవాహకవికుండ హైరణ్యగర్భవాగ్గరిసబ్బుండ
 డిండిరభోగిరాడ్డిమశైలకైలాసవారిధవళాంబురుడరినివాస
 దేవాశ్వసురసరిధీరముక్తాకాశవారిచందనైణభృద్భాదినిశ
 పారదప్రాక్కకుబ్బువీకంబుక్షీరవాలధరళారదాబ్జయపటీర

తే. పాండుసక్కిర్తి యెని యిట్లు వర్గహల్లు, పొల్లులకుఁ బైహకారంబు పాండునపుడు
 కంధిబంధన యంతోష్ఠ్య సంధివిరమ, కాఖ్యచే దాని కయ్యెడి యైనఁ జెల్లు. 115

వికల్పవిరమణములు. 28.

పాణినీయనూత్రము:—

నూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా:

శృ. యరః పదాంతస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్తురారిః, ఏతద్దు
 రారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్తయః.

తే. వ్యాకరణనూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
 వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.

తే. నందసుకుమార గూఢపాన్త దవిహార, దళితశిశుపాల గోత్రభిన్నణివినిల
 నాగపర్యంకళాయి సన్తార్గయాయి, ధాతృనుతనామ యోగిహృన్తధ్యధామ. 117

అదిపురాణమునందు:—

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
 న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
 నీకురుంబంబులు, పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద
 ర్పకబాణంబుల కల్ల నెల్ల యగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకావధసత్త్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా
 శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే నేవింప కుద్దండగం
 డకవేదండవరాహ వాహరిపుఖిడ్గన్యాఘ్రి మిష్టంచుకొం
 డకురాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్తాదు ల్గదా శ్రోత్రయుల్. (2-16) 119

తే. హలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
 నప్పు డనునాసికంబై నిత్యమయి నిల్చు, నలినలోచనుమేను చిన్తయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

1 అదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమనిక్షత్రహరివంశములో ఉన్నది. ఇందు
 ధరోపాఖ్యానమందు మొదటిపద్యము.

ఇక నుభయవగు లెట్టివనిన వివరించెద.

- సీ. సర్వేశ యుష్ దస్త చ్చబ్దయతులును, బరరూపవిరతులు, ప్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవిక్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
రాగమసంధివిభాగనామాఖండపంచమివికృతివిభక్తియతులు,
కాకుస్వరస్థితాక్షరయుగవిక్రామములు, నన నుభయాఖ్య వెలయవగులు
తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బదియు రెండువిధంబు లై పరఁగుచుండుఁ, దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

యుష్ దస్త చ్చబ్దయతులు.

- క. క్షీతి నస్తద్యుష్ త్పద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్ దస్త చ్చబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122
సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

- క. చతురానననందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్ దాగమనమునన్
గృతకృత్యుడ నైతిని నే, నతిసావన మయ్యె నస్తదన్వయ మెల్లన్. 123

అధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

- అ. ధర్తనయ యుష్ దాజ్ఞానిగళవిని, బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమ తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విప్రపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

- క. ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ, త్రస్తాత్తుల మైనయస్తదాదుల కెల్లన్
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తీకున కయ్యె నిప్పు డంబుజనేత్ర. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

నూ. అచోఽన్త్యాది టి.

- వృ. అన్త్యాచో త్రభృతిశబ్ద ప్రిసంజ్ఞ స్యాత్. శకంధ్యాదిషు (ఠే) పరరూపం
వాచ్యమ్. (వా)

- శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽలక్తపర్కటీ,
లాంగలీషా హలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.
కుక్కిలోష్ఠీషమంజీరమ స్తిష్కకులటాదయః,
తథా వృకంధుసీమన్తా శకంధ్యాదిగణే స్తృతాః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనస్తంతమసాంధముగాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సావఁగాఁ. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ బాఠిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ధవళాంబుజనే త్రుఁడు నచ్చి రుక్మిణీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
క్రాంతమునంగుఁ గొందఱు మృగాయతనేత్రులు గొల్వ జూద మ
త్యంతవినోదకేళి మెయి నాడుచు నుండఁగ నన్భుతంబుగాఁ. (1-43) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము, పాలిచిపాలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన విర్గత్రయాసురమ్యు, లైనజనుల కెంతయునొప్పు నప్పురంబు. (8-74)
వ. సిద్ధాంత రాద్ధాంత లతాంత సాంత నిశాంతాదిశబ్దముల కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

వ. నారాచూళబ్దమునకు, నారాః అపః ఆచురం స్థాన మస్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకళాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దానును ధర్మమరవంశవిభూషణుండు నా
గ్నాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిస్తుఁడు నృహ
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దో డయి నిర్వహింపఁగాఁ. (1-25) 170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జారుధేష్ఠచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చురలు నందనంబునఁ వెచ్చుకొనును, రాగసుమములు హర్షవాతాయనముల
చెంతఁ గా లూఁది తత్పుర స్త్రీలకొసఁగి, వేడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు. 171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. తరుణులుఁ బతులువాత్తాచునమ్ముల నల్లశులయవేఁబోకలమలయపవను. (2-238)

ఉ. వాయనశబ్దమునకు నుదయీగాపరిణయమునందు:—

చ. నలఁ బడి యున్న జక్కనకనం బురుణింపుచు సన్నపైటలో
పల బిగిగుబ్బిదోయి కనుపంపువు నేయఁగ మోక్షుజేతు లె

దలను ఘటించి మ్రొక్కిడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి నొ
య్యలి విరిబంతి దోయిట నుప్తాయన నూయన కిచ్చి యిట్లునుకా.

173

అష్టమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతులమేల్బంతియిడినసేవంతి, బ్రతి చేదోయి నుప్తాయన మిచ్చి.

174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతసిఛందమునందు:—

అ. నా స్తి యనక మహి ననంతసంపదలు నా, రాయణుం డొసంగు రమ్య మగుర
స్తాయనంబు బాధుల కతఁ డన నిత్యస, మాసయతులు రెంటి నంటియుండు. (1-21)

జై మినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబై పిల్లలమట్టిపేరు, పేరువలెఁగాను శారదాపీతకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరస్తాయనంబు. (1-22) 176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ)నచన్ధితి భారతంబు రా
మాయణముక రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద న్నగ
దేయుల నన్న పాఠ్యునిని దిక్కన నెఱున భాస్కరాఖ్యునికొ. (1-4) 177

జై మినిభారతమునందు:—

తే. ప్రానిజల్పిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఖనాసరణు లెఱిగి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ, బాడిరాలాపములఁ ద్రిసప్తములు ముట్ట. (6-96)
వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, కాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్సీయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే రెం
డును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారవృత్తమునందు:—

సీ. గీ. వలనకు భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు నచ్చువార, లనుచు బుద్ధిగఁజెప్పేమార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిద్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంతీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంక నిన్నదర్శనహీ

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కనుభీమణి నెఱుసత్కవికొ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె
దిర్భక్ (వా); మిన్నమొనెక (ప).

ధరసంతానము లోన గ్రక్కదలె నుద్భ్రాంతంబు లై యంబుధుల్

పొరలె న్బులమీద బెట్టుపిడుగుల్ ¹మోసె న్నితాంతధ్వనికా. (5-877) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పదగును. 182

ఉపసర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:— (సుర శ మా కతరాయలు)

ఉ. అంతట రుక్ బాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారరతిం జనువెంచె నెచ్చెలుల్ నిద్రాసేమోసె, సరగ

చెంతలఁ గొల్వ గుంజదళిళింజితరంజితకుంజమంజుల

ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికికా. వ్రాదియ అ కి 183 ఉవా

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచిత మై స్వర మూదినం దదీ

యానుగుణాక్షరంబ కొని యైనను జెప్పఁగ నొప్పు నక్రియకా

బ్రానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్త మై

పూనినచో నఖండవడి పాల్పగు నాదికవిప్రణీతమై. (సం.66) 184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వ యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని
యథోపదిష్ట' మితి నూత్రేణ ద్వీశబ్దాంతస్య ఇకారలోపః అకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులవర్తులచారుకువోపగూహముల్

గోరక కోరకోల సితకుంజములం జిగురాకుపానుపుల్

చేరక చేరకేరళకలింగకులింగనరేంద్రమందిర

ద్వారవిహారు లై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్వరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయమునందు:—

ఉ. వారలు వారిమూరిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ

గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణచిత్రమైన త

ద్వారనికాయ మైననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం

డారుమునంబున న్భరకునాకృతి బాలిశవృత్తిఁ గ్రాలఁగాకా. (1-84) 186.

కవ్యప్రత్యయంతములు.

వ. కుమారవ దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా కాలత
ఇతి కుమారాయితశక్తిశాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతనా నిత్యర్థః.

1 నుత్కాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్న కవిసంజీవని). 2 మ్రొపెన్న మ్రొ
ఘోగ్రతకా; మఱికొన్ని పాతభేదములు

ఆదిపర్వమునందు.—

- ఉ. ఆయన గర్వము న్విడిచి యన్యపకు ల్పని నేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృతవిరోధిసమాజుడై కుమా
రాయితశక్తికాలి ధృతరాష్ట్రుడు రాజ్యము నేయుచుండె న
త్యాయితకీర్తితోఁ దనకు హస్తిపురం బది రాజధానిగాఁ. (5-6) 187
- వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి
యావత్, ఆయ మపి క్యచ్ఛ్రత్యయాంతః.

విరాటపర్వమునందు:—

- ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరం బగురూపము దాల్చి “విష్ణురూ
పాయ నమ శ్శివాయ” యని పల్కెడుభక్తజనంబువై దిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్చుపరతత్త్వముఁ గొల్పెద నిష్ప్రసిద్ధికిఁ. (1-1) 188
- వ. ఈరెండుపద్యములయందును నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యచ్ఛ్ర
త్యయాంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రామంబులుగాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక
గొందఱా రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు లని
భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రముపలన వానికే దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులో
పల అక్షులు లేవు. 189

౯. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

- తే. శబ్దకాసనముఖకవీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరం బైన వ్యంజనవర్ణ మైన. 190
- క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఁటియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం
జాపఱి యుక్కిఁటి మొదలుగ, త్సాపఱి యివి దేశ్యనిత్యసమాసనపదముల్. 191
- వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఛందమునందు:—(పేజీ. 81)

- తే. అఱ యనంగను బోవుట కర్థ మైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కుఱ వధించె, భ్రామకులుఁడు రావణుని నేప్పఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(౨-౩45)

- క. ఎఱకలు గలకులశైలము, ¹తెఱఁగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి వి .

ట్టులుముజలధరముక్రియ ను, క్కటఁ దద్వన మెల్ల నద్రువ నార్పుచుఁ గడిమిఁ.

యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిగియెఱింగి మున్నతఁడె యెగ్గొనరించినదానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బివప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పలు బ్రతు కింత తీయనె ఖర్తాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధిఁ జేసినకా. (784)

195

వశిష్టరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహితచిత్రగతులఁ బెం
పలు జనించి దుఃఖభాజి యెఱచరించి వెండియుకా
వలులువిశ్రవరునియింట హాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పు పేటితీరభూములకా.

మహాకవియైన
మనవిచిత్రము.

196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిలునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
క్కట రభసంబుమై నడరఁ గవ్వడి ద్రాణియు నీడువోక య
త్తఱిఁ దలుమంగ నస్త్రములు దందడి దాఁక్కొని మండుచుండఁ జి
చ్చటపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరపీఠి నుగ్ర మై. (5-143)

197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చుహల్లునుదేశీయమనియెడి వడి, యెన్న నొక్కొక్క వోట గ్రీక్కిరియెఁగుతుల
స్తరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొనర్ప, భంజితానురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్తటి నుడి వోవ. కుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోని క్రి
క్కిఱిసినచిన్ని చన్నుఁగవ యిం పెసలారఁగ నాదుచిత్తమ
న్వటలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్పు కోమలీ. (5-14)

199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుడ వీవు జగత్ప్రియంబు గ్ర
చ్చట భవదీయరక్షణమానంద వెలుంగుచునుండు నట్టిని
న్నులువుగ నేను వేడుకొన నుత్తుడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
క్కటపడి నీవు వేడు టిది కర్జమె నిర్జితదైత్య చెప్పుమా. (7-867)

200

ఉద్వోగపర్వమునందు:—

చ. తటి యగునంతకు నిఘ్నమదగ్రత పైచుట నీతి నీవు నా
కఱపినయట్లు నేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి ¹నిన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గలదేనియు నింత యేల క్ర
చ్చుట మునివర్గవాహనుడవై చనుచె మ్మను మంతఁ దీఁతుడుకా. (1-176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబులకావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పు త్రోవ రె
ల్లి న్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతు రే. 202

ప. అది యె ట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటతిమ్మనవ్రాసినయ ప్రశ స్తంబు
లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపు స్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను
బ్రక్షి స్తంబులుగా నెఱింగినవాడ నై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తం
బులు వివరించెద. 208

ఆదిపర్వమునందు:—

క. నావచనమున నపత్యము, గావించును నీకు గొంతి కడు నెయ్యమునకా
నీవగచినయాయర్థము, న్నావె మనంబునఁ దలంతు ముందరి యెపుడుకా. (5-185)

ఉద్వోగపర్వమునందు:—

క. తమతండ్రిభంగి నీకును, సముచితముగ భ క్తిఁ జేసి సజ్జననుతమా
ర్థమునను జరియింపంగా, న్నమలమతీ కన్నకొడుకుల ట్టరయఁ జనుకా. (2-74) 205

అనుశాసనికపర్వమునందు:— (ప్రకృతిః)

క. అతిథి నినుఁ గోర నేనియు, నతఁ గింకిరిపడక యోలమాస పడక నీ
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము, సతీకిం బతిపనుపు నేయఁ జను నెల్లవియుకా. (1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నపు తండ్రియట్ల విను మంతియ కా దటమీద రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కుకానుక
ల్లన్నగ నీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్మఁ బ్రోవు మీ
సన్నపుకార్యము ల్వలదు సంతియ మే లటు గాక తక్కినకా. (యు. 142) 207

శ్లోకవి. 1 నిన్ను (వా. ప).

పా.:- "నూవె మనంబున తలంచుచుండె చక్కముక"

మఱియు, దానియందే:—

ఉ. ఓకపిపీరులార నుగుణోదధి నీరఘురాము సర్వలో

కైకశరణ్యునిం గొలువ నిప్పుడు వచ్చిత నొందు గాదు నా
రాక మహాపరాధి యగురావణుతమ్ముడ నే విభీషణా

ఖ్యాతుడ మీరు నాసచివు లర్కకులాగ్రణితోడఁ జెప్పరే. (య.165)

208

దేవకీనందనశతకమునందు:—

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరాజన్యాలికోటీరరం

జితమాణిక్యవిరాజితచ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్తజుం

డతీకార్పణ్యముతోడ మత్స్యపతీఁ దా నాసింపఁడే నీదుకా

శ్వతకౌరుణ్యము గల్గునంతకును గృహ దేవకీనందనా.

209

ఆరణ్యపర్వమునందు.—

చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర

స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభావముం గరం

బరుదుగ ను గ్రమైనవికృతాకృతితోడ నశేషసత్త్వసం

హారఁ డగుచున్నవాని దివిజ్ఞారిఁ గబంధుని గాంచి రచ్చటక. (6-357)

210

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱఁ బిల్వగఁ బంచి వాఁతో

ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా

కొనరిననైన్యము ల్పదునొకొంటికీఁ బ్రాధిప మాచరింపఁ జొ

చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ దుత్సవఁబడక. (4-140)

211

వ. దీనిమూఁడవపాదంబునందు “పదునొకొంటికీ” నని యన్నచోట సఁధి గూర్చి

స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇదితెలియక కొందఱు

మూఁడులు దేశ్యనిత్యసమాసపడి యని యనుకొందురు.

212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనునాంధ్రశబ్దము,తో నతీకినపూర్వపదము తుదివ్రాయకి న

చైచ్చినను వ్యంజనపర్ణం, బైన రచింపుదరు నిత్యయతు లనుచుఁగవుల్.

213

శేషధర్మములయందు.—

క. మెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాకూరకర్తుఁడేనియుఁ దుద ని

ట్ట ట్టనక నెఱువంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహత్తా.

214

1 తావకాయత (ప).

* నుకొండకి, నుకఁ డు, నుకొం డు, నుకటి, నుకొట.

7. రాగమనంధివళులు.

తే. ఆ లనుపదంబుమొదలను రాగమంబు, వచ్చుసంధికి నుభయంబు వలికిఁ జెల్లు
నలిన జవరాలు బాలింతరాలు ముద్ద,రాలు ధర్మాత్తురా లన రాక్షసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ బెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియె కాక న వెఱుంగవే మను వచ్చిన త్రోవచొప్పు న
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లద మైతిమె మాట లేటికిన్. (2-41) 216

చారుధేష్ఠచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవ,రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కా కీ, భూలోక స్త్రీల కిట్టిపాంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, చెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱచుప
ట్టు నేని యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును హల్లున్. 218

కాళీఖండమునందు:—(2-104)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కొతుక కాబోతు నాబోతుఁగుమ్మలాడ,నడిమియాఁబెయ్యదెస వచ్చెనాకుఁబ్రాడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ల. కృష్ణుఁ డిచ్చు నాలుగేసిచీరలు కూర్చి, నింతులకును నాలుగేసిమణులు
తీవితోడ దోసె డేసిమాడలు కడు, నిం పెసంగ గంపె డేసిసొమ్ము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ల. అప్ప అయ్య అన్న ఆర సవ్య అష్టక్క, ఆయి యనుపదంబు లదుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, వరు లనంగ నూఁదఁబడక నైన. 221

అప్ప యనుటకు నందిలిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టకర్ణ కిబిభేచరులన్
జెప్పేము మూర్తిఘనునివెం, క్షప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలన్. 222

హూళిక్కిభాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్పు లిడునతఁడు ఘనుఁడా, యప్పు దొసఁగి మరలఁ జెందునాతఁడు రాజా
చెప్పగ వలె సాహిణిమా, రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజా నటంచున్. 223

అన్న అనుటకు పొట్టూరిగోపన:—

క. అన్నలుఁడు రూపమున సిరి, యన్న కళాముక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్న సముద్ర పుపేదచి, న్నన్న కుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలన్. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుఁగు
న్ని న్నంది మొరసె నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:— (ప్రతిపదమునకు నాఁడెఱుంగు)

చ. అనఘుఁడు సింగ నార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాత్తజాలు రాములు మువ్వరు దోచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసంగుఁడు లింగనయుం గ్రమంబునన్. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ..

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైష నాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యపుడు నెప్పదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

ఊదఁబడక ఉన్నందునకు ననంతసింఘందమునందు:—

తే. ఒరుల న మ్మయ్య యకుచోట నూదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజా రామయ యనంగ
నతని పట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరమశోరుండ్ర
అకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

అరుసు అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహానుజుడు:—

క. చేపట్టిన ధ్రువు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతిన్
స్థాపింపఁ బొడవఁ జాలని, యాపందలు సాల్వకోన మగుసున కెనయే. 280

వలకలూరిగోపన:—

ఆ. గోలకొండమలక గోవుల భక్షింఁచు, గొండవీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచమరుసు చేరి భక్షింఁచుచున్నాఁడు, మలక మేల బాచమరుసు మేల. 281

అవ్వ అనుటకు.—

... ..

అవ్వయనుటకు ఈపనిపెద్దిరాజురామరాజుచాటుధార:—

క. ఇవ్వుహిలో మహానయగు, ఇవ్వుల నీపాటి గలరె నానావిధదే
శమ్ముల శ్రీ రామనిసీ,తమ్మా మాయమ్మ నిత్యహర్షము లిమ్మా. 282

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామ్రొక్కు లెల్ల గురుమతితో మా
యమ్మా రఘునందనుసీ,తమ్మా సాభాగ్యసిద్ధిదాయిని వమ్మా. 283

అక్కయనుటకు: చాటుధార:—

క. ఇక్కలియుగశక్తులలో, లెక్కింపకు భట్టశంక లేక ధరిత్రిన్
మిక్కిలి మల్లేశునియొ,బక్కకు సరివేల్పు గలచె యనుస్థలిలోన్. 284

క. చొక్కపు శ్రీ గిరినిలయుని, మక్కున మదిలో నెటింగి మనుజులఁ బోవన్
ది క్కయి నిల్చినమామొ,బక్కకు సరిగలచె సకలభాగ్యస్ఫురణన్. 285

ఆయి యనుటకు రాచపూడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాయామజనితమామో, పామసమస్తాఘములు నివారణ మగు చు
ష్కాయంబు పూత మగు గం,గాయిని బొడగన్నఁ దాన మాడినమాత్రన్. 286

వణుకూరిగుర్వరాజు శమంతకమణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవచోమనఃస్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్చి లిన్
బాయక కొల్లు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి నీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి 'మహత్ఫలసిద్ధిదాయి'గన్. 287

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని వష్టి
సమాసము చేసికొనియైన దృష్టిపెడందనగును.

10. పంచమీవిభక్తివిరామము.

అ. తత్సమంబుఁ జేయుతఱిని బంచమి కన్న, నంటె ననువిభక్తు లమకుసంధి
మెలఁగుఁ గృతులఁ బంచమీవిభక్తివిరామ, మనఁగ నచ్చునకును హల్లునకును. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. నిన్నుఁ జెఱఁ గొన్న హైయము, కన్నఁ దోర్వీర్య మెక్కు డగుభార్గవు లీ
ల నిర్జించినరాముని, కన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

ఆదివర్ణమునందు:—

చ. వితతమఖప్రయోగవిధివిత్తము లుత్తమధీయుతు లగ
న్నతసుమహాతపోధనులనుగ్రహనిగ్రహశక్తియుక్తు లీ
క్రతువున ఋత్విజు లక్రమలగర్భసమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలక. (2-227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులతలఁ గలవ్రాలకు, వల నగుచోఁ బుతము నిలిపి వానికి రెండుక
వళులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యంబుల నది కాకుస్వరంబుఁ బుతవళియు నగుక. 241

అ. ఏకమాత్రప్రాప్త్య మిమమడించిన దీర్ఘ, మయ్యె మూడుమాత్ర లయినఁ బుతము
భీతశోకతర్కగీతమారాహ్వన, సంశయార్థములకు జరుగుఁ బుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరునిరామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్తజన్దశరధేశ్వరుణోడల రాముభార్యఁ జం
డోజనులార యడ్డపడఁగో సురలార సురారి కంచు నం
భోజదళాక్షి శైలవనభూములు దాటుచు భీతి నేఁగుచో
నీజలరాశిఁ జూచి మది నెంత దలంకెనొ యేమి సేయుదుక. (య. 41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోట లే
కివ్వనభూమి భూసురుడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవ్వన నిన్న గాగ్రమునకుం జరుదెంచి పురంబుఁ జేర నిం
కవిధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁగదవే లేరు వేది శుభంబు నీ కగుక. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

కా. అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞాన నై పల్కితి
న్న న్నా పాపము వచ్చి మట్టుకొనియె న్నా పాలిదై వంబ వై

యిన్నిచుం బరిమార్చ వేగఁ బఱలేవే నన్ను రక్షింపు మీ

యన్నం గ్రక్కునఁ జీరవే యరుగవే యశ్యుగ్రశీఘ్రంబునఁ. (ఆర. 2-111)

తర్కస్తుతమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు. —

కా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేట రారో మద

క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమరో ఘోరాటవు లేవో నా

యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్తత్కుమా

రీరత్నంబులు వేడ వచ్చినను వారి వొంచి నా వేమిరా. (2-147)

246

శాంతిపర్వమునందు. —

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్ని తూటాడె నెం

దునుఁ గ్రొన్నెత్తురు లేటు లై పఱవ నింద్రుం డుగ్రతఁ దైత్యులఁ

మును లవ్వీరు భజింపరోక్రతువు లామోదంబుతో నమ్మ హా

త్తునిఁ జేయింపరొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు. —

ద్వి. అట్టినామిఁద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టలు వాపి పాఱి వైచెదను. 248

ఆనుశాసనికపర్వమునందు. —

ఉ. ఆనరనాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ

బూని పుహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రావ్హణుం

డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ

వే నృప నీదుపుత్రిఁ గృప యేర్పడ దానముగాఁగ నావుడుఁ. (1-58)

.249

దూరాహవ్యనస్తుతము:—

తే. ఆదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ

నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యే మని దూరుదాన నిను నాథా వేగుజా మయ్యెఁ బొం

దికఁగాఁ బాదము లొత్త ర మ్మనుట గాన యొంటి యేమో కదా

నికటక్షోణికిఁ జేర ర మ్మనుట గాన కొంత నెయ్యంపుపూ

నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయ కాన లే దొకింతేనియుఁ. (4-112)

251

సంశయస్తుతము:—

అ. హరియనంగ నాతఁడా నిన్నఁ గంసు నడంచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద

కొంతభాగ్య మబ్బినోటి నానోటి, నెంత కలుగునే తలంప. 252

252

క. దురితద్విపహర్యతా, నరకమురాసురవిపక్ష నాశీకాతా

శరధిసుతాలయవతా, కరినాయకరక్ష హరముఖసురాధ్యతా.

291

తే.*వట్టువయుద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాస మై యుండు నెడఁబెఱి ప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జాలు, వానిపై నేస్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ల. సకియ పూర్వజన్త సుకృతఫలంబునఁ, గాక తనువిభానిరాకృతాభు

నిక్కృపాపయోధి దక్కఁగఁ గొనుటకుఁ, దరమె భోజసుతకుఁ దక్క ననఁగ.

శల్యపర్వమునందు:—

క. చావరు నొవ్వరు పాండవు, లేవురు నని నీవు సెప్ప నిప్పలుకులు దుల్ల

ఖావేశకరము లై చే,తోవృత్తి గరంపఁ జొచ్చె దుర్భరభంగిన్. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ.అమరీవిభ్రమరీతిలోలనయనాహస్తాబద్ధోదూయమా

నమణీదండక చామరాగ్రపవమానాస్పందనాండోళన

క్రమశోభాన్యపకుంతలప్రకర ముత్కర్షార్థ మయ్యెం దదీ

యమృదుస్పర్శసుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునన్. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటన్

స్వరసంధిఁ జెందునపుడును, బ్రరుచిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెన్. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరెన్

దానవసంహరుఁ డేక్రియ, చే నికఁ జనుచెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగన్. 297

ప్రాసభేదంబులు.

సీ. అర్థ బిందుసమాహ్వయముఁ బూర్ణబిందుఖండాఖండములు సంయుతాక్షరంబు

ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్. వెస నుభయము

ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు

ఋప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగఁ

తే.బదియు నేడుచెఱంగులఁ బరిధవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను

గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబుగాఁగ, డేటపఱచెద వాని నిశాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే.పూర్వమున నర్థమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి

ప్రాస ముండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనఁ గదియవలయు. .

శ్లో* నైత్వము (ప. వా).

సమప్రాసములం దర్థబిందుప్రాసము.

అ. వీరక బజ్జియముఖి దాకి కోసలవల్ల, భుండు బహుసరాంతకుడు నెలంగ
నవని గూర్చె ననుట నర్థబిందుప్రాస, మిట్లు గూర్ప వలయు నెల్లకడల. 300

పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందింప వలయు నెల్లెడ, బృందావనచారి పూర్ణ బిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి భీష్మక, నందనఁ జేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగన్. 301

ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు నరసున్నలు దమ; కెడను గలకచటతపల కిలఁ బ్రాసము లై
దొడరును విర్బిందువు లా, క్కెడ ఖండాఖండసంజ్ఞ నివశశినయనా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీరక¹ బజ్జియెంచునిరుగడఁ, దాకినఁ గడు నలిగి ఘోరతరశరహతి న
మ్మాకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, ²దాకతమున నేసె నుగ్రుఁ డై రణభూమిన్. (8-208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱత దీర్చి వచ్చితి, ³నీకొఱతము యింక నూతుని నైగఁ జూడ
న్లోకము వంచింపఁగఁ దగు, చీకటిరే యొదవె నేమి నేయుదో చెపుమా. (2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

* నీ. పా. మూకలువిరియించి వీరకనాచార్యాదియోధుల కెల్లఁచు నొక్కచెసఁచు. (2-136)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడన్
గాకులు చంప కుండ ననుఁ గైకొని కాచిననీకృపాగుణం
బే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భర్తపైఁ
గాఁకలు నేసినట్టిసునకల్త పమా ల్విస నీకుఁ జెప్పెదన్. (4-99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్త. తీగయుయ్యెల నూగేఁ జల్లనితియ్యమామిడిమోకలం
దాగుఁ బువ్వులతేనెసోనలఁ దారుఁ గేతకిఁ జేరుఁ బు

1 బజ్జియెంచినల్లడ (పూ. ము). 2 దాకతమున (ప. వా. పె). 3 నీకొద
వము (వా. ప). * మూకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్ధానుస్వారముగఁ జేర్చి
యీసీసపాదము నే మువాహరించినాడు; కాని యప్పకవిమతమున సార్ధానుస్వార
గాదు.

న్నాగపూగమహాగవీధుల నాట్యము ల్పచరించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గునవేడుకన్.

307

రామాయణమునందు:—

ద్వి. మూఁగి చరించున మొకరితు మైదలు, బా గొప్పఁ గొప్పునఁ బరఁగినవాని.

308

వరాహపురాణమునందు:—

క. ఆచింతామణి ముని తన, పీఠ మడఁచుదాఁక నీక పృథులోభముచే
దాచుకొనుఁ గాక నాచే, నీచే నిఁక మోసపోవునే నరనాథా.

309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. 'మీటుగతి రథికులను నొక, నాటికి వేపుర వధింతు నరుశరములు నో
నాటి పడవైచునంతకు, వేటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4-407)

310

ఆ. బోఁటి యొక తె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను
జేరు గూర్చి తాను బెండ్లికూతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఆపన్నగమఖ్యులఁ దన,వీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలది,కా పాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2-42)

(2-42)

సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డర్పించుదైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ | 4
బత్తులేక్షణకానతినూత్న మనఁగఁ, జుద్ర వంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 313

సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలు తమ క్రింద జడ్డ లైఁ గ్రాబువ్రాలు, ప్రాసవర్ణంబు లై వానిఁ బాసియైనఁ
గూడియైనను బెఱయడుగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాఁడి ద్రచ్చుఁగ నిమ్మ నాతంద్రి కృష్ణ
వేఁడుకొనియెద నందాఁకఁ బండు దినుము
దుండగపుచ్చేష్టలును నోటిగాండ్రతనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై బేండ్లు కనఁగ.

315

శేషశ్లోకమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యు లై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యకూద్రు లనఁగాఁ దగునాలుగుజాతుల న్వచా

1 నీటుగల; మీటులగు (అచ్చు: భా).

రిత్రముఁ దప్ప కుండఁగఁ బరిక్షితుకొచినయట్లు రామమాం

ధాత్యరఘుక్షీతీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యే యుగంబునఁ. (అ. 2-178) 316

వ. మాంధాత్యశబ్దము బుకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్టువ
సుడిగాని క్రారవడి కాదు. అందులకు. 317

కవికర్త రసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణశాలి భూసముద్ధరణదత్తుఁ

డనిశమఘదీక్షితుండు మత్తారిహరిణ

విహృతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు

ఘుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలమునను. (2-58) 318

సోమునిహరినంశమునందు:—

శా.నాతో మాక్కొన లేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా

రాతు ల్తున్నగ దేవసంఘములు పోర న్ధిరసంగ్రామకుం

డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణం బెచ్చోట లేకుండఁ గాఁ

జేతు లేవయు వృథాభరం బగుచు నచ్చె న్నేన యీమేనికిఁ. 319

దేవీవిజయమునందు:—

లే. వాక్త్రజేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక

సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య

హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను

స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—

క. క్రికరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బుణ్యులును నగుదురు వా

రిక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతికి. 321

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

శా.లోకత్రాణరతిం దదాదిమనుషీలోకప్రవేశోత్కభా

షాక్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్తంజమంజీరగ

ర్జాకల్పమలరామభారతకథాసగ్గంబుల నించువా

ల్లీకివ్యాసులఁ గొల్పెదం దనుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికి. (పీఠిక. 3) 322

రేఫముతస్సాసము.

అ. సుడులు తెలుగులగుఁ బాడమ వాకైవడి, వ్రాలుకొమ్మ క్రారవడులు కాన

* 'క్లృష్ట' లో 'క్ల' లకారశ్లిష్టము గాదు. అప్పకవి యీపద్యములను లకార
శ్లిష్టమున కుదాహరణముగ నిప్పుట ప్రమాదము.

ప్రయోగము లివి
క్లృష్టము
క్లృష్టము
క్లృష్టము

శేఫయతసమాఖ్యః గృతులః శ్రాసము లగు, సారిదిః దమకుః దామ సుడులః బాసి.

క. సంగ్రామరంగమునః బెలు, చం గుప్తమృతచున్న సాల్వజగతీవరుమే
నం గుచ్చిపార నాటిం, చెం గూర్రాస్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుః డొగిన్. 824

క. ఈకార పలుకునకు మొద, లై క్రాలుచుః దేలిపొస మగుః దనతనకే
శ్రీకృష్ణుడిసొందర్యము, వాక్రువ్వం దరమె యరగవరునకు నైనన్. 825

అఘుద్విత్యస్తాసము.

తే. భువి అఘుద్విత్యసంజ్ఞికంబు లయి కొన్ని శృంగుల అఘుస్త్రయి.
యూఁదఁ బడనికారలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసముల కగుః దమలోనఁ బ్రయోగము
విద్రుచె వినతార్తజాదు దిక్కు. లద్రువ ననగ. 826

వికల్పస్తాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
పొల్లు లనునాసికాక్షరంబులను గదిసి
తమదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పాహ్వయముల. 827

తే. ప్రాజ్ఞగసమానధృతి సుధారుజ్ఞిభాస్య, స్రజ్ఞిచయసత్తకంత దావాగ్ని పాయ
వాబ్జనోహరసుత యసదృబ్జహత్త, దిబ్జహితకీర్తి యజ్ఞనయగ్భేది. 828

ఉభయస్తాసము.

అ. ధాత్రిఁ బాణినియమాత్ర ములను దృతీయోష్ఠమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత పాక్షరము నికారము నై ప్రాసములకు సుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందుః—

క. ఝషకేతుద్విమనకుఁ గి, ల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిమనకు ఋషిపూజతునకు, విషమాక్షున కింద్రముఖిదివిజపక్షునకున్. 829

సాంబవిలాసమునందుః—

క. వసుధాకళత్రునకు సా, రసదళనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమా
విసరాంబుజమిత్రునకు, నిష్పమశిలీమృఖసహస్రనిభగాత్రునకున్. 831

తే. ప్రాణములఁ బాపె నాహవతోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్నదానవేంద్రుఁ
దమ్ముఁడును దాను గీళజాతమ్మతోడ, కరధి బంధించి దాఁపె దాశరథి యనగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుడు భీష్ముడుం గృథుడు ద్రోణసుతుండును గర్జశయ్యలున్
బ్రాణము లాసుయోధనునిపాలిప యండు నిజానుజన్తు ల
క్షీణపరాక్రము ల్గుతు లజేయులు బాహ్లికసోమదత్తు లా
స్థాణున కైన నోడరు వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299)

833

కాశహస్తీమాహాశ్త్రమునందు:—

మ. ప్రణతు లేయంచుఁ గాంచెఁ గుంభజుడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహరకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రైషధవాసము న్భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతనటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. (1-109)

834

కాశీఖండమునందు:—

క. త్రిణయసునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
మణికర్ణిక ముక్తిఃపూ, మణికర్ణికఁ దలఁచె మాని మానసవిధిన్. (2-160)

835

భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. రణమున సుగ్ర సాయకపరంపర భానుకులం బరామల
క్షుణము జగం బవానరముగా విలునేర్పును మద్భుజావిజృం
భణమును జూపి తండ్రిమదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి శూ
ర్పణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీగుదు నేనవశ్యమున్. (య. 544)

836

మధుసేవనమునందు:— ష్టిరహిణి మంగళావస్థ వశ్యతము.

క. పో సుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్తితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 837

శృంగారవృత్తమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపా,యంతతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతి యై
విను మతిగుహ్యము నారా,యణకవచము భక్తవాంచితార్థప్రదమున్. 838

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిమృణు మహామనిసప్తకమండలంబుతో

• ఇచ్చట ణత్యమాకాదు; కాని శ్రీనాథుడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము.
కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పుకొనవలసివచ్చును.

ననఘ తదీయశైలశిఖరాగ్రమునందుఁ బయోరుహాసన

* త్రిణయనవిఘ్న లుండుదురు దేవగణంబులు గొల్చుచుండఁగన్. (4-38)

339

అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరునవియుఁ

బూర్ణ బిందులు దాపలఁ బొరయునవియుఁ

గలసి యనునాసిక ప్రాసము అనుపేర

నమ లమరుఁ గావ్యమలయందు దమకుఁ దాము.

340

259
59
క. మిన్నేలు పాదమున ధాత న్నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచిననీ
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి నేయుచును నిన్ను సనకాదు లజా.
క. తములను మల్లికాకుసుమముల మరువాదిపత్ర మాలికలను భ
మృతసంహారుపూజలు, సమృద్ధమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్.

ప్రాసమైతి ప్రాసము జుడకు (మహావ్యవహరము)

తే. గట్టిబిందువుమీదిబకారమునకు, జమ్మిలిమా ప్రాసమైతి నా జరుగుచుండఁ

గమ్మలావులు వెదచల్లునంబుజములు, శింబరా రాతిచేతివాలమ్మ లనఁగ.

343

ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేసమునకు అకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస

వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రారెండు నెఱుగక కుకవిజనులు.

స్వవర్గజ ప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును నభూషవర్ణము లగు

వైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

వ. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే'యనుధాతువులనల్లను 'కాస్త్రద్రవిణయోర్గ్రంథః' అని నా

మలింగానుశాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే

అమరసింహుఁడు చెప్పటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవవ్రాయి తవర్గ

మునందు ద్వితీయాక్షర మైనఁగానీ ప్రాసమలయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవి

ప్రయోగములు గలుగుటవల్లను చెల్లును.

346

అరణ్యపర్వమునందు. —

ఉ. అంధకవృష్టిభోజకుకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీదెసన్

బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నమనో

* ఇచ్చట ణ్యప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ణ్యం

కనబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయునెసకంబునఁ బూనినవారు లోభమో

హంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయముపెయి న్న న కుర్వి యిత్తురే. (అ. 4-160) 847

విరాటపర్వమునందు. —

ఉ. బాంధవకాత్రవా కలితభావభవా భవపాశబంధసం

బంధవిరామకౌమపరిపక్వవివేకనిరూఢభక్తహృ

ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః

ఖేంధనపాపకాయితసమీక్షణ¹చైత్యమహాద్భుతాత్మకా. (1-338)

848

వ. మంధ విలోడనే యనుధాతువు కవికల్పద్రువమునందుఁ దవర్గద్వితీయాంతధాతువు
లలోను బరిగణిత మైనది గనుక మంధరిశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు
ద్వితీయాక్షరమైనను ప్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు గలుగుటచేతను
జతుర్థవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును.

849

ద్రోణపర్వమునందు. —

క. సింధురము మదోద్రేకమ, దాంధ్రం బై వచ్చునోజ నాచార్యునిపై

గంధవహసుతుఁడు² గవయఁగ, మంధరగతి నెవ్వఁ డాగు మనయోధులలోకా. చెల్లు

(1-88)

అము క్తమాల్యదయందు. —

ఉ. కంధరసిలవర్ణ మధుకైటభనాగసుపర్ణయోగిహృ

ద్గ్రంథిభిదోత్థభోగినితాస్వనవచ్చుసనస్రవచ్చిర

చతుర్థాక్షర మైనను ప్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను

మంధరకేళికాధర సమాశ్రితపజ్జి³రోధిసోదరా. (5-158)

851

వ. బుధ అవగమనే అనుధాతువువలనను బుధశబ్దములోనిరెండవవ్రాయి తవర్గమునందు

చతుర్థాక్షర మైనను ప్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను

ద్వితీయవర్ణమునకుఁ జెప్ప వచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే

యని తెలిసికొనునది.

852

కీడిపర్వమునందు. —

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం

బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నిపు ననేకభూసురా

పాదితసర్పయాగమున భస్మము సేయుము తక్షకాదికా

కోదరసంహతక హుతపహోగ్ర మహోగ్ర శిఖాచయంబులకా. (2-200) 853

1 చైత్య (అచ్చు. భా). 2 గవయన, వఁదరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదము లాదిగఁ గలము, ప్తాదశవిద్యలకు నీవ స్రవ్యపు త త్త
దోబ్ధకులును భవదాజ్ఞా, పాదకులు సమ స్తధర్మ పాలనచతురా.

354

విరాటపర్వమునందు.—

క. ముద మొదవ రమ్యహర్ష్యు, తుది నిలువున నిష్టసఖులతోడ విహారా మదీప్తయ
స్పద మగు నెళవున మెలఁగెడు, సుధేవ వజ్రాలక ములఁజూ చెం బీతిక. (1-301)

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రివోలే నాప్రతి, వింధ్యుఁ డచలితో గ్రమూర్తి వెలయు నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరఁగను దీప్తా, వంధ్యా స్త్రుము లక్కుమారవరుపైబలు పెక. (1-135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండకు వాన కోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుచోటనాకనా
కొంటి నలంగితి న్నిదురకుం దటి దప్పెను డప్పి పుట్టె నొ
క్కండను నెట్లకో యనకఁ గార్యము గల్గినవేళ నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దత్పరతం బని సేయుటొప్పగుక. (1-135) 357

సంధిరాని బడిట. ఋప్రాసము.

తే. స్వరము లెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు, రావెనుక వ్రాయి యగుఋస్వరంబొకండు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వలిపట్ల గాదు. 358

క. ధారుణి ఋప్రాస మనం, గా రేఫాక్షరమునకు ఋకారము చెల్లక
నారికి నై నాకకుజం, బాఋభుపతిఁ గలిచి తెచ్చె నచ్యుతుఁ డనఁగక. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. ఆఋషిపు త్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మృదులములు నన్యశిష్టములు మనో
హరులు నాతనిప్రభుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలుక. (3-104) 360

లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావంబుఁ జెందినప్రాణమాలకు, మొదలియంతసములు ప్రాసములకుని
నతిమఱలులేకలఘుయకారాహ్వయములు, నాఘజానితండ్రి, ఫణిరాజకాయ

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నెన్నఁడుం గవనియింపులు గుల్కెడుఁ ద ద్దళస్వనం
బాయత మైనకాతుకము నద్భుతము న్నొలపింప నెయ్య చె

1 నెలవున్ (పూ.ము).

—దేశ కాల అగమ—
క్రియార్థము సూచించు పదమునకు.

దీ యిది చాలఁ గ్రోత బలి యింకొకమా టిక నొక్కమా టటం
చాయలలవేణి నలకొధిపనూనుడు వేడె వేడినక. (1-92)

362

అ కు, అభేదప్రాసము.

శ్లో. తు.

తే. రేఫమునకుఁ బై నుండుమాతృకకుఁ బెద్ద, లా యభేదాహ్వయప్రాస మై యెసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలగుహదళనిభాక్ష, కాళియోరగమదవనకీలి యనఁగ.

363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

కా. కేళీకాంచనసాధవీధికలచక్కికా వొట్టికాఁ బెట్టి యో
ప్రాలేయా చలకన్యకాధవకృపాపారంగతా నిద్ర వో
వే లానన్యపయోనిధీ యనుచు నావిరూభతమాదంబుతో
బోలల్పాడుదు రక్కుమారకునకుఁ శుద్ధాంతకాంతామణుల్. (2-4)

364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నీరు నేలుపలుపం గలమావుల వేదవీధి వా

హ్యలి యొనర్చు నేయలికులాలక తా సితవర్ణ యయ్యు నే

బాల సువర్ణదేహమాన భాసిలు నానలుమోమువేల్పుప్రా

యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతక. (1-8)

365

తే. పెద్దలాకును దనకు నభేద మగుట, లశలకు నభేద మట్లను గలుగుకతన
క్షీతిని మూడవసరశంబు యగులఁ బ్రాస, ములను లఘులఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి నిలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెక

గడు నింపులు గులుకుమఁ దన, రెడు నీపురలక్షి యవధరించితె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగవర్ణమునందు:—(1-22) శ్లో. (ప్ర-హింశరమా)

క. కొడుకులు దానును గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం

బుడమి చలింపఁగ ద్రుపనుడు, గడు వేడుకఁ దోడు నూపెఁ గాంతేయులకుక.

చర్వము:—

శులు దమ్ములు గుఱ్ఱపు, దళములు పెక్కినబలవితానము తగుమై

పుచు మోలపున సం, గడములతో నడుచుశకుని కడు నొప్పారెన్. (1-98)

షధమునందు:—

సూమునో చెవులు సిల్లులు వోవఁగ నంచు నెన్నడు

నందనోపనవీధులకై యట మోలిభాగని

గూఁపొంతరము.

ర్తలశశిరేఖ చేయునపరాధమునకా గజదైత్యశాసనం

గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీచెసఁ గూర్చి యెట్టిదో. (4-24)

870

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపసపత్నుల్, వీడ్డమనంబున వీడ్కొని బాటక
లోలమదాలసలోచనపక్షిక్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలక.

871

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు

దివిజా లాశ్చర్య మొంద శౌరి వడవైచె, జెంగి పోనికమధురలోనం గరి నన. 872

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే

(ప్రస్తు) విదప డిగియెద శుభకర,మవు నివ్వెగ మిట్లు సేయు మనుడు నతండుకా. (2-334)

కళాపూర్ణోద్దయమునందు:— శృంగార శాసితలన

కా. అవాలుంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బ పాలిండ్లపెం

పావేణీభర మాతనూవిలసనం బాయుప్పు లే జెప్పినం

గైవారం బగుఁ గాదె కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా

హా వుట్టింపదె యిక్షుధన్వనకు నయ్యబాక్షి నీక్షించినకా.

874

విరాటపర్వమునందు:—

కా. సింగం బాఠటితో గుహాంతరమునకా జేడ్పాటుమై నుండి మా

తంగమ్మూర్జితయూధదర్శనసముద్యత్కోధ మై వచ్చునో

జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్త త్సేనపై వీడె వ

చ్చెం గుంతీశుతమధ్యమండు సమరస్థేమాభిరామాకృతికా. (4-95)

875

లకారప్రాసము, కాకుల్ స్థవిజయమునందు. — కళాశుశివనామము 10:10

కా. మారుం డద్భుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్తధ్యక

మూరీచర్చ నెపంబునం దనదుకే ల్దోపకా సువర్ణత్వరే

ఖాలిప్పుకా శశి క త్తిఁ జూప నతఁ డుత్కంఠోత్థుఁ డై చేర నిం

పారకా బట్టుట దోచెఁ దద్గళము కేశాఘంబు మోముం గనకా.

వ. ఈవద్యములోను 'రేఖాలిప్పుకా' అన్నచోటను రథరాథస్యే యనుధా
బుట్టినది లిప్పాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను.

అప్రశస్తప్రాసము.

అ. అప్రశస్తము లగు ప్రాసజాలము లిలం, కారవిస్తీతములు గావు గా

దివిరి ధూర్తులైనకవులు కల్పనఁ జేసి, యొప్పిదంబు అనుచుఁ జెప్ప రాదు. 878

వీధినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సర్పెడుప్రకారమునం బురుషాయితక్రియా
తాండవకేళి సర్పెడువిధంబునఁ బాపరభామ లేతని
రెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలమీఁదిహారముల్
కుండలము ల్కురు ల్గదల గోమయపిండము లింటిముందటన్. 879

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిభాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిమై
నడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్పగుహారయస్త్రి ప
య్యద ధడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్తలరత్నభూషలన్.
దదుదితదృశ్యమానమణిధామసమాజ్జ్వలభాతి దోషగన్. 880

ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగువిశేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

నీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బాసఁగ నేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్విక్షరప్రాసమునుజతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు నంత్యప్రాసమునకు నెందు
తే. బడిఁడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడకు వెడలఁ, బలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారకాస్త్ర, కథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 881

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర ము
ద్రమహీశప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుక సుఖకరప్రాస మగున్. 882

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధమత దవశో
చిష్కేశాహర యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల్. 883

ద్వంద్వప్రాసము.

మునివిస్తుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 884

త్ర్యక్షరప్రాసము.

ప్రప్రాసము ముందర మగుమూరవై రిరూపు తరుణులకు మనో

హర మగు దానవులకు భీ,కర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననినకా. 385

చతుష్పాసము.

క. ధీరుఁడు కమనీయశుభా,కారుఁడు కమలావధూటికామృదుహృదయా
ధారుఁడు కుమతీజనాధిక,దూరుఁడు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుష్పాసమశా. 386

అంత్యస్తాసము.

క. తొలుతను గురులఘువులలో,పల నెయ్యొది పదముతుదిని బ్రాసమునకుఁ డాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గుడు,గులకడఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్చఁగవలయున్. 387

తే. అంఘ్రితుదివ్రాయి డాపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరమ యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్మంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదసంహారా
బృందాగహనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలనచతుర కుండకుట్టలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహస్త ధవళగోసమవదనా. 390

అనుస్తాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
వింద యన ననుస్తాసం, బందం బగు నెందుఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. వడులకుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కవు లొడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగుకా. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాస్త
విభయదాకారహవిర్భుగాయతరిపుష్పాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రధతసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కాస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరః
కనకవసనసుందరదేహ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయః

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భుగూకారహవిర్భుగాయతరిపుష్పాణానిలాహీశ్వరా

అయకాలానలవిక్రమప్రధితసాల్యగ్రావవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కాన్తుభధరాచక్రీయశోదార్తజా.

394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనముం, దరదేహః వనధిశయన సనకమునినుతా.

395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామిపల్లిపురమందిరనంద
నందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశే
షసురాచార్యకౌముద్యుక్తవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను
వ్యాకరణశాస్త్రంబునందు వలిస్వరూపంబును నేకచత్వారింశస్త్యుఖ్యవిశ్రామం
బులును నగ్రాహ్యవిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధాన
ప్రాసనిర్ణయంబును, ఉభయప్రాసంబులును, శబ్దాంతకారనిరూపణంబునుం గల
వలిపాసపరిచ్ఛేదం బనుతృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహ్యప్రత్యంతో
రీప్యసంభృతృభవకృష్ణవేణితటభూ
వానైకేశ్వరపూర్వా
శాసప్తమయోజనప్రసన్న నమస్తే.

1

- క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమునఁకాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రువచోవ్యాకరణనూత్రతతిఁ దెనుఁగింతుకా. 2
- తే. ఘనుఁడు వాగనుకాసనకవివరుండు, ముందు వర్ణపరిచ్ఛేదమునకుఁ దుదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సారది సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదములనూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్త శ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నినర్గాభైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
శాస్తార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
శాతా గగలలసంజ్ఞాన్తో హగణో లఘుగురూ లగో వగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యాన్త్యాః,
గురువ శ్చే ద్భజసగణా లఘువో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమశః.
మిత్రై నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవనహభలభగసలలనలలనగగసవసహః.
దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేషా స్స ర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

1 వానైకేశ్వర (వా); వానైకేశ్వర (వె); వానైవేశ్వర (పూ)

2 సప్తమ (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

వ. ఈశోకంబు ¹లైదును తొమ్మిదిమాత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

²అ. సకలభాషలందు ఛందంబు చెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు నేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హరభక్తుం డగుభీమసత్కువి ననంతామాత్యునిం బెద్దస
ద్వరునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప స్థైర్యపు స్థిధరుం
బరమాత్మాహమనం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్నారీచే
త రచింపంబడినట్టిఛందములఁచందం బెల్ల నందంబుగాఁ. 6

క. భువి నీఛందముఁ చెలియక, ³కవితను రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లఁ
వివరింప నీత ⁴నెఱుంగక, తవిలి యమున దాటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము.

తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱు ప్రధానాంగముల వెఱుంగు
వాని నెఱిఁగింతుఁ జేదిభూవరకృతాంత, తంగెడాహ్వాయదేశమధ్యమనిశాంత. 8

తే. శిక్ష నాస నిరుక్తంబు చెవులు ఛంద,మంఘ్రియుగ్దంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రయుగశంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.

తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ సమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజానిసతిగళముఁ. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నందె ముందు, శివునిచే నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర నాసుకిపింగళాహిప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళకాళో, దరపతి వెసఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
ధరనిర్భరగంధర్వా, పృరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కల్లఁ. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

శేషమున ⁵బ్రహ్మ గాయ, శ్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
లింకను చెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంసవినాశ. 15

(పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.;
(ఓ.; పూ. ము). 5 ధర్మ (ప. పె).

అనుష్టుప్ శ్లోక త్రయము.

ఉక్తాత్మ్యక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా న్యా సుపూర్వీకా,
గాయత్రిష్టిగనుష్టు ప్చ బృహతీ పఞ్జీ రేవ చ.

1

త్రిష్టు ప్చ జగతీ చైవ తథా తిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా న్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ.

2

ధృతి చ్చాతిధృతి శైచైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి సంకృతి శైచైవ తథా భికృతి రుత్కృతిః.

3

పదవిభాగగద్యము.

ఉక్తా, అత్మ్యక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్టిక్,
అనుష్టుప్, బృహతీ, పఞ్జీ, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ,
అతిశక్వరీ, అష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి, కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి,
వికృతి, సంకృతి, అభికృతి, ఉత్కృతి, ఏతాని షడ్వింశతి శ్చందో
నామాని.

క. ¹యదుతలక కామెపలిపుర, సదనా యివి యిరువదాబుఁధందంబులకుఁ

మొదలుకొని వరుస వెంబడి, సదమలనామములు వీనిఁ జనుఁ దెలియంగాఁ. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము.

అ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వార్తకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
నతనిఁ జూచి చెప్పి రామీదికపు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామిసశ.

17

వ. అది యెట్లంటేని.

18

తే. ఎఱుకు మును క్రాంచమిధునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వార్తకి దాఁ బల్కువాక్యములును
బద్య మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగఁ
బూర్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత.

క. విను మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం
బనుపమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా.

క. పుడమిని గవిచేఁ జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుచు రార
తొడిబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూనుతచర్చి

అ. ద్వివిధ మయ్యై గావ్య మవని సంగీతసా, హిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మదియె పో వచింప.

22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు న్గద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్స్పరణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పుం గావ్యుఁ డెంతేనియున్
మరుతండ్రి మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబునన్.

23

గద్యము. శ్రీవిలాసివత్సోరుహద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష
దక్షజామాత్యధాత్యప్రథమవికాలనేత్యప్రముఖనిఖిలబర్హిర్ముఖప్రన్తాయమానశుభ
శీల ధరణీతనూజాద్భిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుతప్రభృతిదుష్ప్రక్షితిపతినిగ్రహోపా
యపారీణ, సౌందర్యవిజితారవిందబాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్ర
బాహురంభాస్తంభసునిశితకుతార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకర
కుండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర, భూమిధరారాతిపుత్త్రమిత్ర, మి
త్రకుమారీకాంతికకాంతారాంతరలతానికాంత సంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీం
ద్రహృదయపయోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోప
నందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, అర్చరక్షణ
పరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే.

24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతకూన్యండును, చతుర్దశభువన
మాన్యండును, సకలసద్గుణసంపన్నండును, సజ్జనాసన్నండును, భవబంధమోచనుం
డును, బంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును, గామేపల్లినివాసుండును
నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు ముం
గొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగెటిచెట్టునంబెట్టినజాంటితేనియపెరయ, మోక్షం
బంగణంబునం గలవేల్పుటా వివి నిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచురంబు
లై వెలయుచుండు.

25

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవామ, లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యై బద్ధంబు నండు, దానిఁగొందఱునాల్గుపాదమాలకలిమి.

మూ-నూః—వృత్తం. జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిన
ః, సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమూత్రాభి రన్వితా జాతిః.

1

యమంబు గలయట్టిపద్యసమితి

ని జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యై

గణంబుల వృత్తము లగు

గణమాత్రం జరుగుచుండు.

ప్రథమ ప్రత్యయోద్ధారణా¹క్రమము.

క. అత్యాశ్చర్యము లగుచు, ట్ప్రిత్యయములు దాన యైన ప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, దైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న దెట్లన్నఁ. 28

మూ.నూ:—శాస్త్రా వకమాత్రం లఘో ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందీర కామెపలీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకుఁ
గురువు ద్విమాత్రాయుత మీ, యురవువలన రెండులఘువు లొకగురువునకుఁ, 29

తే. మహిని లఘువులు నిశుపుగా మగుశరముల, వైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానిరెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిగువకొనలు, గలయఁగాఁ గ్రొన్నెలలభంగి నిలుపఁ దగును.

క. సమవృత్తప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపఁ. 31

అ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురు వెండు, దానిక్రింద లఘువు దానికుడిని
బైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యె సర్వ³లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్ని సమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్క సమవృత్త పాదగణము
అయ్యే నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇందునకుటీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనంగా: ఇన్నవఛందంబున నెన్ని సమవృత్తంబులు
పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు లని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము:—వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపజ్జిగాను
వ్రాసి ప్రస్తరించునది. అదియెట్లనిన: అబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో
దానిక్రింద గా లఘువును వ్రాయునది. అలఘువునకు వలపలనుమీఁదను గురువునో
గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వా
డొరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమ
మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలు
నది. మీఁదను ఏదియు లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇవ
క్రమముననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిరుగాఁ దిరుగా బం

1 చక్రిమా (పె. క). 2 యురపు (పూ.ము). 3 గురువు (

లఘువులు వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్ని బంతులను లెక్కబెట్టగా నెన్నియవునో యాచందమున నన్ని సమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన నన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి అవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పవచ్చును. నాలుగుచరణములకును ఆగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియాఱుచందములకును ప్రస్తరించుకొనును ఈలాగుననే మని తెలిసికొనునది.

84

క. భూమి నిసర్గోపగణ, స్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామిపలీపుటభేదన, ధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా.

85

క. ఉక్తాత్యుక్త మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామిపలిపురవాసా.

86

నై సర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా మనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణముల, పై యోగం బైనఁ గలయఁ బలుకఁగ వలయున్.

87

ద్వితీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ:-గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞా, స్తో మాగణో లఘుగురూ
లగో వగణః.

3

క. గగ మాయే రెండుగురువులు, లగముచు వగణంబు నయ్యె లఘువుచు గురువున్
జగతిని లఘుముగ్ధము లల, మగు గురువుచు లఘువు గలము మాగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ.-గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమా
వ్యాధాః | గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః
గుళః.

4

ఇందు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, వాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజస
లఘుక్షరము లైన యరత లయ్యె, గ్రమము దప్పక నేనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

మూ.-మిత్రై నగలా వింద్రా నలనగసంభరతా శ్చంద్రా

మలఘః, రలరగతలతగనవనహభలభగనలలసలలనగగనవనహః. 5

క. ద్వివిధం బయ్యెను గణచయ, మవని నిసర్గములు నుపగణాలియు ననఁగా
నివి నైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశక్తాంకు లివి ధరణి నుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్న పంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియనునిల్ప రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: అత్యుక్త యనురండవఛఁదము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు వుట్టె
ను, మధ్య యనుమూడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది వ్రా
సినఁ బదహాటువీధులవును. ఈమూడుఛందములయందును మొదలివి రెండేసిపం
క్తులు విడిచి మిగిలినవీధులలోను ఏవీధి మొదలను లఘువు వుండిన ఆవీధిని ఆలఘువు
నకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్కలఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి
యొక్కొక్కచాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన అత్యుక్తయందలిరెం
డుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగ
ణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగువీధులవియు చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగుకొ
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నుపగణము లి ట్లొప్పుకొ. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనివడి జాతులయం దివి, కనబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పుకొ. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహాలుకొ
నలనగగములు నాల్గును, సలలసవసహములు మూడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

౮ గగణము.

౧ లగణము.

వెరసి ౨ ఉభయమున్న.

అత్యుక్తాఛందోజాతగణంబులు.

౮౮ గగ గణము.

౧౮ లగ గణము.

౮౧ గల గణము(ఇదేహగణము)

౧౧ లల గణము.

వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యఛందోజాతగణంబులు.

౮౮౮ మగణము.

౧౮౮ యగణము.

౮౧౮ రగణము.

౧౧౮ సగణము.

౮౮౧ తగణము.

౧౮౧ జగణము.

౮౧౧ భగణము.

౧౧౧ నగణము.

వెరసి ౨౭ గణము.

•నూ ర్ద్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

నూర్యగణములు:—

{
UU
|U
}

UU

గలగణము.

| | |

నగణము.

వెరసి

౨

ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{
UUU
|UU
}

UUU

రగణము.

| | | U

నగము.

UU |

తగణము.

| | U |

సలము.

U | |

భగణము.

| | | |

నలము.

వెరసి

౬

గణములు.

చంద్రగణములు.

{
UUUU
||UUUU
}

UUUU

రగగణము.

|| | UU

నగగణము.

UU | U

తగణము.

|| U | U

సవగణము.

U | | U

భగురుగణము.

|| | | U

నవగణము.

UUUU |

మలఘుగణము.

||UUUU |

సహగణము.

U | U |

రలగణము.

| | | U |

నహగణము.

UU | |

తలగణము.

| | U | |

సలగణము.

U | | |

భలగణము.

| | | | |

నలలగణము.

వెరసి

౧౪

గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రకృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్.

46

మూ.సూ:—దీర్ఘ స్పంద్యుక్తాద్యఃపూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేషా స్పర్శే లఘుత్వరా ఇతిజ్ఞేయాః.

6

క. ఇల జమిలియక్కరములకుఁ, బలుసున్నకు నెడమ నూఁది పల్కెడువర్ణం
లలుఁ జూపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడవలిపులు లఘువు లఘూరీ.

47

తన్వంగీయని ప,ల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ

మూఁడు లఘువులయ్యెను, దనరు లిపుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ.

48

రలు ద్విత్వైర్లంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు వట్టునుడులు

గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కముగను.

(పూ. ము).

- అ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాత, లైనవట్లుసుడులు నైత్యములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు కాని జడ్డక్కరములు గావు యజ్ఞరూప. 50
- అ. అన్యతసదృశ మగు, మహావృజినంబును, బిత్తసమర్పఁ బోలునతిసుకృతము
నమృతసింధుకాయినమమగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51
- అ. అంధ్రకృతులమాట కాదివర్ణముక్రింద, నూఁదబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడమ నున్న వ్రాలునందును గూడి, గురువు లనుచు గణము గూర్చవలదు. 52
- తే. భవవినుతనామ ప్రజధామ ప్రధనభీమ, కంజదళ నేత్ర స్తుతిపాత్ర త్తాకళత్ర
శారి ప్రధ్వస్తవైరి భ్రాజత్కిరీట, హరకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

- క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పాలుచు రమా యనిన పగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబున్. 54
- క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుఁడు దొల్లి పక్షింద్రునితో
రయమునఁ బల్కినమాటల, పయిపొల్ల లటంచుఁ జెప్పబడు నెనిమిదియున్. 55
- ప. అవి యెయ్యెవి యనినః ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహర్, వసుదాన్, సా
తేక్వత్, కదాసజ్, కింపిదభ్, నసహన్, అనియెడు నియెనిమిది వాక్యంబులయం
దు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూడక్షరంబులకు నైనగురులఘువులకు
నాలవది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగతరంగిణీరంగదుత్తుంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగ
మపుంగవుండు వేదాంగంబునందు ముంగల నెటింగించె నట్లు గావున. 56
- క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యవసానంబుల, నిరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుఁగఁగ వలయున్. 57
- క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు ము, రారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58
- క. సారది నుపేంద్రా యనినను, బరుషడి యగణంబు వల్లభౌ యన రగణం
బరుదుగ గోవింద యనన్, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమూఁడున్
- తే. నరమృగా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకజైత్ర య
నగగ మైతగు నిగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

- తే. కంఠవర్దన కృతముఖగ్రహ్యార్ణ, నూత్రమున శబ్ద కాసననూరివరు

చేత సంతే పముగ మును జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు నుకవు లలర.

మూ. నూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయక, ములు మంగళ దేవతాకములు నగుగణముల్

నిలుపఁ దగు గృతిముఖింబునఁ, చెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రేయముఁగాఁ. 62

అ. బాలచంద్ర నిభము పార్వతీవల్లభు, దాసి యుచ్చరించుతటి ద్విమాత్ర

హరలఁ దక్క- గణములం దెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వళమె.

క. శరసన్నిభము లలసజే, తరగణముల మొదల భద్ర దాయి పలుకుచో

ధర నేకమాత్ర హిమభూ, ధరనందన దాసి లఘువు తరమే పొగడఁ. 64

అ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ

కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్సమా, నంబు లై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూ, పయోగ్ని పవనగగనరవిపద్ధారివృషా

హ్వాయు లీశులు శివజయలయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు పరుసఁ. 66

వ. అది యెట్లనిన నధర్వణవేదముఖింబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివ

ప్రదంబని మహానాటకంబునందు “విఘ్నేశో న స్స పాయా” తని హనుమంతుం

డును, నూర్యశతకంబునందు, “జంభారాతీభకుంభోద్భవ” మని మయూరుండును,

మేఘసందేశంబునందు “కశ్చి త్కాంతావిరహగురుణా” యని కాళిదాసుండును,

కాలామృతమునందు “శ్రీమద్వేంకటనాయక” మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు

తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు “శ్రీ వాణీగిరిజా” యని వాగనుశాసనుం

డును, కవిజనాశ్రయమునందు, “శ్రీకాంతా” యని వేమలవాడభీమకవియును,

ఛందంబునందు “శ్రీరామాస్తనమండలీమిళితకాశ్చీరార్ద్రవక్షంబుతో” నని య

నంతుండును మొదలం గదియించిరి. యాజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు దేవ

నదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, “తపస్సాస్విధ్యాయ

నిరత” మ్మని వాల్మీకియ, ప్రథమశైవ స్తవంబునందు “మహిమ్నః పారంతే” యని

పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరీయందు “శివ శ్చక్త్యాయక్తో” యని శంకరా

చార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి ఋక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మా

శ్రయాశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవి

ంతపాశంబునందు “వ్యోమనూర్యం వితనతే” యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు

నగుగణంబు దహనశుభదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం

బుచిరి. వెఱవక ‘కాలినీసహకారంబు’నందు “ఆవలంబ్యస్వహేరంబ” మని

ముఁడును, వృత్తరిత్నాకరమునందు “సుఖినంతానసిద్ధ్యర్థ” మని కేదా

రదియించి పంచత్వంబునొందిరి.

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము కూన్యం బటంచు రాపలుకు మిధ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్య మయి నిల్చు, వ్యోమమాశుభప్రదంబుగాకుండుటెట్లు.

ఆకాశము నిత్య మైనందుకు భాగవతము స్వీతీయస్కంధమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వ¹శక్తియున్
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వ²గుణుండును నైనచక్రి యా
సర్వశరీరులు ³స్విగతసంగతిఁ జెంది ⁴విశీర్యమాణు లై
పర్వినచో ⁵నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడ కుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లరును శుభదము లని యెన్నినట్టి, గణములకు వ్రాయు టేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు మహాక,విప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి పెక్కు.

వ. అవి యెయ్యెవి యనినఁ బ్రక్రియాకౌముదియంచు “యేనాక్షరసమామ్నాయ”మని
ధర్మకీర్తియు, తర్కభాషయంచు “బాలాపి యో న్యాయనయే” యని కేశవమి
శ్రుండును, మంత్రదర్పణమునంచు “అధారపద్ధ వనఖేలనరాజహంసీ”మని పృథివీధ
రాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునంచు “పాయా దపాయా”త్తని కుసుమాయు
ధుండును, సాహ సాంకంబునంచు “అవ్యాత్సవో” యని పరిమళుండును కావ్యాదిని
బ్రతిపాదించిరి. మఱియు “అరోగ్యం భాస్కరా ⁶దుపైతి” యని మనువచనంబు
గలుగుటంజేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైనయరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గారతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు గుక్ప
దార్థ ముచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె. 72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునంచు “క్రియః పతి శ్రీమతి” యని వణిజ్ఞాఘండును,
కిరాతాఘ్నీయంబునంచు “క్రియః కుమాణా” మని భారవియును, మణిదర్పణము
నందు “దివాకరంనమస్కృత్య” యని యును ⁷శాకుననామగ్రంథంబునందు “విరించి
నారాయణశంకరేభ్య” యని యును ఛప్పన్నంబునంచు “బ్రణమ్య లోకకర్తార”
మనియును భోజరాజీయంబునంచు “సునీతిశా స్త్రసద్విద్యా” యనియును ముం

1 శక్తుఁడు (అచ్చ. భా). 2 గతుండగు చక్రపాణియీ. 3

4 విశీర్య. 5 నభంగ. (అచ్చ. భా.) ఈపాతము అప్పకవిమతమున కాధ
నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మమగు
దును. 6 దిచ్చేత్ (ప). 7 లాకునలనామశాకునగ్రంథంబునంచు
దును శాకుననామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన భనప్రదం బని శుభ మపేక్షిం
చి భారతశేషమగువిరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, “శ్రీ యన గౌరి నాబరఁ
గు” నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు “రామునిశుభచరితములను”
అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమిం
చుచును “శ్రీయుతమూర్తియైన” యని యశ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురా
ణమునందు “శ్రీకి నిరంతరం” బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్ర
మునందు “శ్రీమయపత్రముల్ జడలు” అని ప్రాధకవిమల్లనయుం బ్రయోగించి
రి. నగణం బమృతాంధోనాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయ
మునందు “హృదయసదా” యని కాలిదాసుండును, శివభద్రంబునందు “ప్రణమిత
శిరసి” యని కవివరుండును, ఆరణ్యపర్వావశిష్టంబునందు భీమకవిశాపభయంబున
జయము గోరి “స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి” యని శంభుదాసుండును, త్రిస్థలీదం
డకమునందు “విజయనగరహేమకూటంబున న్నిల్చి” యని నందితిమ్మనయుం జెప్పి
రదియునుం గాక.

73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్షాధరంబులలోనఁ గనకాద్రికై వడి నగులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
మృగములలోన గరిద్యేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్తియ

లే. శ్రేత్రములలోన వారణాశీథలంబు, తీవి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చింబి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతిమొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి గూఢలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్ర శీతభానులనుహిమకా.

75

అష్టగణాలక్షణంబులు.

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటిమూఁడునేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాఛందమున కాది యై మగణం బయ్యె నంచువలన
యింపఁ బ్ర. స్థరించిన క్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
గణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు వీటికి రూపవైవర్ణ్య
రదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

గములలోఁ గరిద్యేషిభాతినిజూడ' అనిపూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ
భంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను 'లక్ష్యంబు' లనియున్నది; గాని

తనయఫలములు నాబడు నెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁగూర్చవలయుఁగృష్ణ.

మగణలక్షణము.

సీ. ఆలఘుత్రయంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రాద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ ముత్పత్తివేశ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణమును నగువృషరంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకాంతి యెఱుపు

తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 77.

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహారము జన్మవేశ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులఁబు
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవము పంచమము స్వరఁబు
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ వక్షత్ర మిష్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు వరుణునిదిక్కు నివాసభూమి

తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూడవయది తౌత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనసుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము

తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనుఁగుఁబట్టి సకారంబు వ్యధఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినీవేశ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము లేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కాశిక మున్కిపట్టు వాయవ్యంబు ఫలము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహవ
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాల్గవ

తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుఁడు గగనదే
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెప

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాక్య మిశుడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్ర జము పంచమము యామము వర్ష మనితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సౌరంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుశీర ముడువిభుండు

తే. గ్రహము తద్విగ్రహాచ్ఛవి తుహినశైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లీనివేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాణవయది యామ మన్వవాయంబు త్పత్రి
యము రక్కు ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞ కంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్క రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి

తే. యతనిమైచాయ కంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజంబు స్వరము త్రియీతనుండు
జలజబంధుడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లీనివేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్వితీయాక్షరము కాపిలను గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహారగంబు
యోని మృగోక్షంబు లుడురాసు లుశనుడు ఖచర మాతడు మల్లికానిభాంగు
డూరుజంబు కులంబు నూరదైవత్యంబు జనకు డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహరము

తే. రసము హాస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లీనివేశ. 83

నగణలక్షణము.

ఏకమాత్రలు మూడు నిండ్రుడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీశదైవతాక
రాయఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
గం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేశ వేగుజాము

శ్చము ప్రవరంబు వాకివ్వంబు చుక్క రేపతి గాము సురగురుండు
పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
దు మధ్యను నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లీనివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, రికించి కవీశ్వరుండు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూ, ర్తురు గానకళాయుగంధములు భద్రేచ్ఛన్. 86

యాయకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజామునను రచింపంగ వలయు మొనలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనసీకాశ ప్రకాశ కామెపలీకా. 87

దిక్కుకూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖ మై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదముతము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభునకు నివ్వసిద్ధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89

ప. వీనిలక్షణం బంతయు మందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్ణదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు.

చ. ఆలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్నటి కాంతులు న్నణం
బులు నుడురాశి భేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవి ప్రవరు మ్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కుతలమున వధూవరులకు, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్.

గణకులకూటము.

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచం ద్రబింబవదన, గేలు వట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 92

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 93

తే. త త్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణపరిచ్ఛేదంబున, నర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగంబును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్తనిగోత్రాం
కితము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది ¹నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలుపు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిగూర్చినఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబుచెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనయ నరతనుద్యుతు, లీతెఱఁగునఁ దెలియవలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

అ. అదిగణమురిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూటి కెక్కుఁ దైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, ²గదియ గణమురాశి³నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభ,ప్రద మై యుండంగ సుకవి పరికింపఁ దగున్. 103

గణభేటకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశి గ్రహమున్
మిహిరేందులు దమగతిలో, సుహృత్తులై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

* 1 నాడేనేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (పె.ప. పూ. ము.) లోను,
4-ఆ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 రాటాకుపు స్తకములలోనుంచి'అనియేయున్నది.

క. కొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్వాదిగణద్వయకూటము.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు రెప్ప, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
ఖచరతత్కాంతినైసర్గికరసనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నికాటదమన. 106

అ. ప్రథమగణము వధువు పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్తంబు ముంగిటఁ, గలుగువేల్పుటావు గాదె పతికి. 107

అ. తొలుత నేడుకూటములు మాతృకాపరి, చేదమునను దెలియఁ జెప్పఁబడియె
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు వొగడ. 108

గణనై సర్గికకూటము.

అ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
రసలనడుమఁ బచ్చికసవు పైచిన మండు, నగ్నిపవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు గదిసిన ధన, యుతుఁ డగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుతలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణముగమున, కగపడురసములకు వైర మగుపాత్తము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపా, ముగతిం దత్ప్రాణపవనములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రౌద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు రెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ, రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం, తస మన్యరసములు గూడినను ముద మొదవున్. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షీతిసురల కాఱు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూడురెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియెసంహితలోనకొనకుండు.

తే. విశ్రులకు గ్రహమైత్ర ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషోదోష భావాశ్శుభలంబులు.

అ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన నుక్తఫలము లధిక మగును

సద్గుణంబు లిచ్చు సస్తాశ్వాపవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిమఖమున. 116

తే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాధునకు మెండు శుష్టగుణంబు లిచ్చు
సోఁకనియ వొకింతయు శుభగుణములు, నిజఫలములను బద్వాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వయయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులేకాన ఏకయోనులేకనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రమురెండును బుల్లింగతారలే ఆయెను. పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగుణము వధువును రెండవగుణమువరుఁడును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతారఅయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగుణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగుణముతారనుండి రెండవగుణముతారదనుకను లెక్కపెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే ఆయెనుగనుక లెక్కకుమొదలిదేఆయెను. పదుమూఁడులోపలఉండుటచేతను కృతిపతికల్పాయువు. 5. రాశికూటము, ప్రథమగుణరాశినుండి ద్వితీయగుణమురాశిదనుకను నెన్నవలెనుగనుక రెండునువృశ్చికరాసులే కనుక సంఖ్యకుఁదొలుతటిదేఆయెను గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, రెంటికినికుజుఁడేకనుకమంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁడెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆరెంటికిని పాపగ్రహమైనను వతఁడొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగణాలేకనుక కుతలాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రాద్రరసములేఆయెను గనుక సంతసము. వీనికితేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటము రెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అది సున్న మగుణము తనమీఁద మగుణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగానిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగుణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బుల్లింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగుణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యెనకుజుఁడును ధనురధిపతి యెనకురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁడెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తరించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనకయోగమున నిధనము. 9. రసకూటము, రౌద్రకౌరుణ్యరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము : గణోద్గ్రహకౌంతికూటములు మూడును చెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యేనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదమూటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకు శని సముఁడు అమందునకు భౌముఁడు శత్రుఁడు కాఁగాను సమకాత్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకౌంతికూటము, కుజుఁడెఱుపును శని నలుపును గనుక నిద్దఱును బాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశృంగారము లన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిఁదేరుగడవివరము: ఉడుఖేట గ్రహకౌంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి కడపకూటములయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక అదియన్నమగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్తయిరువది నాలుగవనక్షత్రముగనుక పగుమూటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక దైన్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునికి బుధుఁడు శత్రుఁడు ఆసౌమ్యునకు భౌముఁడు సముఁడు కాఁగాను సమకాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకౌంతికూటము, కుజుఁడెఱుపు గనుక పాపి బుధుఁడు పచ్చ గనుక శుభుఁడు అయినను కూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును గూరుండే కావునను ఖలద్వయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రభ
యానకము లన్యరసములు గనుక మదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశి
భేటగ్రహతత్కాంతికూటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును
మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము త
నమీదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లిం
గకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షస
దేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్యమీనక్షత్రము
పందొమ్మిదవది గనుక పదుమూటికిం బై నుండుటంచేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5.
రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6.
భేటకూటము, కుజనకుం జంద్రుఁడు మిత్రుఁడు ఆశకికి మంగళుఁడు సముఁడును
గాఁగాను సమమిత్రులుగనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు
గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయో
గము గనుక జగడము నిచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణము
లు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభ
ము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగు
ను జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును
గుణములు చాలానుగనుక యాది నున్న మగణము తనమీదఁ దగణము నిలిచినప్పు
డు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగ
కూటము, రెంటికినిబుంలింగతారలేకనుక పోరువుట్టును. అయిననువధూగణమునకుఁ
బుంలింగతారయయినందుచే నాదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమునుష్య
గణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూడవనక్ష
త్రముగనుక పదుమూటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూట
ము, వృశ్చికమునకు సింహముపదవరాశిగనుక దుఃఖము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి
యైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడును ఆన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమత
మున నాదోషము పని లేదు. 6. భేటకూటము, కుజసూర్యులన్యోన్యమిత్రులుగనుక
మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాప
గ్రహమలే కాఁగాను ఖిలద్వయయోగమునను మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రవీరము లన్య రసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది నున్న మగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుమృగశిరపదియాఱవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఫేటకూటము, కుజశుక్ర లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయోగముగనుక జగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఫేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలానుగనుక అది నున్న మగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములుగనుక 'నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను గృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఫేటకూటము, కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళుఁ డెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చ గనుక శుభగ్రహముకొఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్యసము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

లెదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక ఆది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యదు.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, చెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు.
ప. ఇది కావ్యముఖంబున నుండురెండుగణంబులకుం గవిరాక్ష సమతానుసారంబు లగు యోగ్యాదినపకూటఫలంబు. ఇంక నధోక్ష జాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగఫలంబు లెఱింగించెద.

119

తే. అష్టగణములు శిపివిష్టునష్టమూర్తు, లయి వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ జెల్లుచుండెడు నామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి ఛందంబులం దెల్లఁ దనరుచుండు.

అ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్టు, పదరవీందుదేవపతులు గదియఁ బ్రమదవిత్తతాపభద్రార్థజయసౌఖ్య, శత్రు నాశనము లొసంగు వరుస.

121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగననూర్యచంద్ర వాసవు లున్నకొ శ్రేయోవ్యాధిక్షేకా, ల్పాయు ర్తరణసుఖభోగహర్ష ము లబ్బుకొ.

122

అ. వీతిహోత్రు మీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగననూర్యవారిజారి వృక్షులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్ని భయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు.

123

చ. అవనిజలాగ్ని వాయుగగ నార్కశశీంద్రు లు డాయఁ గల్గు గం ధవహుపయికా స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్ దివిపయిఁ గీర్తి శర్తలయదీప్తిబలక్షయభద్ర మోదముల్ రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్.

124

క. హిమకరుమీఁద నిఘాంభోగ్ని మరుద్వియదర్కసోమని ర్జరనాథుల్ క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడుకొ.

125

నీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధుర మై యెనసినట్లు గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రంబునఁ బొందునట్లు పరుసము సోకంగఁ బడి యయగపిండంబు బంగార మై కనుపట్టునట్లు చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోది యై పరఁగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి చుట్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ శోభనగణంబు గదసినచోట నిక్షా, దండమానఁ బండుపండుచందంబు గాచె.

126

ప. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు చెప్పి రవియొల్ల వివరించెద.

127

- తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిదైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొసఁగునేడు ననిపల్కెఁ దాతనొజ్జ.
- తే. చందనోదకములను నిచ్చులును బెంపఁ, బడియు వెల్లులి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజశూన్యఫలము, తగణము త్యజింప దనియెనధర్వణుండు.
- ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల, చేతఁ గూర్చఁబడుచుఁ జెల్వ మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ ప,ట్ప్రత్యయములు తేటపఱుతు మొదల.

వట్ప్రత్యయములు.

- తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెస నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయు వానిఁ గవీంద్రులు చెలియ విలయు.

181

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

- ఉ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
సన్నతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మా సమవృత్తము లన్నఁ జె న్నగున్.
- తే. ప్రత్యయము లాఱు నీచెప్పుపద్యములను, చెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం డీక వ్రాయ వలసె, దెనుఁగుమాటలఁ గడు తేటతెల్ల గాఁగ.
- టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవచందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రెన్నవచందమున కడిగినఅన్నిగురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును రెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది రెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాచందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పనది.
- తే. అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోర్తరాధికంబు
లుక్తయం దెల్ల సమవృత్తముగము పుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యెరెట్టి.

182

184

తత్తచ్చుదోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను పసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను రాజు లవ్వలిగుప్రతిష్ఠను నేత్ర పాపకులు గాయత్రియందు

విద్య లుష్టిక్కున వేదండలోచనక్షమ లనుష్టుప్సన కాస్త్రబాణ
పాణులు బృహతిని ¹బాహుభూశరములు పక్తిని గతికరాంబరజగతులు
త్రీమృత్సనందు దంతియుగాభ్రనయనమల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతీభసలిలయోని

కాస్త్రకుంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురాము లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్ని శశులు
ధృతియందు గతియుగక్షీతిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షీనిగమ
శయబాణములు కృతిచ్చందంబున రసాద్రి పర్వేభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాక్షు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్ష పావకయుగ బ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగకూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి

హస్తాద్రిగిరిపర్వతాంగోదుపతు లభికృతిని, బాహుకృతానుగతియుగాస్త్ర

తే. రతిపశరశిఖివహ్ను లుత్కృతిని వేద, కాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్లుద్భవం బయ్యె ²బ్రహ్మతింప, సమపదము లగువృత్తముల్చందములను.

టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్చందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబు లై యొ
క్కొక్కచందంబునంబుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితకాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
లెక్కలుపైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను చెలిసికొనునది. 137

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. చందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.

టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనగా ప్రథమచ్చందం బగునుక్త మొదలుకొని యిన్నవ
చందమువద్దికి ఈవెనుకటిచందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
యు ఎన్నియాయెనని యడుగగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవచందమువద్ది
కడిగిన ఆచందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
దీసివేయగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిచందమువద్దనుంచి
వారడిగిన దానివద్దికి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్చందంబుల నన్నిం
టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము: మనుపటివలె నే కడపటిచందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడను దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్ని సమవృత్తములు ఇరువదాఱుఁ ఛందములయందును బుట్టిన వని చెప్పవది. 189

క. పదుమూఁడుగోటులును నలు, బదిరెండును లక్ష లవలఁ 1 బదియే డ్వేలుకాదుది నేడునూటిపై నిరు, వదియాఱు సమాంఘ్రివృత్తపద్యములు హరీ. 140
తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాఁగమైన, ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెసఁ జెప్పకొని రసంతాదికవులు.

2. ప్రస్తారప్రత్యయము.

1. పరఁగ నేఛందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఁఛందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రించుక్రిందులను వ్రాయ నగు మీఁదగురువును నాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ దొలుబంతి నొక్కటాకటి తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాళ్లుగాఁగఁ తే. బొడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుప, నందనందన వేడినఛంద మగును ధారుణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పేడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్నఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు వుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయునది. అదియె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవఛందమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను పొడవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు ఆగణంబు లని చెప్పవది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఛందము, క్రింద మతీయు నదియె నిలిపి రెండర్థములం బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెతీసగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుకా. 144

టీక. ఎదియేని యొకఛందము ప్రస్తరించి యాఛందమే దాని తరువాదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి ఆఛందమే ప్రస్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రించుక్రించులను నిడుపుగా సగముదనుక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన అమీఁదటి ఛంద మవును. 145

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము.

సీ. జలజాక్ష యిన్నవచందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
నావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్థించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు దెలిసి
సరిలెక్క లేడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను ¹బాలు వెలయ మఱొక్కటి, గలిపి యర్థము సేయుకాలములను
తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవచందమునందు వారు
దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నష్టలబ్ధి రమాసహాయ' 146

టీక. నష్టలబ్ధి ప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవచందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు సేయేగణం
బు లని యడుగఁగా సరి చెప్పవిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క
నుండి తేపతేపకు నర్థించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను:
సరిలెక్క యర్థించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. జేసిలెక్కయైన
ప్పు డర్థించుటకుఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జే
సి యర్థించునది. ఒకటి కూడి యర్థించునపుడెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది.
తన్ను వారెన్నవచందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్టుగాను గురులఘు
వులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆచందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్క
పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పనది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్చ వచ్చినట్లును గురులఘువులు జగత్పై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేచందమానఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి ²గలుపుక యుగ్గళింప
అ. నైనవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య చందమానకు సంఖ్య యిట్లు
దెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండు ప్రత్యయజ్ఞ లంబులాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగాఁ దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డ
చాలుగా వ్రాసి యిది యేచందమానఁ బుట్టినది, ఆచందమానం దిది యెన్నవసమ
వృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పేదువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను
వరుసను ఒకటి మొదలుకొని లెక్క లినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువుల
క్రిందివి అన్నియు విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడి

అందులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని అయినో అన్నవృత్త మనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవఛందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాఁటింటిలోపల నెన్ని గురులఘువులు వ్రాసినను ఇటువలెనే వ్రాసి సరి చెప్పవది.

149

5. లఘుగురుక్రియాప్రశ్నయము.

నీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి ¹నిరుమేల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండ మొదలనుంచును నిరువదియనాఱ్డవీధు లమర్చి రెండుకోపులను గల్గు గీముల నన్నింట సోమాల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట నిలుచులెక్కలు గూడి విలిఖింప ²సిమేరుచక్ర పార్శ్వాద్యంతసదనములను

తే. వెలయునవి సర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ.

150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఏన్నే నిలఘువులవృత్తములు ఎన్ని? యని యడిగిన సరిచెప్పేడివిధము. మొదల అడ్డవీధిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వాద్యములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండు నట్లుగా మొదటివీధిలోఁగూడ నిరువదియాఱ్డవీధులుగా గీటులు తివిచి యుభయపార్శ్వాద్యములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీడియిండ్లు మొదలు కొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీడివీధి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీధియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్లుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీడివీధికంటెఁ గ్రిందివీధి ఒక్కొక్కయిల్లుకున అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీధిమొదలుగా అడ్డవీధు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱ్డ వఛందములను గ్రమముననే యవును. ఆవీధులయందు మొదలియిండ్ల నున్నయొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లవి మూడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే మందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీధిని నున్న లెక్కలన్నియుఁ గలయఁ గూడ అఛందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

యవును. వా రెన్నవఛందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీధి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన
చొప్పున సరి చెప్పవది. ఏఛందముననుకను వ్రాయు మన్నను ఆఛందముదనుక
వ్రాయ వచ్చును.

151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
గ్రమతఁ బైవీధిలెక్కలు ద్విగుణించుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య
కచ్చెచ్చిన మానుచు నీరీతి నావృత్తసంఖ్యపజ్జీకిఁ దొలినదనమునను
తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్నివ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడమ వేకాదిలఘునియు క్తంబు లిందు.

152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నేసిలఘువృ
త్తములు. ఎన్నవ వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిఁనఛం
దమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లవ్రాసి యాయింట లెక్క
యొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు ఆయిండ్లలో
వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీధియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి
నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు
వచ్చునది. అది యెట్లంటేని: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అం
తయవ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్ని మాటు లినుమడించినను ఒక్కటొక్క
టి కడకుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాఛందంబునం
బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీధిని ఆతరువాతను
ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయునది.
ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీధిలెక్క
లయ్యేనేని అంతటను ఆవీధిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్క
లు మునుపటియట్లునే చేయునది. అక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో
నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి
దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట ఆఛంద
మునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యొక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది.
ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క¹రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

పించుకొనును. ఈచక్రమనందు మొదలిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్ల ఎన్నియుండిన అన్నవయవి ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయడ్లపీఠిని నెన్నియుండిన అన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలన నెన్నియుండిన అన్నవయవి మూడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమనన మందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియురెక్కింప ఎన్ని ఆయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములురెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్రమందురు.

153

6. అధ్యభాగప్రత్యయము.

క. నందసుత యధ్యభాగము

ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటిక
బొందుగ గుణించి యొక్కటి

యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్.

154

టీ. అధ్యభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళ ములపాడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు రెక్కపెట్టి యందులో ఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలి యఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపాడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పినది.

155

సమవృత్తనంఖ్యాజ్ఞానము.

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు

పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUUUU

౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిరెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక ఐదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచు న్నవి.

156

పంచమచ్చందమునకుఁ బ్రస్తావము.

UUUUU	౧	UUUUU	౧౭
UUUUU	౨	UUUUU	౧౮
UUUUU	౩	UUUUU	౧౯
UUUUU	౪	UUUUU	౨౦
UUUUU	౫	UUUUU	౨౧
UUUUU	౬	UUUUU	౨౨
UUUUU	౭	UUUUU	౨౩
UUUUU	౮	UUUUU	౨౪
UUUUU	౯	UUUUU	౨౫
UUUUU	౧౦	UUUUU	౨౬
UUUUU	౧౧	UUUUU	౨౭
UUUUU	౧౨	UUUUU	౨౮
UUUUU	౧౩	UUUUU	౨౯
UUUUU	౧౪	UUUUU	౩౦
UUUUU	౧౫	UUUUU	౩౧
UUUUU	౧౬	UUUUU	౩౨

పంచమచ్చందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పది రెండు సమవృత్తము లేవుట్టెను.

చందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	చందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉ క్కయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ ఆత్మక	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉష్ణిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్	౨౫౬	౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ అకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పచ్చి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్	౨౦౪౮	౨౪ సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగును క్తమొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దకి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

UUUU
౧ ౨ ౪ ౮

¹పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపు చ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతివృత్తికి నాలుగుఛందములయందును ౩౦ సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువద్దకి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే.

158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

²ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్ని సమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పె డువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచి వైచిన ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ ఆయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమ వృత్తములు పుట్టె నని చెప్పవది వెరసివేసి కూడినను సరి.

159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUU	౧ మగము	UUUU	౯ మలఘువు
UUUU	౨ యగము	UUUU	౧౦ యలము
UUUU	౩ రగము	UUUU	౧౧ రలము
UUUU	౪ సగము	UUUU	౧౨ సలము
UUUU	౫ తగము	UUUU	౧౩ తలము
UUUU	౬ జగము	UUUU	౧౪ జలము
UUUU	౭ భగము	UUUU	౧౫ భలము
UUUU	౮ నగము	UUUU	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంధిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పవది. ఏఛందమునకడిగినను ఇట్లు వలెనే వ్రాయునది.

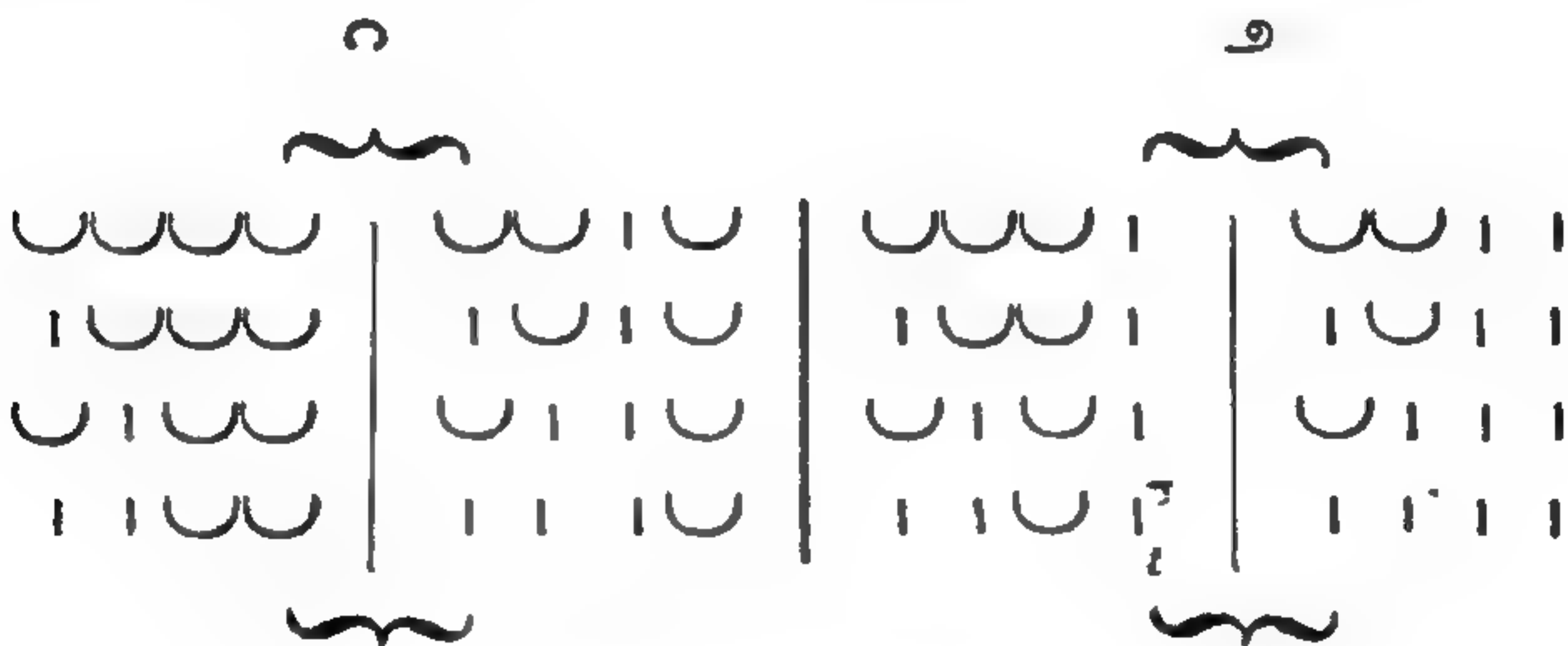
160

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మూడవఛందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము.

UUU మగణము	౧	UUU మగణము	౧
U UU యగణము	౨	U UU యగణము	౨
UU U రగణము	౩	UU U రగణము	౩
U UU సగణము	౪	U UU సగణము	౪
UU U తగణము	౫	UU U తగణము	౫
U UU జగణము	౬	U UU జగణము	౬
UU U భగణము	౭	UU U భగణము	౭
UU U వగణము	౮	UU U వగణము	౮

ఈమూడవఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒక ప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నష్టవృత్తప్రస్తారము.

అఱవఛందమున నలువదినాల్గవసమవృత్తమునకు నేయేగణము లని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలువదినాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్థించి లఘువుపెట్టునది. నిలిచినయుగువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువుంచునది. చిక్కిన పదువొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్థించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్థించి గురువు పెట్టునది. కడమరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి లఘువు పెట్టునది వా రాఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును. 162

ఉదిష్టవృత్తనిర్ణయము.

$$\begin{array}{r} 1 \quad 1 \quad 0 \quad 1 \quad 0 \quad 1 \\ 0 \quad 0 \quad 1 \quad 0 \quad 0 \quad 1 \quad 0 \quad 1 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ 1 \quad 0 \\ \hline 1 \quad 0 \\ \hline 1 \quad 0 \end{array}$$

163

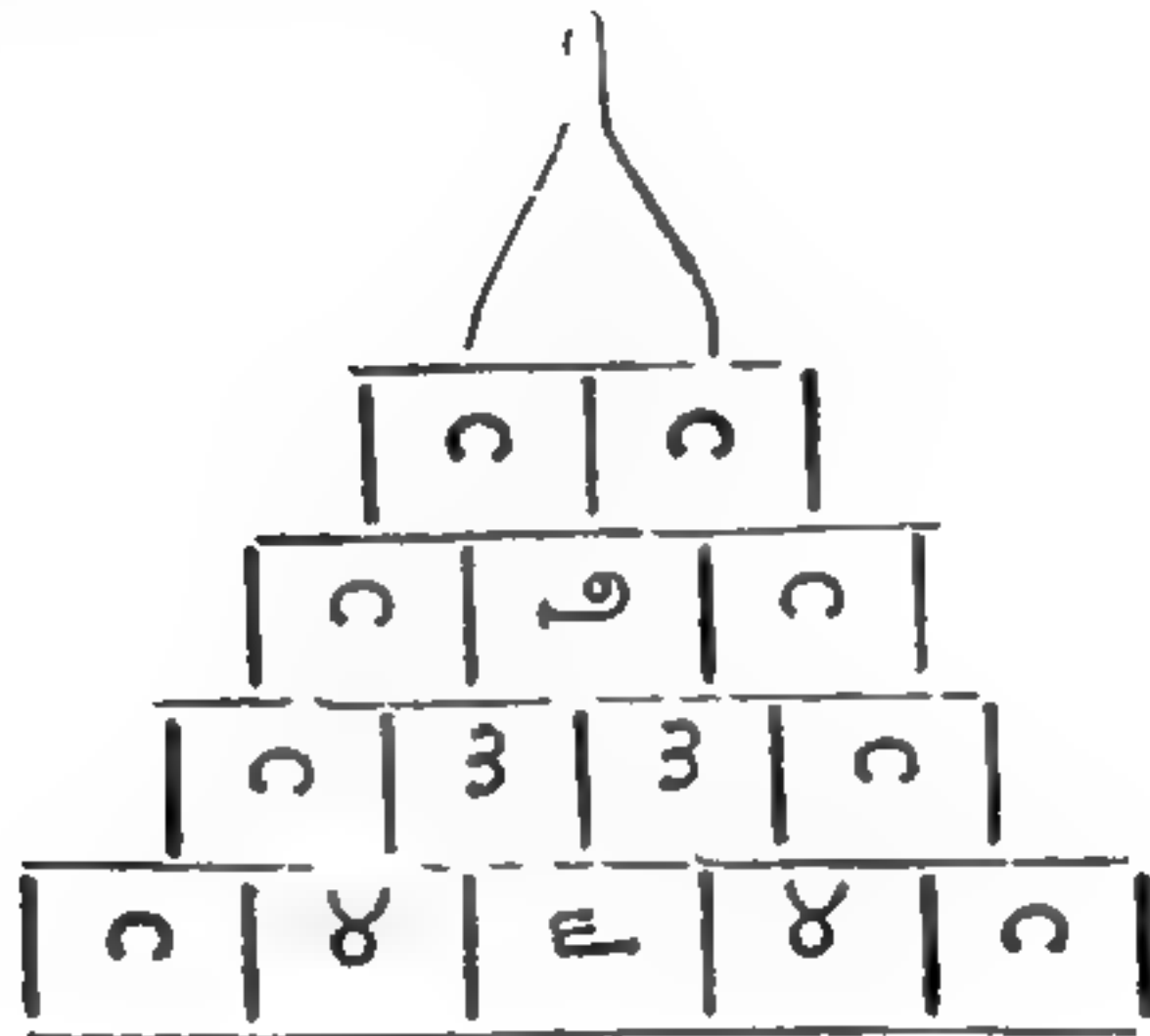
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తావనము.

UUUUUUUU	0	UUUUUUUU	00
U UUUUUUU	1	UUUUUUUU	01
UUUUUUUU	2	UUUUUUUU	02
U UUUUUUU	3	UUUUUUUU	03
UUUUUUUU	4	UUUUUUUU	04
U UUUUUUU	5	UUUUUUUU	05
UUUUUUUU	6	UUUUUUUU	06
U UUUUUUU	7	UUUUUUUU	07
UUUUUUUU	8	UUUUUUUU	08
U UUUUUUU	9	UUUUUUUU	09
UUUUUUUU	10	UUUUUUUU	10
U UUUUUUU	11	UUUUUUUU	11
UUUUUUUU	12	UUUUUUUU	12
U UUUUUUU	13	UUUUUUUU	13
UUUUUUUU	14	UUUUUUUU	14
U UUUUUUU	15	UUUUUUUU	15
UUUUUUUU	16	UUUUUUUU	16
U UUUUUUU	17	UUUUUUUU	17
UUUUUUUU	18	UUUUUUUU	18
U UUUUUUU	19	UUUUUUUU	19
UUUUUUUU	20	UUUUUUUU	20
U UUUUUUU	21	UUUUUUUU	21
UUUUUUUU	22	UUUUUUUU	22
U UUUUUUU	23	UUUUUUUU	23
UUUUUUUU	24	UUUUUUUU	24
U UUUUUUU	25	UUUUUUUU	25
UUUUUUUU	26	UUUUUUUU	26
U UUUUUUU	27	UUUUUUUU	27
UUUUUUUU	28	UUUUUUUU	28
U UUUUUUU	29	UUUUUUUU	29
UUUUUUUU	30	UUUUUUUU	30
U UUUUUUU	31	UUUUUUUU	31
UUUUUUUU	32	UUUUUUUU	32
U UUUUUUU	33	UUUUUUUU	33
UUUUUUUU	34	UUUUUUUU	34
U UUUUUUU	35	UUUUUUUU	35
UUUUUUUU	36	UUUUUUUU	36
U UUUUUUU	37	UUUUUUUU	37
UUUUUUUU	38	UUUUUUUU	38
U UUUUUUU	39	UUUUUUUU	39
UUUUUUUU	40	UUUUUUUU	40
U UUUUUUU	41	UUUUUUUU	41
UUUUUUUU	42	UUUUUUUU	42
U UUUUUUU	43	UUUUUUUU	43
UUUUUUUU	44	UUUUUUUU	44
U UUUUUUU	45	UUUUUUUU	45
UUUUUUUU	46	UUUUUUUU	46
U UUUUUUU	47	UUUUUUUU	47
UUUUUUUU	48	UUUUUUUU	48
U UUUUUUU	49	UUUUUUUU	49
UUUUUUUU	50	UUUUUUUU	50
U UUUUUUU	51	UUUUUUUU	51
UUUUUUUU	52	UUUUUUUU	52
U UUUUUUU	53	UUUUUUUU	53
UUUUUUUU	54	UUUUUUUU	54
U UUUUUUU	55	UUUUUUUU	55
UUUUUUUU	56	UUUUUUUU	56
U UUUUUUU	57	UUUUUUUU	57
UUUUUUUU	58	UUUUUUUU	58
U UUUUUUU	59	UUUUUUUU	59
UUUUUUUU	60	UUUUUUUU	60
U UUUUUUU	61	UUUUUUUU	61
UUUUUUUU	62	UUUUUUUU	62
U UUUUUUU	63	UUUUUUUU	63
UUUUUUUU	64	UUUUUUUU	64
U UUUUUUU	65	UUUUUUUU	65
UUUUUUUU	66	UUUUUUUU	66
U UUUUUUU	67	UUUUUUUU	67
UUUUUUUU	68	UUUUUUUU	68
U UUUUUUU	69	UUUUUUUU	69
UUUUUUUU	70	UUUUUUUU	70
U UUUUUUU	71	UUUUUUUU	71
UUUUUUUU	72	UUUUUUUU	72
U UUUUUUU	73	UUUUUUUU	73
UUUUUUUU	74	UUUUUUUU	74
U UUUUUUU	75	UUUUUUUU	75
UUUUUUUU	76	UUUUUUUU	76
U UUUUUUU	77	UUUUUUUU	77
UUUUUUUU	78	UUUUUUUU	78
U UUUUUUU	79	UUUUUUUU	79
UUUUUUUU	80	UUUUUUUU	80
U UUUUUUU	81	UUUUUUUU	81
UUUUUUUU	82	UUUUUUUU	82
U UUUUUUU	83	UUUUUUUU	83
UUUUUUUU	84	UUUUUUUU	84
U UUUUUUU	85	UUUUUUUU	85
UUUUUUUU	86	UUUUUUUU	86
U UUUUUUU	87	UUUUUUUU	87
UUUUUUUU	88	UUUUUUUU	88
U UUUUUUU	89	UUUUUUUU	89
UUUUUUUU	90	UUUUUUUU	90
U UUUUUUU	91	UUUUUUUU	91
UUUUUUUU	92	UUUUUUUU	92
U UUUUUUU	93	UUUUUUUU	93
UUUUUUUU	94	UUUUUUUU	94
U UUUUUUU	95	UUUUUUUU	95
UUUUUUUU	96	UUUUUUUU	96
U UUUUUUU	97	UUUUUUUU	97
UUUUUUUU	98	UUUUUUUU	98
U UUUUUUU	99	UUUUUUUU	99

ప్రస్రించినను రెండులేగణములు నొకగురువు వాయెను.

మేరుచక్రార్థము.

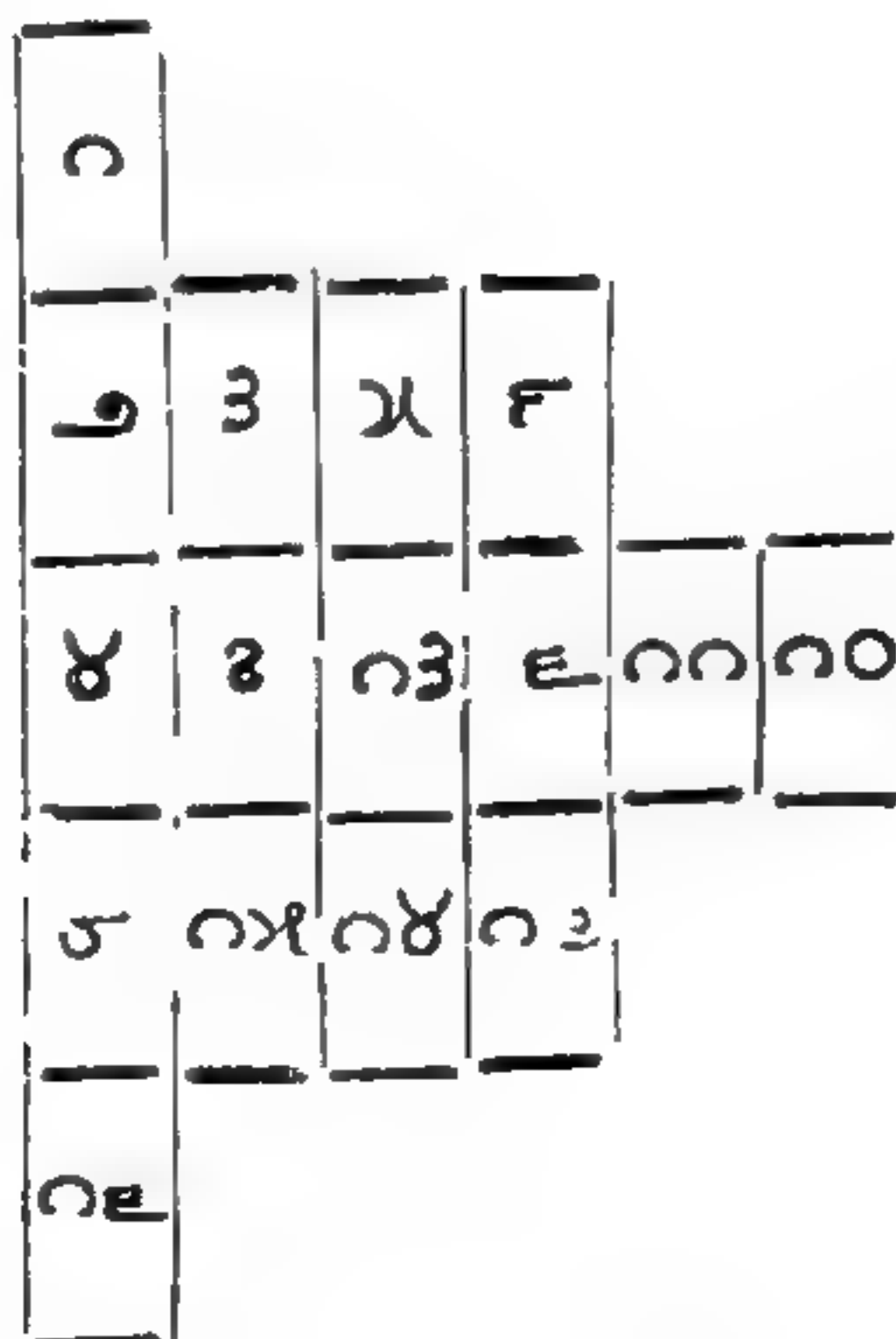
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నే సిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననగా సరి చెప్పెడువిధము. వీధివీధి ఒక్కొక్కఁడఁడము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము ఆయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పనది. 164

నాలవబంతిమొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలవ యింటినాలుగును మూడేసిలఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువులవృత్తము. 165

శకటచక్రార్థము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నే సిలఘువులవృత్తములు ఎన్నెన్నయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈచక్రమునందు మీఁదియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయడ్డవీధినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౬ వది, ౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వ లఘువృత్తము.

167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయక్షరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు పద్యిం కాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నంచు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బాను. 168

ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.
౧ శ్రీవృత్తము	౧	౭ లోల	౨౪
౨ శ్రీవృత్తము	౨	హంసమాల	౨౫
౩ నారీవృత్తము	౩	మదరేఖ	౨౬
మృగి	౪	కుమారలలిత	౨౭
వినయ	౫	సరసిజము	౨౮
౪ కన్య	౬	విభూతి	౨౯
వీర	౭	మధుమతి	౩౦
సుకాంతి	౮	మదనవిలసిత	౩౧
బింబము	౯	౫ విద్యున్నాల	౩౨
౫ పీఠి	౧౦	విలాసము	౩౩
తగుణ	౧౧	విమానము	౩౪
సతి	౧౨	సింహరేఖ	౩౫
పజ్జి (సుందరి)	౧౩	చిత్రపదము	౩౬
నంద	౧౪	హంసరుతము	౩౭
అంబుజ	౧౫	నారాచము	౩౮
౬ సావిత్రి	౧౬	ప్రమాణి	౩౯
విచిత్ర	౧౭	నాగరము	౪౦
తనుమధ్య	౧౮	మాణవకము	౪౧
చంద్రవదన	౧౯	గుమాని	౪౨
శశివదన	౨౦	౯ భుజంగశిశురతము	౪౩
సురలత	౨౧	ఉత్సుకము	౪౪
వసుధ	౨౨	భద్రకము	౪౫
వసుమతి	౨౩	హలముఖి	౪౬
		౧౦ పణవము	౪౭

మయూరసారి (మయూర భాషిణి)	౪౮	ఉపనితము (శిఖండిరుతము)	}	౭౮
రసాలి	౪౯	(స్త్రీ)		
రుగ్గవతి	౫౦	ఏకరూప		౭౯
చంపకమాలి	౫౧	చంద్రిక		౮౦
మణిరంగము	౫౨	౧౨ స్రగ్వణి		౮౧
మత్త (హంసశ్రేణి)	౫౩	భుజంగప్రయాతము		౮౨
కాముది	౫౪	తోటకము		౮౩
భోగివిలసితము (విలసితము)	౫౫	జలధరమాల		౮౪
మనోరమ	౫౬	వంశసము		౮౫
శుద్ధవిరాటి	౫౭	ఇంద్రవంశము		౮౬
నందిని	౫౮	దుతవిలంబితము		౮౭
పక్షి	౫౯	తోదకము (తామరసము)		౮౮
౧౧ ఇంద్రవజ్ర	౬౦	ప్రియంపద		౮౯
ఉపేంద్రవజ్ర	౬౧	ప్రమితాక్షర		౯౦
ఉపనిత	౬౨	జలోద్ధతగతి		౯౧
దోదకము	౬౩	విశ్వదేవి		౯౨
రథోద్ధత (పరాంతిక)	౬౪	చంద్రవర్త		౯౩
భద్రిక	౬౫	ప్రహేయము		౯౪
స్వాగతము	౬౬	ప్రముదితపదన		౯౫
కాంతి	౬౭	కుసుమవిచిత్రము		౯౬
శ్యేని	౬౮	మణిమాల		౯౭
వాతోర్తి	౬౯	మేఘవిలసితము		౯౮
కలితాంతము (గీతాలంబవము)	౭౦	౧౩ మత్తమయూరము		౯౯
కాలిని	౭౧	ప్రహర్షిణి		౧౦౦
సుముఖ	౭౨	ప్రభాతము		౧౦౧
భ్రమరవిలసితము	౭౩	జలదము		౧౦౨
వృత్త	౭౪	మంజుభాషిణి		౧౦౩
పృథ్వీ	౭౫	రుచిరము		౧౦౪
వృంత	౭౬	క్షమ		౧౦౫
మాక్రికమాల	౭౭	క్షప		౧౦౬
	౭౮	చంచరీకావలి		౧౦౭
	౭౯	మత్తహంసిని		౧౦౮
	౮౦	సుమంగలి		౧౦౯
	౮౧	౧౪ ననమయూరము		౧౧౦

వసంతతిలక		మదనదర్పణము	౧౩౬
సింహాన్నత		గజవిలసితము	౧౩౭
ఔదరిణి	౧౧౧	౧౩ కిఖరిణి	౧౩౮
ఓభావతి		పృథ్వీ	౧౩౯
మధుమాధవి		హరిణి	౧౪౦
భూసుతము	౧౧౨	నర్మటము (కోకిలకాకము)	౧౪౧
సుందరి	౧౧౩	మందాక్రాంత	౧౪౨
ప్రహరణకలిక	౧౧౪	పాలాశదళము (త్వరితగతి)	౧౪౩
వవనందిని	౧౧౫	వంశపత్రపతిత	౧౪౪
అపరాజితము	౧౧౬	చంపకకేసరి	౧౪౫
అసంబాధ	౧౧౭	౧౪ మత్తకోకిల	౧౪౬
కమలవిలసితము	౧౧౮	కుసుమితలతావల్లిత	౧౪౭
౧౧౫ మాలిని	౧౧౯	నిశ	౧౪౮
సుకేసరము (భద్రకము)	౧౨౦	హరనర్తన	౧౪౯
మనోజ	౧౨౧	క్షౌహరము	౧౫౦
మణిభూషణము	౧౨౨	౧౯ శార్దూలవిక్రీడిత	౧౫౧
సుగంధి		తరళము	౧౫౨
(కాలిని)	౧౨౩	మేఘవిన్సార్జితము	౧౫౩
(చామరము)		చంద్రకళ	౧౫౪
(ప్రకాంతి)		భూతిలకము	౧౫౫
ఇతి	౧౨౪	కవికంఠ భూషణము	౧౫౬
చంద్రశేఖ	౧౨౫	౨౦ మత్తేభవిక్రీడితము	౧౫౭
వలిని	౧౨౬	ఉత్పలమాల	౧౫౮
అలసగతి	౧౨౭	అంబురుహము	౧౫౯
మణిగణనికరము	౧౨౮	ఖచరపుత్రము	౧౬౦
౧౬ ప్రియకాంత	౧౨౯	శ్రభాకలితము	౧౬౧
పంచచామరము	౧౩౦	౨౧ చంపకమాల	౧౬౨
పద్మకము	౧౩౧	వనమంజరి	౧౬౩
చంద్రశ్రీ	౧౩౨	లాటీవిటము	౧౬౪
మేడిని	౧౩౩	మణిమాల	౧౬౫
వాణి		కరిబృంహితము	౧౬౬
ఫలసదనము	౧౩౪	కనకలత	౧౬౭
అశ్వగతి	౧౩౫		

౨౨ మహాస్థగర	౧౬౮	౨౪ సరసిజము	౧౭౮
భద్రకము	౧౬౯	కౌంచపదము	౧౭౯
మానిని	౧౭౦	తన్వి	౧౮౦
విచికలిత	౧౭౧	అష్టమూర్తి	౧౮౧
తురగము	౧౭౨	౨౫ బంధురము	౧౮౨
మద్రకము	౧౭౩	భాస్కరవిలసితము	౧౮౩
౨౩ కవిరాజవిరాజితము	౧౭౪	ధరణీధరగతి	౧౮౪
అశ్వలలిత	౧౭౫	౨౬ భుజంగవిజృంభిత	౧౮౫
పద్మనాభము	౧౭౬	వరాహ	౧౮౬
మత్తాక్రీడ	౧౭౭	మంగళమహాశ్రీ	౧౮౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగ్గ
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తమణులకు, సమూద్రము లనంగఁ దనరి షడ్వింశతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసకా. 170

తే. జగతి సమవృత్త మెన్న వఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరుఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొడువ లేక
గణములను నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

అ. ఒంటికొలఁ గొంద ఋండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఋండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృక్షముల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకొలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లే, ఖకుఁ డొకలిఫి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తివి, తానములో నొకట రెంటఁ ద ప్పండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదముల, లో నారసి యతులు గణములును చెలియఁ దగుకా. 174

తే. అడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁజేసి
యందు మత్తాప్రభృతినవచ్చందములను
బాడము వృత్తములకు నెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్పడఁచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞలయ, క్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెండై
పగువడి సంయుక్తము లై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంబడి గాకా. 176

౬. ప్రథమచ్ఛందం బగును క్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్కయక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧
ఉ గ.

శ్రీ
గో
పా
లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శ్రీవృత్తము. ౨-౧
ఉ ఉ గ గ ము.

శ్రీనా
గాది
క్షానిం
పూసుక.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూడేసియక్షరంబు లై యొనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—
నారీ. ౩-౧

ఉ ఉ ఉ మ గ గ ము.

శ్రీనాథుక
నే నెంతుక
మా నొప్పం
గా నాదిక.

మృగీ. ౩-౩

ఉ ఉ ఉ ర గ గ ము.

భూమిలో
రా మహా
ద్దామ మా
దా గుగిక.

అగదు వినయవృత్తము. ౩-౪

ఉ ఉ ఉ స గ గ ము.

వినయం
బవగా
జను సా
ననఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪-౧
ఉ ఉ ఉ ఉ మ గ.

భావింప న్నా
గావా పీ న
న్యాయవృత్తంబీ
తేవనొల్పుక.

వీరడ. ౪-౨
ఉ ఉ ఉ య ఉ గ.

యగల్ చెప్పం
దగు వీరడ
నగోద్ధర్త
జగద్ధర్త.

సుకాంతి. ౪-౬

ఉ ఉ ఉ జ ఉ గ.

జకారముక
గకారముక
సుకాంతికిక
శుకస్తుతా.

బింబ. ౪-౭

ఉ ఉ ఉ ధ ఉ గ.

ఇమ్మహిలో
గ్రమ్మ భగల్
బింబమునం
గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగును ప్రతివ్యయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నెడేసియక్షరంబుల ము
ప్పదిరెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-3

|| || ర || || గగ.

ప్రీతికి నే ఫా
న్వితగద్వంద్వం
దై తగుణ దైత్యా
రాతివర్ణింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

|| || స || || గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బా
ప్పగుఁ జెప్పంగా
సగగాసక్తి
నిగమస్తుత్యే.

సతి. ౫-౬

|| || || గగము.

క్షీతిం జగాసం
గతిం దనర్చున్
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పక్షి (సుందరి). ౫-౭

|| || భ || || గగము.

ఏకభకారం
చేకగగంబున్
గగోనుఁ బక్షిన్
శ్రీకమలాక్ష.

నంద. ౫-౧౩

|| || త || || వగణము.

దేవగుత నం
దావృత్తమునన్
తేవ న్నిలుపం
గా నచ్చుఁ దనన్.

అంబుజము. ౫-౧౫

|| భ || లగము.

ఇముల భకా

రము లగయు

క్తిం బరగుఁ దా

నంబుజమనన్.

వ. షష్ఠచ్ఛందం బగుగాయత్రియందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నాక్షేసియక్షరంబు లె
యలువదినాల్గువృత్తంబులు వుట్టెనందు:-

సావిత్రి. ౬-౧

|| || మ || || మ.

గోవిందస్తోత్రంబున్
దైవగు న్నాముక్తి
సావిత్రివృత్తంబున్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

|| || య || || య.

తనర్చు నివచిత్రం
బనంగా యయాప్తి
ఘనశ్యామగాత్ర
మునిస్తోత్రపాత్ర.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

|| || త || || యగణము.

కామేపలివానున్

మే మెంతు మనంగన్

స్వామీ తనుమధ్యన్

భూమిన్ దయ లొప్పున్.

చంద్రవదన. ౬-౧౫.

|| భ || || య.

చంద్రవదనన్ దే

వేంద్రవినుతా ని

స్తంద్ర తభయంబున్

సాంద్రముగఁ జెప్పున్.

శ శివదన. ౬-౧౬

||| న | ||| య.

శ శివదనాఖ్యక్
విశదమలయ్యోక్
దిశల నయంబుల్
దశముఖవైరీ.

* సురలత. ౬-౧౬

||| న | ||| య.

మొరహారుఁ దేవే
కురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత కొప్పుక్.
అందు వసుధావృత్తము
వసుధ. ౬-౨౦

||| స ||| స.

వసుదేవసుతుక్
బాసఁగింపు మనక్
వసుధాహ్వయ మిం
పెసఁగుక్ ససలక్.

వసుమతి. ౬-౨౧

||| త ||| స.

బృందావనవిహ
రిం దర్శించెద నం

చందు న్వసుమతిం

బొందితురు తసల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్టిక్కు-నంచుఁ
తిపాదంబునకు నేడేసియక్షరంబు లై
నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు
పుట్టె నందు:—

లోల. ౩-౧౦

||| య ||| య ||| గ.

ధరిత్రీ సుతారాతిక్
సోజాతపత్రాక్షుక్
హరిక్ యాగలక్ లోలక్
గరం బొప్ప వర్ణింతుక్.

హంసమాల. ౩-౨౦

||| స ||| ||| ర ||| గ.

సరగంబుల్ రచింపక్
బరఁగుక్ హంసమాలా
నరసింహవతారా
సురవిద్విద్విదారా.

మదరేఖ ౭-౨౫

||| మ ||| ||| స ||| గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిన్చల్, మాపాలం గతిఁ డంచుక్
రూపింప న్నసగంబుల్, దీపించు న్నదరేఖక్.

కుమారలలిత ౭-౩౦

||| జ ||| ||| స ||| గ.

సుమాయుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జసగా ప్తిక్.

* 'సురలత' కును, 'శ శివదన'కును భేదములేదు. కాబట్టి అక్షరమును మరలఁ
జూప నవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

|| భ || స || గ.

కోరి సరసిజం బిం, పారు భసగయుక్తికా
నారదసుతిపాత్రా, నరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

|| స || ర || జ || గ.

ఇమహి స్రజంబులం, తమ్మనం గకారముకా
గ్రమ్మి యుండునట్టివృ, తమ్మ దా విభూతి యా.
మధుమతి ౭-౪౬

|| స || భ || గ.

కుధరవైరికడకా, విధుడు దా నమరుకా
మధుమతి న్నవమ, న్నధశరీర హరీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

|| స || గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినకా
మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

వ. అష్టమచ్ఛందం బగుననుష్టుప్తనందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసి మక్షరంబు లై
యిన్నూటయేబది ఐదు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్నాల ౮-౧

|| స || స || మ || స || మ || గ || గ || మ ||

శ్రీ దేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యేష్ఠాదిస్తుత్యా
వేదోద్ధరా విద్యున్నాలం, బా దై మాగాప్రాప్తిం బొల్చుకా.

వితాన ౮-౬

|| స || జ || స || మ || గ || గ || మ ||

క్షీతి స్తగాయ క్తం బైనకా, వితానవృత్తం బై యొప్పుకా
వితామహద్యాదిత్యప్ర, స్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

|| స || జ || స || త || గ || గ || మ ||

క్షమకా జతాంతస్థగాయు, క్త మై రచింపం బొసంగుకా
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగనావాసవక్షా.

సింహరేఖ ౮-౪౩

౮ | ౮ ర | ౮ | జ ౮ ౮ గగము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా

కార సింహరేఖకుం బెం, పారు రేఖజల్ గగంబుక.

చిత్రపదము ౮-గిగి

౮ | | ధ ౮ | | ధ ౮ ౮ గగము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునిస్తుతు శౌరిక

స్తోత్రము సేయగ నొప్పుక, ధాత్రిని భాగగయుక్తిక.

హంసరుతము ౮-గి౭

౮ ౮ ౮ మ | | | న ౮ ౮ గగము.

శ్రీవత్సాంకితసువత్సా, దేవా హంసరుత మెందుక

భావింప న్ననగగాప్తిక, గావింపం దగు ధరిత్రిక.

నారాచము ౮-౮గి

౮ ౮ | త ౮ | ౮ ర | ౮ వగణము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిక, నారాయణుం ద్రవంబులక

దోరంబుగా నుతించినక, నారాచవృత్త మై చనుక.

ప్రమాణి ౮-౮౬

| ౮ | జ ౮ | ౮ ర | ౮ వగణము.

అమిత్రలోకసంహారా, సమగ్రకాంతి భానురా

క్షమక జరేఖగంబులక, ప్రమాణివృత్త మొప్పుగక.

నాగరము ౮-౮౭

౮ || ధ ౮ | ౮ ర | ౮ వగణము.

బా గమరుక భరేఖసం, యోగలగంబుల న్నహ

యోగినుతు నివనంబడుక, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౮-౧౦౩

౮ | | ధ ౮ ౮ | త | ౮ వగణము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణసుపర్వారినారా

వేణుధరా భత్వములక, మాణవకం బై తనరుక.

† ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంజ్ఞలపట్టిలోనున్నది (చూ. ౮. ౩౯.).

29

పణవము ౧౦-౧౨౧

౮౮౮ మ ౧౧౧ న ౮౮౮ య ౮ గ.

ఉర్వి న్నన్యగ + యుతపాదంబుల్, పర్వ న్నన్యతీ + బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణాహితఃగిరినాకేశా, సర్వేశా రవిశతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౨౧

౮౮౮ ర ౮౮౮ జ ౮౮౮ ర ౮ గ.

వెక్కసించె కైల + విశ్రమంబు, ల్పొక్కి రేఫజంబులు న్రగంబుల్
చక్కఁగా మయూరసారి కొప్పున్, నిక్క మంబుజాతనేత్ర శారీ.

రసాలి ౧౦-౧౨౨

౮౮౮ ర ౧౧౧ న ౮౮౮ ర ౮ గ.

గోత్రవిశ్రమము + గూడి భక్తి, ధాత్రి రేఫనగఁగంబు లాపైఁ
బోత్రిరూప రగము ల్రసాలం, జిత్రభంగి నుతినేయు నిన్నున్.

రుగ్నవతి ౧౦-౧౨౩

౮ ॥ భ ౮౮౮ మ ॥ ౮ స ౮ గ.

అంగయతిం బొందె భమస ల్పర్వం గురుయుక్తి + స్రుగ్నవతి న్న
త్యాంగనకై తేడా సురకాఖం, బొంగుచు గోపీపుత్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౨౪

౮౮ భ ౮౮౮ మ ౧౧౮ స ౮ గ.

భూమిధరశ్రాంతు + ల్పాలుపారన్, బ్రేమ భమంబు ల్లోరి సగంబుల్
దాము నుతించు న్నందనుతు న్నాభి, మామకరాంకుం జంపకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౧౨౫

౮౮౮ ర ॥ ౮ స ॥ ౮ స ౮ గ.

అంగనామణు + అంగయతుల్లా, సంగ మెచ్చ రసాగురుయుక్తి
బొంగుచు న్యనుపుంగవు వేడన్, రంగగున్ మణిరంగ మనంగాన్.

మత్త (హంసశ్రేణి) ౧౦-౧౨౬

౮౮౮ మ ౮ ॥ భ ॥ ౮ స ౮ గ.

కైలశ్రాంతి న్నభసగ లోలిం, గ్రాల న్నత్రాఖ్యమ + గనుపట్టున్
బాలించె న్నాదవపతి యాపాం, చాలిం గౌరవ్యలసభ నాఁగన్.

*రుగ్నవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదములేదు; యతిసానమునమా
త్రము భేదముగలదు గాన వేరుగఁజెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౨౯౬

||| న ||| త ||| త ||| గ.

మనినుతా కామదీప్యత మే, పృను నతాగంబులన్ పడ్యతిన్
దునిమే బాలస్త్య భూపుత్రికై, కిమక రామక్షీతీశుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౩౧౧

|| భ || స || జ || గ.

సాగభసములున్ జగంబులున్, జా గగు నగవిశ్రమంబులన్
భోగివిలసితంబున్ జెప్పఁగా, సాగరతనయాసమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౧౪

||| న ||| ర ||| జ ||| గ.

నరజగంబుల జన్మనోరమల్, సరవి శైలవిశ్రమంబులన్
దురితదూరు సింధుజాపతిన్, సారిది సన్నతించు నెంతయున్.

*శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౧౫

||| మ ||| స ||| జ ||| గ.

చా లాప్త న్నసజల్లకారమున్, గ్రాలు శుద్ధవిరాటిన్ పడ్యతిన్
నీలాంగా రమణీమనోభవా, నాళీకాసననందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౧౬

|| భ || త ||| జ ||| గ.

శ్రీరమణా నిర్జితదాసవా, సారసపత్రేక్షణ పడ్యతిన్
సార భతంబుల్లగము ల్దగన్, ధీరులచే నందిని నా జనున్.

పక్షి ౧౦-౪౩౯

|| భ || భ || భ || గ.

గ్రావవిరామముగా నిబుధుల్, భావజుతంద్రినీభాభగురుల్
గా వినుతించినఁగావ్యముల, న్వావిరి బక్షియనం బరగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగు త్రిష్టుప్తనందుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకం డేసియత్తు
రంబు లై ౨౦౪౪ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

* (పూ. యు.) సంజ్ఞలపట్టిలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి;
విరాట (ప).

కాంతి ౧౧-౨౭౭

|| త || || జ || || జ || || లగము.

క్రాంతి ల్కరిసంఖ్యను + రాజిలగా, సంతోషముతోడఁ దఁజాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ + కెంద రమా, కాంతాహృదయేశ్వర + కాంతి యగున్.

శ్యేని ౧౧-౬౨౩

|| ర || || జ || || ర || || వగణము.

మానితాద్రివిశ్రమంబుఁ బూనఁగా, శ్యేనికి న్రజ ల్పయి న్రవంబులున్
గాని యొందు గూర్పఁ + గాదు రుక్తిణీ, ప్రాణనాథ కామోపల్లిమందిరా.

వాతోర్తి ౧౧-౨౧౭

|| మ || || థ || || త || || వగణము.

అమాదం బొప్పఁగ + వ్యాసాదికపుల్, భూమిధ్రక్రాంతులు + పాంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మభంబుల్ తవలున్, దా మీవాతోర్తిని + దాపింతు లొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౨౭౭

|| త || || జ || || జ || || లగము.

సామాద్భవవిశ్రమసంయుత మై, వేమాలు తజాలగవిస్తృత మై
దామాదరదేవుకథ ల్పలుకన్, భూమిం గలితాంతముపూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౨౨౯

|| మ || || త || || త || || గగము.

ధీరశ్రేష్ఠ ల్పన్నుతింపఁ గవీంద్ర, ధాఠిం బై ధాత్రి న్నతాగాగణాప్తిన్
దోరం బై భూభృద్యతుల్ సంఘటింపన్, రిరేజాతా శాలినివృత్త మొప్పున్.

సుముఖ ౧౧-౨౨౦

|| న || || జ || || జ || || లగము.

ఖగపతివాహ + కపర్దినతా, మృగపతిమధ్య + హితార్తిహరా
నగవిరమం బెనయంగ నజా, లగములచేఁ కెలఁగు న్నముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦౯

|| మ || || థ || || న || || వగణము.

వీయంఘ్రిం బారయి మగణభన, ల్యా యొక్కం డవ్వలను నెలకొనన్
మాయాతీత భ్రమరవిలసితం, బై యొప్పం దగ్గఁ గుతుల నిలుచున్.

వృత్త గణ-౨౮౮

||| న ||| స ||| త ||| గ గ ము.

అనయమును వేదాంగంబు సెప్పక, దనుజహర న స్తంబు ల్లగంబుక
బెనగొని ధరాభృద్విశ్రమంబుల్, దనరునది వృత్తావృత్త మంచున్.

వృద్ధి గణ-౨౯౬

||| న ||| న ||| జ ||| వ గ ము.

నలినభవనుతనాజలగం, బులు గలయతులఁ బొందుపడం
బెలుచఁ బలికినఁ బృథ్వి యనక, వెలయు నొకసమవృత్త మిలన్.

వృంత గణ-౨౯౭

||| న ||| న ||| స ||| గ గ ము.

నగణయుగము సగణం బొందుక, గగ మొకటియు జతగాఁ గూడక
ఖగవిరమమాలను గల్పింపక, దగు గవులకు వసుధ స్వృంతల్.

మాక్తికమాల గణ-౩౦౭

||| భ ||| త ||| న ||| గ గ ము.

భక్తజనత్రాత భతనగాసం, యుక్తము లై మానియుతయతుల్ గు
వ్యక్తము లై నూక్తులమరఁ జెప్పక, మాక్తికమాలాక్రమము రెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండినిరుతము); (స్త్రీ) గణ-౩౦౬

||| జ ||| స ||| త ||| గ గ ము.

ఉపస్థితమునం దొప్పారుచుండుక, దపస్వినిరతు ల్దాకం జకారం
బుపై సతగణంబు ల్లద్యయంబుక, గపిధ్వజసఖా కామేపరీకా.

ఏకరూప గణ-౩౧౬

||| మ ||| భ ||| జ ||| గ గ ము.

ఏపారుం గావ్యముల నేకరూపల్, త్తాపుత్రీశుక మభజగాగణంబుల్
బ్రాపించుం గుంజరవిరామ మొప్పక, బాపంబుల్ వాయుటకుఁ బ్రస్తుతింపన్.

చంద్రిక గణ-౩౦౮

||| న ||| న ||| ర ||| వ గ ము.

అగవరధర వారవాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ బొందిక
తగ నిధివిగమంబు నాకఁగా, జగతిని నెగ డొంగుఁ జంద్రికల్.

ద్రుశవిలంబితము ౧౨-౧౪౬౪

॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ద్రుతవిలంబితఃప మగుం గుభ్య, ద్యతి నభారయుఃతంబుగఁ జెప్పినక
నతజనా రివఃనశ్వసనప్రియా, వితతభూసురఃవీరపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౫౫౦.

|| న || రు || జ || రు || జ || రు || య.

సలలితతోదకఃసామజవిక్రాంతం, తులను నజాయలఃఃదోదకవృత్తం
బలవదుఃగేతవఃరానురకాష్టాః, జ్వలనవికోశరఃసాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౪౦౦

|| న || భ || జ || ర ||

విభు శమీరప్యథిఃవీజరక్షభా, గభవనాలయనిః గామెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రులను • బ్రస్తుతింప నా, నిభవిరామమున • బ్రప్తియింపదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౭౭౨

[illegible]

ప్రమితాక్షరం • బమరుః బద్ధజవి, శ్రమ మొప్పమితి • సజసాయుతమి
యమునానదీతటవిహార పృథా, శ్రమదాకుమారసఖి • భద్రయశా.¹

జిల్లాధ్యక్షగతి ౧౨-౧౫౮౬

॥ ॐ । ज । ॥ ॐ न । ॐ । ज ॥ ॐ न .

జహాద్ధతగతిం దిశాగజయతిక్, మెలంగు నినుమాటు • మెచ్చుగ జసల్
ఫలానుభవ కామెప్పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర • కామజనకా.

విశ్వ దేవి ౧౨.౫౭౭

అంబ మ అంబ మ | అంబ య | అంబ య.

శ్రీవత్సాంకాపద్మాధారి శ్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రా విశ్వదేవీసమాఖ్యంబ్రహ్మన్.
తై విష్ణుండు న్నాయగణానాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిశ్రమంబురచోద్యమైయుండఁ

చంద్రవర్ ౧౨-౧౧-౧౯

ఉ | ఉ | ర | న | ఉ || భ || ఉ స.

ఇంద్రవంద్య జగదీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలిసద్ద యదువరా
చంద్రవర్త యగు శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభసంబు లమరినన్.

1 (ప. పె) లో ౧౭౭౨ అనియే ఉన్నది. (పూ. ము) లో ౧౭౪౦ ఉన్నది. ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరి గానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

అలమః । నానాజులరూపం.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

జలదము ౧౩-౩౫౪౩

॥ భుజులరేఖ ॥ నమో భుజు.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౦౯౬

॥ సువిజా ॥ సువిజా ॥

రుచిరము గది-౨౪౦౬

||బిజు||భీ||గు||బిజు||.

క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౩౬౮

॥ नमः ॥ नमः ॥ नमः ॥ नमः ॥ नमः ॥

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౭౩

అమలమలరాలరా.

కంఠగీవాసత్యా, కామినీ ప్రాణనాథా, బింబోష్ఠా మారాగ, త్వర్చిభూభృద్యతుల్లాం
మంబాదంబైధాత్రిం, జంచరీకావలీనా, మంబొందుంగావ్యక్తి, మానిసిభూషణంబై.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౭౦

||జ|||త||స||జ||గ.

మనోహరాకార + మధుదైత్యసంహారా, వినాయకాయాధ + విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స+జగురుల్ కుభ్యద్యతిక్, దనర్చుంబద్యంబు+దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౨

||స|||జ||స||స||గ.

సారిదిక్ ధరిత్రిని + సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ + యతిక్ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు విధిపూజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖర+మరాసురజైరీ.

వ. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియంచుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబు
లై ౧౬౩౦౪ వృత్తములు వృత్తే నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౫౨౩

||భ|||జ||స|||న||గగము.

శ్రీకర ధరారిధర+జిష్ణునుత పుణ్య, శ్లోక భజసన్నగగ+లుక్ ద్రుహిణసంఖ్యక్
సోఽయవిరమంబుగను+చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల+నత్తమిలుచుండుక్.

వసంతతిలక (సింహాన్నతము, ఔద్ధర్మిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)

౧౪-౨౯౩౩

|||త|||భ|||జ|||గగము.

శ్రీమేదిరమణ+సింధుతరంగరంగ, ద్రామాహితల్ప విన+తాసుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిల+కక్ దభజాగగంబుల్, సామప్రభూతయతి+సాగిధరంజెలంగక్.

భూనుతము ౧౪-౩౫౧౫

||ర|||న|||భ|||భ||గగము.

ముమ్మరించి రనభాగగ+ముల్ దశవిక్ర, మంబుభూతలమునందున+మానితమయ్యెక్
జాంబవత్యధిప కేశవ+సారసనేత్ర, కంబునందకగదాధర+ఖండితసాశ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౫౧౫

||భ|||భ|||ర|||స||వగణము.

సూరిజనప్రకరంబు + సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న+భాసితవిశ్రమా
ధారముగాఁ ధనరారుఁ + దార్మ్యతురంగమా
శౌరి ముకుందమునంద్ర + సన్నతకేశవా.

సుకేశరము (భద్రకము) గగి-౧౧౧౮౪

|| న||జ||భ||జ||ర.

సురుచిరధర్మమూల మయిఁసొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసుఁకేశరంబునై
ఖరి నజభద్రము ల్గదియుఁగల్పనంబునన్, గిరిశ విరామసుంగతి సుఁకేశరంబునన్.

మనోజ్ఞ గగి-౧౧౬౩౨

||| న||జ||జ||భ||ర.

అజమృదవాసవసంతఃతార్చితపాదపం
కజముగళున్ హరి నిర్విఁకారు మనోజ్ఞ నా
బుజా వగువృత్తమునందుఁ + బ్రీతి సుతింపఁగా
నజజభరంబులు నొల్పు + నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము గగి-౧౧౭౦౭

||| ర|||న||భ||భ||ర.

వింత యైనమణిభూషణవృత్తమునందు న
త్యంతమోదమున నెన్నును + నద్దశవిశ్రమా
క్రంత మయ్యు రనభారలఁ + గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు + నార్యసమూహముల్.

సుగంధి (*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) గగి-౧౧౯౯౨౩

||ర||జ||ర||జ||ర.

రంబు జంబు రంబు జంబు + రంబు చెన్నుమీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు + తోర మై సుగంధికిన్
గ్రవ్తఁగా సుతింప నొప్పుఁ + గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు + డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల గగి-౧౬౩౬౪

||స||జ||న||న||స.

గజవిశ్రమంబునఁ + గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండినఁసకలకవికృత మై
భుజగాళనధ్వజఃభుజగపతిశయనున్, ప్రజసుందరీముఖవనజహితుఁ బొగడన్.

* ౧౧వ-శ్లోకములో సుతియొక శాలినీవృత్తము గలదు. (౩౫౩ పుట)

బరాత్పరుండు మాధవుండు • పంచచామరంబునకా
బ్రూధగుంభనంబులందుఁ • బాడ నొప్పు ధాత్రిలోన్.

పద్మకము ౧౬-౨౩౪౧౬

|| న||భ||బ||జ||బ||జ||బ||జ||బ||జ||

నభజజాగగణయుక్తిఁ బిఁనాకివిరామక

ప్రభవ మై కృతుల నొప్పును • బద్మక మంద మై
ప్రభుఁడు వక్రమును ద్రుంచి నురక్షితుఁ జేయ సా
మభవపద్మకముచాడ్చున • మానిత మై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౦౨

|| బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||

క్షమం జంద్రశ్రీతోయమనసరంగ లాభసువిశ్రా
మముకా సంబంధించు న్నరహరి రమాచిత్తచోరా
శమియామ్యాగారా శమనసహజానాథకృష్ణ
ప్రమత్తక్రవ్యాదక్షణదళన • రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౧౧౦౪

|| న||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||

మృడయతి నబ్జజర్గములు • మేదినిసమాఖ్యకా
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు • దంష్ట్రీ పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత • సాశ్వరాట్కృతాంత
కడు హితభక్తి నీకు నతి • గావు మయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౦౪

|| న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||

నననననగములు దనరఁగ దళవిక్రం
తీని ఫలసదనము లలిశయ మగుచొప్పుకా
మునిజనహృదయములఁ • బొలుచువానికా(?)
గొనఁబుగముద మొదవఁ • గొలిచెద మటంచుకా.

అశ్వగతి ౧౬-౨౦౦౨౭

|| బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||బ||

అందము లైనభకారము • లైదును గాంతము నై
పొంది పదింట విరామముఁ • బూనినయశ్వగతిం

గండసమానమహాన్నతః గాత్రుని శారిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి నేయఁగ • వేడుక యయ్యెఁ జామి.

మదనదర్పణము ౧౬ - ౨౧౫౫౫

||భ||స||జ||ర||జ||గ.

చారుమదనదర్పణంబు భజ్యజ్ఞము ల్దిగున్
మారవిమతవిశ్రమంబున • స్తహిం జెలంగు నా
భీరుల యమునాతటంబునం • బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భక్తి సన్నతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౭౨౭

||భ||ర||న||న||న||గ.

బాలసరోజనాభ • వరద తనుమిళితజం, బాల దిగంబరా సమస్యణకబళకర లం
బాలక మంగళావహా గజవిలసితమున, న్నాగి భరేఫనాననగము లిభవిరమ మై.
వ. సప్తదశచ్ఛందం బగుఆత్మప్రియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియేడేనియక్షరంబు
లై ౧౩౧౦౩౨ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫౯౩౩౦

||య||స||భ||న||గణము.

భజింతున్నిత్యంబు స్తునిజనసదాప్రార్థనపరున్
గజేంద్రార్థిధ్వంసిం గృతకలలనాగ్రావు నజరున్
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ • విశ్వవిరతి
వ్రజాతాన్లదం బై శిఖరిణి యనా • భాసుర మగున్.

వృద్ధి ౧౭-౩౫౭౫౦

||జ||స||జ||స||య||వగణము.

జసల్ జసయవంబు లున్లకరసంఖ్యవిశ్రాంతులున్
బొసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక • భూమిలోఁ బృథ్వి నా
నసంశయ మగుం గళిందతనయామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృతపరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౪౬౧౧౨

||న||స||మ||ర||స||వగణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్భాస్కరాత్తవిరామ మై
సరి నసమరేఫస్వం బై పోడశప్రమదాసహ

శ్రురమణుఁ దృణావర్తక్రవ్యాదఃసంహరు మస్తతో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీతఃవస్తు నుతింపఁగా.

నర్ముటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౧౬౨౪౦

||న||జ||భ||జ||జ||జ||వగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపదఃకోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబామునఁ గుఁదుర్పడుపాపమాలం
దలఁచెద నామధేయ మతిఃతత్పరత న్జభజా
వలఁ దగునర్ముటంబునకు • భర్గవిరామములన్.

మందాక్రాంత ౧౭-౧౮౯౨౮

||మ||భ||న||త||త||గగము.

మందాక్రాంత నిరిశవిరతు • ల్తభ్నతాగాగణంబుల్
పొందె న్నాందీపునివలన సంఘార్థవిద్యాచయంబుల్
శ్రుందించె న్దారుణరణమానం • బౌండ్రసాశ్వాదులం జే
యందెం జేరెం డదుకులకు నందాత్తజం డంచుఁ జెప్పన్.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౭.౩౨౭౬౮

||న||న||న||న||న||న||న||న||న||న||గగము.

అదనదనున హరినుతు • లమర ధరఁ బాలా
శదశ మనఁ దనరుఁ గీవిజనులు వచియింపన్
బదునొకఁ డగునెడ యతి • పదిఁమునఁ జేరన్
గదియు నగణములయిదు • గగము తుద నొందన్.

వంశః త్రైవతీతము ౧౭-౬౪౯౮౩

||భ||ర||న||భ||న||న||న||న||న||న||వగ.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధన్ • భరవభనలగల్
సాగి పినాకివిశ్రమమమున్ • సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్రపతిత • ల్మణమున నరకు
నాగతనంబునం దునిమె నందతనయుఁ డనినన్.

చంపక కేసరి ౧౭-౪౬౮-౨౮

॥ అస | అ | జ ॥ అస ॥ అస ॥ అస | అవగ.

సనకాదియోగినుతు + జాంబవతీ ప్రీయు నిర్విక
ల్పు నమేయు నక్షరు విభు న్యమశాస్త్రనభంజనుక
వనమాలిఁ గృష్ణ మురఃభంజను నెంతురు వారిజా
సనవిశ్రమంబు సజఃసాస్వలు చంపక కేసరికా.

వ. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబు
లై అఽఽగరర వృత్తములు పుట్టె నందుః—

మ త్తకోకిల ౧౮-౯౩౦౧౯

అ! అర ॥ అస | అ | జ | అ | జ | అ | భ | అ | అర.

అ త్తమిల్లు మహేశవిశ్రమ + మార్కసమ్మతి నొప్పఁగా
సత్తు లా రసజాభరేఫలు + చాకళింపుచు నొందఁగా
మ త్తకోకిలవృత్తపద్ధతి + మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జనార్దనాహ్వయు నెప్పుడుకా.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

అ అ మ అ అ త ॥ న ॥ అ అ య అ అ య ॥ అ అ య.

వేమా తెన్నంగాఁ గుసుమితలతావేల్లిత న్నత్నయాయల్
శ్రీమార్తండక్రాంతియుఁ గుదిరినం + జెన్ను మీఱు న్ధరిత్రిక
గామేపల్లిశుం గనకవసనుం + గంజనే త్రుక శుభాంగుక
గోమద్బాలుం, గాలయవనహరుం + గుంజరేంద్రార్తి నాశుకా.

నిశ ౧౮-౭౪౯౪౪

॥ న ॥ న ॥ అ | అర | అ | అర | అ | అర | అ | అర.

ప్రబలు నిశను నారఃరారంబుల న్నిత్నవిశ్రాంతియుకా
గబలితదవపావఃకాపూతనాజీవితాహరి కృ
ష్ణ బలసహజ పారిజాతాపహరా యదుశ్రేష్ఠ దే
వబలదమనవంద్య + బంహిష్ట వాణ్ణేయ శైవేయకా.

హరనర్తనము ౧౮-౯౦౯౭౧

అ | అర ॥ అస | అ | జ | అ | అ | య | అ | భ | అ | అర.

దావపావకఖాది మాధవ దాశార్థాదనుజాంతకా
దేవకీప్రియనందనాదివిషద్వంద్యాధువసన్నతా

1 చిననాడుటకుసల. (పె). 2 గూల్ప్ (ఓ); గూల్ప్ (ప) గుర్వక్ (పూ. ము). 3 భేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

సరసిజము ౨౪-౫౩౫౫౧౯౩

ఓం నమః శ్రీ గణేశాయ నమః॥

సంబంధించు స్తత్యలు నానాసలు దశనిధియతి • సరసిజనునకుకా
గంబూర న్బృందాటవిలాసం • ¹గవిసికొనినసురకరువలిదనుజాకా
శంబాభీలం బై తగుముష్టిం • జదిపినయదుపతి, స్తవములు ననురా
గం బూర న్మోభిల్లగఁ బ్రాంచత్కవివరు లభినుతి • గణపురు రవనికా.

క్రొంచపదము ౨౪-౪౦౯-౩౪౭౯

॥భ॥ర॥మ॥ర॥స॥భ॥న॥న॥న॥ర॥య.

పంచమకేశుం డిచ్చినభాస్వఃద్వరమున మనమున • బనరము గోరక
పంచనతో బాణాసురుహస్తఃప్రజములు దరిగెను • వడి హరి యంచు
న్బ్రాంచితలీల నృంకరనందిఃప్రకటితవిరతులు • భమసభనాన్యల్
క్రంచపదీప్యతమునఁ జెన్నారంగఁ బలుకుదు రిలఁ • గవివరు లెల్లక.

తన్వీ అర-రంగిగి3౬౭

॥భ॥త॥న॥స॥భ॥భ॥న॥య.

దూడలతోఁ గాపరులను గుహలో • దొంగిలిదాచినవిధి నదలింపకః
గూడుక తద్రూపము లయి పసులుం • గోపవధూటులు మురిపము నొందక
బాడి వినోదంబులు సలిపినగోపాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యలో
దాడి గొన న్విశ్వవిరమణముతోఁ • దన్విని జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూ రి ౨౪-౩౬ గరగి ౨౧

॥ ము॥ నమః ॥ సరస్వతీ ॥ భాగ్యము.

శ్రీకృష్ణం గనకవస్తుం • జితత్వణావర్తదైత్యు • నిత్యశేషయనాభుక్
వైకుంఠ స్వరదు బృందావనచరు న్వాసుదేవు • న్వసుమయుం బరమం బ
ద్ధాకాంతు నిధినిధానామలవిరామంబు లాప్ప • న్నవతసగ్భజయంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాంసు లిలలో నష్టమూర్తిస్సుప్రతిభు ల్కృతచర్యుల్.
వ. పంచవింశతిచ్ఛందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరుపదియైదేసి
యక్షరంబు లై ౩౩౫౫౪౪౩ అవ్యతంబులు వుట్టె నందు:—

బంధురము .. ౨౫-౧౪౩౬ ౮౭౬౮

॥न॥न॥न॥न॥ॐ नमः॥ॐ नमः॥ॐ नमः॥ॐ नमः॥

సోరిది ననననసభభభగములతో • పోడశసంఖ్యవిరామముతో
బరువడి దినదినమును బుధజను లీబంధురవృత్తమునందు నుతిం

భాస్కరవిలసింతము ౨౫-౪౩౫౧౩౧౧

చెల్లెలి విజయున కిచ్చినవానిం + జేరెడుపృథుకములు దినినవానికొ
గొల్లతలను వలపించినవానిం + గొల్లకుఁ గొడు కనఁ బరఁగినవానికొ
మల్లర రణమునఁ జంపినవాని + నృన్దయభవనసగలు పదుమూఁటకొ
బల్లిద మగువిరమంబు దలిర్ప + నృన్దయరవిలసితమాలు గొనియాడుకొ.

వసునములు గము • వసువసుయతులు • వల నగు ధరణిధరగతికా
 గన తొదవి సుడికరువలిపగిది • గదసి యదుశిశుచయముతో
 క్రిమసలెదునెడ మురమధన నినుఁ గోని • మదిని నలరుచు నెగసి యా
 కసుమున కెగయఁగ శకటదనుఁజుఁక్షమఁ గలిపితి వని పలుకకా.

ધુજંગવિજ્ઞાનભિત ૨૬-૭૩૫૪૪૫૪૫

ప్రాలు స్రవేణానక్రంతుః। వహి మమతనననరసః। వర్ భుజంగవిజృంభితక్
గాలిందీయోపం బెండ్లాడ + స్థరదనజః దునిమెను శిఃఖావలాంచితపింఛముక్
హాలిం దార్చె న్బండిం ద్రోచె + స్తబ్ధికి రథముః గడపెః మద్దిచెట్టులు రెండు వి
ర్మాలించె న్దాలంబుల్లార్చెక్ + ముగుదలు భ్ర మయమురళిః మ్రాయః జేసె విభుండనన్.

మ॥న॥న॥న॥న॥న॥సలక్ష.

రాజ్యము న్గ్రహధరవిరతులు మగణరసనసగగలు వరాహాఖ్యై
జేజే లందఱు పొగడ నుచిరుఁ డని తలఁచి భృగువు పలుకఁగ నిత్యంబుకా
తేజశ్రీ పెరుగఁగ మదిఁ దృఢమగ నిడిఁతిమరుచుఁ గొలిచిరి దాశార్హ్యై
రాజీవాక్షుని నరహరిరవికులవరుఁరఘుపతి బలసహజున్ గృష్ణుఁ.

§ ఇచ్చటగణభంగము. 1 మద్దిచెట్టులగూలిచెక్, దాలంబుల్లాల్చె స్వేగక్
ముగ్గులు భీమయగను మురళిదాలిచెక్ సువిభండనక్.(పూ.ము). 2 ధృవమగ(పూ).

మంగళమహాశ్రీ ౨౬-౧౫౬గీ౨౩గీ

||భ||జ||స||న||భ||జ||స|| న||న||గ||మ||

- పాత్తు లేడఁబాయుటనుఁబోరుసమయంబుననుఁబొంగుచుఁ గురూద్వహుల నెల్లకా
దుత్తుమురు సేయఁగఁ గుఁదుర్చును మనీష వదిదుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
క్షత్తుకు భజస్సభజసానగలు మణ్యజాలఁ క్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలరఁ నిచ్చిరి సువాసినలుఁ నిం పడర మంగళమహార్తుల్.
క. పొందుగ నిరువదియాఁ జగు, ఛందములం దుదయ మైనఁసమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగఁడెడు, కందువల వచించినాడఁఁ గామెపలీకా. 178
వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

- నీ. సమవృత్తపక్షిస్వస్థానార్థసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ జనునవియును
బృథివిపై సమవృత్తభేదంబు లీమాఁటి కక్షరంబులు సమంఁ బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబుఁ లికఁ బరస్థానార్థసమవృత్తములు పరస్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యముఁ ల్వర్వపరస్థానవిషమంబులును నివిఁ విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగుఁపాదములను, సమముగాఁ జూపడవు షర్ణఁసంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమాఁటిఁగౌణవృత్త, పద్యములటండ్రుశ్రీకామెపల్లినెలయ.
సమవృత్తవివేకము.

- గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవఁఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని యక్షరము లమరుఁ
బదపదంబున హెచ్చునుఁగొనువ గాక, బ్రాసములు విరామంబులుఁబరిధవింప.
స్వస్థానార్థసమవివేకము.

- రి. అక్షరములు సమములయ్యె స్వస్థానార్థ, సమములందు నాల్గుఁచరణములను
విషమపదము లొక్కఁవిధముగణంబులు, సమపదంబు లొక్కఁసరిగణములు. 182
క. సగ మొక్కవిధంబునఁ బెరి, సగ మొక్కతెరింగు గాఁగఁసమకూర్పఁదగుకా
జగతి నొకకా లొకకరణి, నొగి మాఁడుపదంబు లొక్కఁయోజం దనరుకా.
తే. సాధుకవికృతగ్రంథసంఁజాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతులఁవిచ్చలవిడిఁ
గాలిదాసుఁడు రఘువంశఁకౌవ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ జెప్పినాడు. 184
వ. అటు గాన స్వస్థానార్థసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

- ఈపాటితో బేసులఁ నింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రహ్వయఁ ముర్విసర్లం
దాపించినఁతం గరుణాసముద్రా, ఒప్పివోలా యుపజాతి యయ్యెకా. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుష్పందంబునందలి యింద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. ¹దీనిపేరే నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జఃతజ్జగంబుల్, చాలాప్పసర్లందతఃజల్ గగంబుల్
జలంబుతోనిట్లు • సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము • వానుదేవా ! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనీలాంగుఁ బృథాకుతల్పున్, గోపాలబాలు న్రవిఃకోటిరేజున్
గృహసముద్రు న్నుతిఃయించెద న్తు, క్త్యుపాధిఁ గాంక్షించి సఃమోపజాతిన్.

వ. ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను గడమరెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు విఃధాతృతాతన్, గపాలికోదండవిఃఖండనాఖ్యున్
గోపీభుజంగున్ ధృతఃగోత్రు సన్తో, త్తోపాయు వ్యత్యస్త సఃమోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రచ్ఛాయను గడమరెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీతోపజాతి.

తాజ త్తగంబొంట జఃతజ్జగంబుల్, గజిక్కున మూఁటనుఁగంతువేయున్
ప్రజాంగనావల్లభఃవైపరీతోపజాతివృత్తంబు సఃభం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను గడమమూఁడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరే ¹వారాంగియు, మఱియు నీవృత్తముననే యింద్రవజ్రచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను ఏదైన మూఁడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్త.

భిదురంచినసావలు • బేసులన్, గాదిలి భాభగఃగంబులు సర్లన్
గుదు రై రసికస్తుతిఃగూడినన్, శ్రీదయితా యుపఃచిత్త చెలంగున్. • 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వారాంగిని (పూ. ము.); వారాంగి ముందు వచ్చును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్తందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్వారోరిఁ బేసి న్నతాగా, సారెంబు సర్లక దతఁజల్గంబుక
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుఁతింపక ధరిత్రిక, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొంటఁ ద్రిష్టుప్తందమునందలి కాలినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును నింద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాక్ష! బేసుల సజల్ ససలుక, బలుమటుక సరి నభజ్ర లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జజనిఁకాలయతుల్, దళము లైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందమునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను త్రియంబదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

బేసి న్ననరగలుఁ పేర్చి సర్ల జంబుక, భిగల్జగల్గిదిసినఁపాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవచతుఁరాస్యవిశ్రమఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు రతిప్రియం బనక.

వ. ఇది పదుమూడవ ఆతిజగతీచ్ఛందమునందలి ప్రహర్షినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 202

ఇది స్వస్థానార్థ సమవృత్తలక్షణం చింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు రెట్టి వనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

అ. చరణములను వర్ణసంజ్ఞలు దప్పక, నాల్గుపాదములగఁగములు నాల్గు
విధములై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్యవెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సుచతుష్కము ఁ రారసలుక, నాససల్ మాససల్ ఁ నాటిన న్నణిత
పసనగరసఁపరిపక్వయతు, లా సొం పారు న్వాఁలాయముగా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందమునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ మూడుచరణములను గవికల్పితములై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి.

తాజల్గయుగ్గంబు జతజగంబుల్, తజాగగంబుల్ మభతల్గంబుల్
రాజిల్లు నిశ్చంద్రవిరామయుక్తిక, వాజిగ్గీవా హరిఁవారాంగి దగక. 207

వ. ఇది యింద్రవజ్రచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను సుపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను వాతోర్ధ్వవృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు,

208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భమస్థల్ • గ్రాలు మసజ్గల్, పొంగై మన్యగఃము ల్రజర్గ లా
ప్పంగా నార్తవగిరివ శ్లైలే, నంగజాస్త్రవృత్త • మందగించున్. 209

వ. ఇది రుగ్గవతీఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు,

210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై రారరంబుల్ జతజ్రంబులున్
తలంచఁగా యాయములున్ • దతజ్రలున్
విలాసాచలాప్తేభఃవిక్రాంతిఁతోడన్
జేలింప నొప్పారు నదీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్రగ్వీణీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను వంశస్థచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం చింకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బెఱింగించెదః—

పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘు లొకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘు లొక్కఁ పోలికలిపు రై
హీనాధిక్యములు పరస్థానార్ధసమంబులందు • సమవిషమములన్. 213

మనోహరవృత్తము.

పేరై నతజజ్వలు • బేసియెడన్, సరులన్ సచతుష్కము • సాగిన గం
భీరేభపితామహఃవిశ్రమముల్, పెరుగంగ మనోహరవృత్తము లా. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతబేసుల న్నజనగముల్, భాతి సరిన్ భరేఁఫనగగంబుల్
యతిశైలసంఖ్య • నమరఁగా, నాతతకేతుమత్యభిధ మొప్పున్. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగల్పము బేసిక, బాగుగ స్థలము + భత్రిగగంబుల్
నగవిశ్రమ మందము నొందుక, వేగవతీమతవృత్తమునందుక.

217

వియోగిని.

ససజల్ గముసాగ బేనులక, బససప్రల్లము + భాసిలుక సరిక
రసశైలవిరామసంగతిక, బాసగు న్యోగిని + భూరమాధిపా.

218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబులుంచి బేనులం,దులక జరజ్రగంబులుం గుదుర్పరింపక
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్విరామ మొప్పగా,నిలం బరావతీగువృత్తమింపుగాందుక.

ధృతమధ్య.

బారిగ బేనుల + భాభగగంబుల్, సరుల నజాయలు + సాగగమే ల
య్యార శిలోచ్చయ + హస్తీవిరామ, దారత నొప్పును + దా ధృతమధ్యక. 220
వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణ
ములును నడుచును. 221

ఇది పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానవిషమవృత్తవివేకంబెఱింగించెదః—
పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దాననహర యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన + నక్షరగణసం
ధానములను బెఱి తెఱి వగు, వీనికిఁ బేరు పరదేశవిషమము లయ్యెక. 222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యక్రాంతి న్యనునసరగ ల్పాడుకాళ్లక
గనద్ధాత్యక్రాంతి న్నభసయజగద్వంద్య మొందక
దనర్పంగాఁ బారాణికకథలదాకార్లు వాక్రు
వ్య నర్పం బై చెన్నార వనిశరభక్రీడసంజ్ఞక 223
వ. ఇది చంద్రశ్రీఛాయను బ్రథమచరణమునను వికాలచ్ఛాయను మూడుచరణముల
ను నడుచును. 224

1 గుదిరింపగా (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణ
ముపిలెదేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లేఉన్నది. 3 ఇందు వాలుగు చరణములును
చంద్రశ్రీఛాయనేఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధాత్యక్రాంతిన్నభనయజగద్వంద్య
మొందక (పూ. ము).

శ్రీరమణము.

అది భమస్థులైన నాపై, గాదిలి భాభగంగంబులు మూట
బాదుకొనంగవిపల్కినచో అత్తీవయితా ధర + శ్రీరమణం బా. 225

వ. ఇది రుగ్గనతీఛాయను దొలిచరణమును దోదకచ్చాయను మూడుచరణములును న
డుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రధితనముగరల్లంగంబులుంబొసంగం, బ్రథమతృతీయచక్రం, పాదమూర్ధచింపక
విధిదశయును లొందివితగా నజార్యలో, రథగమనమనోహరం బగుకా ధరిత్రికా.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనిన:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. ఉర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణపజ్జీగణనయుక
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమసంజ్ఞలను చూచి. 228

వీణారచనము.

వారిఁ దముసాగ అత్తితఁజ్జుభగాలు, న్నారించి తజ న్భసలు భానాజనగంబుల్
జేర న్నడిద్దగళశశశేఖరచలి పి,ణారచన ధరఁ జెలఁగును + నారదవియతా. 229

ఉద్ధృతము.

అరుదార నుద్ధృత మమ్యై, న్నరి సజయలుకా + నసజలుకా
బారుభనజగలు + సజ్జలుకా, ధర మ్నహీధ్రగజ + ధాతృయతికా. 230

నుధుర.

వెసమధురాఖ్యము + విన్నజారగల్ సా
రసలగములు మీద + రాగననమ్యయల్
నసజజజగ లొందకా + దంతిరత్నాజడి
కృసరవిరమంబుజెందిరసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్చాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్చాయను రెండవచరణము
నను మాలినీఛాయను మూడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహమఖ్యులఁ గినిసి + ఘోరరణములొఁ
చెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్నదీపిక ల్దనరును న

1 ఉద్ధృతము (పూ. ము). 2 ఛందోధంకము - సరగణము యగణమై ముండవలెను.

క్షరనభభృభస ల్ననాసజః కారభసలు నభర్చనసనసలు
నృరసజాగలు భూపతు ల్విసః భానువిశ్రమయుక్తితోక్.

233

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి నుదయించువిరామములు న్గణంబులు
బ్రాహ్మ లెల్లఁ దప్పక నమర్చి పవించిన నైదుత్రోవ లై
భాసిలు వృత్తపద్యము లఃపారము లై విషమాహ్వాయంబు లై
వాసికి నెక్కు శిష్టజనఃపాలన దృష్టనికాటచాఱనా.

234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక వైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెదః—

మ. ప్రకటింతు న్ధర దక్షిణాంతికయు నాపచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వైతాళీయము న్దారుహ
సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ జెన్నగువృత్తంబు లిం
దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్గులుగు నందుం గొన్ని వాక్రుచ్చెదఁ.

235

క. ఖ్యాతిగను రక్షడలందును, వైతాళీయాఖ్యవృత్తఃపారములందున్
బీతాంబరగురువునకు, ఏతిగఁ గృతుల న్లఘువులు యెండేసి యగున్.

236

దక్షిణాంతిక.

ఉరుసాజగ యందు బేసులన్, సరులం దూకొను సభ్రవంబులున్
దొర లేడిటఁ దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగుదక్షిణాంతికల్.

237

బ్రౌపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలములేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూలు న్యతిషడ్ల రేఫయంబుల్
సమత న్యసులఃసహ రేఫయంబుల్, క్షమలో నాపచ్ఛాందసంబు మించున్.

238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర బేసి నుదీచ్యవృత్తియున్, బరఁగు న్వర్తను బ్రాచ్యవృత్తియున్
గిరిమణియతిఃకీలితంబుగన్, బరముఁ గొల్వఁ బ్రవర్తకాఖ్య మా.

239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్భగగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్భగగంబుల్
క్షమ గిరినవఃక్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితముర యాపాతలికాఖ్యల్.

240

పరాంతిక.

ఇలవర్తకఃవృత్తరీతితో, దుల యై పాదచతుష్టయంబులన్
బలనీనయది పద్మనాభ చెన్నలగు గృతులః పరాంతికాఖ్యచే.

241

వై తాలీయము.

ఋతులఘువులు • రేఫవంబులుకా, ధృతవనులఘువులు • రేఫవంబులుకా
జత సమకౌన • సారసాక్ష పా, లితశుక వై తాలీయవృత్తమా.

242

చారుహాసిక.

¹ప్రమదమునను • వర్తకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున • ధాత్రి సత్కవుల్
సమకూర్చినశార్ఙ్గకార్తకా, సమత స్తీటును • చారుహాసికల్.

243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ • దొమ్మిదింట క్రాం, తులు పదునాలుగుదూఱు బేసులం
దులఁ బదాఱుఁతొంగలించు సర్గలలి న్నాధవప్రాచ్యవృత్తి యా.

244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగుదక్షిణాంతికా, ఖ్యము తేజంబున • నందగించు మే
లిమిక్యతులఁ గడిందివేలుపా, తిమరు న్ధాత్రి నుదీచ్యవృత్తికల్.

245

ఇది వై తాలీయజాతివృత్తివివేకం చింక మాలికావృత్తివివేకంబు రెటింగించెదః—

మాలికావృత్తివివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ • మఱియు నెదు

దనరు నిరువదియాఱు ఛందముల మించి

యల లయగ్రాహి లయవిభాతి లయహరి

గదసహజత్రిభంగియు దండకంబు లనఁగ.

246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపదమాలయంఘ్రిలు నా
ల్లోప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనఁగఁ • గొమ రొందు హరీ.

247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజసనంబులతుద నృజసనంబులపదంపడి భయంబులు లయగ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిరమంబునలుమాఱుగుదురంబటుకపీశులుతిరంబుగ వచింపక
నంబరముగా వలసిఁతొంబగలి దానవకదంబము సహాయముగఁబంచి త్రిదశుల్లు
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృతంబు గొనఁజాలుసమయంబు దొరకించితి ముదంబున
ముకుందా.

248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గరముపదముతదంఘ్రిలు నా

ల్లోప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనఁగఁ • గొమ రొందు హరీ.

249

లయవిభాతి.

పెనిమిటులు భార్యలును, దనయులను గాంచిరఁజేమనమలర దొడ్డతపఁముననలదళ
స్యం, దనుఁడు చుటికోసలియుఁ, దనకడుపులోపల భువనము లఖిలంబు నిడుఁకొనిన
కొడుకునా, ముననినసనద్వయము, వెనుకనసగంబులును, జొనిపియతులుండు నెడఁలన
లుమఱు ప్రాసం, బునిలిపి కవీశ్వరులు, మును లయవిభాతి నిటు, నినువినుతి సేయుదురుఁ
వనజదళ నేత్ర.

250

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్థముపద, ముతదంఘ్రిలు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహారి యనఁగఁ + గొమఱొందు హరి. 251

లయహారి.

నగణములుపదునొకడు, సగణమునుగురువునిడఁమిగులనలుమఱుయతులు, దగులులయ
హారిక, బెగడితధృతిపరిపఁరిగతుల మొలయిడినమఁరిగిర్పుపతనువు, బొదివి, నిగిడి
చనియంతక, నిగమములు గొనివెసను, జగము లద్రువబఱచి యొడిగికడపలిజడధి
ము, నిగిననభియాతిక, బెగడుచునొడిసికరిచి, తెగఁగొనినతురగగరు, డగుహారివనఁగ
కుకవు, లగణుతిచెలంగుక.

252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము ముప్పదినాలుగువర్ణములను + బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభం యశ్చత్త + ముర్వరలోనక. 253

త్రిభంగివృత్తము.

విసువక¹కుకవులు, రసఁబ్రతిపదమున + హసగగమఁడొకతీరై మటివేఱిమఁడొక
తీరై, రసనగణములును, సగభసగములును, పొసఁగినపద్యతिसంగివ్రణతింగింజెల్లుఁది
భంగిక, మసలెడువ్రజమున, దుసికిలి మధురకుఁ, గసికిసమృద్ధశుభాంగిందగుభంగిం
జేరిత్రిభంగిక, వెసమనిచిననవ, బిసరుహనయనయ, ని సభలవేడ్కగురింతుక విను
తింతుక నిచ్చులుఁగాంతుక.

254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత + పక్కాణింపక
గొద లేక నమరు దండక, మదధీంద్రశయాన తావఁకోత్తమనుతులక. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లక హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని వచిం
పం దగున్తుందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామిది
వెల్లం దకారంబులే మెందుగా నిచ్చుకు న్వచ్చునందాఁకనిర్తించి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకం బంద్రుభిక్తానయాయీ భుజంగేంద్ర కాయీ పయస్తక్రదధ్యాదికస్త్రీయి

1 ముపలురస (పూ. ము). ఛందోభంగము. 2 పక్కాణింపక (ప); పట్టా
ణింపక (ఓ).

నైర్మల్యతాపింఛగుచ్చ చ్చవిస్వచ్చమాయూరపింఛావచూడాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యార్భక క్రీ డహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వ
ర్వోరరాభారనిర్వాహకార్థాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలాల కాదంబినీ
నీల గోపాలబాలా నమ స్తే పున స్తే నమః.

256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుగుల • నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండవృష్ట్యాదికముల్.

257

దండకము. ధూర్తు ల్నుకారంబులు నైంటిపై సప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్య మయ్యె న్నుకారంబులు నైంటిపై నష్టరేఫంబులుం గూర్చ నశ్వాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన న్నర్జనం బయ్యె
నోలి న్నుకారంబులు నైంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పినకా వ్యాళ
మయ్యె న్నుకారంబులు నైంటిపై రుద్రసంఖ్యాక రేఫంబులు నిల్పజీమూతమయ్యె
న్నకారంబులు నైంటిపై నొప్పుపండ్రెండురేఫంబులుం జెంది లీలాకరంబయ్యెఁ
చేర్చి న్నుకారంబులు నైంటిపై మించు పద్మాదురేఫంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నుకారంబులు నైంటిపై రూఢిఁ బద్మాల్లరేఫంబుల న్సంఖ్యమందండకం
బయ్యె నీరీతితోడ న్నుకారంబులు నైంటితర్వాత నేడాదిగాఁగారకారంబు లొప్పా
రఁగా నంఘ్రీ నొక్కొక్కటెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండ
కంబు ల్పిసాలించుఁ గానుండె నాల్గఁఘ్రిలుం జేయఁగా వచ్చు నీరీతి నేకోన
సాహస్రపర్యంతముంగూర్చి యిచ్చావిధింజెప్పఁగావచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా మదంతానునాథా కళిందాత్మజానాథవాఃకేళికాసక్త
గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారాశుకాస్యోక్తవాక్యమృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రజేవా నమ స్తే పున స్తే నమః.

258

జాత్యుపజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేదములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు • సరసిజనయనా.

259

నీ. కందభేదము లాటు • గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాఃకృరలు నైదు
దీపించుమంజరీద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిషట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధములతో నొప్పురిగడలు కళికలు నుత్కళికలును గూడ
జాతులు నవివిధగీతంబులును నీససప్తకంబును నుపజాతు లయ్యె

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁ బెద్ద
 సచివుఁడును మూర్తి తాత¹నొజ్జలు ననంత
 మంత్రీయునుఁ దివ్యరాజు నిమ్మాడ్కిఁ జెప్పి
 రందముగఁ దాము చేసినఁ ఛందములను.

260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యెది
 మూరసంహర ప్రథమపాదముఖమున నిలిచెన్
 ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
 బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గుపదములమొదలన్.

261

మ. ధరణిన్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడేతప్పంగరా దెల్లెడన్
 హరి తజ్జాతిగణంబులైన సరి యిట్టట్టైనఁ గావచ్చు మం
 దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
 సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు నిల్చు న్వల్లకె యొక్కచోన్.

262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామ + ప్రస్తుతపద్యం
 బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో, వివరింతున్.

263

క. గురులఘువులఁజేరిటియ,క్షరములు నవ్వగణనామకము లగులిపులున్
 మురరిపుగర్వతమాభా,స్కర దీర్ఘము లైన రెండుఁగా నెన్నఁబడున్.

264

కందమట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయు + మరి విపులయుఁ
 జపలయును ముఖచపలయు + జఘనచపల
 లనఁగ గందపద్యంబు లీయాలువిధము
 లఖిలసుకవికృతులలోన + నలరుచుండు.

265

సీ. నలగగభజసగఁగంబు లేనునె కాని కందంబునకు నొండుఁగణము సారదు
 క్షిప్రటిలోపల నొకఁమూఁటిచే నడి లేనిహీనపాదము ముందుఁ + గానఁబడును
 దరువాత దీర్ఘ పాదము పంచగణములఁ దగుదాని మూడవఁతావునందు
 నలజలు దక్కంగఁగలయ వామీదనే యతి దాఁకునిజపదాద్యక్షరంబు

తే. తుదినిగాసలు దక్కంగఁ + గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేసుల + గొప్పకాల
 సరుల జగణంబు గూడదీచరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁబూర్ణమయ్యె.

1 నొజ్జ (ప). 2 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'వీటి' అనియేయున్నది.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాటవయెడ నల + మాటిటి
విరతియుఁ గూడఁగ మూటను, నెరయుఁ జతుర్థణములు గము + నిలిచినచోఁ.

విపుల.

క్షమ వేసికాలు సమపా, దములోఁ జొర శబ్ద మొకటి + తనరింపె
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు + కంద మగుకా. 268

చపల.

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడయదుగునను ద్విగ+ణలఘువుపై
2 సమకొనువిరతియు పదియేక, లమల్ మునుంద చపలకు నమరుకా. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందమువై, ఖరికా మొదలినుదుగు చెప్పఁగఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యనెడుపే, రదిగ వైకుంఠ వరద + యఘజైత్రా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వార్థము చపలాకందముక్రియఁ + దగు నపరా
ర్థము జఘనచపలకు ముసిం, ద్రమానసమరాళ+దాశార్వా. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త+చయములఁ దక్కక
బెరజా త్యుపజాతులు ని,బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప+పచ్చుకా గృతులకా. 272

ఉత్సాహాలక్షణము.

1 ఈహ మీతి సూర్యగణములేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ + జాగుచుండు సత్కవి
వ్యాహనుతులు గాంచి కృష్ణుఁ + డొడిసి కాల్లు వట్టి పె
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ + ద్రోచె గాల్లు మీదుగాకా. 273

తరునోజ.

శతమఖత్రితయంబు+జలజావుఁడొకఁడు శతమఖత్రియమీఁదఁ + జనువిశ్రమంబు
ప్రతిభ నీయదుగులొప్పఁగరెండుగూర్పఁ బ్రతిమీతి నొక్కొక్క+పాద మైతనరుఁ

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముగడపాదమునకు ద్విగ+ణలఘువుపై (ప. ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకొనుయతియొటవయది, లమామునుందచపలకునమరుకా (పూ.ము). 3 ఈహ కారశక్త (ప. ఓ.).

జతురంఘ్రుః శీరీతిః జత కూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢిః జలజాక్షునుతులః
గృతులంఘ్రః దరువోజః మోజ నెసగః గృతకృత్యుః డై చెప్పుః క్షీతి నెల్లసభల.

వంచవిధాక్కరంబు లెట్టివనిన:—

క. మఘనమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే త్తమ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రాధితాక్కర లైదు దనయ • గ్రంథములందుగా. 275

మహాక్కర.

నూరుఁ డొకఁడును మున్ను గాఁ దర్వాత • సుత్రము లేవును పిఱుఁద నొక్క
తారకేశుండు జత యైన నిట్టిసః ప్రగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు కండవచోట నాలవచోటఁ • జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు
నోరసిలు నాలవగణంబుపై శ్రాంతి • యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చిః • మూఁటిపై విరమంబు నిల్చి
చన నింద్రముగళంబుమీఁద • కలజాపు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాఱుగణము • లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ • దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర.

మరనికాఁపేంద్రసంహార • మూఁటిపై విరతు లుంచి
తరణిశక్రత్రయంబు సుధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణములఁపాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృతుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర.

1 భానుఁ డిద్ద తాదిత్యః పతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణఃములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి • నంతరాక్కరంబు
భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర. 279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్యః పతులు తమిస్త్రాపతియు, జానుమీర నీనాలుగు • చర
ణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఁనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర •
పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). * భానుఁ డిద్ద తాదిత్యః పతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు
చరణఃములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతిఁనంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశు
నేత్రఁపద్మాకళత్ర. ఛంకోభంగములేకుండ నిట్లు సవరణ చేయవగునేమా ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై • విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్కఁసోమందు రాఁ
జరణ మీమాఁటిచే • సాగి యొప్పు, హరిపపర్యంక యల్పాక్కరంబు. 280

మఱియు, మంజరి.

తుదమొదళ్లను నంటిఁదూఁతు శబ్దంబు, నర్జించి యతి మాఱుఁప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిన్విఁపద యై చెలంగఁ, ప్రాసంబుతుదలందుఁ • బదిలంబు చేసి
*(సాగింపఁగాఁ జాలఁసత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార • భూమిలోపలను
బద్ధాక్షుఁ డెపుడు చేపట్టు మంజరుల, చందాన నలరారుఁజగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు • నూర్వ్యఁ డొక్కఁడు
విరమంబు రెంటిపై • వెలయు నొక్కటికి
క్షీతిఁ దగ నెంటిఁచే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన • మే లంద్రు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్పు రింఁ ద్రులు రెంటు మూఁటను
బలభిద్ద్యయంబును రవియు • వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమఁసంఘుతమై, లలి షోడశమితఁలఘువులతోడక
గలసి చతుష్పదఁగతులను ధరలోక, జెలు వగుఁ జొపద • సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

*భానుయుగము పైఁపయి నవల నిం, పూన మణివిరతి • నొంది ధరలో
జా నలగుఁ జతుష్పదవితాళా, ఖ్యానమున వినాఁయకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణంబులు మూఁడు రవియుఁ
దగుతుదఁ బ్రాసంబుఁదాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమమ్ము కర్ణాటచాపద యై
సఁగుఁ గృతుల సత్కవులఁసమ్మతముతోడ. 286

1 నంటితూప (ప); నంటితూప (ఓ.). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాతపుస్తక
ములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనబడుచున్నది. 3 ఈపాఠము
పూ. ము. లోనిది (ప ఓ.) లలో 'భానుగణయుగముపయివలలిం' అనిఉన్నది. అర్థము
విచార్యము.

పంచపద.

క. అది సమవృత్తములలో, నైదాక్షుల నెద్ది యైన * నాద్యులు వలుకకా
బాచుకొని కృతులలోపల, నాదరమునఁ బంచపాది * యనఁగా నలరుకా. 287

ఉ. ధన్య సుఖీల యన్వనిత * తత్పరత న్నదియొడ్డునందు స
త్కన్యలు నేయుసువ్రతము * తానును వేడుక నాచరించి స
న్యానత గట్టినట్టినవఁమండితతోర మనూయ చేసి పె
న్దెన్యము నొంది కానల విధాతృకృతంబున సంచరించుకాం
డిన్యమహామనీశ్వరుఁ గఁడిందిగఁ ప్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

షట్పద.

ప్రాసము ల్పమ్మాలు * వాసపు లాఱురిపై నుధా దీధితితో నిర్యతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద * మీనూటితో నాల్గుఁ * జేసిన కృతులందు పట్టదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల వందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన
హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యెవి యనిన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్లనము విజయమంగళముకా (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర మధురహరి హరిణవృషగతులు * దొరలుం గృతులకా. 291

క. అద్యంతప్రాసంబు లభేద్యంబులు రెంటరెంటఁ * బెనించి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నననద్యంబులు రగడ లెల్ల * వాలుం గృతులకా. 292

క. కొద లేనినైపుణులఁ జొ, పదచే నుత్సాహవృత్తిపదయుగ్మముచే
దుద నాదిని ప్రాసంబుల, వదలక విరచింప వలయుఁ * బ్రాజ్ఞులు రగడల్. 293

హయప్రచారము.

ఋతువిరామ * మినులు నల్వు, రతుక నొక్కయంఘ్రి చెల్వు
దనర హయతఁ * దాక్ష్యుఁ డంచు, దనుజహరణదక్షుఁ డంచు
మును శుకాదిమునులు వొగడ, జను హయప్రచారరగడ. 294

తురగవల్లనము.

ఇరవుల స్వయప్రచార * మినునుడించి కృతులఁ జెప్ప
దురు విహారితాగ్నివరణ * తురగవల్లనాఖ్య మొప్పు. 295

విజయమంగళము.

తురగవల్లనంబు రెంటితోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసకూటదహన * తుహినహీరసదృశకీర్తి

పరగ దుగ్ధనింధుమధ్యభాసురాంతరీపవర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి • భక్తజనహృదబ్జపూర్తి.

397

ద్విరదగతి.

కర మొప్పుఁ బంచలఘుఁగణచతుష్టయమాచే
విరమంబు రెంటిపై • ద్విరదగతి పేరిచే.

398

విజయభద్రము.

ద్విరదగతి రెట్టింప • విజయభద్రము చెల్లు •
విమరపూజితపాద • వేదసన్నతనామ
దరచక్రకాయకగఁదాఖడ్గధారణా •
తాపింఛసమగాత్ర • దళితచైత్యస్తోమ.

399

మధురగతి.

1నాలుగుమాత్రలు • నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి • నలి విరమణములు
గలసి మధురగతిఁకనలును జగణము, తొలఁగిన ధృతకాఁస్తుభ కవిరమణము. 300

హరిగతి.

నలసభగగణములలోపల నేతైఁనను నెనిమిది నాల్గిట్టిపై విరమము
గలసిన హరిగతి చెలు ఁగఁ గృతులం • గపిఁపరులౌ నని చెప్పిననియమము. 301

హరిణగతి.

నరహరి పదియు • నాలుగులములు, కడియతి హరిణగతికి నెళవులు. 302

వృషభగతి.

ఇరుపదియెనిమిది లఘువులు 1పదిఁయేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిర వగు వృషగతి పద్మధిప • యిది విను మాదరమన మదమన. 303

యక్షగానలక్షణము.

నీ. తుద నేడులఘువులు • తొలఁగించి చదివినఁ ద్రి పుటకు వృషభగతిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్కలఘువు మానిన ఒంపె మనద్విరదగతినఁమపదయుగము
గురు తగురచ్చెరఁకుఁ దరగ ఁల్లనాహ్వయ మేకతాళియాఁవధురగతికి (?)
నంఘ్రి కిర్వదినాలు • గటతాళిమాన మాత్ర లోలి విశ్రాంతి పఁద్నాలుగింటఁ
తే. దెలియ నర్థంబు నర్థచంద్రికలు వీన
యక్షగానప్రబంధంబు • లతుక వచ్చు
రగడభేదంబు లివి యంద్రు • రసఁ గపింద్రు
లవితనిజసేవక స్తోమ • యభిధామ.

304

ఉదాహరణలక్షణము.

- సీ. సప్తవిభక్తులు • సంబోధనంబును గూడ నెన్నివిభక్తులు గ్రమమనఁ
బతిపేరు దొరలంగఁబద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మార్గములుఁగాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది • దళములు గావించి దానిలో సగము నుత్కలికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం • బయ్యెడు దళము లెన్నిదిఁ గూర్చి వానికిఁదుద విభక్తి
లే. బయలు పటిచి కట్టకడనుఁబద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవిభక్తికముగ
నిర్వదాటుపద్యములందు • నిడిన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు • రిద్ధచరిత.
- సీ. సంబోధనమునకు • సరసాళి జయపతి ప్రథమకు వాణి విరావళియును
క్షీతి ద్వితీయకు ఝట • కీర్తిమతియఁ దృతీయకుఁ గీర్తి మభగయు • నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభినియును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు • వాణియును గ
ళావతి షష్ఠీయు • లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘోణి • సత్కమలయు
లే. నాదినూత్తలనామధేయములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లవ్వ విభక్తులకును
వారుతమశక్తికొలఁదిని • వ్రాలుఫలము, లిత్తు నాయకద్వయమున • కిందిరేశ.
- సీ. సంబుద్ధి యెడలించి • సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిసద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ • సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ విషమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు విద్దలి యనంగఁ
గళిక లుత్కలికలు • గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్కుల్లకంబనంగ
లే. నవనిఁ జాటుప్రబంధంబులందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండునీనాల్గు దెగలుఁ
గానఁబడు నుదాహరణము • ల్గానలోల, కామెపల్లీశ వల్లవీకామకృష్ణ. 807
- ఉ. శ్రీవనితాసనాథుఁడు వశీకృతభక్తమనోంబుజుండు వి
శ్వావనుఁ డుగ్ర సేనుఁ డురుఁబైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలఁ డహంసపతికోటిమరీచి భద్రదం
తావళనాయకావనుఁ డుదారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతఁ.

808

కళిక.

మతీయు దేవకికౌరసేనికుమారనిర్తలరత్నరాజము
కఱకుటసురల నెల్లఁ దారుణకదనధారుణి దునుము లేజము
బలిమి నందనవనములోపలిపారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొఱఁడి మీతినసమ్మదంబునఁ • గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు నూతకృత్యము • చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను .
దలఁపు వఱువనిదాసచయములఁ • దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేర్చెను

వెలదికొఱకును బాణుచేతులు • వేయు నటికినవిక్రమోగ్రుడు
జలదములజిగి దెగడునొడలున • జానుమీ తెడుశుభసమగ్రుడు.

309

ఉత్కలిక.

కమలనేత్రునిరాక రోయుచు • యమునయొడ్డునఁ దపముసేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున • నున్న సుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుడు గూర్చినమిత్రునానతి • కరము పట్టెడుదానిదానతి
విదళితాసురసార్వభౌముడు • యదుకులాంబుధిపూర్ణ సోముడు.

310

ఉ. మానవులార రోగములు • మానును లేములు లేవు సంపదలో
జా నగు దుఃఖము ల్లొలగు • జాటు నఘంబుల మందబుద్ధు లై
దీనత నొంద నేటికి నతీసిరథక్తినిఁ గొల్వఁడీ పరా
ధీనులుగాక మీరు ఐసుదేవకీమారకు ముక్తికోస మై.

311

కలిక.

మఱియు వ్రేతల నెల్ల • మరులకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల • మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసుబండియాడ్చినవాని
వేమరెదిరినమగధు • విరగఁ దోచినవాని
బాలుఁడై తోలెక్కి • పాలుద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు • లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాళప్పక్షము లెల్ల • ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కనుఁ జావఁ • గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిది • లేమిఁ బాపెడివాని.

312

ఉత్కలిక.

మండుపావకుఁ గొల్చి • కాండవాహుతి వ్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి • పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి • చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మెక్కుక పూని • పురికి వచ్చినవాని.

313

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు పూ. ము. లలో
లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు. (పూ. మ.) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.)
లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిదిలేమిఁ బాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపద
ములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. ¹పులకిల నేల మానవుల²పుట్టును పావన మయ్యె నెప్పుడున్
³గళవడ మేల రోగము ల⁴కాలగతిం గడవట్టు నతిబా
 ధలును దరిద్ర తావ్యధలు • దవ్వలకేగును వాంఛితార్థమూర్
 గలుగు నమేయుచేతఁ గమల⁵ాధవుచే వటపత్ర కాయిచెన్.

814

కళిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి • మసలుమంత్రవాదిచేత
 నెఱిగి సౌంధకునకు వరము • లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
 మృతతనయుని మరల గురున • కిచ్చినట్టియమృతుచేత
 నతులరాసకేళి సలిపినట్టియాదినటునిచేతఁ
 బిండి రుబ్బునాతిమోము • పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
 మండుచున్నకారుచిచ్చు • మరిగి త్రావునమరుచేత
 నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు • నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
 వెలయఁ దులసిపూసపేరు • వేసికొనినజోగిచేత.

815

ఉత్కళిక.

గట్టిగ శరపంజరంబు • గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
 చవుటికడలిచెంతఁ జేరి • పవనతనయుతోడఁ బోరి
 తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి • చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
 మహిమ మెఱయకృష్ణుచేత • మహిరతోటిదీపుచేత.

816

కా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో • నుప్పొంగి పెక్కేడులా
 భీలాకారమునం గొలంకునడుమన్ • బేటాడునక్రంబుతోఁ
 జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినమదఁ స్తంజేరమస్వామిమై
 కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై • కృష్ణాంబుభృన్నూరికై.

817

కళిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును భిడ్గము • మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
 మెఱయఁగ విద్యుచ్చేలముఁ దాల్చుక • మెలఁగెడుదధికణపరిదిగునకై
 పెలుచం గదిసినోమల్లల నిరువురఁ • బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లనకై
 వెలయఁగ యమునానదిలోఁ గాలియవిషధరుఁ దోలినయదుసింహునకై
 విజయనిరథసారథి యై గురునృపభీష్మాదులఁ గెలిచినభూపతికై

1 పులకిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళమేల (పూ. ము). 4 నడుమన్నిట్టాడు (పూ.ము); బేపాడు (ఓ.). 5 మల్లర (పూ. ము).

గజిగా యవనాభిధు ముచుకుంచునిఁ • గనుదృష్టినిఁ జంపినక్రిపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ • బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గెల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధనగిరి మోచినమహానానంచునకై.

818

ఉత్కలిక.

తొలిపుట్టువునోము¹ఫలంబున వే, బలువిడి నగుపేదటికంబున వే
సరి కొందల మంచుచుఁ బైనంబై, పురికిం బరమానందమునగ బై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యడుకు లాసంగినబాపనికి
స్థలి మిచ్చినబాలన్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై.

819

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున నాఁపోవంగ నాఁ దాత్త లో
మురు వొప్ప నిష్కరుగ్ధయగ్ధకునయై • ముద్దాడురాకాస్థిత
న్నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిషచే • నిష్క్లేనకాలంబునకై
ధరణిం గూల్చిననందపుత్రువలనం • దార్కాణధర్మసితుల్.

820

కలిక.

మతియు గీతామృతసముగ్రసింధునివలన, వఱలు భవపటుతిమిరవనజబంధునివలన
బొంకు టెయ్యెడ లేనిభూరిసత్యునివలన, జంకు టెన్నడు లేనిసమరనిత్యునివలన
ఫేదము ర్పెడబాపు²కేళిమర్దనువలన, నాదికౌరణమూర్తి • యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదములఁ గాముపానుపువలన³, బూని గొడ్డాలికిం • బుట్టెకానుపువలన.

ఉత్కలిక.

⁴తను బిల్వ మిగురు గూర • దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రౌపదిచేత • నాన దీరఁగ మేఁత
యడిగినమునీశులకు • నిడఁగల్గుదాసులకుఁ
గల్పించుహరివలనఁ • గల్పస్థాయివలన.

822

1 ఫలంబుననే-పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమధంగము. 2 కేళి (పూ. ము.).
3 పూనిగొడ్డాలికిఁ బుట్టు కానుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డూరాలికి
(ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల-పూ. ము. ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

5 గుర్రెఱిఁ గిష్టంబుగఁ.....నిర్వైసకాలంబునకై-పూ. ము. ఇది “క్వాత్విక
కారసంధి” ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండదు. కాబట్టి దీనినిసజరిందుటన్వాయ
య్యదు. మహాలాక్షణికుఁ డైనప్పకవియే యిట్టియానా స్త్రీయమైన సంధినిజేసినచో
నాంధ్రభాషకు మాప్సవచ్చుననుట మరిశయోక్తిగాదు. మరియు “నిర్వైస” అను
పదము మిక్కిలి కరకతోరముగనున్నది. తెక్కినపద్యశైలినిచూడగా పదముల మార్ద
వము, స్పష్టముగదా.

కా. 1 కారాగారమునందు వెల్వడి భుజాగస్వామి ముచ్చత్ర మై
పై రా దాక్షిణ్యండు వాకిసు 2 లైలున నభ్రస్తోమముల్ మీటి శ్రీ
సూర్యోద్భాతీ పథం బొసంగఁ దనుఁ గొండు దండ్రీ యేతెంచి 3 బా
ల్వారేపల్లెను నిల్పఁ బొల్చు హరికి 4 న్వాలార నే మ్రొక్కెదన్.

823

కళిక.

మఱియుఁ బెరియ నెరియ నుఱియుఁ మధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుమున క్రుఁ గెల్చినవితకరికిఁ
గఱచి చఱచి యుఱచి పఱచుఁ 5 గపినిఁ జంపినమృతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి 6 సారగుఁ మద్దులీడ్చినయమితునకు
7 సరలి కెరలి వరలి మరలి 8 సాశ్వుఁ జంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి 9 కామెపల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము 10 నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము 11 వైరి కొసఁగుమాధవునకు.

824

ఉత్కళిక.

1 గొల్ల లెల్ల దల్లడిల్ల 2 బెల్లుజల్లు లల్లి రాల్ల
సోనవాన మాన పూని 3 కాన రానికోనలోన
చుట్టి పట్టి గట్టి నిట్టి 4 కొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు
నూచి లోచి నోచి మోచి 5 బ్రోచినట్టి వామరునకు.

825

మ. పృథులవతివరస్వయంవరమున 6 నివిందామవిందామలక్ష
బ్రథనక్షోణిని గెల్చి స్గ్గున సుభద్ర నృత్ర 7 వోకొందు ఏ
చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞచే ననలసాక్షీకంబు గృహ్యోక్తన
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె 8 10 ద్ధిరప్రతాపాన్నతుల్.

826

కళిక.

మఱియు నుగ్ర నేనామాత్యునందు, నెఱి మీఱ లయకాలనిత్యునందు
వినురార్చితపదారవిందునందు, విదళితఘోరారిబృందునందు

1 కారాగారమునుండి. పూ. ము. 2 లైలియ (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను.
(పూ. ము). 4 హరికినాగర (ప) 5 యొరగు (పూ. ము). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి
సాశ్వుఁ జంపినక్షరునకు (ప. ఓ). 7 ఇందు (పూ. ము) లలోను (ప.) లోను మూడూ
చరణములు మాత్రమే ఉన్నవి; (ఓ)లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కాన-పూ. ము.
9 బ్రోచినట్టి వామరునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామరునకు (ప) 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రాపః హరునందు, బలిపట్టాద్వారః పాలునందు

జలగాదిదశతనూః చ్ఛాదునందు.....

327

ఉత్కలిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జనాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు

రాపుతో నూచి, వీపుతో మోచి, వెలయుహరియందు, జలజాతునందు. 328

ఉ. ధర్మజాః డంపినం జరిగి • దంతిపురంబున నాంబికేయుతో

ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల • ¹దగ్గఱ కాంతనవాదిసజ్జనుల్

నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గనుఁ నేరుపున న్సభఁ దాల్చినట్టిని

న్నర్తవహాకృతిం దలఁతు • నానుమనంబున నందనందనా.

329

కలిక.

మఱియు జగన్తోనానఁమాయఁదాల్చినజాల, జిలుముతఱి ద్రౌపదికిఁజీరలిచ్చినకాల

సఖులతో నదిలోనఁజల్లి గుడిచినబాల, విఖనసుం డెదలోన • వేఁదలిర్చినలోల

నరులేరినొగలపై • నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ • జక్ర మెత్తినశూర

తరిని సద్గురుసుతులఁదాపరించినసదయ, పెరిమెనాగపురంబుఁ వెక్కరించినవిజయ.

ఉత్కలిక.

గురుభీష్మరాధేయు • లురుజన్యమున నేయు

శరవహ్ని బయ లెక్కి • యరద మెల్లను నెక్కి

²తరి గొల్చునెడ పాండుఁవరుల నేగురి మెండు

బ్రతుకఁ జేసినపుణ్యఁవితత దీనశరణ్య.

331

కా. ౧ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు • న్నిచే సుఖం బబ్బె ౧

కై వేదండ మొనర్తు నీవలన నిఁష్టవాప్తి చేకూఱె ౨

కే విశ్వాసముఁ ³జేర్చి తింక మదిలో • హెచ్చయ్యె నీయందు నా

కైవారంబులు కారసేనతనయా • కామేపలీవల్లభా.

332

ఉ. నామన విచ్చగింపు మిట • నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం

తామణికల్పనోక్తికలఁనాచతురోపమ లుల్లసిల్ల ని

చ్ఛామతి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామెపలీక నకు నై

రామయ మై తగ న్భవమఁదాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాక.

333

1 దగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 తరు గొల్చునెడ పాండుతనయులేగురి

మెండు(పూ.ము); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱిగొన్ని తాటాకుపుస్తకములు

చూచినగాని సరియైనపాతమువిర్ణయించుటకు సాధ్యముగాదు. 3 జేర్చునింక(పూ.ము.).

వ. నీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండుదెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు రెట్టివనిన.

నీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు • నందైన నొకటితోఁ జెప్పిరేనియు సమనీస మగును
నియమము ల్దీనిపై • నిలిపిన నీసంబు లాఱుదెఱంగు రై • యతిశయిలు
నెనిమిదంఘ్రిలఁ బ్రాస • మెక్కింప వల్లకై సర్వతః ప్రాసనీసం బనంగఁ
ప్రాస మాఱంఘ్రిలఁ • బదిలంబు గావింప నక్కిలిప్రాసనీసాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి • రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యది వడినీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ • బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలివడినీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ • తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్యనీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే • కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘునీసంబు ననఁగఁ

తే. సప్తవిధము లివియ శబ్దశాసనుండు, పంచమామ్నాయఫక్తితోఁ • బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱునీసము • ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమనీసపద్యమే • చెప్పినారు. 885

అందు నీసలక్షణ మెట్టి దనినః—

క. సురపతు లాఱురిపై భాస్కరు లిరువురు గూడ నొక్క • చరణము పొల్పుం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంటు రెంటు • వెలయఁగ వలయున్. 886

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి • చెప్పఁగ నయ్యెన్
నీసము తంగడదేశవి, భాసురశుభభేల కామఃపలిగోపాలా. 887

సమనీసము.

బ్రతికించె నెవ్వఁడు • మృతగురుతనయుని మెలఁత వేడిన మెచ్చి • మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వఁడు • పొదివినదాగుణాపథ రెల్లఁ దొలఁగించి • పొందుసుతుల
వెడలించె నెవ్వఁడు • వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లియై • యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వఁడు • మాసలంబున వృష్టియమభోజనైన్యాంధఃకాదినృపుల
తే. వ్రేల్చి నేవాఁడు ఖాండనవిసిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసితః • జ్వాలమీఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన • ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమనీసమఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాసనీసము.

వేదండవరదుండు • వేధోండగాంగుండు కాదేనశయనుండు • యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు • నాదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు • కాదనీలుఁ
డాదితేయుఁడు బిందు • నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు • బాధితారి
మేదికీర్తిచుండు • భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు • ద్వాదశాక్షుఁ

1 రెంటితో (పూ. ము.).

తే. దాదిదేవుఁ డాత్రితగంధఁమాదనుండు, చేదిసౌంభకవైదర్భఁనూదనుండు
మేదురమరలి నాదవిఁనోదుఁ డనుచు, జెప్పినను సర్వతఃప్రాసఁసీస మగును. 339

వృత్తప్రాససీసము.

కిక్కించె నెవ్వఁడు • ¹చేట్టుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన • చేదివిభుని
రక్కించె నెవ్వఁడు • ద్రాణిబాణముచేతఁ ²జిదియకుండఁగఁ బరిఁక్షిన్నపాలు
భక్కించె నెవ్వఁడు • పర్వతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు • నారగింపు
వీక్కించె నెవ్వఁడు • వేడ్కతో నేవకుర్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపాపాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సౌంభకఁధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వఁడు పోరిలో • సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డెవ్వఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాసఁసీసము లిల. 340

వడిసీసము.

విజయసారథిఁ గానిఁవినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని • కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గానిఁయభినుతఁపఁగ నొల్ల మధునూదనునిఁగాని • మదిని నిల్పఁ
బద్ధనాభునిఁ గాని • ప్రణతింపఁగా నొల్లఁ బాతీనపతిఁ గాని • ప్రస్తుతింప
బాణసంహరుఁ గాని • భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని • ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁగాని • యనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చి యనురక్తిఁనాత్మనెపుడు
పొగడుసత్కవిప్రజములఁ • బ్రోచి తనఁగఁ, దనరు వడిసీసభేదంబు • తాళభేది.

అవకలివడిసీసము.

సామాజికాహితఃస్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి • నామతింప
నభిమానధారుణీవిభులు దానంబుచే నక్కఱ లన్నియుఁ • జక్కఁ జేయ
నతిరుక పక్షమావతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వమునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటద్దండు • లొదిగి దండంబుచే దనయాజ్ఞ యాదల • నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిషాద్గుణ్యబంధురముగ, ³నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ • డై మురారి
నేల ననురక్తి నితితో • నేలె ననుచు, జేయ నవకలివడిసామసీస మగును. 342

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు సహాయ మేగుదెంచి తా
నించు కెదిరి దురముసేయు • సేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ • గెరలి నరకపుత్తు మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి • తేరిఘోటకావలిం

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కిలి ప్రాససీసమనిపేరు. 2 చేట్టుయ్యో (ప).
3 కిక్కకుండఁగ (పూ. ము). 4 దెనమల (ప). 5 నారి (పూ. ము).

అ. దోలుకృష్ణ యంచుఁ దోరంపుటుత్సాహ, మీద గీత మొకఁడు • మేలవింప
విషమనీస మనఁగ • వెలయుఁ గామెపల్లీశ, జమ్మిచెంత నున్న • చతురవచన. 843

* సర్వలఘుసీసము.

క. త్నమ వద్దింశల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గలఁదీర్ఘ పదచతు
ష్కముపై నొకగీతి ముర, ప్రమథన సర్వలఘుసీసపద్యమున కగున్. 844

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున ¹కడరయి మృతికి మొదలగు
బ్రూరులవలన విని రుష²వరుషుఁ డగుచు
చరమశరధిజలముల • తరణి మునుగక మునుపు
దురమున నురువడి బలు • దురుసుపరచి
కెరళి గొనయము దురిమి • మురిగుణము మొరయిడఁగ
నిరికిన శిరశరములు • పరువ విడువ
జరిగి నెళవెటిఁ గొదిగి • మఱుఁగున నిలిచిన కురు
పతిమఱుఁదిని నెరి నురు • మగను దలఁచి

తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ శాసించఁగోరి, సన్యసాచిశతాంగంబు • సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులచేఁ • దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబుసాగుచుండు.
క. బలసోదరగీత్యుదితా,ర్యలు నా ల్లార్థ్యాఖ్యగీతు • లాటవెలఁదితే
టులురెండు సమము లెత్తుక, మలనాహ్వయ పవడలు విషమంబులు మూఁడున్.

సమగీతి.

త్నమఁ బథ్యాకందముచందమునన్ రెండరట చెలియఁ • దనరింపన్
సమ మనుగీతికృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస • కమలాత్మ. 847

* కరివరద పరమకృప • ధరణిధర మురవినుత కనకవసన నరహరిఁగరుడగమన
నళినకరపదనయనఁదళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి • శరధిశయన
పరమపదనిలయ హరిఁపరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమనివహముపలుకు
నిరతమునుహృదయమునఁనినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జలదనిభత
తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి • సకలసుకవి,వరులు చెప్పుదు రిలమీఁదఁవరుస నెల్ల [నువ
భారు మెచ్చంగ సర్వేశ • వారిజాత్మ, కామెపల్లీశ యచ్యుత • కామజనక. 845

ఈపద్యము, (పూ. ము)లో నున్నది. 1 కడరయి(ప). 2 బ్రూరుల(ప). 3 వరు
షుఁడగుచు (ప).

ఉద్గీతి.

మొదలిసగము చపలగతిం, దుద న్నగము పథ్యగతిని • దొడరింగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విమరాక్ష్మారాదివరద • వేణుగరా.

848

ఉపగీతి.

ధరః జపలాకందమువై, ఖరి న్నగం బైనఁ • గావ్యములక
బరఁగు నుపగీతి పూర్వ, మర వ్రజతమిస్త్ర • మార్తాండా.

849

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దమఃకన్నను నొక్కగురువు • దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్నమలాప్రాణేశ సహజఃకందం బదియే.

840

సమగీతులందు నొటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు • మిత్తులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు • విబుధు లిద్ద
అహహ యనుచు నూరులయిదుగురును మెచ్చ, నొటవెలఁది మూటనలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్తుఁ డొక్కఁడు వీణియఁమీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద అర్థంబువిప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండఁ నేకగతిని, దేటగీతంబు మూటను • వాట మయ్యె. 852

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

సురనాథుమీఁదఁనూరు లిరువురు రెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు • ¹దనరు హరి యెత్తుగీతియందు.

853

కఃకుంసగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణఁమైనఁ జాలు హగణ
నగణములును రెండు కలసి • నాటి యంఘ్రి కేడు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ • దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ • గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి.

854

వవడగీతి.

అవని ముగురుభాను • లాడిత్యపతు లిద్ద, అవల నేగు రర్కు • లర్థమునకుఁ
బవడగీతయందుఁ • బ్రాసముల్ సమకూలు, నవియె యొటవెలఁదిఁచుందులేవు.

వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద.

856

తే. క్షీతి మహారాష్ట్రభాషచేఁజెప్పబడెదా, భీకరోక్తులు బిరుదు లైపెక్కు దనరు
²వాటబిరుదావళియొనర్పఁవలయునఁ దుర్బుధులుసంబుద్ధి పదములుపాసఁగఁగూర్చి.

1 దనరు నెత్తుగీతియందు-(పూ. ము) ఛందోధంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని ప్రాత్రప్రతులలోనిపాఠము తప్పని దిద్దినయెడల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమాద్భవము • రై రిపుకర్ణకశోరకంబు రై
 1యతులితవీరవాక్కు లయి • యాదిమపార్థివలాంఛనంబు రై
 ప్రతిపదనూతనంబు లయి • భాసీలునూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
 క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరుదావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్.

358

చ. సులితవాక్యగుంభనల • సర్వవిభక్తుల 2దీనంబులన్
 జెలు వగుపద్య మొక్కటి రఁచించినపిమ్మట గౌడరీతి సం
 కలితచతుష్కషట్కదళఁగద్యము లెన్నిదియుం బదాఱు నిం
 పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరుదావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్.

359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, వృకసందర్భావృగద్య • చతురం బగుభ
 క్కిఁకీ బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భద్ర మదియె • యచ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు, గళమే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ • గైకొని సామీ
 ప్యలసత్సమాసముమొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ • మగు దాకార్తా.

361

తే. అవధరింపుము దేవ దివ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తులఁపరమపూత
 పూతనాజైత్ర సుత్రామఁపుత్త్రమిత్ర, మిత్రశఃనేత్ర నిర్జరఁస్తోత్రపాత్ర.

362

చిత్రకవిత్వము.

సీ. అనులోమము విలోమము నిరోవ్యమును దల, కట్టును గుడులు శృంగములు నక్ష
 రవిలోపమును బదఁబ్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంట్లు • మఱియు నేక
 పదియు ద్విపదియుఁ ద్రిపదియును నేకవర్ణంబును ద్వ్యక్షరి • త్త్యక్షరియును
 సరవి నిచ్చావాక్యఁసంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిపద్యంబు లెల్ల

తే. క్షీతినిఁ జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామ, ధేయమలఁచెతఁ బెం పొంది • తెలివి మీఱు
 4వానిఁ దెలియఁగ వచియింతు • వాసుదేవ, నందగోపాంగవాపుత్త్రఁనరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసావతనధ, రామాసరసాకరదళఁరథహారిరాధా
 కామా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవకులఁదారకరాసా.

364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారవమాధామరపతిఁయాదసమాకా
 ధారారిహధరశదరిక, సారసమారాధనతమఁసారదమోదా.

365

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఓ.). 2 దీననోక్తులన్ (ప.ఓ.). 3 పరమమూర్తి-(పూ.ము)
 పునరుక్తి నియమధఁగము. 4 వాఁటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన పాపాబాభా, మావా యనునాటులిపులు • మఱి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున నిరోష్ఠ్యము పిసాళించున్. 366

క. నరహర్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త • కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరదైత్యనికృంతన హరి • కంజదళాక్షా. 367

తలకట్టు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష • సత్యావాసా
స్తరపదయుగ గరుడస్వజ, ధరధర మమర యు మనఁగఁ • దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశఁ దిరిగిరి తిరిగి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొఱకు ధనాఘ్య లనఁగ • క్షీతి గుడుసు లగున్. 369

గొమ్ములు.

క. గురుఁడును శుక్రుఁడు నుగ్రుఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు • బుధుఁడును గుహుఁడున్
బురుకుత్సుండును గుత్సుఁడు
గురునుతు లానరించి రనఁగఁ • గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిశోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూఁదె • నమృతుఁ డని యే
నవవర్ణవిశోపముగా, నవని బలియింప వలయు • నామృతు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత • తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతరిధావ నాఁ బదభ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాధా తరళిత, సాధకరధతావరసుత • సరసనిధానా
నాధానిసరసతనురవ, తాధరకధసాతళిత • ధానాధారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. నారదమునికార్ద్దాలము, కూఁమి నజినంబు గప్పఁకొని వేడుకతో
నారాయణవాసుమాన క, నారత మేతెంచు ననఁగ • నల్లెంట్లు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ
మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ, మతివినాయక భరితసమ్మదుఁ డనంగ. 375

ద్విపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని • పోలుచు టరుచె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని • పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

దేవమునివంద్య గోవింద • దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యశ్యక్త • పుణ్యపురుష
యమరసన్నత, గోపాల • హరి ముకుంద
దేవ యశ్యక్త హరియు నాఁ • ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానానననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేనునున్నునినిననై
నానననునానానును, నానూన యనంగ నొంటియక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమ్మును మన, మున నూనిన నేమమునను • మొనమానను న
న్ననుమని మననము మన్నన, ననుమానానామునిన యన ద్వ్యక్షరమగున్. 379

త్రిక్షరి.

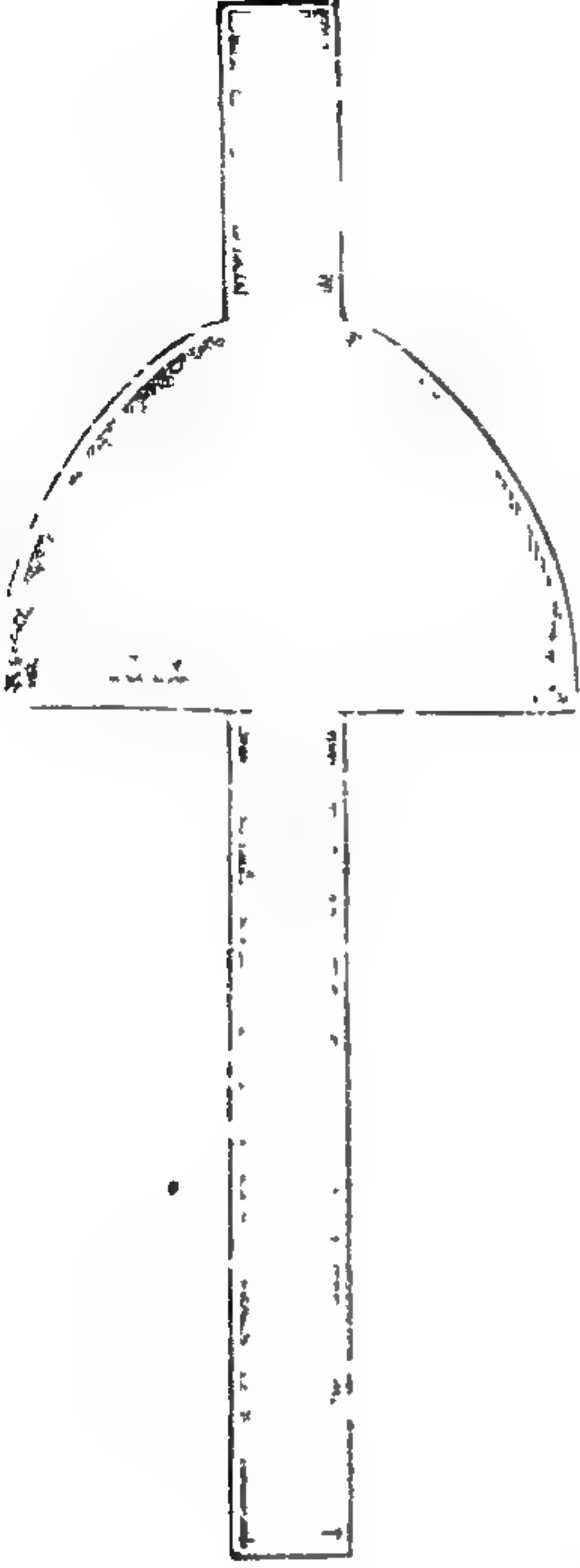
క. మానితమతితో మమతను, నీనామము నేమమునను • నేను మనమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననగఁ • ద్రిక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోటలు లె పై యన్నవి, తాటామాటములు గావు • తాపను లుండక
బేటలు దామోదరుచె, ర్లాటలకు న్నిశ్చలు మధురాపురిచెంతన్. 381

వ. ఈపద్యమునఁ దోట తాట బేట ఆట యనుమాట లర్థవంతముఁగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిజేరు ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము. 382

1 పోల్చు (పూ. మా); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వ్యక్షరమగున్' అని
ఉండవలెను. యనద్వ్యక్ష-ఇందు 'న' గురువుకాదు గనుక ఛంపాభంగము.

ఛత్రబంధము.

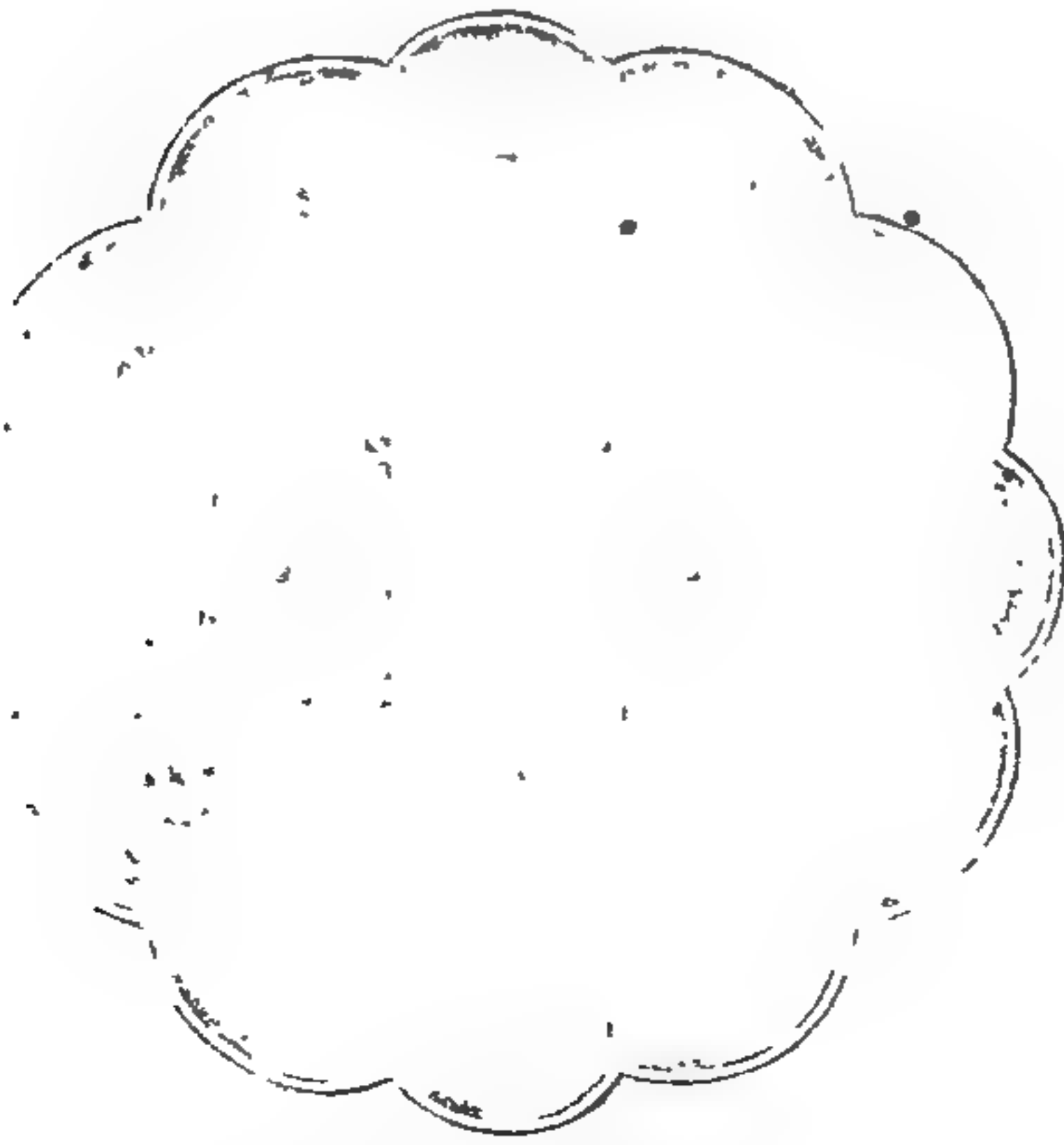
క. పారదమదనకనసుధర

దారద సమసమసనాసదరమారీచా

చారీమారవరాకా

కారాపరదారధసువకనదమదరపా.

గుచ్ఛబంధము.

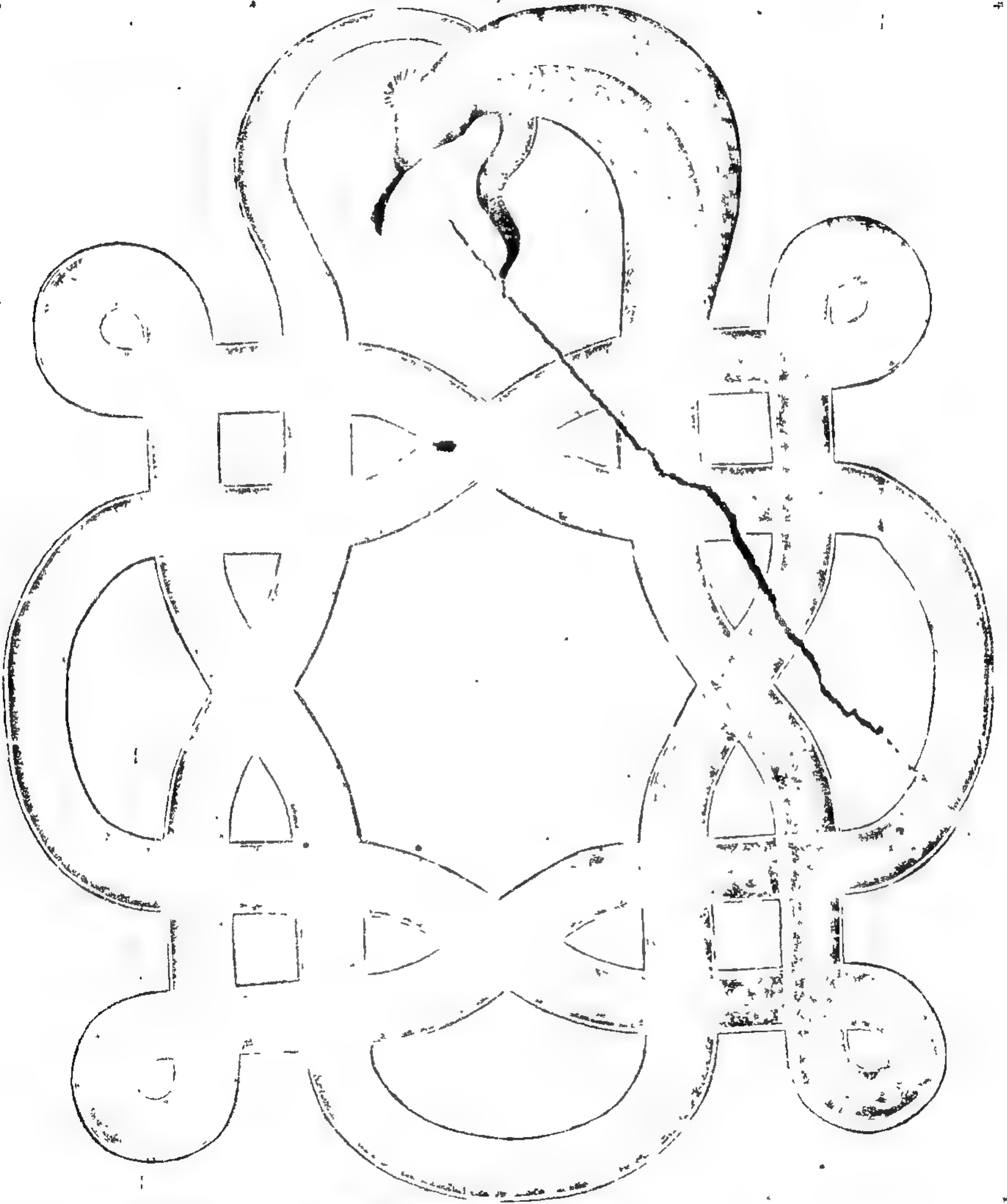

మౌనవకవృత్తము.—

గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలికించెక బదిగా

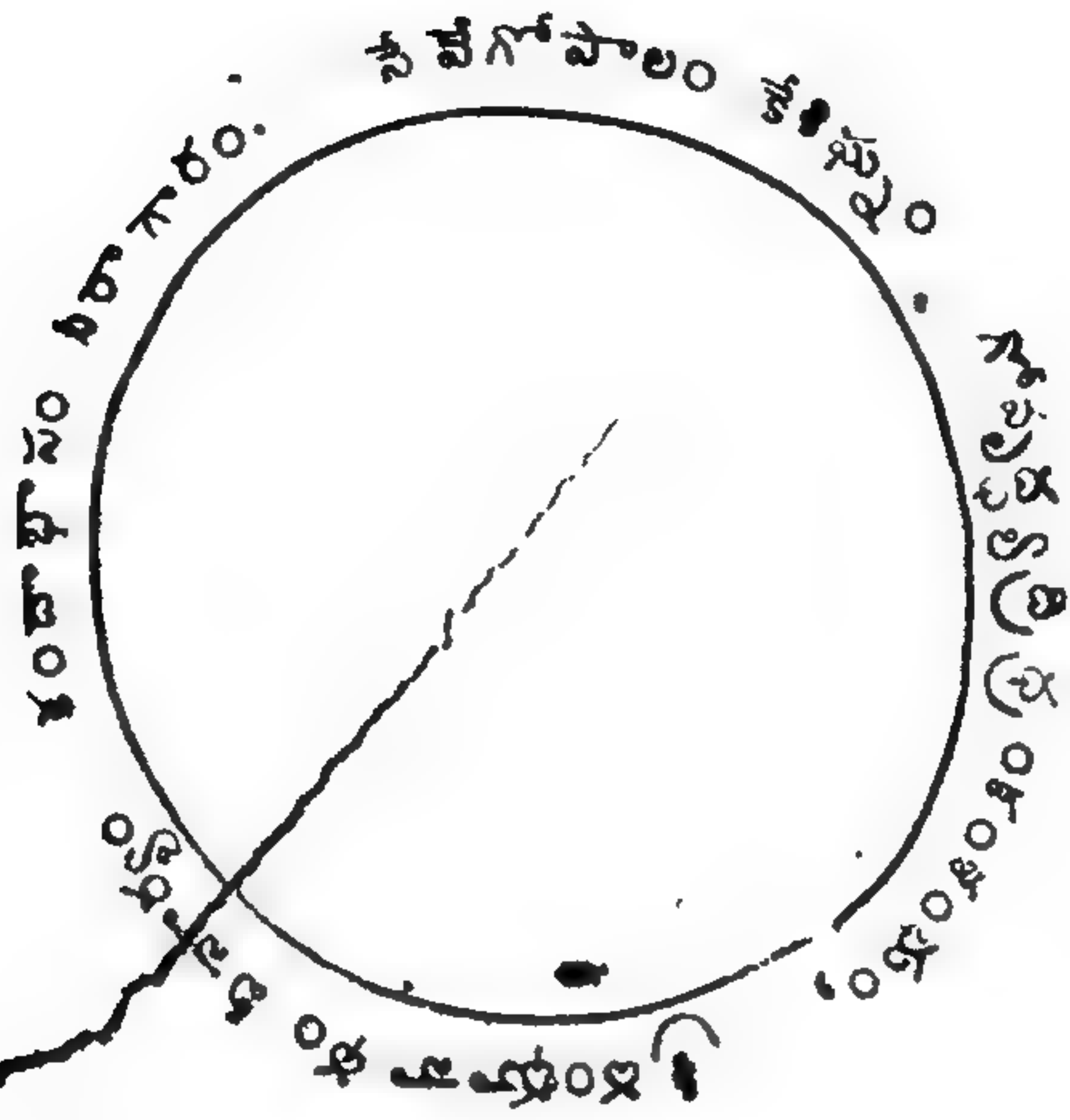
గాదిబక్కమ్మం డదిగా, గాదిడనాచా లిదిగా.

క. ఇలతో నెనబడినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోధానిభసీలాంగా
మెలిగొన్న పామువలె వెలు,పలగుట దలతోకనాగబంధంబునకుఁ.

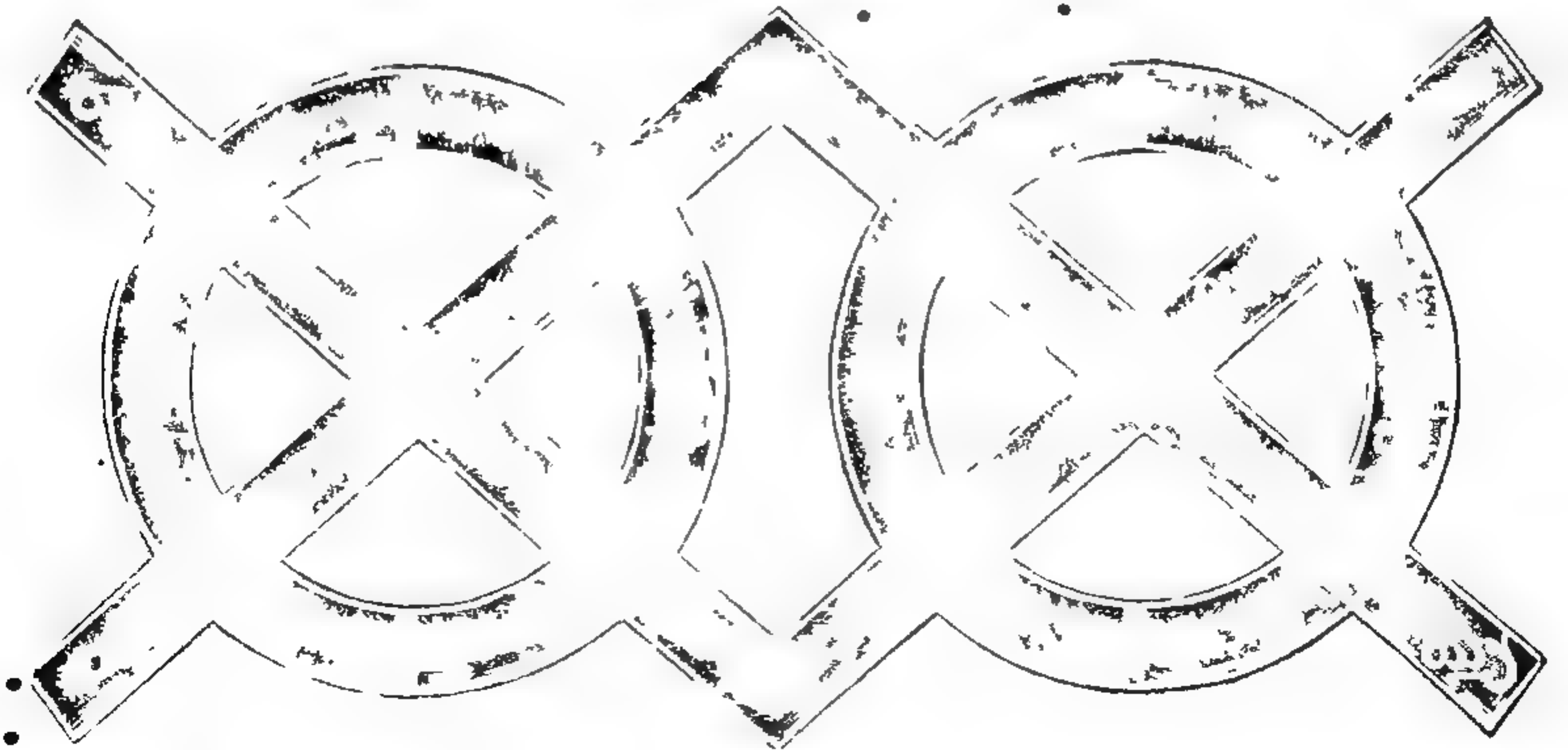
చ. ద్యుతిధర దేవకీతనయః తో యభవస్తుత భూరమేశ సం
మితగుణసారభూతిదయః మేయబృహజ్జవపూరుషావనా
జితనరకాపురాతనయః జేయసువిష్కరభారవాహకా
శ్వతపురుషూతతీతదవః పావకశ శ్చపురాణకోవిదాః .

కంకణబంధము.

సేవేగోపాలం కేళిఘ్నం, గోవృద్ధ్యద్రిధ్రంకంశంభుం
శ్రీదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం సరాగారం.

మర్దలబంధము.

రాజులు రాజశయానా, లాజలు చల్లినయానక
పూజలు గావశవర్తిక, రాజులు రాజనవయ్యా.

ఖడ్గబంధము.

●క్షణము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయః గాద్యంబుజేసి • సరసులు మాన్తూ
రిరుగడల మధ్య మొక్కటిగ, పరుజాల గదియింప • ఖడ్గబంధం బొనరున్.

●క్షయములు:—

క. శమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభోజారిహస్తవిష్టరకర్ణా
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీసనాథ • కంధరవర్ణా.

క. ధనదనవీనకనత్కన, కనకాంబరవాసుదేవ • కరుణాపాంగా
శినివరద శుభకర దళ,త్కనకకళిపు పూర్వదేవకందనిభాంగా.

క. శూరపరద రఘువరముర, మారణ చాణూరకంసమధుపేంద్రహారా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహరిరక్ష + గోపిజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశక్తిర్తి + పావనచరితా
తారకరిపువిశుతహరియ, పారదయార్ణవముకుంద + భాజతాతా.

మంగళి:—

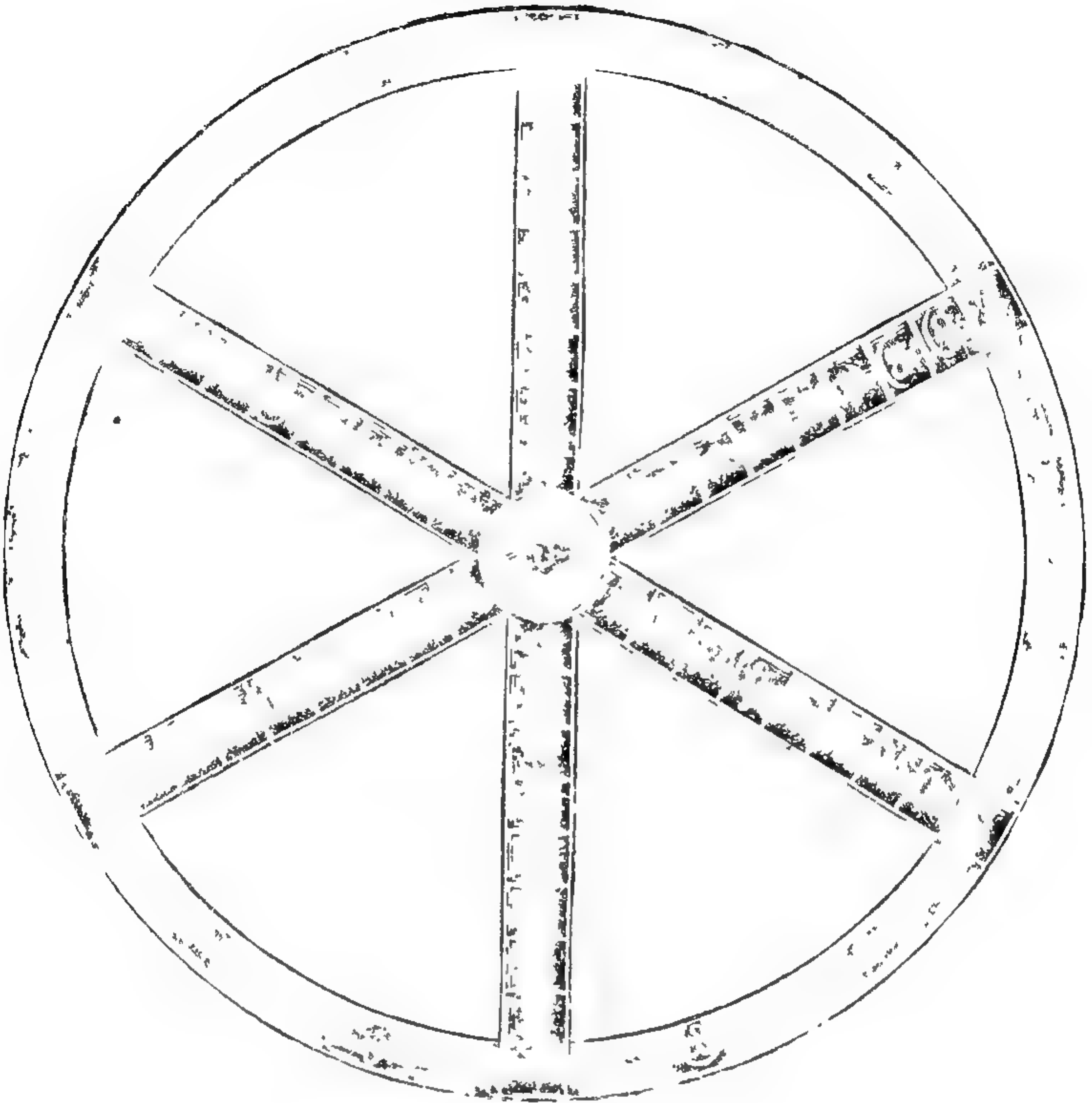
కోరితీరి వారిజాక్షు • గోరజేరజేరవే
వేరువడ్డదెత్తుటొమ్ము • వేగిలించి రెస్సగా
గారవించి యతనిపుత్రు • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
వేరువేర నింగినిల్చి • వేల్పురెల్ల మొక్కగఁ.

చక్రబంధము.

అక్షరము:—

నీ. వర్తలాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడరెల్ల నారురేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదోఁడమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మాడంఘు లటువ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యయ్యెను నది యినుమారు రాఁజెప్పి మాట నారిట నామమాలరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవఁకాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యురెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గామెపల్లెశ • వారిజాక్ష, జమ్మికడనున్న గోపాలఁచారుశీల.

చక్రబంధము.

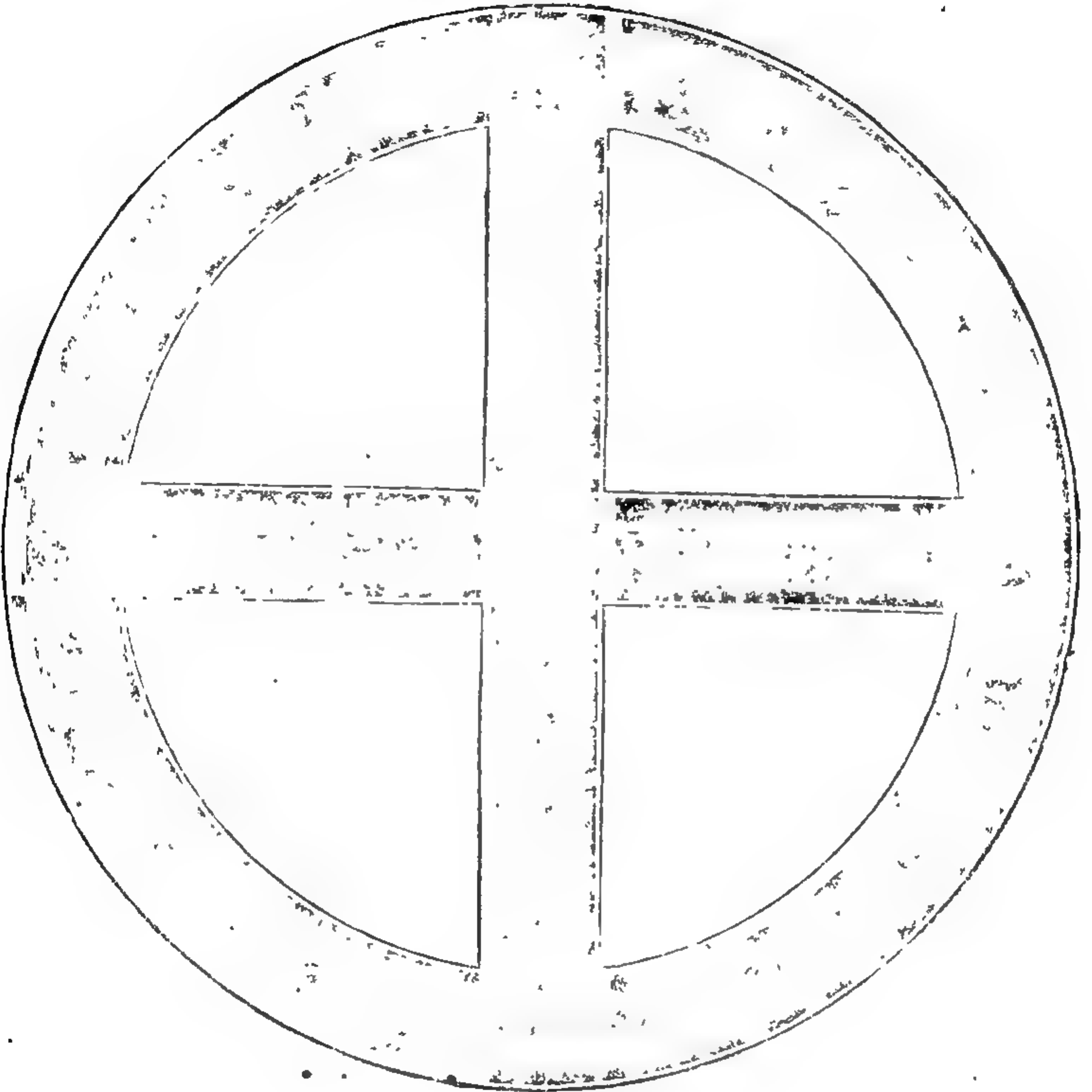

అక్షయము:—

కా.భద్రాకామకసోమమూర్యవయనా • బ్రాహ్మకార్యక్రమా
 త్సుద్రాస్త్రద్ధ విమర్శితాంగనతతాస్తోకప్రసంపత్కరా
 భద్రానూనజయావహావినయవాఃగ్భావిష్కృతాయక్షమా
 మాద్రీకాభవతక్షుకా శుభకరా • మాంగల్యరాసోద్యమా.

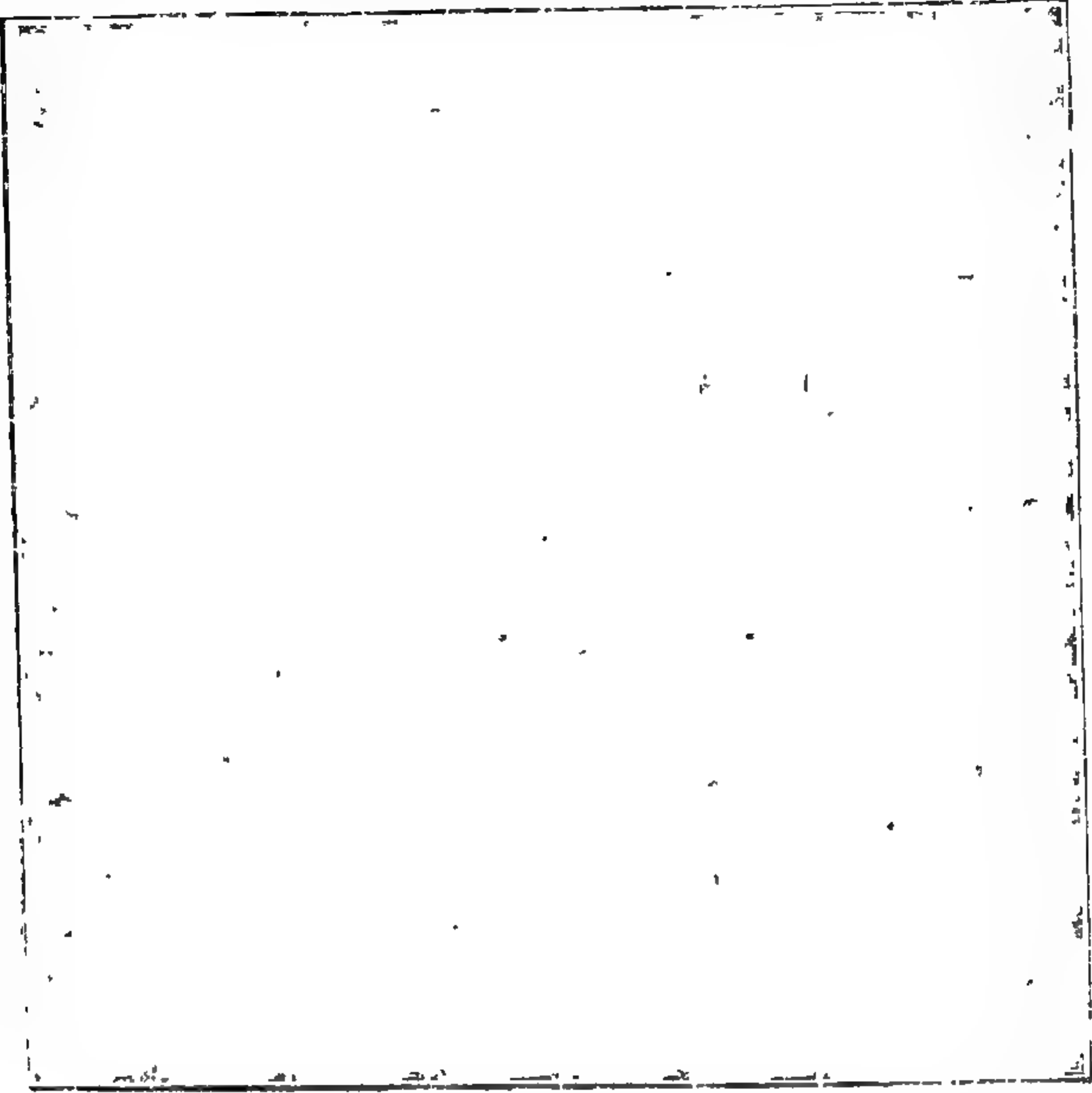
∴

అష్టదశవద్వబంధము.

స్మర. రాధాసక్తారసగ్రాః ప్రజకులతలకాః త్రాతకృత్ప్రియధేరా
రాధేయత్ప్రికృతత్రాః ప్రవిమలసుగుణాః గ్రావవర్మాప్రధీరా
రాధీత్రర్యావెగ్రాః ప్రకటదళజజ్ఞైః త్రాపదప్రోత్థమారా
రాధూత్ప్రోదపత్రాః ప్రయచిరప్యగుకః గ్రాసరక్తాసధారా

స్వాత్మభద్రబంధము.

వందేసదా దాసదేవం, దేవరం పవరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత వందనందనా సనాతనా జనార్దనా
వనాటరత్నరక్షరమృగాగనాధనాశనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరవార ధీరదేవకనఃక ప్రకటాంబరవీరసారదు
 ర్ధరధరవారవేణురవఃరమ్యరమేశ మహామహామహీ
 ధరగరహరసన్నత కృతజ్ఞతశిష్టపరాపరాపరం
 శరణ రజోరమావిశదఃశ సశమాత కక్రికళాకరా.

వ. ఇది బంధకవిత్వం బిఁక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద.

385

గర్భకవిత్వము.

పీ. గాంగేయకాశేయః ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలికయు వరిష్ట
కందపద్యద్వయః కమలవిలసితరుగ్నవతికాగర్భితః క్రాంచపదము
గీతమత్రేభవిక్రీడితాకందగర్భితసీసము నట పాద్యైత్తగర్భ
• తోత్పలమాలికాయును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసయాపద్విపదయు
స్రగ్వీణీగర్భభుజంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణిగణనికరము
1 కలితచతుర్విధకందపద్యము నష్టవిధకందమును బంచవిధసువృత్త

తే. మాదిగాఁ గలకొన్ని పద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దోషములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల • గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారు¹సీరితిఁ • దనరి కృష్ణ. 386

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్యగీ
శిర్వరగిరిశస్త్రతా మురహారా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్త్రరక్షణా.

387

వ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

388

కందద్వయకమలవిలసితరుగ్నవతిగర్భక్రాంచపదము.

ద్వారవతీనాథా సమదారా తరుణధవళకర • ధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంభా
సారసనేత్రా • సత్యవిచారా శరరుహభవముఖిసకలసురేశా
ఘోరకులా తేజోజితనూరా సురవరమణినిభః సురుచిరదేహః.

389

వ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె.

390

మత్రేభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాస్త్ర
విభయదాకార హవిర్భుగాయతరిపుస్తాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విలయశీలా యమవీర కాస్తుభధరా చక్రీయశోదాత్తజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక • గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక • శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహ • వనధిశయన, సనకమనివినుతచరణః సరసిజయగ. 391

392

వ. ఇది విశిష్టాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె.

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. కారదశానితప్రసవఃపాపవిఖండన సామసన్నతా
తారణదాసపోషధవః తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవఃప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవఃపాపవిదండన భర్గపూజితా.

893

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను జెలిపెదము.

కల్పితకల్పవల్లీప్రహరణాదీనః.

కరధృతికరుహం • కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం • గరుడభిగర్భమ్
ఖరఘనకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరితమ్.

894

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ జెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లీ భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహాక్షః, యక్షపసఖనుతః • యదుకులదత్తా
రక్షకసురవినుఃరద్విపరక్షః, రాక్షసవిదళనః • ప్రరుచిరవక్షః
పక్షగపతిరథః • పాండ్రవిపక్షః, భక్షితదవశిఖః • బహుసవదీక్షః
వృక్షగసహచరః • ఋక్షసదృక్షః, ఋక్షపదుహిత్యపః • ఋషిజనపక్షః.

895

గర్భప్రథమకంఠము.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహాక్షః, యక్షపసఖనుతః • యదుకులదత్తా
రక్షకసురవినుఃరద్విపరక్షః, రాక్షసవిదళనః • ప్రరుచిరవక్షః.

896

గర్భద్వితీయకంఠము.

పక్షగపతిరథః పాండ్రవిపక్షః, భక్షితదవశిఖః • బహుసవదీక్షః
వృక్షగసహచరః ఋక్షసదృక్షః, ఋక్షపదుహిత్యపః • ఋషిజనపక్షః.

897

గర్భద్వీపక.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహాక్షః, యక్షపసఖనుతః • యదుకులదత్తా
రక్షకసురవినుఃరద్విపరక్షః, రాక్షసవిదళనః • ప్రరుచిరవక్షః
పక్షగపతిరథః, పాండ్రవిపక్షః, భక్షితదవశిఖః • బహుసవదీక్షః
వృక్షగసహచరః • ఋక్షసదృక్షః, ఋక్షపదుహిత్యపః • ఋషిజనపక్షః.

898

లాలిపాట.

అక్షరహారివికఃచాంబురుహాక్షః, యక్షపసఖనుతః • యదుకులదత్తా
రక్షకసురవినుఃరద్విపరక్షః, రాక్షసవిదళనః • ప్రరుచిరవక్షః. లాలి.

పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. లాలి. 399

పెండ్లిపాట.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖినుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. ¹గౌరీకల్యాణాపై భావమే.

పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. గౌరీకల్యాణ
[పై భావమే. 400

ధవళము.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖి
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా రాక్షసవిదళన
పక్షగపతిరథ పౌండ్రవిపక్షా భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్షా ఋక్షపమహితృప.

401

²సువాల.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖినుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. సువీ సువ్వాలరే. ౧
పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. సువీ సువ్వాలరే.

అర్థచంద్రికలు.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా.	౧
యక్షపసఖినుత • యదుకులదక్షా.	౨
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా.	౩
రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా.	౪
పక్షగపతిరథ • పౌండ్రవిపక్షా.	౫
భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా.	౬
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా.	౭
ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా.	౮

1 'గౌరీకల్యాణాపై భావమే' అని (ఓ. ప.) లలో వ్రాసిఉన్నది.

2 సువ్వాలరే (పూ. మ.).

కందగర్భసీనరూపద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణ • మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్ష • కమలజాత
శుభికాలసత్ఫల • సుయశోవికాల యభిరమతస్నిగ్ధయాపీతదగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల • చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి • తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ • నియతాబ్జకంఠర వికళాదశుభనేత్ర • విజయమిత్ర
తే. సతతసనకాదిసన్నత • చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత • యచ్యుత మధు
విదళన హరికాశ్వతకృష్ణ విదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుఁ • బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్వీపద.

మకరకుండలకర్ణ • మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిపక్ష • కమలజాత
శుభికాలసత్ఫల • సుయశోవికాల
యభిరమతస్నిగ్ధ • యాపీతదగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల • చేదీశకాల
ధృతమణిధరగదారి తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ • నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనేత్ర విజయమిత్ర.

406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నత, చతురచరిత యాదవకుల • సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి కా, శ్వత కృష్ణ విదురవరద భవవిరించినుతా. 407

స్రగ్వీణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమా దాశకా వేణు • నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మహాయావనారి
రమాధీశ దామాదరా దేవదేవో, త్రమా భేశమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే. 408

గర్భస్రగ్వీణీవృత్తము.

దాశకా వేణునాదప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహాయావనారిరమా
ధీశ దామాదరా • దేవదేవో త్రమా
భేశమిత్రాక్ష యింద్రానుజాతే నమా.

409

• 1 కందగర్భద్వీపదరూపసీనరూప (పీ). 2 తార్క్యనుయాయీ-(పూ. ము.)
ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. పీ.) లలోనిది పాఠము ఇందును యతి
భంగము.

కందగర్భముణిగణనికరము.

కరధృతజలజానిఁ గరిపతివరదుఁ, వరతనురుచిజిత • వనమనిఁ బరముఁ
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ బరపదశరణుఁ, శరవణభవనుత • చరితునిఁ గరుణఁ. 410

గర్భకందము.

కరధృతజలజానిఁ గరిపతి, వరముఁ వరతనురుచిజిత • వనమనిఁ బరముఁ
బరివృథుఁ గొలిచెదఁ బరపద, శరణు నృరవాభవనుత • చరితునిఁ గరుణఁ. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునకు, నైండవగణ మాది గాఁగ • నిర్మించినచో
దండిఁ జతుర్విధకందము, పాండవపత్నీ మెలంగుఁ బ్రాజ్ఞులసభలఁ. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ విపులఁ. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిం
గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిఁ. 414

గర్భశృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ విపులఁ
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప జేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులఁ బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిఁ. 416

మాలికాచతుర్విధకందము.

తరతర ముగ్ధ మాదిగ, దొరలించిన మాలికాచతుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనవ్యతల్ప • యుదధిశయానా. 417
క. శ్రీభూమిన వరద హరి, గోభూమానవవినుత సుగుణబుధ మధునా
కా భీమా నవకృష్ణు, నాభా మానవహరి దరి • యభవకమలనా. 418

గర్భస్థితీయకందము.

భూమిన వరదహరి గో, భూమానవవినుత సుగుణ • బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భామానవహరి దరి యభివకమలనాశ్రీ.

419

గర్భస్థితీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ • మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభివకమలనాశ్రీభూ.

420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినుత సుగుణబుధమధునాశా భీమా
నవకృష్ణఘనాభామా, నవహరిదరియభివకమలనాశ్రీభూమి.

421

అష్టవిధకందము.

ఠండేసిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ • నొనరఁగఁ జదువక
ఖండిత సౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద • మనఁగాఁ బరఁగుక.

422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచ
న్మనులను గలయం బెనఁకువ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల మై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచు గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను • ఘనులను గలయం
బెనఁకువ గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి • తన కిరుగెలనక.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగు, బెలుచ న్మనులను గలయను • బెనఁకువ గనుచు
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి తన కిరుగెలనను • గనలుచు గొన బై.

చతుర్థకందము.

కులదగుబెలుచ న్మనులను, గలయం బెనఁకువ గనుచు • గలుములఁ దనిపె
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను గనలుచు గొనబయి • గిలిపెడుకనుకొన్. 426

పంచమకందము.

ఘనులను గలయం బెనఁకువ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను గనలుచు, గొన బయి గిలిపెడు కనుగొలుకులఁ దగు బెలుచక.

షష్ఠకందము.

పెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి • తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచనుఁ ఘనులనుగలయన్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖలమయి తన కిరుగెలనను • గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ననులను గలయను • పెనఁకువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి • గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ బెలుచ న్ననులను, గలయం పెనఁకువఁగనుచునుఁ గలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయనీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవు • నితభృగుతనయని • సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం • ప్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు • నితితనయతుహినఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవు • స్థితిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావన, జీవు నితభృగుతనయుని • సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం ప్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత, దేవు నితితనయతుహినఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసు, దేవు స్థితిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవున్ • భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ • ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని • సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్
దితితనయతుహినఁదినకరకిరణున్, స్థితిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాశమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

కానితప్రసవ • చాపవిఖండన సామసన్నతా
తారణదాసపోషధవ • తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ • పాపవిదండన భర్గపూజితా.

486

గర్భవాణీవృత్తము.

కానితప్రసవ • చాపవిఖండన • సామసన్నతా
దాసపోషధవ • తాపసమండన • ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన • వాసవానుజా
వాసుదేవభవ • పాపవిదండన • భర్గపూజితా.

487

గర్భపద్మాంబారతిదరధ్వనితాశమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

సవచాపవిఖండన • సామసన్నతా, ధవతాపసమండన • ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన • వాసవానుజా, భవపాపవిదండన • భర్గపూజితా.

488

గర్భాంబారతిదరధ్వనితాశమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

చాపవిఖండన • సామసన్నతా, తాపసమండన • ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన • వాసవానుజా, పాపవిదండన • భర్గపూజితా.

489

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా.

490

గర్భదరధ్వనితాశమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

కానితప్రసవ • దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ • వాసుదేవభవ.

491

గర్భమధురగతిరగడ.

కానితప్రసవ • చాపవిఖండన, దాసపోషధవ • తాపసమండన
భాసురప్రభవ • ప్రాపకభండన, వాసుదేవభవ • పాపవిదండన.

492

అశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్రభారద్వాజగోత్రకామెల్లపురమండిరనందనందనచరణా
రవిందవందనాభిలాష మనీషా ప్రాభవవేంగళార్యతనూభవవిద్యావిశేషమరాచార్య
కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణకాస్త్రం

ఋనందు మూలనూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక¹సంప్రదా
యంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబు
లును, బ్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘు
వర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణల
క్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యా
దిగణద్వయకూటంబులును, బ్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబు
లును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాథయోగఫలంబులును, పట్ప్రత్యయం
బులును, బద్ధలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, పద్వీంశతిచ్ఛందోజాతసమవృత్తంబులును,
ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, జిత్ర
బంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

1 సాంప్రదాయకంబును (ప).

పంచమాశ్వాసము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతకుతలఃపరిశోభితవ
శ్రాకరకేతవరసగర
నాకారివిదిక్తియోజనస్థితభవనా.

1

క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమాన కాది + నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, భ్రష్టచోవ్యాకరణమాత్రఁతతిఁ దెనుఁగింతుకా.

2

ఆ. అంధ్రసంధు లెల్ల + నష్టదశార్కల, శుకవు లౌ నటంచుఁ + జోద్య మంద
ఛత్రితాద్రినాథ + శబ్దానుకాసనుఁ, డవనిఁ దేటపటిచె + నతియదమున.

3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. నూ. తిజ్జధ్యశేషవష్టిసుస్కర్తప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిచ్చిశ్చిశంసనాదృతసంతాపయదాతదాకిమేవాం శ్చ.

1

క్వాకిలతూష్ణిమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో నయేమాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్.

2

సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషో నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు.

3

సద్ధి ర్నాచో చ్యనుతో వాతో నాదిషు విభక్తి షూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితగ పరిమితౌ సమస్తనామ్.

4

న స్యా త్తద్ధర్మోత శ్చో ర్వాస్యా ద్వర్తమానవిహితస్య,
తద్వ త్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక న్యేతః.

5

అపిశబ్దేతో లుగ్వా స్యా దిచ్చ విభక్త్యన్తినుస్య జే రలిచ,
శబ్దా త్తచ్చబ్దాతో లుగ్దారాథే త ఉదపి రేఫ స్యాత్.

6

సామానాధికరణ్యే షూదంతానాం లుగాగమో చి స్యాత్,

- ధాతుపదనమ్భవానాం విశేషానా ముత స్తథాను మచి. 7
- షష్ఠ్యా ఉహో చి ను మే చాద్య స్యామ్రేడితేఽన్త్యలోప శ్చ, 8
- అహమాదీనాం ద్విత్వం లోహో నను ఆదికే విసర్గ శ్చ. 8
- బో రద్భుతశబ్దా ర్థే హో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః, 9
- వికృతిపదే తా టో రప్యపధారే శ్చా విత శ్చలు గ్వా స్యాత్. 9
- పదమధ్యరలడానా ముత శ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్, 10
- లోహో వా స్యా తేషా మిత శ్చ తద్య త్రివిక్రమమతేన. 10
- కవిభల్లటైః క్రియాణాం నాహ్నాముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు, 11
- ప్రథమైశవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోఽపి కథ్యంతే. 11
- బౌపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింట్యాదయో భవ నీహ, 12
- రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు న్తేహి విభక్తా సమానే చ. 12
- ప్రథమావై భక్తికమీ ద్లక్ పూర్ణో వా పతిక్రియాధే తు, 13
- తస్య నమానే పుపూ ను మ్చాతో హల్యధర్వణార్యనుతాత్. 13
- శత్రుర్థే తూత శ్చా నో స్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిందు రపి, 14
- వాత్తాన్తదో ద్భ్రీతస్య స్యాల్లు గ్వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 14
- పరుషా ద్భ్రుశప్రకృతికా శ్చరళా స్యుః స్తద్భ్రుతం చ బిందుస్స్యాత్, 15
- అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15
- లు గ్వా న ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే ష్ఠికే చ నస్య స్యాత్, 16
- అలుకి చ సంశ్లేష స్యాన్య ద్భిచ్ఛం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16
- ప్రథమలు గపి ద్వినులోఽద్భ్రీతస్య సర్వశ్ర లు క్పమానేషు, 17
- హేమోక్తేః పరుషాణాం గనడదవా స్యుః పదాద్ద్యద్దేఽన్తి. 17
- గనడదవా స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్తాన్తదో ర్వి నా పరుషాః, 18
- న వికృతిశబ్దా శ్చరత స్సాన్తస్కృతికానాం భవన్తి గనడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్ర శబ్దచింతామణౌ
సద్ధిపరిచ్ఛేద స్తోత్రముః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పరునెనిమిదియును నలువదియెనిమిదిగూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల
నిందు వివరించెద.

తే. హేమచంద్ర త్రివిక్రమః నామ లాదిః

బ్రాహ్మతము త్రోవఁ జూపి రాః ప్రాకృతంబు

నందు భేదంబుగావునఁ నాంధ్రమునకుఁ

గలుగులక్షణ మెఱుంగఁగఁ నలయుఁ గవులు.

5

ఆ. తెలుఁగుబాస యెంతఁ జెలిసి గుండిన దీనిఁ, జనువకున్నఁ గవితఁ చక్కగాదు
ఇంటిలోన హేమఁ మొత్త గల్గిన నేమి, తొడవు నేయ కున్నఁ దొడుగ రాదు.

క. పదసంఘము చెవ నదికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేటఁపటిచెద వరుసకా.

7

క. ప్రసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్య యు ననునాల్గును, బొసఁగింపరు సంధిదోషము లటంచుఁ గవుల్.

8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండుఁ అర్జునునకుఁ

జెలి యుచు నిట్లు గుడునుపైఁ శృంగముపయి

స్వరములకు సంధి గలుగకఁ సాగకేని

దానిని విసంధి యందు సత్కవులు కృష్ణ.

9

తే. సాల్వధూమివరు న్నండః జధ్వజుండు

ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యద్భుతంబు నొంద

ననుచుఁ బొల్లులవలపలఁ నచ్చు లున్న

జరుగును మహావిసంధిదోషం బనంగ.

10

తే. మగు వొకతె సారతెలనాకుఁ మడుపు లీయఁ

బాలఁ తొకతె తెలసవరంబుఁ బూని విసరఁ

జే దొకతె చక్రితో నెత్తఁ మాడె ననఁ గు

సంధి యగు నిట్లు గలయనిసంధు లదుక.

11

క. ఎందును దుస్సంధిసమాఖ్యం దిర మగు నందు నిందుఁ ననుచో నందు

న్నిందు న్ని పై నచ్చులు, పొంద సుచ్చయకకారములు కృతి నూడకా.

12

తే. తొలుత నసంధిదోష చతుష్టయంబు, చెంద కుండఁగఁ గావ్యముఁ ర్చెప్పవలయుఁ

గానఁ జెలియంగ సంధిఁక్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాలఁ విమలశీల.

13

క. వ్రదులు ప్రథమోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యది విభక్తికం బనబడుఁ బా

ల్పడి యది చెందలియదు గెప్పుడు నవిభక్తికము నామము ననబరఁగుకా.

14

- క. తరు వనఁ హరుఁ డనఁ బుర మనఁ బరగ నివి విభక్తికములు • బరువు ¹పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు • నామములు నగున్. 15
- ఆ. ²వెనుక నున్న పదము • కొనయత్తురంబుతోఁ, బైపదంబుమొదలి • ప్రాణమనకు
నూత్రమనను సంధిఁచొప్పడకున్న న, ప్పట్ల బుధులు ప్రకృతిభావ మంద్రు. 16
- క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ • గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ • జెప్పెడుచోటన్. 17
- క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక • యొక్క తెఱఁగునన్
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య • మందురు ధీరుల్. 18
- తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల • వెడల నొత్తి, వారినెళవులఁ దా ముండుఁజైరిన్పుల
పడిమును పున్న వ్రాలను • బాఱఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశ • నామకములు.
- తే. వెండికొండను నెలకొన్న • వేల్పుటేని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ • జేరి యుండు
యత్తుగతి శబ్దమునఁ గల్గఁనత్తురంబు, పొంత నుక్తాగమము పొందుఁ • బూనినిల్చు.
- తే. పదములను మున్నుగలవ్రాలఁ తుడిసిదాము, నతికికొనినిల్చులిపులుప్ర • త్యయములయ్యె
మున్ను పదములఁ గలవర్ణములునిలు పక, తొలఁగి చనుట లోపం బనిపలుకఁబడును.

ద్రుత ప్రకృతిక సంజ్ఞ.

మూ. నూ. తిజ్జధ్య శేషవష్టి సుస్కర్త ప్రవచనీయజివిభక్తిః,
కిచ్చిశ్చ శంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాశ్చ.
క్వాకిలతూష్ణీమాద్యా సభిదధతి కలా ద్రుతోన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుత ప్రకృతయో యే శ్యు ర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 1

- క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి వొడమ కుండెడు, తెలుఁగుపదంబులు కళాప్ర • దేశము లయ్యెన్. 22
- తే. ధాత ధాతను భూపతి • ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గఁన్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిట్లు లోపము • ల్గొంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుతప్రకృతు లీశ. 23
- క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వెలయుచోఁ గొనలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొం, కక యవి యెన్నంగ నలవిఁగా దహిపతికిన్. 24

1 పురుడు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ.).

తే. గూను నెత్తును మెడ నానుఁమీను పేను,¹ మానుపటిచేను బులిబోనుఁమటియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁగూడఁబుట్టుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులుగావుఁమునిశరణ్య.

తే. అన్న బంగరుపాన్నుచాఁయ యగుతెన్ను
చెన్ను పులిజాన్ను దొరపన్నుఁజొన్నయెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకారఁమొలకుఁ దుడివి
దనరుపదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు.

26

అ. తన్ను నిన్ను నన్ను • విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్నుఁశబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁజర్చింప నివి ద్రుతప్రకృతు లెపుడు గావు • భక్తసులభ.

కళాప్రదేశములు.

నీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జను లని యిబ్బఁగిఁ బలికడుప్రథమావిభక్తులందు
రాముఁగూర్చి రణోగ్రఁభీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్తద్విఁతీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురోఁచిష్ణునకై యని తొడిబడ నుడుగుచతురులందు
బలునిబట్టి మూరారిఁ • బట్టుండి యని పలికడుపంచమీవిభక్తిరుదలందుఁ

తే. బద్ధబాంధవసుతయొక్కఁభద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యనుశేషఁవస్తులందు
క్షీతిసముచ్చయములఁ దక్క • ద్రుతము గానఁ
బడదు ²గావున నవిపల్కుఁబడుఁ గళలని.

28

నీ. సుగ్రీవుఁడే వాయుఁనూనుఁడే యనుచు నేవార్థము లెలుపువ్యాఁహారములును
నటియించెనట పాడెనట కూడెనట యను లలితకిలార్థానుఁలాపములును
వింటిమి కంటిమి • వేడి రటంచు నీమాడ్కిని బలుకుతిఁబ్బధ్యములును
గాంచి విచారించి • కరుణించి యనియెడుక్వాప్రత్యయాంతార్థఁవాచకములు

తే. నుఱక మిన్నక నేయకఁయెఱుఁగక యను, నట్టితూష్ణింపదార్థవాఁక్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతనుఁజనియె సుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియునుఁగళలుకృష్ణ. 29

తే. నవ్యచున్నాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలడటన్న తిబ్బధ్యఁమంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ • గలసి సరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదేశంబు లగును.

30

నీ. కటకట యక్కట • కట్టయయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు • భాషణములు
ఁజొర బరీ మజ్జ • యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంద్రభాషాపదములు

1 మానుపటిచేను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కుఁగా (ప); గావున నివి(ఓ).

నిది క్రొత్త యిది వింత యిది రెస్స యద్దిజా యోహో యనుమహాద్భుతోదితములు
నించుక గోరంత + యనుమంత చీమంత యావంత యనుకించి దర్శములును

తే. హరిహయా త్తజసఖయిష్టః డప్ప డెప్ప, డనియెడుయదాతదాద్య¹శః శ్వాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యెది² యేటది + యేమి యనుకి, మర్థములును గళాసంజ + అంగజపిత. 31

తే. ఇంతియే కావు తెలుగునః నిట్టికళలు, మధునిషూదన వెదకినః మఱియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులుః గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కామేపరీశ. 32

సంధివివేకము.

క. వెనుకటిక బ్దమునకుఁ దుదిఁ, దనరెడువర్ణమును బైపః దమునకు మొదలం
గనుపట్టునక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక + సంధి యనఁ జనుకొ. 33

క. విను ప్రాణసంధులును వ్యంజనసంధులు ననఁగ శబ్దసంధులు కృతులకా
దనరారు నిరుదెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము రెటిఁగి + కూర్పఁ దగు హరీ. 34

అ. మీఁదిశబ్దములకు + నాదివర్ణంబులు, స్వరము రైనఁ ప్రాణసంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యెనేని + వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వానిరెఱంగు + లరయవలయు. 35

తే. పాల్ల రై హల్లు రెల్లనుఃబుట్టి పిదపఁ, ప్రాణములఁ గూడుకొని బహుభంగు రైన
కతన హల్లులఁ గలతలఁకట్లుగుదులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరంబులునిజంబు. 36

అ. ఎచట సంధి గలుగు + నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడినట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి + యాపాల్లతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్ప + నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాధిషు షేః, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ + బ్రక్రియలోనకా
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధికా. 38

తే. కృష్ణః డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డిభేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం దుత్తమం దూర్జిః లేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డోషధీశుఁ డార్వ
శేయనుతుఁ డన సంధులు + నెలఁగు నిట్లు. 39

అంధ్రపదాదియకారమునకు

మూ. సూ. సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతిశేధ్యః.

1 శక్తార్థములును (పూ. ము). 2 యెదియెది (పూ. ము). 3 వెనకటి (ప. ఓ).
4 షల్లు (పూ. ము).

ఉ. అరయ కైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు మకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కువ్రాత గణుఁతింపఁగ న చ్చగు దానిదాపలక
నిరజనాభనాంతములు + నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
న్నారు నితండు ధైర్యవసుఁధాధిపు నేపడఁగించె నేడనక. 40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులకు పేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్రఁ సంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాత ధరం గలయుద్రతాంతములను + బ్రాణములట్లక. 42

క. ముంగామురువులు నాలుగు, మంగరములు మూడు నేడు + నొడ్డాణంబుల్
పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన నుదాహరణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. నూ. లుక్సంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతపదాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును + జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యెనేని దుఃస్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగుఁలోకవినుత.

అ. చూచె నింతి ననెడు + చోటఁ జూచె నింతి
వనిన సంధిదోష + మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు + నెడఁ బొడిచెర్కుండు

ప్రాచి వనఁగ గ్రామ్యభాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి + సంధి గలయుచో
వరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక + కడపల నిలచుక. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్రములు నచ్చులపైఁ
గనసినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క + నహిపతిశయనా. 47

అ. హరి యొసంగు మోక్ష + మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప + నబ్బు సిరులు
నిక్క మనుచు దీని + ముక్కంటి యెఱుఁగును
నలువ యెఱుఁగు గట్టుతులువ యెఱుఁగు. 48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తికతత్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్మల + స్వరము లదుకు
శీతరు క్కద్రిరా జింద్రఁజిత్తనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడుఁబంట నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్ల లగువ్రాల కవతలి, పాల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు + నగురాంతక సం
ధిలును వ్యంజనసంధులు, తెల్లనుగాఁ దద్విధంబు + తెలియఁగ నలయుక. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు + పలికి వాని, యం దొకక్కరమునకు లక్ష్యములు పలికి
దానితెఱఁగున నాసంజ్ఞ + దనరునట్టి, వ్రాల కల్లును బట్టింపవలయు నెందు. 51

అకారాదిసంధులు.

మూ. సూ. సంధి ర్నాచోఽ చ్యనుశః. 4

తే. ప్లా యగుపూర్వశబ్దాంతఃపాల్లమిఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ + బ్రాణసంధి
కొమ్మపైదక్క నితరస్వఃరమ్మమిఁద, నచ్చు గదిసిన నచట లే + దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెస్స యగుపట్టుకమ్మిపుట్టం బన జాళువాయొఱపుపఁ! చ్చడ మనంగ
సీరియన్నఁ బురణించు + చిన్ని నెమ్మో మన వలదు సుమీ యింతవైర మనఁగ
జన్నెయావులపాలఁచవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు + రేపు ననఁగ
మొయ్యెప్పు చూపట్టెఁ + బైయంట వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ + కా ననంగ

తే. ధనమొకొ యింతులకుఁ జక్కఁదన మనంగ

నలినము నివాసమా యెలఁనాగ హరికి

దేవి యన నిపదింటిపైఁ + దెలుఁగులందు

స్వరము లేదిరినఁ బ్రకృతిభావంబె నిలుచు. 53

క. ఒ ప్పగుపేరెద నొప్పుల, కుప్ప ననారతము నుంచుకొని గోవిందుం

డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్మపయిసంధిఁదనరు రమేకా. 54

అదంతసంధి.

మూ. నూ. వాతః.

5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దలఁకట్టునకును, స్వరము పై నిల్చినప్పుడు + సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పెద్దమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేనయత్త యనఁగ. 55

వీభక్తిసంధి.

మూ. నూ. అనాదిషు వీభక్తి షూతో వా.

6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవిభక్తులందు

దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభక్తులకు పష్టిఁ

బలుకుకాగుడికిని వికల్పంబువలన

నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు + గలుగుచుండు. 56

సీ. నిన్ను నే నెఱుంగంగ + నే నెంతవాడను న న్నేలుకొనుము ఘృణాసముద్ర

సారె నికొఱకు నంజలి మోడ్చి మొక్కద నిన్ను నాకొఱ పైహికమ్ము లెల్ల

1 ఇట్టిమాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ

గనఁబడుచున్నది.

- నీకు నాశ్రీతులు వాణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా¹కేడుగడయు నీవె
 నిలువఁ జేయుము నాకు + నీయంచు నతిభక్తి స్వజనులం దర్శిలినిజము నీకు
- తే. ద్రాపదికి నక్షయాంబరదాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధనజయ మొసంగి
 పోచుపగిదిని మమ్మునెప్పుడును గావు,మయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగలక్ష్యంబులయ్యె.
- తే. రాముఁ డధికుండు తారకబ్రహ్మమాశ్రితౌఘగురధేను వామేటియనుజా లహిత
 భంజను లటంచుఁ బ్రథమావిభక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంధి వచ్చు నిత్యమ్ముగాఁ.
- తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బల్కునవి మాఁడు
 నవతలివిభక్తిఁ దెలుపువాక్యములు నాల్గు
 వలనఁ గంటె లోపల ననువచనములును
 బదివిభక్తులు లో ద్రుతప్రకృతు లయ్యె.
- నీ. తాటక నొకకోల + ధరణిపైఁ గూర్చెను మొక్కలపుసుబాహును క్కడంచె
 మానుల నానందమగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీవనలు పెక్కు
 జనకునిచేత నర్చనములు గావించె ఘనతతో వధ్వరాగారమునను
 వరశక్తితోడ నీశ్వరువిల్లువితీచెను నరులకంటె నమర్త్యవరులు పొగడ
- తే. వెస విదేహునివలన నుర్వీతనూజ
 మిథిలలోపల నుద్వాహవిధిని జెందె
 ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభక్తులు పదియును
 ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు నిత్యముగ నగును.

59

60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. నూ. నిత్య మను త్తమపురుషక్రియా స్వీతః.

7

- తే. వసుధ ను త్తమపురుషైకవచనమునను
 దక్క భూతక్రియాపదాంతములఁ గల్గు
 నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు + హత్తునపుడు
 నిత్యముగ సంధులు ఘటించు + దైత్యదమన.
- తే. పుడమి నూత్నోక్త ముత్తమపురుష మనుచుఁ
 దత్పరుష మెల్లఁ గొన రాదు + తద్భవూక్తి
 మున్ను తిజ్జడ్యములతోడ + నెన్నుకతన
 నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దానికి ఘటించు.

61

62

తే. ననిని దీవిచిరఁట ముఖశ్వరులు నిన్ను, రవిజా నేలితివఁట నీవు • రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరఁట కపులార జలధి, వింటి మీవా ర్త మేమన • వెలయునిట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైషధంబునఁ “గూర్చుం
డిరి యొండొరు”నని కానక, పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతి భావముఁ గలదే. 64

వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్ని పరేతరాజవరుణు • ల్పర్యుత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాశీకమృణాళనాళలతికానవ్యప్రణాళీమిశ
ల్లలనాలాపకథానుధానుభవలీలాలోలచేతస్కు లై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమాత్తమ, పురుషైకవచనము లెల్ల • భూతార్థమునకా
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించెనుపేం ద్రుఁ డేను బ్రతికితి ననఁగక.

వర్తమాన క్రియాసంధి.

తే. వర్తమాన త్రిపూరుషవచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్దశాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధినిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబుననకానఁబడుటఁజేసి.

మ. చనుచున్నాఁ డచె నీరి గోపకులు పంజ్జం జీరుచున్నా రహా
యనుచున్నా వఘువైరి నీ వరుగు కార్యం బే మన నీర్తులు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దా • నే చెప్పుచున్నా నికకా
జనులారా చొరనీయ మావ్రజము నిచ్చు ల్నిల్చుచున్నా మనకా. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుతప్రకృతి గాన, నోర్వఁ గల ననును త్తమైకోత్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుడిఁ, దాల్చుకతన, స్వరపరము లైన నిత్యమైసంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుఁడు మెచ్చఁ • గల రమరులు
తొడరఁ గల వర్కనందనుఁతొడ నీవు
మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుంద • మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ • గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమస్తానామ్.

8

సీ. కనిపెడు ప్రేరెడు • కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు • బారె డనఁగఁ
జేటెడు పుడినెడు • చేరెడు దోనెడు గంపెడు పుటికెడు • గాచె డనఁగఁ

జెంబెడు నుత్తెడు • చెరవెడు బింబెడు పఱుటెడు కండెడు • బాసె డనఁగఁ
 బారదు చిట్టెడు • పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానకంచెడు • తూమె డనఁగఁ
 లే. దక్క డన వీసె డన నొక్కఁచిక్క డనఁగఁ
 వాటె డన మోపె డనఁ బెద్దఁవామె డనఁగఁ
 బరిమితార్థంబు తుది నిల్పుఁపట్ల నిట్లు
 ప్రాణముల గెల్లఁ దఱుమి వక్రములు బలయు.

72

తద్ధర్తార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. న స్యా త్తద్ధర్తార్థః.

9

లే. ఉర్విఁ దద్ధర్తమునఁ బ్రథమోత్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ పోవవిడిచి
 కడమ పదములు తిచ్చధ్యకములుఁగానఁ, గొమ్ములను బ్రాణసంధులుఁగూర్చుటొప్పు.
 క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు • సనకాదుల మ
 ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలుల ననుచు • భావింతు మెదఁక. 74
 క. పదలక తద్ధర్తములను, బొదలెడుప్రథమోత్తమాఖ్యఁపురుషైకవచః
 పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁడోర్తు నేనుఁబలుములు ననఁగఁ.

వర్తమానార్థద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య.

10

లే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁబడినయట్టి, వర్తమానార్థమున వ్యవర్తశృంగ
 కంబుతుడిఁ గల్గుపదము వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభిదర్పదళన.
 క. జేరుచు నొయ్యన డగ్గరఁ, జేరుచు నురుముస్పిహితకిఁ • భిక్కక వేగం
 దారు చహంకృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చభోక్షజాఁడు మల్లుఁ ద్రుంచె ననంగఁ.

తదాదులు.

మూ. సూ. తద్వ త్తదాదిజస్య.

11

క. తుదిగుడుల నదుకునది యిది, మొద లగుపదముల వికల్పమున స్వరసంధు
 ల్పుదతి య చెప్పతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బలుకఁనన లక్ష్యంబుల్.

కినూదులు.

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కినూదిక న్యేతః.

12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొద లగు వానితుదలఁగలగుడులను బ్రా
 ణము లదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమిఁబుచ్చె మన కనఁక. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్యాత్.

13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ + గదిసినచోటకా
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ + బుణ్యచరిత్ర. 80

తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణభర్తయేని, వనజభవుడేని యహికులస్వామియేని
నీమహత్త్వంబు వర్ణింప + నేర్చు నెట్లు, నా సుదాహరణంబులు + దానవారి. 81

క్వాప్ ప్రత్యయాంతార్థసంధి.

అ. వారిజాతనేత్ర + క్వాప్ ప్రత్యయాంతార్థములు వచింతుఁ దెలుగుపలుకులకును
ఔస్వరంబు లుండుపట్టులఁ బ్రకృతిభావంబు గాని సంధి + వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి + యెంచి యాలోకించి
యొరసి యాడి యోడి + యొరగి యెఱిగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని + యాడుకొని యెత్తి
యెనసి యేగి యాగి + యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య.

14

క. లలి నాదేశము లగుని,క్తులు సమసనములను జేత + తోడ వలన లో
పల ననునివి మొద లగుపలు,కులతుదిఁ దలకట్టులకు వికుంతతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణువలనిబలిమి + కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదానవారిచేతి
ప్రోవు భాగవతులలోపలిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ + దక్కఁ గలచె. 85

అల్యదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ.

15

అ. కడవిభక్తులైన + నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు + నంత్యములను
సమసనమున శేషశాయయందలిభక్తి, వొడమునతఁడె లోకపూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్చబ్దాంతో లుక్.

16

తే. శబ్దముతుదను నది యను + శబ్ద మదును, నప్పు డది యనుపదమున + కాది నుండు
నత్యము వికల్పమున లోపమగునుగాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండునిందిరేశ.

తే. పొసఁగు లోపప్రకృతిభావములను వరుస
బాపనది కోమిటిది మంచికాపది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గోమటియదియును
గాఁపయదియును ననఁగభక్తజనవరద.

88

ఉదాదేశ రేఫాగమములు.

మూ. నూ. దారార్థే త ఉ దపి రః.

17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలసురోక్తులకు మీఁదఁ
గర్తధారయసమసనఁకల్పనమున
నా లనుత్రిలింగదేశవాక్యంబు గూర్చ
మహి నుదాదేశ రేఫాగమములు వచ్చు.

89

అ. బుద్ధిమంతురాలు • పుణ్యాత్తురాలు ద,యాసమగురాలు • దాసురాలు
వినుతశీలురాలు • ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్దరాణి యనఁగ.

90

టుగాగమము.

మూ. నూ. సామానాధికరణ్యే షూదంతానాం టుగాగమోఽచిన్యాత్.

క. శమితాఘ కర్తధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము • సంధిల్లెడుశ
బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకౌరము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ • బ్రాణముతోడఁ. 91

అ. అక్కజంపుటడవి • నలశూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంపమొననుదటిగివై చెఁ
జిగురుటాకు గోటఁజిదిమినచాడ్పునఁ, గలకుటసుర లులుక • గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. నూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత న్తధాన గచి.19

తే. క్షీతిని బైపదములకు విశేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది • నమరుశ్యంగ
మునకు వచ్చు నాగమ మయిఁపొల్ల ద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్తధారయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాద్రికడపటికొడు కా
మొనసందునతఁడు వడముడి, వెనుసనునతఁ డర్కసుతుఁడు • విరఘుఁ డనంగఁ. 94

షష్ఠీసమాసద్రుతాగమము.

మూ. నూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి ను మ్నే చ.

20

తే. కొమ్ముమీఁద షష్ఠీసమాసమునందు, న చెచ్చురఁ బొల్ల ద్రుత మగు • నాగమంబు
కొడుకునాలు నేనుఁగునొడల్తాడవునొఱపు, రాజానానతి ధేనువునోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. నూ. ఆద్య స్యామ్రేడితే న్యలోప శ్చ.

21

తే. ఒక్కమాటయె రెండుమా • ట్లుచ్చరింప, దానిపే రాద్య లామేడితంబటండ్రు
పృథివిఁ దత్పదములలోనఁ బ్రథమపదము, తుదిని సంధి ఘటించు నఁచ్చెదిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట ¹నాడాడి • వచ్చు నొక్క
దొక్కఁ డయ్యారయారె యోహోహో నందు
పట్టి యనఁగ నామేడితంపదము లంచు
మొదటిపదములతుద సంధి • గదియుఁ గృష్ణ.

97

అనుకారసంఘము.

మూ. సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే వినర్గస్య.

- సీ. అనుకరించెడుచోట • నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశవాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసంహర్త యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోష్ఠ • భూతానునాసికశృంగంబు జడ్డను • జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తవ దాసోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వములు ఘటించు
- ఆ. బండితోత్తములు కృపాసముద్రో మర,జి త్తటంచుఁ జదివి • చెప్ప వినుచు
ననురవైరి విడిచి • యన్యదైవతములఁ గొలుచుమూఢమతులుగలరె యనఁగ. 98
- వ. ఇవ్వి స్వరసంధు లనంబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అదృశశబ్దసంధి.

మూ. సూ. బో రదృశతశబ్దార్థే. 23

- ఆ. అదృశార్థవాచకాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాతకొమ్మ • చెడును నిలుచు
హరి ధరించెఁ గేల • నబ్రంపుగిరి యనఁ, ద్రావె నబ్బురంపుదవ మనంగ. 100

పుకారసంధులు.

మూ. సూ. పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. 24

- తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురింబిప్పు డనుచుఁ బలుకుచో వీనినడిమివ్రాతలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవునుగొమ్ము కప్ర, మప్తు గా కెప్తుమేనఁ బూయఁ గల దనఁగ.

లుకారసంధులు.

మూ. సూ. వికృతిపదే తౌ టో రపి. 25

- ఆ. అవని శృంగరహిత • మగుతృతీయాంతస్థమునకు డాపలించి • తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగములు పోవు నుండు ని, ట్లనియె నిట్టు లనియె • ననఁగఁ గృష్ణ.

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చ విత శ్చ లు గ్వ స్యాత్.

26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫముగుడును లుక్కు-గాంచును దనకున్
గుడిని చికారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న-గేశ్వరతల్ప.

103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్ర-మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగఁ • దెల్లం బయ్యెన్.

104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ • జదువుకొనుచు

మొందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు

గిలుక విభజించియు లిఖింతు • రిలఁ గుమరులు.

105

క. అఱఁటులఁ బఱఁటులఁ బటిఁపెల, గటిఁపెల మొటిఁపెలను 'గలఱఁకారము లెల్లన్
ధర నెఱుసున్నలు నగు న, య్యఱఁటులఁ బఱఁటులను ద్రుతముఁగనువలసినచోన్.

106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్యాత్.

27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, త్తరములకొమ్ములు వికల్పఁకంబున విద్యా
ధరసన్నత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగములఁ గొన్నింటన్.

107

అ. కాన్పు తూర్పు తెల్పుఁగాడ్పు కానుపు తూరు, పచ్చతెలుపు గాడుఁపనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ • గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వారు శౌన్యములనుఁవాడుకతన.

క. పద మానుదుఁ బదరుదుఁ బొద, లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు • లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలపు నడికొమ్ము లాదికపు లొడఁబడమిన్.

109

అ. వినుఁడు చొరుఁడు తలుఁడు • విడుఁ డనుపలుకులు

చిలుఁతబొట్లమీఁద • జెందియునికి

సరసిజాతనేత్ర • నరలడాక్షరముల

కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ • గూర్చ రాదు.

110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. సూ. తేమా మిత శ్చ తద్వ త్రివిక్రమమతేన.

28

- అ. నడిమినరలడలకు • గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రమునిమతమునఁ గొన్ని
పూన్ని గూర్చి కల్కిఁబుడ్చి పూనికి గూరి, మసదు కలికి బుడిపియనుచు నిట్లు.
- చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండన్యసింహుఁడు వెల్ల యంచు నీ
వల నగసాలరుద్ర పనుఁవాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
చెలియక కొంద టిట్లు విక్యఁతిం బదమధ్యమునన్ లకారరే
ఫలఁ దలపై యకారమును • బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్. 112
- వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసముఖమందుఁ గందుకూరి రు
ద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113
- చ. వెలగకు వెల్ల యంచు సరఁవిం జలికొండన్యసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిఁముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్క దోసమే
భలిభలి మంచిమాటయె ప్రబంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె యఁపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

- మూ.నూ.కవిభల్లటై : క్రియాణాం నామాన్నం చోల్లోప ఇష్య తేహ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యంతే. 29
- తే. ధాతుపదములకడపటఁ • దనరురేఫ, శృంగములకు లోపంబులు • చెల్లుచుండు
హల్లు పైకొన్నచోఁ గవి • భల్లటార్య, మతమున వికల్పనఁబునఁబతగగమన. 115
- తే. సర్వగతుఁ డని హరి నెన్నుదు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలంతురు తపసులు
1 శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు • యౌమిసురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే • ర్దనుజవరులు. 116
- నీ. భల్లటవిరచితఁఫక్కిలో నూత్రంబువలనను బైహల్లు • నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము • ల్పలికెడుచోటను సమసనములు గూర్చుఁగమయమునను
దెనుఁగునామంబుల • కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు వికల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపముఁల్గన్తూనెఁ గనుమూసె గోర్నాపైఁ జెక్కిట • గోధు. నాటె
1. మరుఁడు విల్పానె విలు పూనె • మధుఁడు జాతి
చనల వీడ్కొనియెను వీడుకొనియె ననఁగ
సాయపాన్వయవేంకటఁత్తాపద త
కౌమేపల్వగ్రహరనఁగర్యధీశ. 117

1 శ్రుతిమయుఁడని చెప్పుదు యౌమిసురులునతని (పూ.మ).

తే. కాంతచన్దవ చనుగవ • కార్తెఱుపులు

కాఱు మెఱుపులు వాల్గంటికిలికి వాలు

1 గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు • గాంచె ననుచు

దెలుగుసమసనముల నిటు • పలుక వచ్చు.

118

తే. చట్టుఱాతికిఁ జట్టాయిగట్టుతేని, పట్టి యనుచోట గట్టేనిపట్టి యనుచు

సమసనములటకొరశృంగములు నడగు, నాదేశబంబు సూత్రంబునందుఁ గలిమి.

బౌపవిభక్తికములు.

మూ.నూ. బౌపవిభక్తికసంజ్ఞ వర్ణాష్టింష్ట్యాదయో భవన్తి

హ, రుల్వాదే రామూం స్యున్తే హి విభక్తౌ సమానే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగునాంధ్రనామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేకభాషణముల

కొన నుండురుల్వాదులను బాఱు దోలి విభక్తులందును సమాసోక్తులందు

నవని నాదేశంబు • లగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుపదంబు లెల్ల

నాపవిభక్తికాహ్వయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జూపట్టుచుండు

తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాదిలిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేకయప్పట్లు

సమసనవిభక్తులను రెంటునమరెనేని, యవియు నాపవిభక్తికాహ్వయము లయ్యె.

సీ. రలవర్ణములశృంగములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును • టీలు వచ్చు

నీటికి 1 దాకపందిటికిఁ దోడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడిపాటి కనఁగ

జడ్డలు గలనలాక్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లాగుడుసులకును

గట్టిబొట్టులకుడికడ దుకొరములకుఁ బూర్ణయుక్తంబులై • పొందుఁ డీలు.

తే. చంటి కింటికి గొంగగుద్దంటి కఱఁటి

పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి • రెంటి కనఁగ

* యిట్టులకుఁ దిట్టు లగునూతి • కేటిమిర్తి

కనఁగ ప్షిని గొన్నింటి • కమరు నిట్లు.

121

1. గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు • గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందోభంగములని తెలియజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

* నీటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి'

రాగ్గా 'నూతికి' అగును. 'యిట్టు' శబ్దముయొక్క 'ట్టు' కారమునకు 'త్రి' రాగా

'ఏటిమిత్రి' అగును. కాబట్టి 'యిట్టులకు' అనియుండవలయును గాని 'నీటులకు'

అనుట తప్పు.

సీ. పాతేటికాలువ * పందిటిగుంజ తాచేటినో రంబటి*పిండికుండ
కాటిపాపండు ¹జుంటి*గడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినరుకుడు*గుంటికోవి
ముంజేతికంకణం*బులు చేతిసారకాయ కొత్తిపీరుడు పెద్ద*గొత్తిచెక్క
నాచజొన్నలు కటి*వేపపూవులదండ లలపాచమేతరి*యంపమాలకు
తే. ²ఇనుప పెనమున బోసిన*మినుపదోసె
లనుపపప్పును జొక్కంపు*తెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబు*లందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్చు నౌపవి*భక్తికములు.

122

అనౌపవిభక్తికములు.

సీ. దూరు ³పేరుబిడారు*తొలకరి పుల్లరి చాలుపాలు రవాలు*జగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీడు*నెన్ను పన్నును ⁴చెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లు*గాలి జాలి
చెండు దిండును దండు*చేదోయి ప్రాయి వేయి పాచు ⁵వేదూదేను*గేదెముట్టు
గీము తొల్లిటిబాము*మోము పున్నమనోము కొమ్మిమ్ము తలదిమ్ము * తొమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతినా*మంబు లొక్క
కొన్నితుదల రుల్వాదులఁ * గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాస*ములను రెంట
భువి ననౌపవిభక్తికం*బు లగుచుండు.

123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమావైభక్తికమో ర్భిండు శ్చ మహా నృతిక్రి
యాధ్దేత్తు.

31

తే. పడియె ననుక్రియతుది నిల్పఁ * బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమామ సమసన*పదమునందుఁ
బెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణ*బిందు పడియొ
లోపమును కెందును వికల్ప*రూపములను.

124

క. పడఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్ర*మంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁగడుభయ, పడియెరమించి సుఖపడియె*భ్రమపడియె ననన్.
తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యను*పట్లఁ బెద్ద
సున్న గలుగదు కొనను మా*సున్న యగుట

1 బోటికొల్ప (పూ. ము; ప.). 2 లిమప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. ము).

4 వెన్న (ఓ). 5 లేమా (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము + పడియె ననినఁ

జెడి చనదు మూ సమాసంబు + నుడుగు గామి.

126

పువర్ణాదేశము.

మూ. సూ. తస్య నమానే వుంపూ.

32

క. అదివిభక్తిముకౌరము, యాదవవర కర్తధారః సమాసమునన్

మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు + వగు వలసినచోన్.

127

తే. పడఁతి యబ్రపుటూరు లఁబ్రంపుటూరు, లతివచోద్యపుటూరు చోద్యంపుటూరు
మగువనూత్తుపుఁగౌనునూత్తుంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొక్కంపుమేను.

అధర్వణమతనంధులు.

మూ. సూ. ను మ్పాతో హల్యధర్వణాచార్యమతాత్.

33

తే. సమసనమున నామాంతశృంగములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ బొల్లద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుతః ప్రకృతిపగిది, గాంచు సంధి నధర్వణః కవిమతమున.

క. చనుగవకుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ + దలిరుంజొంపం

బన వచ్చు ననుఁగువెలడికి, ననుఁగున్వెలది యన శ్లిష్ట + మగు స్థిరపరతన్.

130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్వాదేశములు.

మూ. సూ. శత్రురేతూత శ్చో నో స్తస్యస్యా చ్చ పూర్ణబిన్దురపి.

ఆ. తెలుఁగువర్తమానః ములవద్యవర్ణంబు, కొమ్ముపిఱుఁద ద్రుతముఁ కొమ్ముమరినఁ

గొమ్ము లోప మగు ద్రుతమ్ము పూర్ణం బగు, త్తమను గొన్నిటను వికల్పమునను,

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు + ననుచును వించున్
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగఁ గూడునుగృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను + దటలపిఱుఁద

వెలయుద్రుతములు స్వరసమఃస్వితము లగుచుఁ

దొలఁగి తమచోటఁ బూర్ణబిందువులు నిలుచుఁ

గొన్నిటను గనుగొందుఁ జేఁకొంటి ననఁగ.

138

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. నాత్తాస్త్వదోర్ద్రితస్య స్యా ల్లుక్.

35

క. శ్వామాంగ నేను దా నను, నీమాటలకొనద్రుతంబు + లేగు నిలుచు నా

ల్లొమిఁద నుండునప్పుడు, నే మనుచును నేను మనుదు , నీకృప ననఁగన్.

134

తే. తాను నే ననుపలుకుల • లోనిద్రుతము, లడగుచో మీదబరుషంబులసురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్ద్రుతాక్షరము లర్థ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁబిలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాంతగతపదానాం చ.

36

క. పస గలసీసాదికముల, పసుమతి నొక్కొక్కపదము • వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదమురుదఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లఁపోవు న్నిలుచుకా. 136

తే. దానవారాతికేళికోఁద్యానసీమ, నాకభూజంబుచెంతఁ గాంతాలలామ
ననఘగుణధామ సత్యభామను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ లక్ష్యంబులయ్యె.

పదాంతప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంతద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి • కేతెంచుత్పత్తి
యాంతస్థంబునకుం బ,ద్యాంతంబున స్వరము లోప • మగుఁ గొన్నింటకా. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యం,బులకడపల నుండునలల • పొల్లలకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్షణికు లెచ్చొటకా. 139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందుసరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్సుప్తస్తద్ద్రుతం
చ బిన్దు స్సాన్యత్.

37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబులపైఁ బరుషంబులు సెడి సరళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిందువు లగు నాపట్ల గాధేయమునివెంటఁ • గదలి నడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁజట్టు నాతిగఁ జేసె వెసఁ దొక్కు మనకుండ • విల్లు విటిచె
ధాత్రీతనూభవఁ • దగ వివాహం బయ్యె గురువైభవంబునఁ • బురికి వచ్చె

అ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ • నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్నిసున్నలెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీద నుండునపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీదఁగావుగానె. 140

అ. ముంగమురువు దాలిచెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగునుగుఱుచమీద
రాజె నగ్ని గాలిచేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీదఁ గావు • నిండుబొట్లు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మిన్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః, 38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృత్యంతద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గానియొడల కాని
వలపలిపరుషముల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిందువులు లేవు

1 బిలిచితి నన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రిపంపునను గాంఠారంబునకు నేఁగి సమదవిరాధునిఁజూచ మొత్తె
వతివతోడను డేకుఁటాకుటింట వసించెఁ గనకమృగంబును • దునిమివై చె

తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవుఁపక్షిఁకంతు
వంతకునిఁ జేర్చెఁ బుత్రమిఁత్రాన్వితముగ
నగరమానకు మహీజాతఁను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్కకులాంబుధిఁసోముఁ డనఁగ.

142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లు గావ్ ద్రుతప్రకృతికా త్వరత స్సరళే స్థిరే చ న
స్య స్యాత్.

39

నీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరాక్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబులఁపైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రుతాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై • పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకేతనుఁడు దేవకియందుఁ జెరిగెను గోపికి • బిడ్డఁ డనఁగ
వతినుతిఁ గాంచె జంభారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ • బురిటిలోన
ననుపమస్థితి డెందఁమున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁడై • శకటదైత్యు
వడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృణావర్తు మెడఁ బట్టి తిగిచి వ్రేపల్లెను • దిక్కులద్రువ
గర్గుచే బహునామఁకములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ • బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె భేచరఁభూచరావలిఁ దల్లి కాననంబునను ఖిఁగాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనాఁసదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంటఁ మ్రోగ కుండఁ
జేసె ఛిద్రంబులు • క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్యఁమూల పనితలఁ
బడవై చె ఝంపాప్రభంజనుం డన మద్దు లరిగెను ఘ్నిల్లీరఁవాటవికిని
వదలక కాచె తేవలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను తీవిఁ • గూడి మాడి
తునిమె ధక్కకుఁ జర్తఁమునకు నోయన వత్సదనుజుని ధాకతోఁ • దలక కుండ
నిర్జించె ధీరుఁడై • నిలిచి బకాసురు నఘుని ధాత్రిని గూల్చె • నద్భుతముగఁ
గల్పించె నీరజఁగర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్నఁవత్సములను
గ్రీడించె ఫలితకాఁఖిచ్చాయలను మూలిఁ జూటైను పుల్లప్రసూనమాల
వవలీల భంజించె • నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీకరశరీరుఁ
గాలియు మర్దించి • కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడుఁదావనహ్ని
ఘోరసి యాదగ్గకేలి • సలుపుచుండంగఁ జేకొనియెను యువతులఁకోక లెల్ల
భుజియించె రుచికరంబుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్నఁజాత మెలమి
రక్షించె రేఖభర్త నులింప నెల్లర మాస్తంబునను లీల • నచల మెత్తి

శరమున వరుణకింకరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పంఠమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజాతంబున వేణువు పూరించెను శిరీషములు చిగుర్పఁ
బాడె పద్జస్వరః ప్రభవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను షట్పదాలకలను
జలమున సుందరీఃజనములఁ గిగురించి చనియెను సూనవృక్షములనడుమఁ
తే. గరుణ హేమాంబరంబుతోఁగఁ గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి • మరునికేళి
వారి నెల్లను దేల్చెను • వరుసకొలఁది, వన ద్రుతప్రకృతుల కుదాహరణము లగు.
తే. ధేనుపాల తవర్గద్వితీయ మొకఁడు, మొదలియనునాసికంబులు • మూఁదులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదులంపు లేమిఁ, జేసి వానికి లక్ష్యము • లెచ్చెనైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతశ్లేషము.

మూ. నూ. అలకి చ సంశ్లేష స్సాన్యత్.

40

క. లలి సరశస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లూదిపలికెడుచో సం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కఁ • బొల్లు లయి హరీ. 145
క. టతవర్గంబులు రెంటను, సతతము సరశాక్షరములు • సమలిపులును ని
ర్జితముర నాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు • తుదిఁ గదిసినచోకా. 146

మూలిసీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు • న్గంధవాహదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త • న్జాంబవత్యాత్తభర్త
న్నలినదశసమాక్షు • న్బాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలంతు ననఁగ జెందుం • దన్నకారంబు రెందుకా.

147

మహాస్రగధర.

నవత ల్పాయం దలంతు • నగపతిగమను • న్భ్రతచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు • న్భణిపతిశయను • న్భ్రసనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటా • న్భ్రపదజనకు • న్భర్తవస్త్రాపిధాను
న్నవసీతక్షీరచోరు • న్నతజనసులభు • న్నానిహృత్పద్మవానుకా.

148

నరకపుష్పిణీవృత్తము.

నరకభయసంహారు • న్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు • న్నౌహిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చిత • న్నక్షణాపల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద • న్వాంఛితార్థాప్తికికా.

149

ప్రగ్విణీవృత్తము.

నిరజాతేక్షణుః • స్నేహసింహాసను, స్నారదాదిస్తుతు • స్నత్పదక్యామలు
స్నారకాపద్ధరు • స్నామజేంద్రావను, స్నేరహస్యంబున • స్నేద్ధతుం జేసెదన్.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్వాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిపులును • బరము లైన
తఱిని నాంతపదాంతద్రుతంబుపొల్ల, బెఱికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణబిందు వగును.

క. నన్నయమాత్రమునఁ గ్వచి, తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్ల • కక్షరనియమం
బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసికొంటిని వీనిన్. 152

అవి యెఱ్ఱొవి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారిషష్ఠస్కంధములోను
ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము
నందు పింగలినూరపరాజప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యా
నములోను కవిసింగరన్నప్రయోగము. 158

క. దుంతీశు ధైరవుని నీతి, కంతు విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నువి వై
వంతపతి గుహుని లోలా,ర్కుం తేవలు మీఱ భూవరుఁడు పాడగనియెన్. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అధర్వణాచార్యులవిరాటవర్వమునందు:—

తే. ధాంధమితభేరికాధ్వానముఁ ధులీని, నాదమును మిన్న ముట్ట ననారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు నల్దిక్కులందుఁ, గాచసాగంధికంబుఁ దేఁగలరె యెరులు.
తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ
బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతునిఘండము
నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు • బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు • నూఁది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించినం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం • బయ్యె ననఁగ. 156

క. ముందర గజబమకారము, లొందిననాంతములతుదల • నుండుద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ • బెట్టుదు రొకచోన్.

• నీ. ప్లుగజకేళిఁ దేల్చెం గోపకాంతల నగము మాస్తంబున • న్గరిమఁ దాల్చెఁ
గుంజి భోజధరావరుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున • న్జగ మెఱుంగ

జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నటికె జక్రంబున • న్బాణుపాణు
లమ్మకుండలము లిచ్చెం మహీసుతుఁ జంపి నాటె భూతలమున • న్నఘవతరువు
తే. దైవమాత్రంబె దేవకీదేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసుదేవుఁ డనఁగ
గజబమంబులదాపలఁ • గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల లక్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమకారద్విత్యమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై • యమరునవిఁగు
బిందువులు దాపలను వెలుఁగొందు నవియు
నొక్కరూ పయి పూర్వప్రయోగ సరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చుఁ • దమకుఁ దాము. 159

క. మిన్నేఱుపాదమున ధాత న్నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచినది
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నతి సేయఁదరు నిన్ను • సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను మల్లికాకుసు, మమ్ముల మరువాదిపత్రమాలికలను భ
క్తి మురసంహరుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు • సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్యలోపములు.

మూ. నూ. ప్రథమ లుగపి ద్వినులోవ్యః.

42

క. సమయును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము • జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులుక, ర్థములను బ్రథమాక్షరములు • రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసె • జన్నదోయి
గల్పించుదోయి మిన్ను వాఁక మినువాఁక
ముల్లు నాటెను ములు నాటె • బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముంత కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. నూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు.

43

తే. ఐనధితనయేశ యయినటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేటపఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు • ద్రుతము గుడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గుడియును, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుప. • ములు సరళము లౌ
జెడవు జెడవాల్లు లెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల • సంద్రులు గాచుక. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ • జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ • జక్కజాయ
హెచ్చు¹పచ్చనిటోపికిఁ • బచ్చడో²పి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ • గమ్మదావి. 166

అ చల్లగాలి తీయ • విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి • టట్ల నిలుచుఁ
బంచబాణజనక • పచ్చావు నల్లావు, అనుచు నచ్చు లెల్ల • నదుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. నూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గనడదవా స్ఫుటః పదాత్
ద్యవ్వేవ. 44

క. సుమనఃస్తుత ద్వంద్వసమా, సమనను హేమాక్తిని బరశబ్దాదిమవ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గనడదవ లగు పరుషకా. 168

అ. కసవుగట్టెలనఁగఁ • గాలుసేతు లనంగ, నిక్కు డెక్కు లితఁడు • నేరఁ డనఁగ
నొప్పదప్ప లనఁగ • నూరువల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వసమసనమున. 169

ప్రథమాంతగనడదవాదేశము.

మూ. నూ. గనడదవా స్ఫుటః ప్రథమామాత్రా దాత్తాన్తదో
ర్వినాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుతప్రకృతు లా నేను దా ననురెండు దక్కంగనవనిఁ గలుగు
ప్రథమావిభక్తుల • పైని దత్తుల్యశబ్దములమీదను గనుపట్టు నాంధ్ర
శబ్దాదిగతపరుషంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు • గనడదవలు
సిరి గలిగిననాఁడు • పురుషుండు నెలరేగి నిక్కంబు డెక్కులు • నెరపుఁ గాని

తే. ప్రియము దళు కొత్త నర్థికిఁ • బెట్ట లేఁడు
కలిమి వోయిన నీగికిఁ • గాంక్ష సేయు

నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా • పైన ననఁగ

నివి యుదాహరణము లయ్యె • నెన్నిచూడ. 170

మూ. నూ. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి
గనడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మప్రథమావిభక్తులమీదను దత్సమానాంధ్రశబ్దములమీదఁ
గలసంస్కృతపదాదిగతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము • లెచ్చడక నిలుచు
గాదిలిజవరాలు • కమలనివాసిని చిఱుతమద్దులపట్టి • చిత్తజాతుఁ
డనుఁగుజుట్టంబు టంకాయుధహస్తుండు మక్కువమఱుది తామరసవైరి

1 పచ్చనిటో¹టుకుఁ బచ్చడో²టు (పూ. ము); పచ్చనిటో³పికిఁబచ్చడో⁴పి (ఓ);
పచ్చనిటో⁵టికిఁ బచ్చబో⁶టి (ప).

తే. నిక్కమర్తిలి మామ పానీయరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని • కట్టివేల్పు
నాడు కరుణించి నాకు స్వప్నమన వచ్చి, తెనుగు గావింపు మనియెను • దీనిననంగ

కల్పితకల్పవల్లీసమానలత గణనీసమాలిక.

పంచదశవిధాన్ధ్రపద్యగర్భితములై కరభృతకరుహముఖ్యంబు లగుచుఁ
బరగు ద్వితీయవిభక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాష్టసమసనములు
వాని కధ్యాహార్య • మై నామి యనుధాతుపదము పైకొనునభిప్రాయములకు
సమసనాంతస్థితాక్షరములపైఁ గలతలకట్టులకు శృంగములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ • బొదలునన్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్సరః శములు చేసి
యాదివర్గద్వితీయములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్యములకుఁ దుదిని
దనరునున్నలును బొల్లనకారములఁ జేసి పఠియింప నగునాన్ధ్రపద్యవితతి
తరువాతఁ గందపద్యముతోడఁ గులకమై తలచూపు దానికి • ధాతుపదము
మదనవిలసితయుఁగ్గఁ బయ్యెఁ బదపదంబునకు సప్తాక్షరంబులుగఁ జదువ
నిపుడు చెప్పినవృత్తమే యంగవిధులచే మధుమతిన్వృత్తవామంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ • బగునాల్గువర్ణము ల్లావింపఁ బ్రహరణకలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనంబుల ద్రుతప్రకృతులై పై నొక్కసమసనపదముఁ గూడి
పంచదశాక్షరోదంతపదములై మణిగణనికరసమాఖ్యఁ జెందు
నష్టమాత్రావృత్తయమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్కచరణ మైన
నాంతసమాసద్వయం బొక్కపాద మై రగడలలో మధురగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్యత్యయలేఖనక్రమవిధులు పోడశలఘువృత్త మండ్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె • దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టుద్రుత మరసున్న యైన
వెన ద్రుతాంతంబులై • నసమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంఘ్రి • యై తనర్చు
వేమటు కడపల • వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును • మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయఃసప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతాక్షరములైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది • కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము • ల్కడను గాక

తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు • లెఱిగి నీకు, గవిత రచియించు వానిభాగ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకు • నైనఁ దరమె, సహ్యాభూ(జా)దక్షిణైకయోజనసేవేశ. 172

అవతారిక.

అథేదానం కాకునూర్యప్రకవివర్యః పంచదశాన్ధ్రపద్యగర్భితాష్టసమాస్తాః .
ప్రహరణకలితవృత్తేన సంగృహీతి.

1 పంచదశ (పీ. ప; పూ. ము). 2 పంచాశద (పూ. ము). 3 సహ్యామీ (పూ. ము).

కరద్యతకరుహం • కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం • గరుడఖగరథమ్
ఖరఘనకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరతమ్.

178

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దప్తసమాసాంతర్గత శబ్దానాం
క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరద్యతకరుహం కం జలం కం కిరోంబునో
రితి నానార్థాభిధానాత్-కే జలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి - కరుహ మబ్జం శంఖ మితి
యావత్-రుహబీజచర్తణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో మాస్తః బలిహస్తాంశవః
కరా ఇత్యమరః-కరేణ ద్యతం కరుహం శంఖం యేన తం కరద్యతకరుహం శంఖ
ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ద్యతం కరుహమంబుజం యేన తం కరద్యతక
రుహం పద్మస్యాంభోరుహ త్వేన కరుహత్వస్య చక్తుం శక్యత్వాత్ తథాచ హస్తద్య
తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మ ధారిణౌ పరమాలిన మితి ధ్యానాంత
రప్రసిద్ధేః.

1

కరిహితకరణం కరో మాస్తో స్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుశురో వారణః
కరీత్యమరః-కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం-కరిహితే కరణః సాధనభూతః-
తంకరిహితకరణం-అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే బృహత్ నచాస్య బృ
హత్తస్య పుంస్త్యం శంకనీయం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్యస్యాపి ప్రసిద్ధేః వి
శిష్యం లోకాశ్చ యత్వాల్లింగ స్వేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా
ణిల పాండ్యరా డింద్రద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యకాపనకా ద్దజేంద్రితా మా
పన్న స్సౌ కదాచిత్ప్రణావశాద్ధ్యుద్ధిమధ్యత్రికూటచలాగ్ర వారుణోద్యానాం
తరసరోవరం సమాగత్య దేవలకాపాగతగ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ
గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సౌ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య
స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవనస్థో వాసుదేవ స్తత్సమీపం. ప్రాప్య మోక్షయామా
నేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే.

2

కరుహసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహః ణ్యుమ్భాజానికరుహః ణ్యంభోజాని
కరుహణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహసఖ నూర్వ్యః అత్ర రాజాహ
స్సఖిభ్య వ్రజితి టచ్ఛ్రిత్యయః కరుహసఖస్య నూర్వ్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య
తం కించ యథా భాస్వాన్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం
విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోక దీపకత్వా తస్య భాస్కర
తేజోవత్వం యుక్తం యద్వా కరుహః ణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య
వక్తుం శక్యత్వాత్ కరుహణా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహసఖ శ్చంద్రః
కరుహసఖస్య భూషణమయచంద్రిస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే మారిణార్థ
చంద్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే ఘాతత్వాత్ యద్వా నూర్వ్యకోటి

ప్రతీకాశం చంద్రకోటిసమప్రభ' మితి పద్మ పురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్త్వా
చ్చ అస్మిన్నర్థే కరుమాసభేర్యత్ర బహువచనతయా సమాసో జ్ఞేయః బహుత్వస్య
త్రిత్యాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుమా చీర్ద్వినాణి తేషాం సఖా మృదయ
భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం తైర్యం హి యత్సా ప్రకృ
తే రజ్జం న్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్బుద్ధ్యతే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మాణ-గరుత్మా న్గరుడ స్తార్జ్య ఇత్యమరః గరుడ
ఇతి ఖగః పక్షి గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వామానం యస్య తం యద్వా ఖేగ
చ్చన్తి చరన్తితి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శ
క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖ
గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క-
విహగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేయవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్
గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేయః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవాసీగర్దభాసురః-అథవాచండకారణ్య
నివాసో రావణజ్ఞాతిః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతముదిరా ఇత్య
మరః కః వా యుః మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పులసి క ఇత్యమరః కానాం వాయూ
నాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చణ్డమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా
సురస్య ప్రళయవాముస్వరూపః ఆస్తికా పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ర్ద్రి
ష్టవ్యా. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా న్నీక్షుతరాః తిగ్గం తీక్ష్ణం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా
అంశవో యస్య సః ఖరతరకర. స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ
స్సదాసవిత్పంచుణ్డలమగ్యవ ర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతో దర్దురః
కరో యస్య సః ఖరతరకరః మంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త
మాతంగవిక్రమమితి రామానుజే బాలకాండే వార్తీకించనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర
విక్రమపదస్య పరాక్రమాధ్ధపరతాశ్రయజీయా తవ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర
మ సాదవిక్షేపణ ఇత్యుచ్చాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాలియః తస్య
రిపుః శత్రుః తం కాలియమర్దన మిత్యర్థః ఆత్ర భగవాన్ యమనామ్రదస్థం
కాలియాఖ్యం మహారగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం గరతీతిధరః డుధాఞ్ ధారణపోషయో రితిధాతుః గరస్య కాల
కూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వార్థేక ప్రత్యయః తస్మిన్ప్రతం

ప్రీతిమంతం నారాయణస్మియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కళబ్ధ
స్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధర శ్చకశ్చ గరధరకా తయోః రతం ప్రీతిమంతం య
ద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యా త్పురాణ
ప్రసిద్ధే శ్చ శబ్ద దుక్తి రితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహరణ తథావిధం గో
పాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పద
త్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి
రతం ప్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం దేవం ధర హృది ధ్యాయస్వ త్యర్థః అత్ర కృ
ష్ణస్య గరుడఖగరధమితి విశేషణద్వయసామర్థ్యా తద్భజ నేనాస్య పాపగోఢో
భవిష్యతితి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్.

8

వ. సప్తాక్ష రైకపాదం బైన గర్భమదనవిలసితవృత్తవ్యయము.

కరధృతకరుహుణ్, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్, గరుడఖగరధుణ్. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్.

177

వ. కొంద టీరెండువృత్తములు మఘమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైన గర్భప్రహరణకలితవృత్తము.

కరధృతకరుహుణ్ + గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిణ్ + గరుడఖగరధుణ్

కరఘనకరవిణ్ + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుణ్ + గరధరకరతుణ్.

178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైన గర్భమణిగణవికరవృత్తము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుణ్, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుణ్

ఖరఘనకరవిని + ఖరతరకరగుణ్, గరళముఖరిపుని + గరుడఖగరధుణ్.

179

అష్టాక్షరైకపాదం బైన యష్టమాత్రావృత్తవ్యయము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుని.

180

గర్భద్వితీయూష్టమాత్రావృత్తము.

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని.

181

షోడశాక్షరైకపాదం బైన గర్భమధ్వరగతిరగడ.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధుని

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని.

182

వ. కొందఱు దీనినె షోడశలఘువృత్తము నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భద్విపదము.

కరద్యుతకరుహుని, గరిహితకరణున్, గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధున్
ఖరఘనకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతున్. 183

ద్వాత్రింశదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భవారిణగతిరగడ.

కరద్యుతకరహుని • గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని • గరుడఖగరధున్
ఖరఘనకరవిన్ • ఖరతరకరగున్ • గరళముఖరిపుని • గరధరకరతున్. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరద్యుతకరుహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిని, గరుడఖగరధున్
ఖరఘనకరవిన్ ఖరతర, కరతున్ గరళముఖరిపుని, గరధరకరతున్. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుహున్ గరిహితకరణుని • గరుహసఖరుచిన్
గరుడఖగరధుని ఖరఘన, కరవిన్ ఖరతరకరగుని • గరళముఖరిపున్. 186

గర్భశ్చతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుహుని • గరిహితకరణున్
గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరధున్ ఖరఘనకరవిని • ఖరతరకరగున్. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగున్ గరళము, ఖరపున్ గరధరకరతుని • గరద్యుతకరుహున్
గరిహితకరణున్ గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖగరధుని • ఖరఘనకరవిన్. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరవిన్ గరిహితఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపుని • గరధరకరతున్
గరద్యుతకరుహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసఖరుచిని • గరుడఖగరధున్. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరధున్ ఖరఘన, కరగున్ ఖరతరకరగుని • గరళముఖరిపున్
గరధరకరతున్ గరద్యుత, కరుహున్ గరిహితకరణుని • గరుహసఖరుచిన్. 190

గర్భసప్తమకందము.

గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖ, గరధున్ ఖరఘనకరవిని • ఖరతరకరగున్
గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యుతకరుహుని • గరిహితకరణున్. 191

గర్భాష్టమకందము.

గరిహితకరణున్ గరుహసఖరుచిన్ గరుడఖగరధుని • ఖరఘనకరవిన్
ఖరతరకరగున్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని • గరద్యుతకరుహున్. 192

పద స్ర కాశితకందము.

క. కామెపలినామపురిను, త్రాము సరోజా పక్షోటిః ధామ జలధర

శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ స్వజస్త్రిమనోభిః రామః దలంతుః. 193

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబనూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన
చరణారవిందవందనాభిలాషమహిమప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషగురూ
చార్య కాకునూర్యప్రకవివర్యవిరచితం బైనయంధ శబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణ
శాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు నష్టచత్వారింశత్సూత్రంబులు గలసంధి
పరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

మొదటి

శుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
8	5	దిద్దను	డిద్దను
40	26	1 దెల్లమి...దెల్ల	1 దెల్లము...మిదెల్ల
42	11	2 ఆది	ఆది
51	1	తులా	తలా
55	1	అంతస్థులు	అంతస్థులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవరాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్మ్యత్	శస్మ్యత్
86	5	డేలు	డేటు
96	10	దెలుగు	దెలుగుఁ
106	19	వష్టాప్త	వష్టాప్త
112	2	ననియెఁ	ననియెఁ
120	17	వైశ్య	వైశ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11.	దాంగ	దాంగ
162	27	1నిన్నదర్చక	1నిన్నదర్చక
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిచ్చు	నిచ్చు
180	5	దేహ...మనివిను	దేహ...మనిను
190	29	గూర్చ	గూర్చి
191	27	4 విశీర్య	4విశీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికలిత
220	11	లలలమలగ.	లలలలమగ.
221	17	లలలలలగగమ.	లలలలగగమ.
228	14	న నలగ.	న న లగ.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	ఁ-గఱ	ఁ-గఱ
226	21	గం-అగ	గం-అరగ
243	17	గఁ-గఱలంఱం	గఁ-ఱగఱగఱ
”	28	గఁ-ఱగఱగఱ	గఁ-గఱలంఱం
247	8	ఱచిననాఱు	ఱచిననాఱు
257	14	దారిం	దారిఁ
264	13	జలజాపు	జలజాపు
268	3	నెన్నిదివిభ	నెన్నిదిభ
280	18	దేవ	దేవ
304	18	సాగనేని	సాగనేని
305	1	తరువన	తరువనఁ
308	21	గవనీనను	గవనీనను
”	30	తెలమిగాఁ	తెలనుగాఁ
316	6	రప్పులు	రప్పు
317	11	జలరాశి	జలరాశ
323	26	సంహరు	సంహరు
326	1	జక్క	జక్క

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

	ప్రతి 1-3 రు. ఆ.
ఆంధ్ర భారతవిమర్శనము, మల్లాది నూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది ...	0 8
శకుంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము ...	0 12
తెనుగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...	0 2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, ఆత్మ్యతమప్రతి ...	4 0
కృష్ణరామవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము ...	0 8
లంకావిజయము (రావణదమ్మాయము), సటీక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి ...	0 12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము ...	2 4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు ...	3 8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము ...	5 8
మొల్ల రామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము ...	0 10
అచ్చ తెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1 4
ఆంధ్ర భాగవతము, పోతనాచార్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది (అచ్చగుచున్నది)	
ప్రభావతీప్రస్థుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు ...	0 10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము ...	1 12
వసుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామికాశ్రీగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కగ ముద్రించుచున్నాము ...	2 8
వసుచరిత్ర విమర్శనము, శ్రీచిససీతారామస్వామికాశ్రీకృతము. అత్య ద్భుతములగు క్రొత్తవిషయములనేకము లిందుగలవు ...	1 0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు ...	3 8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామికాశ్రీగారివ్యాఖ్యానముతో మేలు కాకితములమీద చక్కగ మరల ముద్రించుచున్నారము... ..	3 8
హరిశ్చంద్రవలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము ...	2 0
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు ...	2 4
రాఘవసాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	3 8

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రు. అ.

శృంగార సైషధము, శ్రీ నాథకవిది, శ్రొత్తకూర్పు	...	1	4
కాశీఖండము, చక్కని శ్రొత్తకూర్పు	...	1	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర	...	1	8
హరవిలాసము	...	0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	...	0	8
నరసభూపాలీశుము	...	0	10
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవిది	...	0	8
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవి ప్రణీతము	...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము	...	1	4
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్ర కవికృతము	...	0	6
దీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
శివలీలావిలాసము,	...	0	6
పారిజాతాపహరణము, సాధారణ ప్రతి	...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవి ప్రణీతము	...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయమాత్య ప్రణీతము	...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవి ప్రణీతము	...	1	4
తారాశకాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు	...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథ ప్రణీతము	...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణమాత్య ప్రణీతము	...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకటప్పది, చక్కనికూర్పు	...	1	6
రాజయోగ సారము, ద్వీపద	...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము	...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	1	4
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి			
చిన్న సైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలి విపులము.			
ఈవిలుకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది	...	3	8
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు	...	1	6
నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాపైగడ, శ్రొత్తకూర్పు	...	0	12
పైశ్యపురాణము	...	1	4
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము	...	1	8
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము	...	0	14

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు అనేకములు మాయొద్దదొరకును.

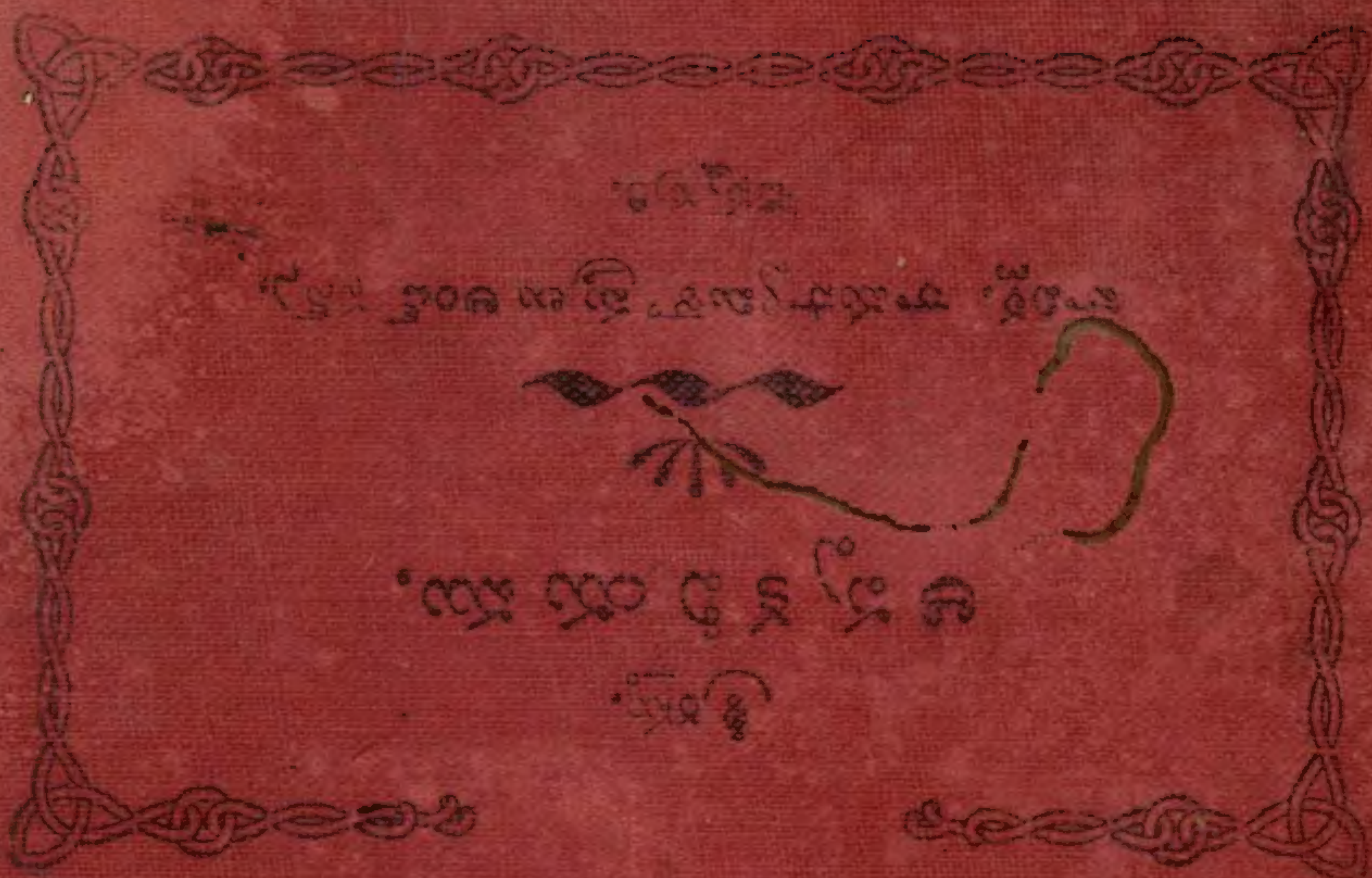
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

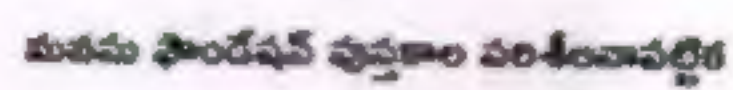
292, ఎస్.పి. నేడ్, చెన్నపురి. ఈ.

BCI

K2VA101B108

12C

ఫుల్టైం పంఖ్త	KLVA101B108
ఫుల్టైం పేరు	లక్ష్మీకపియము
తారీఖు	30 January 2025
మొందు లెద్ద	333
పెనుక లెద్ద	333
మొత్తు పేరలు	333
పెద్ద పైకా పేరలు	333
ఖాత పేరలు	333
లేద పేరలు	333
తయారు చేసెదది	333
పేరలు విడదీసెదది	333
ప్యాన్ చేసెదది	333
పరిశ్చ చేసెదది	333
పేరలు పరిచాపెదది	333
లైసెన్సు చేసెదది	333
ప్యాన్‌లు చేసెదది	333
పరిశ్చ	333

145TO.150.245.246.163-166